
3 1761 08121512 1

STADIUM

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

1831-BEN.

KIADTA

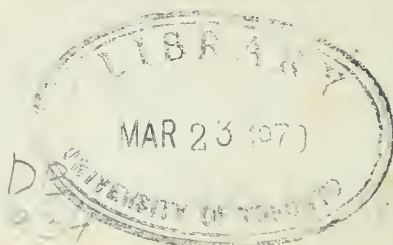
Z * * * *

1833-BEN.

I. RÉSZ.

LIPCSÉBEN, 1833

WIGAND OTTÓNÁL.



Megint 's megint — szünetlen.

MAGYARORSZÁG

KÉPVISELŐIHEZ.

Komoly méltósággal int az Idő elfogultlan barátságos tanácskozásra; elérkezett azon időszak, mellyben azon kevesek meghasonlása, kiknek kezeikben van helyezve egy fejledező nemzet jövendő sorsa, még sokkal veszedelmesb és igy kárhozandóbb lenne mint egyébkor; — most, midőn az esetek sebessége sürget, 's egy bájoló hajnal mögött, melly egykori halhatatlan nemzeti nagyságot igér, feneketlen sötétség tátong, mellybül az oda egyszer elsüllyedt nemzetiség, szabadság, becsület tan soha, soha többé fel nem merül.

"Az emberiségnek egy nemzetet megtartani," ez, és nem kevésb forog most kérdésben, 's rajtunk áll ennek szerencsés eszközlése. Feleljünk meg — Istenért — e' diszhivatásnak. Fiatal és régi, nemes és nem-nemes, catholicus és nem-catholicus fogj kezet most, 's hiu szenvedelmidnek, kislelkű viszálkodásidnak ne áldozd fel honod nemcsak javát, de valóban még létét is. Mentsd meg

tenmagad azon keserű epedések fulánkitul, mellyek még siron tul is kinoznák boldogtalan lelkedet, ha gyengeségid közt anyádat, a' hazát, gázolni tudnád, most, midőn rokonérzés által egyesítve nemcsak ura lehetnél az azt fenyegető veszélyeknek, de Hunniát eddig alig sejdített magasságra is emelhetnéd.

Nagy számmal tódultak a' nemzetek hősei hajdan Palaestina szirtei közé, 's bár földikép sikeretlen lön hevült képzelődés-okozta fáradozások, még sem maradt a' tiszta lélek sugalma minden haszon nélkül; mert a' sok veszély, együtt türt nyomoruság, egy okért ontott vér, szorosabban köté egymáshoz az egysorsuakat, közelebb hozá a' szolgát urához; 's igy midőn szelidült, nemesült az emberiség, nem juta ugyan a' Megváltó koporsójának birtokába, de közelebb emelkedék egy élő Istenhez.

Legyünk mi most nem bajnoki egy keresztnek, melly csak az emberiségért istenül

szenvedett kin symboluma, de szolgáljuk a' legfőbb Jót az által, hogy teremtvényét, az embert, akármilly alacsony helyzetben lépett volna is ez élet szinére, olly magasra emeljük, mint azt tulajdoni 's erényi engedik. 'S ha a' régiek elégedésteli néztek mult napjaik sorára vissza, mert szent földön folyt vala vérök, ne kételkedjünk: mi még nyugottabban 's édenibb érzésekkel fogjuk akármilly zivatarok közt is élni azon édes pillanatinkat, mellyeket magunknak az által készítünk, ha elszánt bajnoki felemelkedéssel, 's ha kell, sajátunk vesztével, sőt szív-vérünkkel is víjuk ki minden hontársinknak *az emberiség jusait.*

Hevítsük megint fel a' közép kor daliás lelkesedését; de ne hogy várainkba elzárkozva egymást üldözzük, 's a' polgárosítás legnagyobb gátai legyünk; hanem hogy az ember mint ember érhesse el a' disz legmagasb fokát, 's ezentul nem egyedül a' vak véletlen, de a' szép lélek, kicsinosult ész, éjjel nappali szor-

galom 's férfiui állhatatosság váljanak azon legbátrabb 's legbiztosb lépcsőkké, mellyeken mind égi mind földi magasságra jutni lehessen.

Áldozzuk magunkat fel, ha kellene; de nem mint Zarándok eldődink egy puszta képzeletért, hanem az örökön élő, soha nem változó, 's csak a' hiu embertül homályba burkolt, el nem ismért 's annyiszor félreértett Valóért! Karunk soha ne legyen felfegyverkezve alacsonyabb helyen álló hontársink elnyomatása végett — — — nem, nem, mert ő is hazankfia; de használjuk kifejtése végett inkább minden tehetségünket, hogy a' már kicsinosult ugy mint mi, szivdöbögve 's örömteli harsoghassa fel az egekbe "Nekem is van hazám!" — — — az állati soron álló pedig, ki nem kevesebbé földink, láboljon ki végre a' halhatatlan embert undokító baromi körbül.

Fenyíték többé már nem biztos kapocs, melly egy ország lakosit egybekötné; 's most,

midőn az emberiség gyermekkorát már elhagyá, a' sértő privilegium jó sikerrel többé nem víhat a' természet törvényei ellen; 's végre bizonyára nagy sirhalom alá dül egy fejledező nép virága, ha a' felekezetek örökké mint ellenségek 's nem mint barátok állnak szemközt egymással.

Nemzetiség, hazaszeretet azon titok, melly mindent egyesít. Az elsőt lehetőségig kifejteni, a' másodikat minden anyaföldünket-lakja kebelben lehetővé tenni, 's igy egy háborítlan 's csendes, de életteli jövendőt virasztni hazánkra nekünk nemeseknek, polgároknak; birtokosaknak mint Magyarország képviselőinek legszentebb tisztünk.

'S ha szerencsétlen eleinket a' még tisztára ki nem fejlett korok előitéleti, természetes vadságok, belső irigykedés 's külső fondorkodások örök meghasonlásokra ingerelték, 's ők sokszor, ugy szólván, a' hon megrontására esküdtek össze: kössünk mi ujabbak, müveltteb-

bek már valahára egy szebb frigyet, melly alatt nem egyesek haszna 's előmenetele lappang, hanem a' közjó melegítő sugára fényledez. Üljük már valahára az ész, igazi érdem 's halhatatlan erény diadalmának ünnepét, 's minden esetre soha ne felejtsük, hogy

"Szakadozva felette gyengék vagyunk, egy szivüek, egyakaratuak pedig óriási erő" — 's ne felejtsük, Istenért, mert mindenre van alkalmas idő, hogy

"A' mi ma háladatos köszönettel fogadtatnék 's csudákat művelne, az holnap semmibe vétetni és tán csak boszontani fog" — — 's hogy:

"Nincs nagyobb kin, mint néhai boldog napokrul emlékezni magunk-okozta nyomoruságban".

KIADÓNAK ELŐSZAVA.

Midőn Gróf Széchenyi István e' munkáját kézre bocsátom, kötelességemnek tartom mindenek előtt itt kijelentenem, hogy arra sem a' tisztelt Szerző által felhíva, sem egyenesen meghatalmazva nem vagyok. A' mit cselekszek . . . egyedül saját akaratombul 's elhatározásombul forr —. Kettő volt azomban, mit szorosan szemben 's figyelemben tarték, midőn e' munka kiadására szánám el magamat; t. i. milly Joggal bitorlom a' Szerző sajátját ? . . . 's valljon helyesen cselekszem e, ha illy messzeható 's felrázó munkát most segítek elő 's bocsátok ki ? . . . A' mi az elsőt illeti — bátran mondhatom, sőt bizonyos vagyok, régi ismeretség 's némi összeköttetésünk következésében, hogy az érdemes Gróf nem fogja neheztelni, ha e' munkáját a' Község kezeiben látandja —. A' második iránt pedig tökéletes meggyőződésem; miként kárt semmit, de hasznot sokat fog e' munka szülni.

Szükséges egyébiránt az egészet némi történtek által felvilágosítni, a' mi fog mostoha állásunkra is egy kis világot vetni.

A' tisztelt Szerző — kinek noha felhalmozott tudo-

mánját, temérdek tapasztalásit, éles combinatióit 's virágzó előadását határon túl soha bámulni nem tudtam . . . mert vannak hazánkban tudományosb elméü és szerencsésb szozatu férfiak is — egyben még is minden hizelkedést félre téve, mint hazafi valóban magasan áll; mert ő volt szinte első, ki nemes elszánással homlokkal rohant az előitéletek árjának 's ollyasokat mert kimondani bátran — mellyeket érze ugyan a' müveltebb rész — de csak keblében hordá . . . Illy elszánás azomban, bár nem akarom kevesítni az érdemet . . . könnyebb vala egy olly férfitul, kit mind születése, 's vagyona, mint nőtelensége 's tisztviseletlensége honunk legfüggetlenebb polgári sorába iktata. Érzette is ezt a' Gróf, a' mit sokszor magátul hallék . . . 's igy lön Lovakruli, Hitel, Világ 's Játékszíni munkáinak csak rövid idő alatt egymás utáni közrebocsátása.

Milly nehézségek közt munkált a' gyakorlatlan ujoncz Iró 's kivált milly bajjal tudta egy kis rendbe szedni . . . mind azt . . . a' mi nagy mennyiségben 's tömegekben feküdt lelkén, annak látogatásim alkalmával, többszeri tanuja valék . . . midőn nekem is, mint sok másoknak, még irtaközben, munkáinak némi darabjait felolvasta — mellyekben soha nem az előadás sárazsága vagy ideák szüke — de annál inkább azoknak kinemfejlettsége és néhai szinte összenemférhetősége, 's kapcsoló gondolatok átugrása ötlött szemeimbe . . . azomban minden lángész különös ösvényen szokott járni —.

Voltam továbbá tanuja azon sokas nehézségeknek,

mellyeket . . . a' Censurát illetőleg . . . kelle a' Szerzőnek víni. — Nem ritkán elkeseredve veté el irótollát, vagy szakítá el probáit, — midőn egy él helyett ... mellyel Magyarországban írni szabad . . . itt ott igazság 's nagyobb értelmesség okáért két él tünék elő . . . melly elég, hogy nálunk munka soha ne jelenjen meg — — 's ha a' kimaradt ... a' mi lehetetlenítette volna a' kiadást . . . 's minden símára, egy oldalura és az által sok helyen érthetetlené reszeltetett már oda haza . . . még akkor volt hátra a' Censor fürésze 's bárdja, melly . . . itt ott . . . valóban irgalmatlanul csonkított —. Sokszor a' Szerző az illyes amputatiók közt keserű, de elfojtott érzéssel minden lelki rugósságát látsza elveszteni, és én most is csudálom, miként az első munkának kibocsátása után . . . nem hagyott örökre fel az irói pályával. Egykor mondám: 'Valljon miért nem nyomtatatja, mivel nálunk a' Censura olly sok galibát tesz, munkáit külföldön ?' . . . Mire ő: "Ezt nem akarom tenni, mert igy a' kormány rendelését kerülném ki, a' mit feudalis alkotmányunkban tenni . . . hol csak privilegium van, de szabadság nincs — tanácsosnak nem tartom — 's illyesben példát adni nem kivánok —. Tudom, hogy a' Kormány csak önkénye szerint tesz —, de valljon nem a' természet elleni Constitutio kénszeríti e arra némileg?"

Én viszont: 'Sajto-szabadság vagy inkább féketlenség, sem megelőző korlátok, sem követő sujtó törvények nélkül nem lehet, akármelly szerkezetü legyen is a' Status alkotása, és habár köztársaság volna is. — Azomban olly constitutionalis Monárchiákban, mellyeknek alkotása az

Uralkodó és Rendek közt kötött szerződésen alapul . . . a' Sajto-Jogot is közösen kell elhatározni; hol pedig azt csak az egyik rész teszi, ott nem lehet rosz névül venni, ha az alul magát a' másik kivonni igyekszik.'

De már lássuk a' Szerzőnek közelebbrüli bajait a' Censurával . . . D * * ur Pesten volt az, ki a' fenemlitett négy munkát censurálta, izetlensége azért nem volt . . . sőt hihető, megdicsértetett . . . mert mit bánta a' kormány, hogy egy az ő szemében exaltált hazafi magának legnagyobb kárára végkép megszóllamlott, és a' honi hibákat 's hátramaradásokat a' Magyarok nyakába vetette, kik eddig mindig a kormányt vádolták azzal —. Való, sok uj ideák discussioba jövének —, sok megpendítetett, a' mit az előtt kérdésbe sem szabad vala venni 's a' t.

Lettek Gróf Széchenyinek számos ellenségi, némi csekély jóakorói is . . . de a' min eléggé csudálkozni nem tudtam, az volt: hogy A-tul Z-ig mindenki kárhoztatá egy élü irásmodját . . . mintha nálunk a' kormány ellen is lehetne irni — ! — és senki sem látta át . . . hogy a' munkáknak csak igy lehetett megjelenni vagy éppen nem. —

Illy körülállások közt ... rendelgette el a' tisztelt Gróf nem csekély provisióinak tömegibül az itt elöttünk fekvő Stadium első részét . . . és sok kihagyások és elsímitások után vitte D * * urhoz, ki tán némi informátiók következésében — mert igen sokáig volt nála az iromány — számosb kitörlések után . . . imprimaturját . . . végkép ráinta. Kötést tett ennek utánna Landerer könyvnyomtatóval a' Gróf . . . 's előre 800 f. pengőt fizete a' nyomtatás fejében.

'S igy minekutánna télen 's tavaszon által sokat fáradozott könyvével, 's nyáron Angliába utazni igyekszett . . . nyakra főre sürgeté annak kiadását. Rövid idő alatt el is készült tizenegy ív, midőn egyszerre a' nyomtatványok felsőbb hatalom által zár alá tétettek, a' kéziratrul a' rendes Censornak imprimaturja kitörültetett — a' Szerzőnek pedig szinte felsőbb helyrül . . . szép 's dicsérő szavakkal tudtára adatott: "hogy ő kötelességének (?) mint író eleget tett, mivel be-"mutatá a' Censornak manuscriptumát — de a' Censor hágta "át hatalmát —. Korán sem arrul van szó, hogy a' könyv "megtiltassék . . . de inkább a' Szerző hasznára (?) fogatott "fel a' könyv, mert neki igy módja lészen azt igazi (?) utján "censura alá bocsátni — a' mi által a' Szerző netalántani al-"kalmatlanságokat legbiztosabban kerüli el 's a. t." — Erre a' Szerző irásban esdeklett a' könyve kinyomtatása engedelmeért . . . A' mire szintolly szép szavak nyujtatának, mint az első irás vala, mellyeknek értelmét egyébbiránt csak az foghatja fel . . . ki tudja, milly útra idéztetik a' Magyar Szerző olly alkalommal, hol a' Censor nem mer aláírni — vagy aláirását eltörli törvényeken nem alapult magasb hatalom.

Beadatik illy esetben az iromány a' Kir. Helytartó Tanácshoz . . . ott . . . átolvassa vagy átnemolvassa azt a' tanácsnak szinte minden tagja . . . nem ritkán még a' Concipistákat se véve ki . . . Ha végkép fél vagy egy esztendő is lefolyt . . . in pleno discussióba vétetik elvégre a' könyv . . . midőn azon idő közben a' Szerző szinte egy bűnösnek szerepét játsza . . . kinek hajlongni, sollicitálni kell — 's

némellykor ki előtt — hogy biráit jó kedvben tartsa . . . 's könyve sajto alá bocsátassék . . . Ha visszaveti az irományt ezen Tanács . . . vége a' dolognak . . . ha pedig jórá hagyja, akkor még semmi sincs megnyerve, mert a' Kanczelláriához lépdel a' kézirat . . . hol az éppen most említett forgásban ujra keringel . . . onnan a' Kabinetbe megy . . . míg végre valami Oubliettebe esik! . . .

Hogy a' Szerző hát nem adta bé irományát még egyszer, igen jol tette; mert sok futkározás, idővesztés, előszabaiság 's több efféle méltatlanságok után csak ott állna, hol ma áll, t. i. irományával kezében! . . .

Mennyire érzé a' Szerző ezen rajta elkövetett méltatlanságot, e' szavakbul, mellyeket tőle hallék mondani, bőven kitünik —: "Minek utánna az egész hazát ellenem felhívtam, és sokan bonczoltak is . . . most megkötve lelem lábaim 's kezeimet, hogy ne védelmezhessem magam! Minekutánna felébreszték sokakat 's uj ideáknak magvát annyiakba elveték, nem engedtetem systemáim rendesb kifejtésére átmennem. S' igy valljon mi bátorságban birjuk sajátunkat? Ezek után én nem fogok csudálkozni, ha magtáromat felvereti az erőszak, mert mi gárántiánk van a' tulajdonunk iránt? . . . Nekem nem veszedelmes, ha 800 f. pengőt, mellyeket a' munka kinyomtatására adtam, elvesztem. . . de sok másnak az tán mindene volna, és ha nem respectáltatik az intelligentiának mezeje . . . akkor költözzünk inkább odébb . . . Buzaföldeimet apáimtul vettem át . . . a' mit tudok, izzadságom 's fáradságommal szerzém . . . 's minekutánna csak

kevésnek lehet életesháza, de mindenki művelheti lelki mezejét ... ezen utolsó sokkal szentebb tulajdon az elsőnél ..."

Én pedig más szempontbul sajnálom a' Szerzőt; ő a' fentebbi munkáiban sokakat kényelmes szendergésikbül irgalmatlanul felrázott, sokakon mély sértéseket 's vágásokat ejtett 's ha én néha méltó kiméllést tanácslék, felelete volt: 'hogy valóban neki is fáj, de kéntelenségbül teszi, mert teljésen meg van arrul győződve, hogy ha csak az elevenére nem szúr, metsz, vág; elegendő figyelmet nem fog gerjeszteni 's annyi sok uj kérdések 's nézetek fejtegetés és vita alá nem jövendenek. Tudja, az által magának sok ellenségeket támaszt, de azok gáncsait békével türendi, csak nyerjen a' haza. Majd ha felébresztetik a' vizsgaelme, 's divatolnak észbeli zsurlodások, jó rendbe hozott 's zordonitul kisímitott munkáival ismét reméllí megengesztelni a' publicumot ...' 'S ime midőn ezt tenni kezdeni akará, gátoltatik ...

Később tudom ... kérte legalább pénze visszaadatalát ... mellyet meg is kapott ugyan ... de az most mint mondják, a' Censor fizetésébül rovatik le, ki szük állapotban lévő gyermekes egy ember; ugy hogy végkép csak ugyan a' Szerző lesz kéntelen viselni a' kárt ... Valóban egy igen ügyes mód a' lakosok jó kedvét fentartani ... a' rendszerető embereket 's kik a' Kormány mellett írnak, megjutalmazni 's a' Censurával megbékültetni —.

Illy körülmények közt kaptam magátul a' Szerzőtül

a' Stadium első részének egy példányát ajándékul, félig nyomtatva — nehány ívek megmentetvén, félig pedig írva ... 's midőn kérdém, mi fog azzal végkép történni? 's tehetek e vele, a' mit akarok? .... Ezt kaptam válaszul: "Tegyen vele, a' mit akar ... ó bár a' Község közt volna most, mellynek mint látjuk (:1833 országgyülés:) ó fájdalom — liberalis gondolkozás végett ... valóban nem kell annyira kantár, mint inkább sarkantyu — —".

Ezek valának szavai ... és én csak azzal végzem bé e' sorokat, hogy a' munkát szórul szóra ugy adom, mint azt D ** ur censurálta; mert ámbár a' kitörüléssel eredt hiányokat tán módom volna, mint reméllem, a' kézirat eredeti textussábul kipótolni ... azt bizonnyal a' Szerző nem jó szemmel látná; mert ő, legyen katonai szokásbul, legyen principium szerint ... mindig nagy tisztelettel viseltetik a' kormány rendelési iránt ...

Nem kell mind ezek után elfelejtni ... hogy e' munka érdeke már szűnni kezd, midőn az országgyülés előtt, mint időalkalmi írás — tán némi részvételt szült volna! —

TARTALOM.

E L Ő S Z Ó.

Négy kis munkát bátorkodtam öt esztendő forgása alatt a'Közönség elibe terjesztni. Mindegyiknek legfőbb irányzata 'figyelem-gerjesztés 's annak megmutatása volt, hogy mind alkotmányunkban, mind szokásinkban, mind polgári helyzetinkben tetemes javításokra legsürgetőbb szükségünk van, — mert az *előrehaladás* és *helybenmaradás* közt forog nemzeti életünk 's halálunk; 's hogy feltámodásunkat, regeneratiónkat mimagunk, csak mimagunk eszközölhetjük értelmi sulyunk nagyobbítása 's magyar nemzetiségünk *nemes* kifejtése által.

A' legállatibb ember sem maradhat többé veszteg, ha egyszer tisztán látja át és ismeri el nyomorúlt álláspontját, 's kellő világu tükörben szemléli milly hátra van mindenben, 's milly szerencsétlen selejtességben sorvadoz mind lelkére mind testére nézve. A' tökéletesbet szomjuzó vágy, melly lelkünk legfőbb tulajdona, 's annak halhatlanságát olly világosan bizonyítja 's érezteti velünk, oka ezen előhaladási nemes ösztönnek, melly tán egyedül emel minket felül minden állaton 's tul annyira, hogy biztosan reméllhetjük lelkünk egykori csudálatos erőre fejlendő hatalmát. Ezen ösztönnek józan irányzata — a' mi semmi egyéb mint a'

1

szép, jó, igaz, való, nemes és dicsőnek mindenütti 's mindenkori szorgos keresése — határozza el az emberek 's nemzetek alacsony vagy magas létét; 's mintán, mint mondom, azon nemes vágy, melly minket szüntelen a' tökéletesb felé ellenállhatlanul ösztönöz, minekünk embereknek azon egyedüli tulajdonunk, mellyért örülhetünk, mert csak az köt minket hatalmasb lényekhez — — magához az Istenhez, — ugy hiszem: éppen azon egy isteni tulajdon kifejtését magunkban, mieinkben, honosinkban, embertársinkban gátolni, vagy minden tehetségink szerint előmozdítni, azon tett, melly által halálunkat vagy halhatlanságunkat leginkább határozzuk el; 's igy — mert lenni még is tán kellemesb mint nem lenni — mindenkinek lehető legjózanabb cselekedete nem lehet más, mint magának 's másoknak szüntelen olly tükröket készítni, mellyekben mind lelki mind testi homály 's mocsok hathatósan szembetűnő.

Magam, honosim 's hazám számára illy tükröket készítni azóta szüntelen foglalatosságom, mióta gondolkozva élek; 's ha csak kevés év előtt mutatám be azoknak legelső próbáit, az azért történt, mert illy tükrök készitése előtt sok idő kelle az azokhoz szükséges szerek gyüjtésére. De kötelességem érzete közt azokkal tüstént előállottam, midőn körülállásim 's némi kis tapasztalásim azok készítésére sürgetének — — nem gondolván azzal 'mikép fogadandják majd a' tükör-művészt, 's nem készitnek e számára viszont ollyanokat, mellyekben ön képe olly rutul fog tünni fel, hogy egy rém jelenése sem lehetne annál tán undokapp; hanem ugy mint az elsőt készséggel eszközlém, mert honomnak nem parasitja vagyok ki — midőn annak javaival él — mindig csak dicsér, de hű barátja ki igaz, ugy

szivesen szánám el magamat a' legkeserűbb önismértetési pillanatokra is; mert tudtam, hogy azokbul az ember, valamint egy nemzet bármi fájdalmasak lettek volna is, mindig tisztábban szokott lábolni ki, mint azelőtt vala. 'S ha meggondoljuk, miért áll a' Magyar szinte minden keresztény nemzetek mögött, szomoru hátramaradása legfőbb okát tán annak fogjuk tulajdonítni, hogy részint országa fekvése, részint körülállási hátráltaták néha néha egy szép hosszú tekintetet vetni azon jótévő tükörbe, melly ugyan, mint mondám, rendszerint felette keserü 's kellemetlen érzéseket támaszt, de mind nemzeteket mind embereket magokkal megismértetvén, végre mindig áldott következéseket szül; vagy pedig, ha honunk fekvése 's körülállási ezt nem hátráltatták volna is, tán azért, mert senki vagy igen is kevesen szánták magokat el 'ön-'s körülmény-isméreti tükrök készitésére.'

Azon hatalmak, mellyek Magyarországot dulni akarták vagy dulták is, inkább a' hizelkedés mint a' való szózatját választák; mert ki hódítni, fogni, rabbá tenni akar, inkább 's biztosabban jut czélhoz, ha tömjénez, mézet nyujt 's virágokkal fűzi békóit körül, mint ha a' mindig annyira ijesztő valóval akarná a' sziveket megnyerni. 'S igy történt, hogy századokon keresztül a' Magyar hizelkedéshez megszokott, a' mibül honosink nagy részének önmaga tulbecsülése, gőgje 's hiusága támada; az igaz, egyenes szótul pedig elszokott, a' mibül megint soknak azon teljes meggyőződése vevé eredetét, hogy Hunniát, mint dicsőségtül ragyogót, 's lakosit, mint magas helyen állókat, a' világ bámulja 's irigyli, melly két adatbul azon következésnek kelle elvégre folyni, hogy mi maiak, ha hideg vérrel fontolgatjuk állásinkat 's azt más nemzetekéivel hasonlítjuk össze, fájdalomteli mellel leszünk

kénytelenek nyomorult álláspontunkat megvallani — — — mellynél még alacsonyabban állni alig lehető!

Már hogy tükreim jók e, hamisak e, azt nem vitatom; hanem valamint azt tartom — én legalább — igazi hű barátomnak, ki nemcsak bizonyos nagyobb hibáimat hozza szemeim elibe, de azokat is érinti, mellyeket bennem feltesz, 's igy nekem alkalmat ád javítni vagy menteni magamat — — ugy én is az által hiszem egyesekhez 's a' magyar Közönséghez köteles 's vonzó hiv barátságomat valódilag teljesítni, ha olly szinekkel festem álláspontunkat, mibenlétünket, tulajdoninkat, mint azok szivem 's lelkem előtt mutatkoznak.

Én azt hiszem 'minden a' mi bizonyos mértéken tul nő, hibás, 's hogy kivétel nélkül mindennek az egész roppant világi egyetemben időszakként reformáltatni, vagy pedig veszni kell.' 'S minekutána látjuk, hogy Istengondolta napsystemák is bizonyos revolutiók alá vannak vetve, eleinket kárhoztatnunk kellene, ha egy még az emberiség gyermekkorában szendergő scytha csoport által összehalmozott 's egymásra rakott alkotmányon időjártával némi némüképen nem segítettek volna, — 's hogy eppen ez okbul nem annyira dicséretre, mint inkább szánakozásra méltók, hogy változásikat nem mindig és annyira a' természet örök törvényire állíták, mint inkább ön 's felekezetbelieik *közel* hasznát keresni törekedtek; 's ekép, midőn elmulaszták az igazi szabadságnak 's nemzeti létnek talpkövét rakni, mellyeken egy erőtül pezsgő fiatal nemzetnek dicső férfi kora halhatatlan magassággal emelkedett volna fel — — —, mi élők most, sok század lefolyta után, azt tapasztaljuk, hogy létünk talpkőnélküli, 's azon veszélyben vagyunk, hogy annyit igérő fiatalságunkbul, minden férfiodás nélkül, unalmas

kis ingadozások közt — mellyek más nemzeteknek ha nem kerüli el figyelmöket, csak szánakozását gerjesztik —, egyenest egy becstelen 's megvetésre méltó agg korra jussunk.

Ha alkotmányunkban, melly nemzetiségünkre, szokásinkra annyira behatott és hat — mert a' törvény életet vagy halált okozhat — nyolczszáz és annyi esztendeig éppen semmi nem javíttatott 's változtatott volna, és eleink makacson 's homlokkal álltak légyen a' hatalmas időjárásnak ellene, akkor teljes meggyőződésem szerint most már nem is volna polgári létünk, 's tán még mélyebb helyre süllyedve nézné a' világ a' Magyart, mint a' Bolgárt, Serbust 's a' t. mellyeknek szintugy valának régibb időkben fényvillanáspillanati; de más részrül azt is hiszem erősen, ugyan különb helyt foglalnánk a' nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink 's országos embereink az értelmi suly nagyobb kifejlődése 's a' magyar nemzetiség valódibb felemelkedése 's terjesztése által ösztönözve, időszakként, nem mindig csak felszinleg 's palliativkép reszelgettek 's foltozgattak volna törvényinken, 's nem mindig jobbára csupa régi theoriákba merülve, vagy mindig csak idegen kéztül 's másoktul várván üdvességöket, ugy szólván egy helyt veszteglettek volna: hanem ha gyökeres 's a' czélnak megfelelő reformátiók által, 800 ezernyi sulyu talpkő helyett lassanként 10 millionyi sulyut raktak, latán theoriák helyett velünk élő, de régibb 's több tapasztalásu alkotmányos nemzetek praxisával élni akartak, 's idegen gratia, gyámol és segítség-koldulás helyett, saját nemzetiségökben, ön keblökben — — — — — — — — — — — — 's az ország minden lakosi felszabadításában biztak volna.

De ugy történt, hogy mind ezt bizony elhibázták, 's azért most csak az a' kérdés: el akarjuk e magunkat végkép törültetni a' nemzetek sorábul a' nélkül, hogy a' világ évrajziban a' Magyar legalább elhunyta után egy fényes lapot foglaljon; el akarunk e annyira korcsosulni, hogy a' jövendő még valahai létünket is kérdésbe hozza, 's mi mint Magyarok egykori sírhantunk fölött soha ne érdemeljünk e a' később élendő nagy nemzetek emlékezetében néhai nagyságunknak egy érdem-emlékét is? vagy ezentul is csigakép akarunk mindig mászni, 's örökké azt állítván "népünk semmi polgári létre nem érett még" jövendő 800 évek alatt is olly bágyadtan emelkedni a' tökéletesb felé, mint eddig alig emelkedénk? — Ha eltörültetésre szántuk magunkat el — minthogy sok hazánkfia ugy látszik, arra el is szánta már magát, mert nem törődik mi lesz a' honbul, csak életén keresztül meleg kályha mögött pénzes ládáján ülve, cum otio — — — — sed sine dignitate, nyugalomban élhesse állati örömit, és szíhassa egy kis hivatalutáni tömjénét —; vagy ha törpeségünket 's legtöbb nemzetek-előtti ismeretlen vagy csekély becsben tartott létünket annyira imádjuk, hogy az azokbuli kilábolástul rettegünk, oh akkor kövessük törvényhozásinkban 's alkotmányi rendezkedésinkben jobbadán 'közvetlen' eleink példáját: hagyjuk el mi is nemzeti nyelvünket, kisdedinket 's kivált leányinkat arra ne tanítsuk, ugy hogy ők is, mint a' maiak, kerüljék a' honi hangot, 's annak természetes ellenségi legyenek, mit nem értenek; talán bilincsekbe szorítsuk mi is hazai érzésinket, ugy hogy azok soha ne engedjék lelkünk egész felemelkedését, magyarságunk tökéletes kifejtését; küszöböljük mi is ki a' gymnastika minden ágazatit — quia gravitas decet virum — és szolgáitsuk lassanként mint ők egy bágyadt testbe

lelkeinket rabbá; vastagítsuk mi is végnélkül törvénykönyveinket fekete és fejér parancsokkal, ugy hogy az ügyes annak tekervényi közt megfoghassa a' becsületest; — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
opponáljunk kormányunknak csak mi is jobbadán akkor, mikor törrvényes uton jár — — — — — — — — —
köszönjünk mi is, midőn törvényesen kivánni lehetne, 's éljünk viszont legilletlenebb szavakkal 's módokkal, midőn köszönni kellene; ne tanuljunk mi is sokat, vagy ha már tanulunk valamit, semmi egyebet ne tanuljunk, mint konyhadeákságot vagy rabulistai fogásokat; mi se utazzunk mint ők, és semmit sem látván, 's igy mibenlétünket 's állásunkat soha józanul össze nem hasonlíthatván 's igy soha el nem ismérhetvén becsüljük tul minden intézetinket, 's puffadozva kiáltozzuk 's harsogtassuk Magyarország dicsőségét; keserítsük türhetetlen gőgünk által polgárinkat, és szorítsuk az adófizetőt mindig mindig szorosb korlátok közé; regulázzuk őket, 's vigyük el néha néha a' házi pénztárt, de a' nemesi tolvajt éppen ne vagy csak gyengén büntessük; készítsünk szép utakat, de azokért ne fizessünk 's a' t., 's a' t., 's a' t. Eszközöljük csak mind ezt egy darabig még; oh akkor, ne kételkedjünk, minden bizonnyal elérjük a' dicső czélt!!! t. i. a' magyarság vég-elhunytát, vagy legszerencsésb esetben annak még néhány évig marasmus-közti tengését — — —!

Ha ellenben középszerüség közt sorvadozni nem akarunk, hanem törvényes Királyunk székét erősitni, saját bátorságunkat 's jó-létünket határ nélkül emelni, min-

den anyaföldünk-lakja embertársunk sorsát boldogítni, szóval: mind Isten mind emberek előtt valódi bel-'s külbecsünket 's igy 'szerencsénket' emelni kivánjuk, ohajtjuk; akkor más módokhoz kell nyulnunk mint eddigi törvényhozóink 's országos embereink legnagyobb része! Legnagyobb része mondom, mert hogy voltak 's vannak honosink közt az 'Emberiségnek 's hazájoknak igaz baráti és szószólói' — — — azt jól tudom, 's a' magasbra indultaknak áldom hamvait, midőn a' most élőket üdvözlöm — de azok szavai jobbadán sivatagban zengének el, mint a' pusztában kiáltozóé, minden siker 's nyomós viszhang nélkül; mert ezek, ha legalább az eddigi határozásokat tekintjük, a' köz lárma közt ugy némultak el, hogy végkép az 'örökös réginél megmaradás' kivánsága, a' 'mindigi foltozgatás' és 'sohai gyökeres segítség' következésében, alkotmányunknak nem theoriája, azt nem mondom, mert abban felette sok jó van, de praxisa most valóban nem egyéb 'mint egy, számtalan abususbul egymásra halmozott, az idő szellemétül bizonyosan 's könnyen sarkábul kifordíthatandó gyenge rakvány.' Más módokhoz kell tehát nyulnunk — — de itt fekszik a' megakadási pont, mert valyon mi az a' más mód?

Hogy ezt némi igazsággal elhatározhassuk, meg kell legelsőben is a' fentebb említett tükör principiuma szerint ismérnünk 'milly felette hátra vagyunk minden keresztény nemzetek mögött'; mert mikép lehetne józanul csak képzelni is, hogy olly tárgyakra egyesíthetnők a' hon számosb lakosit, mint p. o. vizeink tökéletes rendbehozása, Pest-Budának a' feketetengerrel gőzhajókkal rendes 's úgy szólván mindennapi összeköttetése 's a' t. mellyeknek végbevitelére Nemzet kell, — minekelőtte nyomorult alacsony-

ságunkrul tökéletesen meggyőződve nem vagyunk; 's milly alapokon nyugodnék minden előmeneteli vágyunk; és igy egész előmeneteli hihetőségünk mindaddig, mig nagy és kicsi nemcsak nem pirul hona alacsony mibenlétén, de a' legszámosb rész hátramaradási és szégyenei közt még pajkoskodik 's fel is fuvalkodik!

El kell tökéletesen hinnünk továbbá, hogy ferfi korunkat soha nem értük el még 's nagyok még soha nem valánk; mert ha elértük volna már legfényesb pontunkat 's egykor valóban nagy Nemzet lettünk volna, akkor nem emelkedhetnénk 's nagyok sem lehetnénk soha többé, minthogy semmi, se nemzet, sem ember sem egyéb kétszer soha nem élt; 's igy éppen azért, mert némi nagysági pillanatok már több század előtt villanának honunkon keresztül, ha azok culminatiónk pontjai lettek volna, most bár akarnók bár nem, már közel állnánk a' koporsóhoz — —; 's ekép ha valóban keresztül éltük vala *nemzetiségünk életét*, minden iparkodásunk ezután csak gyáva fáradozás lenne, 's mi józanabbul tennénk, minden szorgalom és előre törekedés helyett nemzetiségünkön egyenesen feladni, honi dolgainkba többé nem avatkozni, mint pályavégzők, egy pár évi csendes élet 's rólunk való gondoskodásért esedezni, némi élethosszabbító szerekkel éldegelni, 's végóránkat csendesen várva bé, veszteg üldögélni.

Arrul kell végre meggyőződve lennünk, hogy nem a' kormány valódi oka elnyomatásunk 's hátramaradásunknak, hanem értelmi sulyunk fejletlensége 's igy parányisága, a' mibül természet szerint fakad: káros intézetink nevetséges magasztalgatása; hazaszeretet 's a' közhasznot előmozditni törekedő nemes ösztön helyett, kis privilegiumink bálványzása, 's ön *legközelebb* hasznunk nyomorult vadászata: he-

lyzetünk, mibenlétünk 's igazi hasznunk sohai el nem ismerése, 's igy minden előmeneteli 's nemesülni vágyásnak tökéletes hija; a' mibül megint viszálkodásink, rokonatlanságink s' nemzetitlenségünk veszi szükségképi eredetét, s' ebbül megint végső elkorcsosulás, közlét ingadozása, személyünk és sajátunk veszedelme, 's egy mindent elpusztító anarchia fog mulhatlanul következni.

Ezeket mindenek előtt tökéletes világosságra kell — vagy legalább *kellene* hozni, mig arrul lehet vagy lehetne szólni 'milly módokhoz kelljen tehát nyulni egy szép, bátorságos és dicső jövendő-készitésre'; mert ha ugy is jól van minden, és semmi convulsióktul vagy elnyomatástul félnünk nem kell, akkor maradjunk a' réginél; ha Mohácsnál valóban meghalt már nemzetünk; akkor feküdjünk mi is szép elszánással (!) — mellyhez egyébiránt semmi sem kell mint apathia, vis inertiae és restség — nemzeti sirgödrünkbe; 's ha igaz, hogy valami más tart fogva, akkor görbedezzünk tovább is lánczaink alatt — — — — — —.

Már én némileg kimutatám vélekedésem szerinti hátramaradásink 's hibáink néhányait; 's habár azokat, hazaszeretésemtül elragadtatva — melly Magyarban középszerüt és alacsonyt nem türhet — tán igen vastag ecsettel festém is, a' minthogy azt hányják közönségesen szememre; vagy ha itélő 's okot kereső erőm gyengesége vezete félre a' józan utbul 's bonyolíta tekervényekbe: tudom mind a' mellett, még is némi hasznot tettem honomnak csak az által is, hogy olly tárgyakat pendíték meg, mellyekrül nálunk, mint valaha Attikában a' szinházi pénztár másra forditásárul; ezelőtt halálos veszedelem nélkül csak szólni 's okoskodni sem volt szabad. De azt itt egyenesen megvallom, hogy annak korántsem mondtam ki még ötöd-

részét is, a' mit hiányink elismértetésökre lassanként közre bocsátni kivánkoztam. Szándékom im ez volt: füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden lárma, sárral - dobás, kövekkel - hajigálás, 's vágás ellenére is rettenetlenül 's egyenest menni czélomhoz, melly — az élő Isten látja — semmi egyéb, mint lelkembül kivonni végre azon fájdalmas tövist, mellyet honom nyomorult álláspontja döfe oda, 's melly mind addig — 's érzem még siromon tul is — fogja azt keserü kinnal epeszteni, mig a' Magyar nem emeli Királyát 's magát hozzá illő dicsőségre. Előre-számításom szerint vagy husz kötet lett volna szükséges mind annak némi 's rövid előadására, a' mit 'közönség-ébresztői, figyelmeztetői, — ha szabad mondani — boszontói, 's ekép elkészítői tárgynak' itéltem. Munkának egy tengere állott előttem — 's ez most is áll — de attul nem ijedék vissza, mert Herder mondása — ki egyébiránt nemzetünk elhunytát jövendölé, a' mit neki szivesen megbocsátok, mert reméllem szavai csak hosszu dicső századok után teljesülnek, a' mit most ő is mint a' nemzetiség angyalinak megdicsőült rokona bizonyosan forrón kiván — Herder mondása volt mindig előttem: *éljen az ember, mintha örökön élne, de mindennap meg is halhatna* — ; 's igy naprul napra egy egy lépéssel közeliték a' kitett czélhoz, melly egyébiránt csak stadiuma volt egy magasb czélnak 's ugy folyvást; stadiuma mondom, mert a' husz kötet után azt reméllettem, hogy ámbár *legszámosb* hazámfia nekem tán hátat forditand is, végre a' *nagy közönség* azt fogja mondani "Ez az ember csak felforgatni, rontani akar mindent, mindent ócsárol, mindenben gáncsot talál — 's ez nem nehéz, ebben mindenki

mester. — Igaz hogy alkotmányunkat javítni kell — — a' szellemnek engedni — — — de ő semmit sem állít a' helyett, a' mit kiforgatni ohajt, 's ha czélja nemes is jó is, methodusa türhetetlen és hasztalan.„

Ezt vártam; mert ítéletem szerint illy èrzésnek közönségesnek kell előbb lenni, minekelőtte hathatós javaslatokrul jó sikerrel szólni lehessen. Ha valaki, teszem, borait, étkeit jó izüknek akarja találtatni, azon van: vendégei jól szomjazzanak 's éhezzenek meg előbb; ha csekély tapasztalásival 's némi felszines tudományival érdekelni akarja béketürő hallgatóit, akkor előbb ujság - szomjokat és tudni - vágyokat iparkodik felingerelni 's a' t. — 's ekép, ha honunk pusztáit disztelenségikbül kivetkeztetni, undok mocsárinkat szárítni és számtalan efélét eszközleni ohajtok, előbb tehetségem szerint festem valaha még éktelenebb országoknak ész, jó systema és szorgalom-utáni virágzásokat, mert reméllem a' honfi az által életre 's vetélkedésre gyul; ha anyaföldem hátramaradtát türni nem tudom, 's az, mint kigyó, legszebb éltemen rágódik — más nemzetek nagyságát említem, 's mind azon akadályokat, mellyekkel azoknak is víni kelle, mert ugy hiszem: földim nem fogja szenvedhetni többé, hogy teszem Dunáján csak egyetlenegy szegény gőzhajócska uszkáljon, midőn azoknak százados mennyiségétül Britanniát környező tengerek habzanak — 's még Törökök közt is már Bosphorus, Euphrates és Tigris a' levegő expansiójának hatalma alatt nyögnek; ő sem fogja tovább élhetni napjait kardugva 's resten, ha meggondolja, hogy állóhidja még egyetlenegy sincs hosszu Dunája derekán, midőn Temze vizein csak Londonon keresztül 6 hidnál több köti össze a' roppant város két partmellékit; 's ő sem fog

visszarettenni ezernyi akadálytul, de magában bizni 's a' t.; ha végkép honom felemelkedéséhez 's a' Magyarnak nemzetek sorába iktatásához kivánok járulni kis tehetségem szerint, Istentül kérek ügyességet 's erőt hazánk elaljasodását 's nyomorult kis nemesi privilegiumink és--- népünk - közti szánakozásgerjesztő mibenlétünket olly elevenen, égetőn 's türhetetlen szinekkel festeni, hogy némi elaludt *nemtelen* nemesekben és tán még számosabb 's *nemtelenebb* magnásokban halálos kinnal rázódjék fel a' lélek, 's ők tág tükörben szemléljék nyomorult személyiket; mert azt hiszem, hogy hazánk nemesb 's annyival több fiai, kik herczegi székben, valamint nemesiben és szántóvetői helyezetben, honosság és hazafiság által egyesitve vannak, nem engedendik többé azon előitéleti sáfárok 's önhaszon-vadászó kontárok által magokat örökké minden felemelkedéstül viszszarántatni, kik rák gyanánt mindig hátra akarják tolni a' Magyart egykori sötét időszakira, — hanem azokat a' Nemzet sorábul átokkal vetvén ki, mint egy nemesb század fiai a' Magyarbul egy pyramist állítni, mellynek legfelsőbb pontján biztosan fénylik a' Király, mert az épitmény örök alapra van állítva, minthogy annak talpköve a' selszabaditott Nép — — — 's minden sorsu, alábbi vagy fentebbi, mint a' halhatatlan nagy Épitőmester akará, nyugalomban 's biztosan várhatja bé az idők változó esetit, az élet külön fergetegit!!!

'Szántani akartam előbb mintsem vessek'; 's ím ez eddigleni kis próba - munkáimnak egész apologiája! Ha honunkban csupa előitéletnélküli ember élne; ki minden józan javításra fogékony, akkor egyenest tisztára rostált mag elvetésével kezdettem volna meg a' munkát, 's tán ugy cselekvém, ha azon kis kört tekintettem vala, mel-

lyben csekély nemzeti intelligentiánk concentrálva van — — — de szívvágyaim megvallom magasbra hatának 's oda czélzottak 'bár tudnám honunk számosb, 's ha lehetne, legtöbb lakosit az önbecsületökre, hasznokra 's bátorságokra vezető utakkal megismértetni.' De ez felette bajos, 's a' kinek czélja ez, legkellemetlenebb nehézségekbe bonyolítja magát; mert a' nagy közönségnek 's kivált nálunk politikai dolgokrul jó sikerrel irni szinte lehetetlen. Ki e' részben sokat tud, annak minden előadás hosszadalmas, 's az csak ráépítményekért sürget; — ki pedig keveset tud, annak még husz köteti készülmény 's talpkő sem elég; 's ekép sokszor éppen azon könyv egy olvasónak semmi egyéb; mint régen ismért antiquitások egymásra halmozása, melly egy más olvasónak megint soha nem hallott ujságok tára. Egyik azt hiszi bona fide "Árpád alkotmánya minden változás nélkül ránk jutott" — 's igy a' legkisebb előrelépést is, mellynek hirtelenségén még egy józan csiga sem bámulna, salto mortalenak taksálja; másik ellenben franczia, angol, sőt éjszakamerikai kaptára akarja rögtön huzni a' magyarhont, 's ekép minden nem tüstént szembetünő, de leggyökeresb javitást halálos apathiának nevez. Egyik mindent az időtül vár, 's minden alkalommal azt mormolja "még kora"; másik azt hiszi: elvitt az idő már mindent, 's ekép mindig "már késő, már késő!" kiált!

Lovakruli munkámban 'a' nyereség lehetőségét' tettem ki fő themául; a' Hitelben a' 'vagyoni bátorságot'; a' Világban — melly tán egy kissé időelőtti volt, minthogy feltett ösvényembül kellemetlenül rántattam ki — 'az értelmi suly és nemzetiség kifejtésének 's egyesülésnek világosság-pontjait'; Játékszini értekezésemben, mellyet pa-

rancsbul irtam, 'az egyesületeknek fő oszlopit'; — mostan dunai utazásomrul vala szándékom egy kis *zavarékot* összeállitni — minthogy rendest csekély dilettant létemre összeszerkeztetni nem igen vagyok képes —. Ezen most említett próbának főváza annak megmutatása lett volna, hogy azon nemzetet, mellyben erős lélek van, soha és semmi körülállások közt idegen hatalom nemcsak nem nyomhatja el, de óriási előmenetelében sem hátráltathatja, 's minden veszély, melly érheti, kirekesztőleg csak tulajdon keblében t. i. elégtelen ismeretiben, természetelleni talpkövekre rakott intézetiben, 's az ezekbül szükségkép következő egyenetlenségiben 's viszálkodásiban veheti valódi eredetét; 's hogy viszont nincs olly bölcs kormány, nincs olly proféta, ki egy lelketlen korcs népet valóságos dicsőségre felhevítni 's igazi halhatatlanságra feltüzelni tudna! 's ekép Dunánk csak kiöntési átkunk, és soha más nemzetekkel egybekötő civilisatiói csatornánk nem lehet — — — mig azon a' magyar nemzetiség erős lelke nem segít 's a' t. Itt a' feltámadás mindenre! — — — Összeszerkeztettem volna ennekutána egyéb illy nemü értekezéseket, mellyekben hasonlókép lett volna tán itt ott egy kis hasznos mag, — a' mit állítni bátorkodom, mert azokat nem képzeletimben, nem theoriai combinatióimban, hanem régibb nemzetek azon felette hasznos tapasztalási fájárul szedegettem, mellynek magja józanul elvetve valóban több boldogságot hozna hazánkra, mint számos országos emberinknek jobbadán mindig csak hazai anteactákban való halászata, vagy zavaros kis ismeretek utáni experimentálgatása. Minden kis értekezésemben előhoztam volna tehát legnagyobb generalitásban némi igazságokat, a' miket t. i. én tartok azoknak, 's mellyek diadal-

mas megczáfolások által hamisságokká, diadalmatlanok után ellenben mindenkitül, vagy legalább igen soktul elismért igazságokká váltak volna 's a' t. — — de csak a' 12-dik kötetben szándékozám minden praemissák után az igazi vetéshez kezdeni, 's azon módokat némi rendben adni elő, mellyeknek lábraállítása következésében, saját vélekedésem szerint, a' Magyarnak szép, bátor és szerencsés jövendője viradna.

Azonban most meg akarom fordítni előadásom sorát, és minden további előzmény nélkül tüstént uj rendelkezési javaslatom legelső stadiumát terjesztendem a' közönség elé; mert sürget a' hatalmas idő — honunk állapotja megmozdult, hogy ne mondjam '*ingadoz*', éltem hanyatlik 's csekély tehetségim gyengülnek.

Olvasóim egy része felette idő-előttinek, más része pedig igen homályosnak fogja tartani ezen systemai próbát — ugy hiszem legalább — 's igy előre el vagyok tökéletesen készülve *most* szinte egyedül maradni vélekedésem mellett; *most* mondom, mert idő folytával vagy én, ha életem van, vagy mások bizonyosan meg fogják mutatni, 's világosan mindenkinek szeme elibe tenni, hogy a' természet örök törvényinek engedelmeskedni, 's a' mindenható Istent felebarátink boldogságára czélzó munkálódásink által imádni, soha sem időelőtti! A' mit tehát előre bocsátni kivántam, azt utána küldeni; a' mivel pedig némileg végezni akartam, azzal most ugy szólván kezdeni fogok. Elkészülve a' mondandókra a' közönség nincsen — — munkám nagy sikerét nem várom — — — de bizom nemzetünk geniusában, ki felettünk lebeg, nem fogja engedni, hogy tiszta lelkü szavaim minden legkisebb

haszon nélkül örök csendbe vagy feledékbe hangozzanak el; 's ez nekem elég jutalom!

Honunk minden lakosit *politikai gondolkozás-módjokra*, vagy is inkább 'tendentiájokra' nézve — mert igen számosan, 's itt egy rendet sem veszek ki, éppen semmit sem gondolkoznak — elhatárzólag két részre osztom. Egyik osztály — 's pedig alig látszik hihetőnek hogy egyesek is illy vaknál vakabbak lehessenek — de valósággal egy jó nagy osztály azt hiszi "Alkotmányunkban 's polgári rendelkezésinkben semmi legkisebb változás nem kell, 's kivált most, mert mindennek vége lenne, ha csak egy talpnyit engednénk is." A' másik osztály pedig — 's ez a' sokkal nagyobb — arrul van tökéletesen meggyőződve "Valamit csak ugyan kellene tennünk már."

A' mi a' fentebbi örökké egy helyt-álló philosophusokat illeti — kiket tán 'Sohamozdiknak' lehetne nevezni — azok számára írni nem tudok, mert ők nemcsak az én csekély, de, merem állítni, minden irói tehetségen magasan tul lebegnek, 's tudatlanság-gőgi álmokbul semmikép sem ébreszthetnek fel — — mint mechanikai argumentumok által — — — ugy mint — — — — — — — — — — — — 's igy ezeket solidabb szerzőknek hagyom át; midőn az Ur Istent arra kérem: adjon mind azoknak, kik mint én csak a' Valónak ereje által akarunk győzni, ha nem mi találtuk is fel azt, de annak feltalálására némi okot nyujtánk, elég tehetséget 'szelidebb okoskodásink ségítségével honunkra máskép elmulhatlanul borulandó gyásznapok eleit venni'.

Egy igen szomoru időszakon csak most estünk ke-

resztül, 's alig van köztünk csak egy is, kinek karjai közül barátot, rokont ne ragadott volna ki a' halál; 's még most is vérzik a' közönség emberének - publicanus - szive a' nagy áldozat fölött melly az ugy is olly igen gyér rendeinkbül került ki, 's most halmozva nyugszik szomoru Hunnia földe alatt. De valamint a' legnagyobb szerencse is egy pillanatban kinná válhatik, ugy fakadoznak néha néha a' legkeserübb nyomoruság éjeibül az örömnek legvilágosb 's legsürübb napjai. És igy ha fekete gyászba borítá is egy láthatatlan hatalom szegény hazánk legtöbb vidékit, ne kétkedjünk — mert él a' Magyarok Istene — legnagyobb hasznunkra fordulhat még a' mult és mulandó sanyar. Nincs már köztünk senki, ki csak félig meddig lát 's józan ésszel bir, ki nem vette volna észre, hogy azért, mert néhány hónap közt egy kissé több embernek szaporábban folyt le élete mint közönségesen, szinte megállt az öreg erőmű, 's a' kis királyság számos kicsi királyságokra szakadott — — — 's általában véve sok, igen sok volt a' parancsoló, 's kevés, felette kevés a' szófogadó. Meg van köztünk már győződve a' nagyobb 's igazán nemesb rész, hogy egy régi recsegő feudalis machinával az idők dicsőségi közt, midőn minden életre gyult 's a' tökéletesb felé vevé indultát, ezentul is biztosan haladni, 's annak paizsa alatt továbbá is szerencsérül 's bátorságrul álmodni akarni, semmi egyéb, mint tompa eszü pium desiderium 's szánakozásra méltó nevetséges képtelenség. El vannak ugyan ideig óráig oltva honunk némi szerencsétlen részeiben az ott fellobbant lángok — — — de az nem elég, mert nemcsak a' lángot kell oltani, hanem mind azt gyökerestül irtani ki, a' mi éghetne. Ezt azonban nem eszközölhetni börtönnel, hóhér-

pallossal — — — bizonyára nem; mert minden, a' legártatlanabb, még a' viz, sőt a' levegő is iszonyu erőre nevekedik 's maga körül mindent parányokká tör, ha természeti elasticitásán túl nyomatik — ezt Hazánkért, Nemzetiségünkért ne felejtsük el! — — — de van egy más bizonyosb mód, legerősb a' világon, melly szeliden munkálódva biztosan éri el a' czélt, 's midőn mind azon szert, melly emberben könnyen gyúl, megsemmisíti, a' tömlöczöket üresekké, vesztőhelyeket szükségtelenekké teszi. Ez a' nagy nemzetek vég tendentiája, használjuk mi is — — — és semmi egyéb mint a' felebaráti szeretetnek, egészséges főnek, nemes szívnek 's igazságos léleknek, el nem romlott, szokás által el nem fásult, 's nevelés által ki nem facsart --- *sugalma.* Fejdelmé a' királyszék, a' főhatalom, ugy mindenkié az, a' mivel a' sors megajándékozá; hanem azért, mert egyik a' legelső, sokan magas helyen állók 's a' legszámosbak utolsók, azért vannak még is az egész emberiségnek bizonyos köz jusai, mellyeket még soha nem lehete büntetlen megsérteni, 's mellyeknek elnyomatása, végre mindig a' legvéresb boszut szülté.

Nem akarom soha hinni, hogy a' hazánkat ébresztő közelebbi kettős szomoru leczke minden haszon nélkül sülyedt volna el az idők tengerébe, 's hogy annyi kínt, epedést hijába küldött volna a' népek legfőbb Ura az emberiségre; mert ha az ugy lenne, akkor valóban irígyleni kellene a' sirba-dülteket, hogy annyi gyávaságnak ők többé nem leendnek tanui — — de ez lehetetlen! 's tudom sok felébrede 's igen megijede! — — ennek haszna nem maradhat el; 's ha az észnélküli nemtelen, ki veszély közt legtöbbet remegett, 's most bátorságban me-

gint nagy vitéz, már mindent el is felejte, 's még makacsabbá lön: nem ugy az eszes nemes, ki elszánással tekinte a' viharok közé, de most, 's nem annyira saját mint hona javát szomjazván, igen jól látja át, hogy valamint jobb a' Duna árját kijelelni mint azt keresztgáttal felfogni akarni; jobb a' villám ellen mennykőhárítót állítni, mint azt fallal kirekesztni próbálni 's a' t. ugy sokkal józanabb, az idő szellemének irányt adni, mint az által hajtatni; módnélkül józanabb annak parancsolni, mint végre kénytelenül engedni 's a' t.

Fel akarom tenni tehát mind ezek következésében, hogy mindnyájan — kiknek azon szerencsénk vagy szerencsétlenségünk (?) van: gondolkozás nélkül olly keveset létezhetni mint levegő hijával — abban tökéletesen kezet fogunk, hogy mind polgári intézetinkben, mind törvényinkben némi javításokra 's változtatásokra legsürgetőbb szükségünk van; 's ha ez áll, ugy látszik semmi egyéb hátra nincs, mint tanácskozás és szóvesztés helyett, cselekedni 's tenni. Azonban ezen osztály megint szinte annyi felekezetekre oszlik, mint a' mennyi a' fő; 's annak tisztába nem hozása: hogy valyon mi az a' Valami, a' mit mindenik emlit; oka a' legszerencsétlenebb viszálkodásoknak, mellyek ha eleinte nem nagy következésüek is, végkép — mint a' szomoru tapasztalás mindenütt mutatja — a' leghatalmasb országokat is gyökereikbül döntik ki.

Azonban, valamint sokszor magokban felette kisded tárgyak iránt legnagyobb figyelemmel tanácskozunk: mikép javítnók házunkat, jobbadán milly maggal vetnők, bé telkeinket, utunkat merre 's milly módon vinnők, jövedelminket mire fordítnók 's mikép költenők, 's igy

vég nélkül, a' mi felette dicséretes; valóban soha sem lenne megbocsátható, ha ma, midőn legközelebbi hasznunkrul, bátorságunkrul, sőt nemzeti létünkrül 's becsületünkrül van szó, nem állnánk meleg érzéssel de egyszersmind hideg vérrel össze 's nem tanácskoznánk arrul, a' mi legközelebbrül illet, minden kesert elenyésztő barátsággal, hanem képesek lennénk, semmi figyelmeztetésre 's felvilágosításra nem ügyelni, vagy theoriáinknak nemcsak a' közjót, hanem saját létünket is feláldozni, — vagy mint gyermekek csak közel szenvedelmi tárgyinkra tekintvén, a' sebes idők szárnyain közelítendő veszélyek előtt szemeinket hunyni bé! Valóban ha illy, nemcsak saját hasznunkat, de a' közjóét is felejtők lehetnénk, méltán állíthatná nemünkrül egy magasb hatalom "Oh ember milly szánakozásra méltó vagy! Tenmagadnak legnagyobb ellensége, soha nem látod, milly közel áll hozzád ten valódi javad!"

Tanácskozzunk tehát nemcsak gyülésinkben — mert oda előkészület kell — *hanem kisebb köreinkben is*, ott kell értenünk már egymást; 's ne mulasszuk el ezen időt, melly soha vissza nem jön, 's melly mind a' kormányt mind a' nemességet legnagyobb egyességre int, — mert Istenen kivül csak ő kezeikben van helyeztetve az ország Jövendője.

Az egész dolog veleje abban áll 'Mit kelljen tehát javítni, mit változtatni törvényinkben, mert azok adják a' köz erőműnek az impulsust — —.' 'S ennek vizsgálata leend az előttem fekvő próba-munka tartalma. A' tárgy fontossága, de kivált szövevényessége azonban némi állításimnak tán egészen sötétben maradását fogja szülni; mert egyszerre csak egy kötetet bocsáthatván közre, szinte

legtöbbet csak felszinleg, igen röviden, 's igy korántsem kimerítőleg leszek képes érintni.

Mult tavaszkor egy igen jó barátomnak vevém levelét, mellyben ezt irja "Összejöttem e' napokban több Vármegye-urakkal, kikre az országos küldöttségnek az Urbariale körül tett javaslati rostálása vala bizva. *Én* igy 'No kedves Uraim 's hát gondolkoztak e a' szegény adófizető sorsárul — — — — — kell e azon segítni — 's mikép 's a' t.' *Ők* pedig igy "Gondolkoztunk bizony 's már tagadhatlan, valamit ugyancsak kell tennünk, 's mi azt találtuk, hogy őtet semmi annyira nem nyomja, mint némelly főldesurak kegyetlensége, melly szerint nekiek robot közt nyugvásra 's evésre soha egy óránál több nem engedtetik — — — ennek exasperálni kell — — — 's igy mi azt javasloltuk, hogy ezentul nekiek törvényesen két óra engedtessék; mivel azonban azt sem kivánhatni, hogy a' főldesur károsittassék, 104 napi gyalogrobot helyett 113-mat projectáltunk!" Tegnap ellenben N. látogata meg, ki mindig csak a' sajtószabadságrul ábrándoz — — — és igy ülök eféle *igen alant* s' *igen fent* héjázó javaslók között, csendes lélekkel várván be, mit hoz az idő 's a' t."

Minap megint egy társaságban vala két felette külön szabású reformatorral találkozni szerencsém. Az első igy "Én azt hiszem a' méz dézmáját el kell engedni, mert a' méhek természet szerint nemcsak az uraság telkein, de a' jobbágyokéin is kalandoznak, minthogy nekik parancsolni nem lehet." A' másik pedig igy "A' Ministerek Responsabilitása — — — mindennek talpköve."

Már illy okoskodók közt, kik az '*igen kevés*' és '*igen sok*' vagy a' 'szinte késő' 's 'még kora' közti végheletlen mezőnek határ-kövei, valyon kinek van igaza? Itéletem

szerint mindegyiknek; mert a' szántóvetőnek evésre egy óra helyett kettőt engedni igen helyes, kivált ha van rágni valója; a' méheket szabadon hagyni igen józan, mert máskép nem készítnének mézet, 's igy igazságos tőlök dézmát nem venni; a' sajtó szabadsága az intelligentiát rögtön több századdal mozdítja elő, 's minden bizonnyal egy kifejlett szabad nemzet közt mód nélkül több hasznot mint kárt okoz; ugy bizonyos végkép, hogy annak, ki más pénzérül disponál, akármi legyen neve is, végre számolni kell. Csak az a' különbség, hogy valamint egy czigánykodó népnek, melly nem igen különb a' baromnál, henyélésre 's falatozásra egy kissé hosszabb időengedés már nagy nyereség, 's egy remete tán igen meg fogja köszönni, ha kassaibul nem viszik el a' dézmát: ugy vannak megint népek, mellyeknél a' sajtói szabadság 's a' ministerek responsabilitása időelőttiek volnának, — minthogy nálok még az olvasás sincs divatban, és semmi köz administratio 's minister sincsen. Minden népnek van bizonyos lépcsője, mellyen áll; 's csak ez határozhatja el valódi szükségit, józan kivánságit — — —. Ezen lépcső magasságát keresni 's némileg meghatározni azonban nem könnyü, 's azt egy két sorral elvégezni lehetetlen; 's igy ezen értekezést összeszedvén éppen azon dilemmában vagyok — az igen hosszu 's felette homályos közt — mint a' millyen zavarban minap valék, midőn némi boszantó okoskodásim után, egy jó ismerősem igy kiálta fel "Ad rem, ad rem — ne mindig generalitásokban csak; 's mondja már hát mit kell tenni!" a' mi által ugy meg valék lepve, hogy eleinte nem tudtam egy szót is felelni, mig végre azt válaszoltam 'hogy mit kelljen hazánkra nézve tennünk, azt most hamarjában bizony nem mondhatom meg; de ha azt akarja tudni az Ur mit kellene magának magára nézve tenni, azt

megmondom: Legelsőben is — minden okoskodás előtt — vagy 300 kötetet, mellyeket, ha szabad, ki fogok jelelni, nagy figyelemmel áltolvasni, 's az azokban lévő tárgyakat jól megemésztni, egyszersmind pedig a' külön helyszinekre menni — hol practice láthatni — 's ott tovább élni 's a' t. szóval: tanulni előbb, tapasztalást szerezni, 's aztán gáncsoskodni, tanítni 's a' t.!'

Mennél többen fogják ezen tanácsomat fogadni — 's azokra hivatkozom kik ébren utaztak — annál nagyobb mértékben fognak kevesedni azon ezernyi árnyékozatok, mellyek honosink kepzeleti oceanjábul a' pygmaeus reformatoroktul kezdve a' gigásokig végnélkül ötledeznek fel, 's minden közlélek 's egyakarat létét megsemmisítvén, a' publica opiniót ezernyi részre aprítják 's igy azt felette gyengítik.

Most igen soknak köztünk — 's ezekbül a' tudósoknak tartottakat sem veszem ki — némi külföldi tárgyakrul még opiniójok sem lehet, mert az csak látott és ismért tárgyakon alapulhat; ők pedig, merem állítni, sőt a' mi több, megmutatni is, nemcsak a' legszükségesb tudnivalókat nem látták, 's felőlök tiszta ideájok sincs, de még csak azon rőffel sem birnak, mellyel nemzeti nagyságot mérni lehessen, 's külfödrül való tudományok semmi egyéb mint egy valóságos olla putrida — — —. Ezeknek pedig mit mondjak *röviden?* — megvallom szinte nem tudom hol kezdjem meg reájok nézve munkámat, mert mindenek előtt éretlen 's főtlen ismeretik árját kellene eligazitni; addig is azonban, mig az idő, szelidebb 's alaposb argumentumok 's a' t. tán helyre igazítják annyi temérdekben kibiczezent vagy inkább 'soha a' Valóba még belé nem biczezent' véleményiket, im e' néhány sorokat akarom eleikbe terjeszteni: car soit qu' une

constitution ait été arrachée à un prince faible par la force des armes, soit qu' elle ait été librement accordée par le souverain, le peuple n' en jouira jamais bien, tant que le sol sur lequel on veut l' implanter, n' est pas préparé. L' Angleterre par exemple ne profita de son excellente charte, que lorsque la puissance féodale des barons fut annéantie et la nation plus éclairée.

E' néhány sor után nyilván láthatja az Olvasó egész tendentiámat; de hogy azért mi vagyok, pygmaeus vagy gigas reformator e, t. i. ollyan e, ki csak egy hüvelyknyit akar mozdulni minden században, vagy ollyan ki egy pillanatban egészen uj alkotmányt akar előbűbájolni, azt azért tán még sem tudja, 's nem is tudhatja soha, bár én principiumimban igen megállapodtam — mig nem határozza tökéletesen el, mi ő maga. A' sajtószabadságos, vagy ministerkorlátozó pygmaeusnak, a' két órát 's mézdézmát engedő ellenben, gigasnak fog tartani; de nem mert én változom, hanem éppen azon okbul, melly szerint egy tölgyfa, ha gondolkozni tudna, az embert igen alacsonynak, egy vakondok pedig igen is magasnak itélné.

Utam a'közép, egyenesen kimondom; 's ámbár ez igen remeteféle sétáló az életben — mert az emberek általában véve mindig tulságokban szoktak élni — ugy hiszem koporsóig az lesz. Azon reputatio "se hideg se meleg" melly annyiak előtt fertelmes, nekem legkellemesb; mert semmiben nem szeretem sem a' polust sem a' zona torridát, 's a' megfagyásnak éppen olly ellensége vagyok mint a' megégésnek; melly okbul sem a' kormánynak mindigi organuma vagy öröki opponense, sem a' honi mocskok mindenütti pártolója, vagy a' józan magyarság kifejtésének mindenkori ellensége — mint köztünk fájdalom igen számosan

— soha nem leszek; a' kormányi önkényt ugy restellem, mint a' hazai rozsdát gyülölöm 's a' t. 'S valamint sem azt nem hiszem, hogy aristokratia nélkül nem lehet lenni, sem azt hogy a' szabadsági 's egyformasági ittasság más legyen mint képtelen theoria, — két szóban concentrálom az egész emberiség jusait:

"Szabadság és bátorlét"

Az embernek kora, temperamentuma 's testalkotása határozza el kirekesztőleg mikép, 's mivel kelljen neki élni; a' bor teszem egynek méreg, a' másiknak gyógyszer: éppen ugy csak a' fekvés, sajátság 's civilisatiói magasság jelelheti ki némi határzottsággal azon kormánynemet — regiment — melly nemzetekre nézve leghasznosb. Éppen azon egy ember teszem például felette consequens lenne, ki mint Török 'egész mibenlétének gyökeres megváltoztatását' szomjuzná; mint Gallus 'alkotmánya körül számtalan theoriai experimentálgatások' megszüntét; mint Angol 'némi kis elsőségeknek megsemmisítését' 's a' t. Ellenben nyers eszü volna, ha mint Török sajtói szabadságra, mint Franczia a' pairek eltörültetésére, 's mint Angol kirekesztőleg demokratikai alapokra állítná reformatiói systemája talpkövét. A' dolgokat valódi fekvésében látó, itéletem szerint, mindig a'lakosok nagyobb részének értelmi sulya után szerintezi — conformálja — munkálódásit, 's így noha őtet a' török nép ultraradicalnak, az angol nép pedig hihetőleg ultra-torynak tartaná — ámbár ő mindig csak egy — sem azoknak sajtói szabadságot mint legelsőt nem kivánna, kik közt csak minden századik tud olvasni — — 's igy még valami praecedens is van t. i. az olvasás tanulása; sem azoknak pairnélküli alkotmányt, kik még az aristo-

cratikai repraesentatio systemára sem értek tökéletesen meg, sem azoknak respublikai kormányt, kik minden elsőségik mellett, arra szükségkép megkivántató intelligentiával 's abbul fakadó mérséklettel sem birnak még. Elérik valaha a' nemzetek az erkölcsiség 's értelmességnek azon magasságát, bizom a' perfectibilitas szellemében, midőn egy nemzeti familiának minden tagja a' szerencse 's dicsőség templomátul egyenlő távolságra helyeztetve, abba mindegyik beléphet, ki belbecse által oda felemelkedhetik, 's midőn némi alkotmány még egy pyramisnál erősebb golyóhoz lesz hasonló, melly, mint a' csillagok milliard évekig bomlatlan forognak tengelyeik 's napjaik körül, ugy fogja most tőlünk nem is sejditett boldogság és nagyság fényében századokon keresztül háborítlan összehangzásban végre megdicsőült lényekhez közelebb emelni az agyag fiait. De milly messze áll az emberiség még ezen ponttul, midőn a' lefolyt századok bizonyitása szerint a' respublicák eddigi próbái — pedig *semmi egyéb* mint egyedül intelligentia hija miatt — mindig sikeretlenek valának; 's csak azért tartatának és tartatnak némi magokat 's másokat mystificáló okoskodók által szabad respublicáknak, mert az ezernyi heloták, romai rabszolgák 's amerikai szerecsenek égbe-kiáltása — — — — még nem hangzott elég erősen az emberiséget megvető embernek füleiben "hogy az iszonyu hazugság!" Milly messze, midőn még öreg Britanniában — melly a' lefolyt századok legtöbb tapasztalásit kincsezte fel — 's igy még a' mai civilisatio focusában sem egészen bátor létü a' szabad vélekedés! Mi emberek összeleg jövő magasságunknak csak egy igen alacsony lépcsőjén állunk még — — — 's hát még mi Magyarok — — —!

Előre tehát Lelkesek; álljunk elő 's fussunk más nemzetekkel versenyt a' tökéletes felé! 'S nézzük mi szükséges nekünk Magyaroknak.

Itéletem szerint, ha mai létünket tekintjük, a' fő kérdés "a' birtoktalan nemesség 's a' szántóvető sorsa és azon relatiók körül" forog, mellyben ők a' kormányhoz, vármegyéhez 's az utolsók földesuraikhoz is állnak. Ez sürget leginkább; mert az ország lakosi legnagyobb részének jó vagy rossz karban létele mind a' kormány, mind a' vármegye mind a' földesur hasznára 's bátorságára, vagy kárára 's veszedelmére olly hathatósan kénytelen folyni bé, hogy azoknak elősegítése 's jobb karba tétele nem annyira keresztényi tett, mint inkább jó calculus — — — —.

En a' Királynak hatalmát, a' földesurak biztos, független és szerencsés létét, 's mindenkinek sorsadta, vagy ész- és tenyér-kereste sajátját nemcsak megtámodni nem kivánom; sőt az elsőnek székét hiv jobbágyi érzelemmel módnélkül erősítni, a' birtokosak létét pedig határnélkül szebbítni 's bátorítni ohajtom; de valamint nem tartok egy felfordult pyramist — kivált ha valamivel összeütközik — igen erős épitménynek, melly a' despotica kormánynak figurája, hol a' fejdelmi hatalom minden és a' nép semmi: ugy lehetetlennek hiszem, a' mostani megindult időben — mert az előtt tán lehetett, midőn minden aludt — hogy a' királyi szék 's a' nagy birtoki lét valóságos bátorságban legyen, minekelőtte a' nép elibertálva nem lesz. — Les petites propriétés sont la sauvegarde des grandes propriétés. Ez eldönthetlen igazság! — 'S éppen azért, mivel magaméval együtt mindenkinek valamiét nevelve 's bátorságba helyeztetve látni kivánom, azért törekedem arra, hogy mindenkinek honunk tág mezején nagyobb mód, könnyüség 's több

remény nyujtassék mint eddig, értelme 's fáradozása után valamit szerezhetni 's azt háborítlan bírhatni is.

Hunnia minden lakosinak polgári létet adni! im ez, a' mit 1832-ben teljes meggyőződésem szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáninak tartok. Hanem valamint minden bizonnyal jobb lett volna 1792-ben gyökeresen megjavítni alkotmányunkat — a' minthogy annak szükségit az akkori deputationalis munkák után itélvén, felette jól átlátták 40 esztendővel ifjabb 's igy tapasztalatlanabb eleink — ugy 1832-ben sokkal józanabb azt végre, időhozta abususibul kivetkeztetni 's a' természet alapira állítni, mint megint más 40 esztendőt csendesen bevárni akarni, 's igy folyvást; mert elvégre bizony késő lesz, 's akkor hazánk egy az egekbe dicsően emelkedett Építmény helyett, mellynek sarkalatja tartós, egy minden sarkaibul kidült Rommá fog bomlani, melly alatt a' Magyarnak még emlékezete is elenyészend —.

Honunk minden lakosinak a' nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentul is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lélekisméreti vallomásom!

Már mikép lehessen honunk minden lakosinak *polgári létet* adni, hogy az által nemcsak a' fejdelemtül lefelé mindenkinek sajátja ne koczkáztassék vagy csorbíttassék, hanem mindenkinek, a' privilegiáltnak mint az anélkülinek, valódi haszna nagyobbíttassék 's biztosíttassék is, azt csak józan törvények eszközölhetik, és mostani mibenlétünkhez képest, itéletem szerint, im ezen

XII. TÖRVÉNY.

I. A' hitel haszna és kára mindenkit egyenlőn ér.

Kifejtés. Hypothekául mindenki sajátját adhatja, t. i. ingó vagy ingatlan vagyonát. A' szerződők között — bármilly rendüek, t. i. akáar nemesek akár nemtelenek legyenek is azok — hitel dolgában legkisebb különbség sincs. A' szerződők-közti kérdéseket kirekesztőleg csak az arra törvényesen kirendelt mercantile forum, vagy a' polgári hitelszék itélheti el. Ezen két hitelszék — t. i. a' mercantile forum és a' polgári hitelszék, mellyekrül magasb appellata nincsen, minden tárgyat szoros és betürül betüre magyarázott rendszabási szerint dönt 's itél el.

II. Az ősiségi Jog (jus aviticitatis) örökre el van törülve.

Kifejtés. Akárminemü jószágot valaki ezen törvény kihirdetése után az illető Felek tudtával örökösen elád, azt a' vevőtül vagy annak hagyományositul, se az eladó se annak nemzetsége semmi ürügy alatt többé vissza nem veheti, 's az örökös eladást soha meg nem semmisítheti.

III. A' magszakadásbul származó fiscalitások örökre megszünnek.

Kifejtés. Minden birtoknak más kézre átmenetelével azonban, legyen az akár vétel, akár successio, akár testamentum, akár ajándék 's a' t. a' jószágnak törvényes becse után egy percent fizettetik a' kormány kincstárába, és senki sem léphet jószága teljes birtokába mindaddig, mig ezen említett laudemiumot a'

kormánynak le nem teszi, vagy az iránt elég bátorságot elő nem mutat.

IV. Magyarországban mindenki birhat ingó és ingatlan jószágot mint sajátot (jus proprietatis).

Kifejtés. A' magyar nemesember azonban polgári és colonicalis funduson kivül, mindent ingyen bir, a' nemtelen pedig minden hold után a' föld és fekvés minemüsége szerint, esztendőnként egy ezüst ötöst, hetest, vagy tizest fizet, vagy magát minden további adótul az által szabadítja örökre fel, hogy földeinek tizenkettődik részét köz adó alá veti.

V. Mindenki egyenlőn áll a' törvény ótalma és sulya alatt.

Kifejtés. A' Partis I-ae 9-nus — mint az embernek méltóságához szükségkép tartozó — az egész ország lakosira terjesztetik; de egyszersmind minden abususibul ki is tisztíttatik. Az itélő székek procedurája pedig a' lehető legrövidebb időre szoríttatik.

VI. A' nemtelenek is választanak magoknak megyei pártvédet.

Kifejtés. Minden három esztendőben a' vármegyeszéki restauratiók alkalmával beküldik a' megyebeli külön helységek votumikat a' vármegyeházba; 's igy a' votum többsége nevezi ki a' vármegye fiscalisát.

VII. A' házi pénztár 's országgyülési költségekhez idom szerint mindenki fizet.

VIII. A' vizek, utak 's bel vám elrendelése mindenkit egyenlőn ér 's országgyülési tárgyak.

Kifejtés. Ezek annyira kötelezők, hogy az, ki azoknak bármilly ürügy alatt ellent áll, hazasértő, 's hazasértési birságba esik.

IX. Monopoliumok, czéhek, limitatiók 's egyéb illyes a' köz szorgalmat és concurrentiát akadályozó intézetek örökre eltöröltetnek.

X. Magyarországban csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, itélet kötelez.

XI. Minden törvényhatóság csak a' helytartó Tanács közbenjárása által hallja a' fejedelmi szót.

XII. Itéletek mint tanácskozások csak nyilványosan (publice) tartatnak.

Már hogy miért nem javaslok más törvényeket, miért éppen ezen tizenkettőt, 's végre miért kezdem javaslatimat a' Hitellel, ez nem puszta kedvem szülöttje, de annak bizonyos oka van.

A' *Hitel* lábra állítását tettem systemám talpköveül, mert annak *nem léte*, mint a' honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti; *léte* pedig még a' legtehetlenebbeket is bizonyosan előmozdítná, mint azt viszont a' külföld példája bizonyítja; 's ekép annak felállítása, minthogy az által szinte minden egyes nyerne, a' közjóra 's haszonra magusi befolyással lenne. — Tehát

$1^{\text{-szer}}$ A' Hitel.

De Hitelt, ha egy osztályt sem akarunk az abbuli kirekesztés által felette keményen büntetni, mindaddig nem állíthatni fel valódi sikerrel, mig nincs

$2^{\text{-szer}}$ Eltörülve az Aviticitas.

Ennek eltörlése pedig szükségkêp maga után vonja

$3^{\text{-szer}}$ A' Fiscalitas megszűnését.

Minthogy továbbá nem elég, ha a' hitelező az ingatlan csak exequálhatja, de azt nekie teljes bátorságban birhatni is kell, mert máskép kis kamatra pénzt nem fog adni; többször lehetne pedig a' hitelező nemtelen mint magyar nemes: szükségkép foly mindenkire a'

$4^{\text{-szer}}$ Jus proprietatis.

Ha pedig a' nemtelen is bírhat ingatlan, kell neki teljes személy 's vagyonbeli bátorság, azaz

$5^{\text{-szer}}$ Törvény-előtti egyformaság.

És — mert sikeretlen a' törvény, ha azt mindig csak egy felekezet magyarázza —

$6^{\text{-szer}}$ Törvényes pártvéd.

Ezen utólsó két törvény azt vonja maga után, hogy

$7^{\text{-szer}}$ A' házi pénztár 's országgyülési költségek a' nemestül is idomzat szerint viseltessenek.

Ezen törvények következésében új életre ébredend a' hon, 's nagyobb levén a' mozgás, szükségkép foly, hogy

$8^{\text{-szer}}$ A' vizek elrendelése, utak készítése 's jó karban tartása, valamint a' bel vámok — mindenkitül egyen-

lőn fizetve — országgyülési tárgyak legyenek; mert illyesekben harmonia és szoros egybehangzás kell.

De mind e' mellett a' szorgalom hatalmasan nem léphet elő; 's igy félre kell vetni 'mint káros akadályt'

9-szer A' monopoliumokat, czéheket, limitatiókat 's egyéb illyes intézeteket örökre.

De hogy egészen el ne külföldiesedjék az ország, 's a' kül intelligentia még könnyebben és szaporábban ne nyomjon el minden nemzeti sajátságot mint most

10-szer 1835-dik esztendő 1-ső napjátul fogva csak magyar nyelven irott 's iratandó törvény, itélet, parancs, folyamodás, alkotandó contractus, egyezés, számadás 's a' t. lesz hazánkban kötelező erejű!

Mind ez azonban még nem elég a' magyar hon dolgainak rendes forgására; a' felsőbb parancsolatokban legnagyobb egyformaság kell, 's ekép

11-szer Csak a' helytartó Tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk.

'S mind ennek fő garantiája legyen

12-szer A' nyilványosság.

Tegyük fel, ha ezen törvények velejökre nézve fenállnának — velejökre nézve mondom, mert felvilágositandó 's módositandó bennök elég van — valyon mi lenne következésök?

Tudom, ezen kérdésre a' felelet szinte annyi ágra oszlanék, mint a' mennyi főbül állna azon emberszám, mellynek tételnék; mert tán nincs ország a' világon, hol annyira elszakadozna a' köz dolgokruli vélekedés mint honunkban. Azonban azt hiszem: a' nagyobb rész igy kiáltana fel "Felette veszedelmesek volnának ezen törvé-

nyek, 's nem is állhatnak fel a' nélkül, hogy alkotmányunkat sarkaibul ki ne döntsék" —; mire én viszont azt válaszolom 'Éppen ezen törvények nyujtanak egyedüli bátorságot minden felekezeteknek, nélkülök a' veszély — — — 's felállítások nemcsak nem rendíti meg alkotmányunk sarkait, de azokat több századi viharok ellen megint felaczélozza, sőt nélkülök bizonyosan várható polgári létünk elbomlása'.

Minden nemzetnek bizonyos crisisen át kell esni, melly annál erőszakosb, annál tartósb, minél kevésbet alapulának köz erőmüvének addigi rugóji a' természet örök szent törvényein, 's minél tovább hevert az tisztítlan. Ez axioma, — ha a' világ évrajza nem hazugság.

Ennek törvénye szerint mi Magyarok is kénytelenek vagyunk átesni egy crisisen — — — — ez bizonyos. A' kérdés csak az 'Ezen crisis mindent feldöntsön e, 's honunkat a' belvihar egy még gyászosb sivataggá tegye e, mint a' millyen vala IV. Béla 's IV. László idejében a Tatárok átka alatt; vagy pedig olly szeliden járja e át hazánkat, hogy midőn alkotmányunkat kivetkezteti elavult, sértő 's káros intézeteibül, törvényinket javítsa, nemesítse — 's mindenki sajátját bátorságba 's tiszteletbe helyezze?'

Én egy szelíd 's convulsio-nélküli reformatiót kivánok! erre kiszt lelkem; 's ha ezt az Olvasó nem hinné, a' mi tán megtörténhetnék — mert tudom, sokan legvilágosb szavaimat is elfacsarják, 's legőszintébb vallomásim alatt is tudja Isten mit keresnek — azt akarom hozzá tenni 'honom nyugalmát fentartani, boldogságát előmozdítni, kiszt *hasznom* is.'

Minthogy pedig éppen itt említém azon két hatalmas rugót, melly az emberiség magasb de kisebb, 's alacsonyabb de számosb részét mozdítja, t. i. a' nemes ösztön, és a' haszonvágy, itt az Olvasót emlékeztetni akarom: hogy ezen próbamunkát honunk képviselőihez irányzám, mert akarom hinni 'annyi nemesség van bennök, hogy egyedül lelkök ösztöne és sugalma után is készek lennének honok minden lakosit az emberiség jusaira nézve magokhoz felemelni'; készek 'hazájok virágzását legérzékenyebb áldozatok által előmozdítni'; készek 'anyaföldök dicsőségét szívvérökön is megvásárlani'. De a' nagy rész, melly határozásinkra befoly, részint nem mozdul ezen nemes rugó után, részint olly szegény, hogy a' legnemesibb vágy se törheti ketté a' tehetetlenség zsibbasztó bilincseit; 's ekép úgy látszik 'mintha nem lennénk képesek' a' veszélyes idő szellemét szelidítni — — — és gyász napok helyett öröm ünnepeket varázslani hazánk vidékire.

'S ezen ok, t. i. a' legkisebb concessiók iránti nemtelen vagy szegénységi, hanem minden esetre nyilványosan, ha bár nem is egyenesen kimondott, de bizonyosan érzett aversio, birt engem arra — mert sikert akarok, 's ha nemes indulat nem víja ki, érje el a' haszonvágy — egy olly systemát állítni fel, melly senkitül nemcsak semmi concessiót nem kiván, 's ha kiván is, tüstént többet ád; hanem a' fejedelemtül lefelé mindenki sorsát javítja, bátorítja.

Soknak szemében ez, mint más számtalan projectansok javaslati, jó szándéku ábrándozás szineiben fog tünni fel, meglehet; de most még egyszer mondom, 's még számtalanszor szeretném mondani: ha van tárgy, melly megérdemli 'hideg vérü egymásti kihallgatásunkat'

— az bizony nem lehet egyéb, mint az, melly körül magunk 's mieink léte forog. Legyünk meggyőződve egymásrul: mindnyájan jót akarunk, 's csak azt fejtegessük 'azon jót jól akarjuk e?'

Akármilly alkalommal tétessék szó a' szántóvető sorsának javításárul, olly bizonyos mint 2 $\times$ 2 = 4, hogy a' majoritás vagy a' mindent megczáfoló 'maradjon', vagy a' soha véget nem érő 'halasztassék', sőt a' kereken megtagadó 'nem lehet' anathemájával veri vissza a legjózanabb javaslatokat; 's nem egyéb okbul — erre igen kell vigyázni — mint azon egyedülibül, hogy a' szántóvető sorsát a' nagyobb rész általában nem hiszi javíthatónak *más kára nélkül;* 's itt fekszik a' leggyökeresb fallacia. Ezen bévett boldogtalan hiedelem következésében a' szántóvető minden alkalomnál hármas *correlatiójának* — hogy másképp ne fejezzem ki magamat — kettejét mindig maga ellen látja felfegyverkezve; 's ekép a' majoritást mindig haszna, előmenetele 's gyarapodása ellen tapasztalja. A' kormány embere igy szól "A' mit a' szántóvető a' bellicába fizet 's a' t., azt meg sem érezné, — de a' domestica és az urasági terhek rontják meg"; a' vármegye embere pedig igy "A' mit a' domesticába fizet a' szántóvető, minthogy utak, hidak hasznát leginkább ő tapasztalja (?), az soha nem rontaná meg, de az a' végtelen deperdita, katonatartás 's transenna, 's aztán az urasági abususok, hosszufuar 's a' t. az teszi végkép tönkre"; az uraság végre igy "A' mit a' szántóvető az uraságnak szolgál, az legkisebb, mert a' mint ő birja telkeit, annál olcsóbb árenda sehol sincs, — de bezzeg a' kormány és a' vármegyei terhek, azok érik ám sajnosan". Ha pedig systema-javításra a' kormány részérül jön javaslat, mind-

járt köt ellene frigyet — habár tacite sőt sokaktul sejditlen is — a' vármegye és uraság olly balul magyarázott interesséje; ha a' vármegye részérül, a' kormány 's uraság még fonákabbul értett haszna; ha végre az uraság részérül, a' kormány és vármegye boldogtalan egyetnemértése. 'S ekép a' szántóvető, három correlatiói között, minden alkalommal pad alá esik a' földre.

Vannak, vannak felsőbb rendelések, vármegyei határozások, földesuri concessiók, mellyek által az adófizető sorsa némineműleg könnyíttetik, nem tagadom; de milly ingadozó illyen lét, mellyet az országgyülésen hozott törvény fel nem szentelt még? 'S mit nyomnak ingadozó kivételek mindennapi usus és praxis ellen?

Vannak ezen felül operatumok, vármegyei javaslatok, képviselői projectumok, igen jól tudom, mellyek kirekesztőleg az adózó nép sorsjavitását czélozzák; de valyon nem lappang e mind ezek alatt egy kis daemon, 's ha egyszer ad fractionem panis kerül a' dolog, nem sajnosan előrelátható e, hogy a' szántóvető sorsárul hozandó 's őtet valósággal 's tökéletesen felsegélő itélet — a' hihetőségek theoriája szerint a' legnagyobb improbabilitások során áll? Ezt jobban fel kell világosítnom:

Midőn az 1825[ki] országgyülésen a' devalvatiórul vala szó, a' tanácskozók két véghatára, régibb adósságokban, mint tudva van, részint százért százat, részint százért negyvent votizált. Én nem kivántam eleinte hozzá szólni; mert atyám után felette sok régi adósságot vevén át, az igazság és aligbirható károm közt helyeztetve, egy igen kellemetlen kelepczében érzém magam. De végre részint szégyenbül, mert ezen tárgynál kiki megszólamlott — a' mi megint új bizonysága, hogy a' sokaságnál az *önhaszon* töb-

het nyom mint a' *honhaszon* — részint lélekisméretem sugalása szerint, voksomat a' százért százat javaslókéihoz csatolám. Azonban, ámbár magammal megelégedni némi kis okom volt — a' mit az Olvasó is tán megenged — még sem tudtam tiszta lelkü tettemnek minden kesertül menten, háborítlan örvendni; mert emberi gyarlóságomnál fogva, a' min eléggé elszomorodtam, 's illyes tárgyak körül mindennap elszomorodom, ellenállhatlanul kongatá füleimbe egy kis daemon ezen rut szavakat 'bár győznének a' negyvenesek!' — — — 's ezen kis eset tán elég világosságot fog adni a' gondolkozónak, hogy sokszor a' legnemesb áldozat alatt is — — — milly földszagi kivánat lappang; melly állitásomban egyébiránt, reménylem senki meg nem ütközend, a' mint hogy én magamat sem átallottam vádolni illy földi érzések alatti sinlődőnek.

Ezen viszketeg, vagy inkább hajlandóság, melly minden ember 's minden felekezet tulajdona, 'habár sejditlen is mindig másra tolni akarni a' terhet,' — valódi oka, hogy mindaddig a' szántóvető sorsát nemcsak illusorie, de valósággal felemelő javaslatban az ő három correlatiói soha nem fognak megegyezni — legalább spontanee nem — mig mind a' fő kormány, mind a' bel kormány, mind a' földesur nem hiszik, 's arrul tőkéletesen meggyőződve nincsenek, hogy nemcsak kár nem háramlik rájok, ha a' szántóvetőnek valódi haszna eszközöltetik, hanem hogy mind a' fejdelmi erő, mind az országi bátorság, mind a' földesurasági boldog lét mindaddig semmi egyéb, mint hamisan kecsegtető serencsétlen illusio, mig az ország legszámosbinak léte nem erős, nem bátor 's nem boldog.

Errül tökéletesen meg kell győződve lennünk, 's csak akkor reméllhetjük *józanul*, az az: nem mint gyermekek 'minden hihetőségek ellen' hanem mint férfiak 'minden hihetőségek után' hogy mind a' fő 's bel kormány, mind a' földesur, köz akarattal, minél előbb a' Nemzet sorába fogják iktatni a' Népet. Ne várjuk a' terh felfelé estét, de használjuk mechanikában annak középponti vágyát; 's éppen igy, ne keressünk halandóban önkárára sürgető ösztönt, hanem annak megint haszon-utáni szomját ébresszük nemes czélra, közhaszonra!

A' mondottnak igaz létét pedig nem tagadhatja senki, mert az, emberi természetbül merített, psychologiai factum. 'S ha régi chronicáinkat, sőt még törvénykönyvinket is viszgáljuk, mellyekben annyi nyomai vannak az egykori szántóvető jobb sorsának, midőn az ország külön részeiben a' nemesség is adózott; jobbára ő vitte az országgyülési terheket; a' domesticai adóban ő is osztozott és számtalan eféle: nem azt leszünk kénytelenek következtetni, hogy tanácskozásink által a' szántóvető sorsa javult, hanem hogy az, számos tanácskozásink vagy is inkább 'viszálkodásink' után, mindig mindig szorosb korlátok közé szoritva, végre valóban misera plebs contribuenssé vált.

'S mi arra jutottunk, hogy 19^ik^ században — midőn az ember méltósága szent kezd lenni — pirulás nélkül publice beszélünk, egész Europa hallatára, de misera plebe contribuente; 's a' külföldnek ez-iránti türedelmét csak előtte ismeretlen létünknek köszönhetjük, mellynek következésében az azon hiedelemben van 'tán csak egy kis sectárul van szó, melly vallás 's több eféle miatt sanyaríttatik,' — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy, 's

milly hű! jó katona 's milly jó! szóval: ki minden terhek türedelmes viselője 's mellynek olly nagy része a' magyarság utolsó záloga, reménye, fentartója!

Inter duos litigantes tertius gaudet, igaz közmondás; de helyzetünkre nézve némi változásokat szenved, 's tán igy hangzanék igazán "Inter tres litigantes, post seculorum inediam tandem quartus *gaudebit* (?)" Ezen utólsót egyébiránt nem mondhatni, mert féktelenség 's korlátlanság közt nincs valódi öröm; hanem tán "peribit, totumque ruet indigestum" lenne igaz értelme. Ennek Istenért vegyük elejét!

Ezeket előre bocsátván, itt egyenesen kimondom, hogy nem vesztenék se szót se időt, ha javaslatimat csak legkisebb concessiókra is kellene támasztanom; mert elöbb vége lesz nemcsak a' magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a' nagy mindenség keblébe, minekelőtte az embernek mellébül ki lenne irtva a' benne mélyen fekvő haszonutáni, mindenen diadalmaskodó szomj, melly, közbevetőleg itéletem szerint, korántsem olly alacsony vágy — ha józan irányt nyerend — mint azt képzelni szokás.

Hanem éppen az: hogy veszteségrül itt nem forog kérdés, de csak nyereségrül, 's nincs concessiókrul szó, de csak arrul 'akar e a' kormány, nagy birtokos 's kis nemesség mind erőben, mind bátorlétben, mind szerencsében legbővebben részesülni', tölt engem azon reménnyel bé, hogy javaslatim némi figyelemre lesznek méltók, 's ha nem helyesek is, legalább helyesek feltalálására nyujtandnak alkalmat. A' meglehetős makacsabbul áll a' jónak utjában, mint a' rossz, 's a' palliativ sokkal erősb gát a' gyökeres javitás ellen mint a' semmi. Ezt szemmel kell tartani.

A' kormánynak mint a' birtokosaknak ereje, jól-és bátor-léte, nemcsak egyeztethető a' nép erejével, jól-és

bátor-létével; hanem olly szoros öszszefüggésben van vele — — — — hogy e' nélkül az nem is lehető; ez sark-igazság. Ezt azonban mindenki szemeiben tökéletesen felvilágosítni felette nehéz; 's ha én azt próbálni merem, arra valóban nem annyira tehetségem, mint inkább a' dolog igazsága, tiszta szándékom 's Olvasóm reméllendő kimerithetlen béketürése bátorít.

Adjunk ideig-óráig bucsut azon "Nemesi vágynak" melly mindent tesz semmiért, 's valóban az embernek legszebb tulajdona volna, ha hiu ábrándozásokkal, más szemeiben szálkát 's magáéban még a' gerendát sem látó kis distractiókkal, és számos eféle kisded igaztalanságok büzeivel nem lenne annyiszor összekeverve. A' hideg számolás, mert csak az vezet a' mathesisnek isteni utján a' valóhoz, legyen egyedüli kalauzunk.

Do ut des — adjunk sajátot, polgári létet, hogy magunk is megtarthassuk sajátunkat, 's tovább is örvendhessünk polgári létünknek.

Mennél gazdagabb valamelly ország, annál nagyobb adó 's védő tehetsége, 's viszont. Minden kormánynak pedig, a' legkorlátlanabbtul lefelé vagy inkább felfelé a' respublicáig, legfőbb szempontja soha sem más — habár külön czélra 's néha sejdítlen is — mint az adófizetési tehetség emelése, 's a' kül megtámadtatást visszaverhetői erő nevelése. Tombolhat ezen elért két czél határi közt a' feslett kormány zajos ünnepek ál-fényü örömiben, és a' védsereget, ha kénye kiszti, megtámadóvá is teheti — — — — de viszont milly tökélyre emelheti egy mérséklett országlás a' köz erőmü minden rugóit, kerekeit, lánczait, ha *sokan sokat* adózhatnak *könnyen*, 's milly bá-

torságos jövendőt nyit a' közönségre, ha visszaverő ereje elégséges, magát minden hatalomtul megtiszteltetni. Gazdagság *) tehát minden esetben 's minden körülállások közt kivánatos. A' nőtlen, ha gazdag, választhat, — 's választhatni mindenkor kellemes — mert ő élhet is az élet kellemivel ha akar, másokat is szerencsésithet; közjóra is szentelheti javát; 's végre, ha abban leli nyugtát, mindenét el is ajándékozhatja, 's trappistává lehet. Már egy házasnak, habár gazdag is, választási köre nem olly nagy: ő neki többé a' világtul visszavonulni nem szabad, 's mind életkellemi, mind jótévőségi, mind közszolgálati határit kirekesztőleg összeköttetése 's kisdedei tüzik ki. Ő többé nemcsak magáé, de jobbadán másoké. 'S igy a' kormány! sőt még sokkal nagyobb mértékben. 'S ha a' nőtlen nem tesz józanul, ha nem iparkodik gazdagodni — a' mi igazi függetlenségét nevelné, mert választási körét tágitja, 's ő mint szabad madár, arra fordul merre tetszik — a' házas ember már rosszul cselekszik, ha gazdagodni nem törekszik, mert gyermeket nyomoruságra vagy szükölködésre állitni az életbe — ha azon szorgalom által segitni lehetne — sokkal kárhozandóbb, mint egy puszta gondolatlan tett; a' kormány végre nemcsak czélját veszti tökéletesen el, de szent kötelességének semmi mód

*) Jegyzés. Nehogy kénytelen legyek gondolatimat a' Gazdagságrul körülállásosan elöadni, a' mi egészen félre vezetne fejtegetési tárgyamtul, 's más részrül ne kárhoztassam, hogy a' gazdagságot olly nagy becsre emelem; szükségesnek tartom érintni: hogy én a' gazdagság értelmét itt nem csupa pénzre, földre 's a' t. szorítom, de általjában mind arra is, a' mi pénzzel, jó müvelt földdel 's a' t. szoros kapcsolatban van, mint teszem: henyeség megszünése, industria, jobb nevelés, külföldi tapasztalás, az ember nagyobb becse 's a' t.

sem felel meg, ha az ország gazdagságát minden módon előmozdítni nem iparkodik.

A' mondottakban, azt hiszem, a' nagyobb rész velem kezet fog, minthogy azok a' világtul már rég elismért talpigazságok; de csak a' nagyobb rész, mert köztünk legalább még igen sokan függetlenségi ábrándozásokban mindig a' szegénység theoriáját tanitgatják; melly szerint, igaz ugyan, szabad lehet egy szegény nemzet kül hatalomtul, de annál nagyobb rabjává lesz ön tudatlanságának — mellynél nagyobb 's fertelmesb rabság nincs, minthogy értelmi suly mindenütt az egyedüli erő, 's igy a' tudatlan rab végkép minden rabnak rabja.

Ezen utolsókhoz most nem szólok; de a' tőlem feltett nagyobb részhez fordulván, azon megjegyzést teszem: nem elég még 'a' gazdagodni akarás', de a' '*miképpenhez* '*s hogyanhoz*' is kell érteni; 's im ez azon '*nagy kérdés*' mellynek megfejtésére foliantok irattak, 's azon '*jó volna tudni*' mellyen törték ugyan sokan több, kevesebb sikerrel fejöket, de mellyrül a' nagyobb résznek, 's kivált nálunk, legtávolabbi ideája sincs.

Egyesek szintugy mint kormányok jobbadán értéköknek tőkéjét támadják meg a' helyett, hogy a' kamatokbul pótolnák ki szükségiket. Ez valódi oka, miért áll annyi nagy birtokos közel a' koldusbothoz, 's miért vannak a' legszámosb országok financziái olly nyomorult állapotban. Ezen tengely körül forog hosszabb vagy rövidebb létök; 's valamint egyesek, tőkéiket költvén, habár jó darabig fényesen élhetnek is, végre elbuknak: ugy merül végkép vissza legfeketébb homályba akármi hatalmasnak látszó ország is, ha fénye 's hatalma nemzeti tőkéjének megemésztésén feneküllt.

A' gazdagságra törekedés egész veleje tehát mind egyesekre mind kormányokra nézve abban áll: a' tőkét nemcsak soha nem támadni meg 's kevesbítni, de azt minden módon 's uton nevelni 's csorbátlan tartani fen, ugy hogy az abbul kerekedő kamat elégséges legyen a' szükségek pótlására, a' mi fő dolog, mert máskép kénytelenségbül végre még is megtámadtatik a' tőke, 's el van hibázva a' fő czél.

Ha ez áll: akkor bizonyos, hogy azon földesur nem cselekszik helyesen, ki jószágibul nagy jövedelmet sajtol ki a' nélkül, hogy azokat előbb instruálná; mert ő minden bizonnyal, 's tán a' nélkül hogy tudná, tőkéjébül él; 's ekép ha tán igen távolrul is, de szoros tudományikép már közelít a' vég bukáshoz. Ha ez igaz: akkor minden kétségen kivül azon kormány sem tenne józanul, melly a' népre nagy adót vetne, minekelőtte annak szántóvetői, mesterségi 's kereskedési szelleme kifejtve még nincsen; mert igy nem sokára ki lenne merítve a' csekély nemzeti fundus, minthogy minden öncsalást elmellőzve, tulajdonképen csak az támadtatnék meg. 'S ha végkép ez is igy van: akkor mind egyesekre mind kormányokra nézve, azon principium tünik legfényesb igazságban fel, hogy minden anticipatio vagy igen keserü kamatokkal fog visszafizettetni - - vagy a' bukás napját közelíti - - -. 'S igy mind egyeseknek mind kormányoknak legfőbb, legszentebb kötelessége, a' nemzet capitalisát, azaz adó 's véderejét kimélni 's lehetőségig nevelni.'

A' lakosok csak egy részében fejteni ki 's mozdítni elő a' szántóvetői, mesterségi 's kereskedői szellemet azonban egy országra nézve nem több 's nem éri jobban el a' kérdésben forgó czélt, mint ha egy földesur határának, teszem,

csak 10-ik részét cultiválná 's a' többit nem. Hogy egy ország gazdag legyen, 's ekép kamatibul számos esztendőkig békében élhessen: annak minden lakosit fel kell ébreszteni nagyobb szorgalomra, állhatatosb munkásságra; mert tagadhatatlan, teszem például, hogy 10 millióban több gazdagság halmoztathatik fel mint 1 millióban.

Azon számos eszközöknek pedig, mellyek által a' gazdagságot nevelhetni, legfőbbike, vagy hogy jobban mondjam, 'minden eszközök egybetartó láncza a'

H I T E L.

Ez világszerte ismert dolog; a' minek következésében azt lehetne gondolni, hogy olly országban mint a' mienk, hol annyi a' hitelben szükölködő, 's annyi az annak híja miatt szinte már semminél kevesebbet biró, a' legnagyobb rész háladatosan fogadna minden hitelemelő javaslatot, 's a' projectansra nézve minden ohajtása csak abban folyna egybe 'bár tudná theoriáit életbe hozni'. Azonban nem! mert az emberi hiúságot több milliónyi, minden fáradság-nélküli tiszta haszon sem képes mindig meggyőzni, mint a' tapasztalás nyilván mutatja, — és sokan készek inkább a' régi utat folytatni, mellyen a' legbecsületesb kölcsönző is kijátszatik sajátibul, hogysem elszánhatnák magokat, a' dolog jobb ismérete által, a' vak tudatlanság békóit ellökni, szemeiket felnyitni, 's olly utra lépni, mellyet ugyan nem ők találtak fel — és im ez, az általok soha meg nem bocsátandó bün! — de mellyen mind ők, mind övéik, mind a' velek összeköttetésben lévők módnélkül jobban 's nagyobb becsülettel járnának. Errül practice tudok beszélni; mert, midőn két év előtt ezen másoktul már olly annyira kifejtett 's tőlem csak ismételt tárgyat pendítém meg, éppen

azok fordultak nevetséges gőggel tőlem el, kiknek javaslatim legtöbbet használnának, 's igy kiknek köszönetét érdemlém; 's a' közönségnek szinte csak azon része hagyá helybe hitel-felállítási javaslatomat — *a' mi valóban felette furcsa* — mellynek *hitelre nagy szükség nincs*, midőn azon része kötött minden módon belém, mellynek *hitelre* felette *nagy szüksége van*.

Hagyjuk azonban magokra ezen minden hazai előmenetel eleven gátjait, mert őket — kezdem hinni — semmi egyéb nem fogja kivetkeztetni előitéletikbül többé — mivel azok hiú tudatlanság által, melly minden okot gőggel viszavet, csonttá váltak — mint a' mindent örömre vagy kinra ébresztő halál. Vizsgáljuk mi, kik szorosan véve minden hitel nélkül is el tudunk lenni, jóllehet az ránk nézve is legnagyobb áldás volna, a' dolgot indulatlan hideg vérrel röviden addig is még egyszer, mig az egész dolgot ex asse felvenni alkalmam lesz.

Ha szoros hitel áll fel, akkor csak kis idő leforgása után is jó hypothekára három, legfeljebb néggyel száztul elég pénzt kaphatni; a' min senki nem kételkedik, kinek e' részben csak legkisebb tapasztalása van is.

Már ha hárommal, de tegyük fel néggyel lehetne kapni elég pénzt; valyon nem volna e annak némi kis haszna a' nagy birtokosakra nézve?

Ezek ugyan is vagy sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, vagy rendes gazdák. Ha sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, akkor tökéletesen igaz, hogy nemcsak tömérdek nyereségök volna, ha 6, 10, 20 's a' t. percent helyett 3^{mal} 4^{el} kapnák $100^{át}$, sőt az is bizonyos, hogy magokat sequestrum alul rövid idő alatt, 's minden becsülettel megint felszabadíthatnák, vagy azt végkép el is kerülhetnék.

Ha pedig rendes gazdák, akkor könnyebben fizetnék adósságikat, vagy legalább kevesebb gonddal azok kamatit; jószágik után pedig, minthogy azok olcsóbb tőkékkel lennének életbe hozva 's mozgásban tartva, sokkal nagyobb nyereséget aratnának mint ma.

Ki most 4 millió pengő forint adósság után törvényes hatot ád, legszerencsésb esetben, ha t. i. senki fel nem mondja tőkéjét, esztendei 240 ezer kamatot fizet; az uj rend szerint pedig csak néggyel számlálván is, 160 ezret fizetne, 's igy esztendei nyereség 80 ezer forint lenne, a' mi néggyel számlálva 2 milliónak kamatja, ugy hogy a' valóságos nyereség 2 millió pengő volna. Már ezen szembetünő hasznot valyon milly okoskodás, milly sophisma zavarhatja kárrá, szeretném tudni?

De hát a' kis birtokosaknak nem volna e éppen olly hasznos, ha 3al, 4al kaphatnának pénzt? Rájok nézve a' haszon még nagyobb lenne. Most legtöbb jószágaik, eszközlő tőke hija miatt — mert nagy áldozatokra nem olly képesek mint a' tehetősb birtokosak — koránt sincsenek kifejtve azon nyereségi lépcsőre, mellyre természeti mibenlétök miatt könnyen emeltethetnének.

A' szorgalom ez által felette csökken, és sem a' privát, sem a' nemzeti tőke soha sem nevekedhetik 's nőhet azon nagyságra, mellynél fogva Britannia 's más országok virágzanak, 's mellynek nevelésére minden gazdának, minden hazafinak törekedni kellene.

Azon osztály pedig, melly kamatra akarja adni pénzét, mai systemánk következésében még boldogtalanabb. Törvényes kamat most igaz 6, 's akkor maga magától — mert illyest semmi törvény nem határozhat — 4re 3ra szállna le; de mennyivel volna gyorsabb a' pénzforgás 's

mennyivel nagyobb a' bátorság! 'S erre vigyázzunk! Azon gazda, ki most sok fáradozás után teszem 50 ezer forintot tud félre tenni 's igy kamatra adni, a' mi után esztendei 3000 e huz; akkor midőn egészen uj élet buzogna az ország ereiben, szint azon idő alatt 100 ezret gazdálkodnék, 's négyszáztulival számlálván 4 ezret huzna. Ehez egyébiránt az is járulna, hogy midőn most három ezrét se pontosan se bizonyosan nem kapja, akkor négy ezrét pontosan és bizonyosan kapná; 's ezek felett 50 ezer helyett 100 ezerrel birna, a' mi nagy különbség, kivált a' közönségre nézve; 's ugyan ezen okbul: hol a' kamati láb alacsony, ott mindenki, vagy mezei gazdaság vagy manufactura vagy kereskedés által törekedik tőkéjét magasb kamatra emelni, a' mi által a' köz industria hathatósan ébred; midőn azonban ott, hol a' kamati láb magas, a' kölcsönző semmit sem téve, fél álomban huzza 6 percentjét, 's egész munkája, a' mit a' közönségért végbevisz, kamatinak olvasására szorul — — ha t. i. azok rendesen fizettetnek; ha pedig nem, minden idejét 's talentumát — a' helyett hogy a' hazáért fáradna — pöreinek vitelére fordítni, 's azt, a' mit már acquirált, még egyszer, 's tán nehezebben reacquirálni kénytelen; a' mezei gazda, gyárnok 's kereskedő pedig csak nyomorult kis körben meri tárgyait üzni, mert a' *drága tőke* után csak kicsi lehet a' nyereség; azonban ez még semmi, hanem mert a' *bizonytalan tőke* után — minthogy akkor mondják azt fel egy hitelnélküli országban, mikor legjobban kell — a' nyereség szinte lehetetlen, az elbukás pedig szinte bizonyos.

Most a' hitel nálunk valósággal semmi egyéb mint egy boszontó gúny; mert általányosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosan nem kell, 's éppen annak nincs,

kinek rá legnagyobb szüksége van; minek következésében — 's ezt kész vagyok megmutatni — hazánk sok résziben egy határ, pénz hija miatt, nem virágozhatik, midőn a' szomszéd határban, megint hitel hija miatt, kamatlanul fekszik a' pénz.

Ha ezeket látja a' részrehajlatlan gondolkozó, 's kénytelen tanúja lenni a' sokaság makacs ragaszkodásának olly systemához, melly nemcsak az által tartja lebilincsezve a' köz szorgalmat, hogy annyi pénz vesztegel forgáson kivül — a' mit bizonyosan tudok — hanem legfőkép a' honiak, sőt néha a' legközelebbi szomszédok egymás-ellenti bizodalmatlanságok által, melly szerint a' pénzes kamatban szükölködik, a' földbirtokos pedig pénz nélkül sinylődik; 's igy a' pénz is hever, a' gazdaság is hever, az ember is hever, a' közjó is hever és minden hever — — — 's igy élet helyett halál fekszik az anyaföld színén — — —; ha mind ezeket kénytelen tanubizonyítni a' gondolkozó, akkor valóban keserü érzése szánakozásra gerjedend, 's a' nagy példa szerint, minden további okoskodással felhagyván, az egekbe kiáltni hajlandó "Uram bocsáss meg nekiek, mert valóban nem tudják mit cselekszenek."

Minden, a' mi a' pénz keringését hátráltatja, mind egyesekre mind a' közönségre nézve felette káros; hát még az, mi a' pénzt a' circulatióbul ki is rekeszti? 'S valyon mi hátráltathatja 's rekesztheti azt ki hathatósabban mint a' bizodalmatlanság, a' veszély — — — t. i. a' hitel hija? Csak az egésséges, el nem fásult belátásnál fogva, kérem az Olvasót, gondolja e' mondottakat át; 's lehetetlen hogy ne ébredjen benne fel a' legforróbb kivánat "Szállna valahára már egyszer hazánkra is a' mindent felelevenítő bizodalom

áldása!" A' Kuruczok idejében — gloriosae memoriae — a' pénznek nagyobb része el volt ásva; most ugyan ki van huzva megint egy része a' földbül, de köztünk maradott kuruczi systemánk még nem bátorítá az egészet napvilágra. Ezen ne kételkedjünk!

A' hitelt gátolni nem egyéb, mint egy test ereit megakasztni; 's ezen utólsó valyon a' test milly részének lehetne hasznos? Egynek sem! Sinylődés elmulhatlan következése 's végkép gutaütés.

És ha nem akarunk a' hazai anteactákban elsülyedni, Verbőcziben 's az Anonymus Notariusban elfuladni, hanem factumokat, csak élő factumokat tekinteni: nem fogjuk tagadhatni, hogy nincs Europában egy ország is, hol olly nyomorult lábon állna a' pénz dolga t. i. hol annyi nagy és kis földbirtokos nyakig volna adósságban, mint nálunk. Ennek valyon mi lehet oka? Vagy a' mult idők viszontagsági, vagy nagy és kis birtokosink pénzkörülti gyávasága, vagy politikai összeköttetésünk, vagy pénzbeli systemánk. Ezen négy okra szoríthatni csak az élő, nyilván szóló factumot.

Az idők esete? Azt közösen vittük minden nemzetekkel. Igaz ugyan, hogy a' nagyobb rész adóssággal vette át jószágit, 's bár annak terhét könnyen birta is eleinte — mert a' franczia háboru-alatti idők sok jövedelmet nyujtának — azok sulya egy rögtön változás által végkép türhetetlen lön; a' pénz szükült, 's csak az által is drágult; fel kelle hagyni javításokkal, bucsut venni fényes élettül 's a' t.: de ez szinte mindenütt ugy volt, 's még sem rontá meg annyira az adósokat mint nálunk, kiknek segítségére — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

midőn a' capitalistákat lesujtá — még véletlenül a' devalvatio is járult, melly egy jó időre hosszabbítá az adósok sira-

lomházi napjaikat. Az idők esete ellen tehát a' magyar földbirtokos-adósoknak panaszkodni nem lehet, mert az minden nemzetbeliek ellen visszás volt, 's rájok nézve, mint mondám, a' devalvatio által némileg javíttatott.

Tehát földbirtokosink pénz-körülti gyávasága okozza e annyi sequestrumaink létét? Azt sem állíthatni; mert ámbár van köztünk sok, kinek szótárában ezen rövid szó 'Rend' nem találtatik fel — a' millyen egyébiránt mindenütt van — azért még sem mondhatni, hogy hazánk takarékos, józan 's értelmes gazdákban általányosan szükölködnék, kik nem iparkodnának minden módon sajátikkal rendben lenni; sőt azt lehet állítni, szinte sehol sem élnek a' földbirtokosak, keveset kivéve, idomlag *roppant jószágikhoz képest* olly kevés valódi Luxussal mint nálunk — — minthogy felette kevés külföldivel élnek, a' hazában szinte semmi drága nem készül, és sokak előtt az életnek szinte legtöbb kellemei még név után is alig ismért dolgok. Igaztalanság volna tehát — ámbár némi kis igaz is lehet benne — olly számos földbirtokosink pénzbeli hajótörését általányosan személyiségöknek tulajdonítni; általányosan véve mondom, mert néhány — tagadhatlan — csak ugyan maga volt "birtoka rontója, 's léte gyilkolója."

Vagy politikai összeköttetésünk sujtá le a' nagy birtokost? Ez — mondjuk ki hímezés nélkül — azon ok, mellyet a' nagy publicum supponál, *nagy szerencsétlenségünkre!* Nagy szerencsétlenségünkre mondom, 's még százszor szeretném mondani, mert ezen fallacia — mellyet Bentham, ha ismerné nyomorult előitéletink-közti simlődésünket, argumentum pigritiae-nek nevezne — mert ezen fallacia mindenkor másban keresteti velünk a' hibát, melly teljes meggyőződésem szerint, valóban legnagyobbrészint

csak magunkban fekszik! 'A' vám, a' harminczad' azon örök topus és asylum, melly a' restségnek, tudatlanságnak 's ezen nemes házas pár szép ivadékának, t. i. a' rossz akaratnak, minden alkalomnál bujósdi ajtóul szolgál. Nagy veszteség, nagy akadály igaz — — — de más részrül semmit sem adózni, az megint milly nyereség. "Indirecte többet adózunk a' vám által, mint ha directe adóznánk" igy szól sok; de ha az proponáltatnék "Te hát nyitva legyen a' vám, de adózzunk egyenesen — —", ugyan az tetszenék e? Pedig valami módon csak kell az Országlás terhének viselésében részt venni.

Systemánkban van leginkább a' hiba, im ez a' dolog philosophiája; 's annak hibája abban concentráltatik, hogy hiteli törvényink nem egyenlők az ország minden lakosira, azaz nemes és nemtelenre, 's hogy többnyire a' rossz gazdát legyezik és a' jót sujtják.

Mit akarnak azok elérni, kik szünet nélkül a' vámmal kelnek elő? Kérdem mit akarnak? 'Ők azon nyereséget is zsebeikbe akarják tenni, melly a' vám által rovatik le.' Csak ebben concentráltathatik minden kivánatjok, minden aggodalmok! Ők nyerni akarnak tehát. De Magyarországban alig van hely, hol diametraliter, ugy mint ma áll a' nap, minden akadály 's nehézség mellett 100 után 10et ne lehetne nyerni *józan investitió* által. Ez bizonyos; sőt némi lapályokon, árokvonás, kiszárítás által a' nyereség 100 percent; 's még némi helyen hol viz alatt fekvő föld haszonvételesitése holdként csak 10, 12 forintra jöne, több 1000 percentnél. Ha tehát nyereség a' fő czél, állítsunk Hitelt. Néggyel kapunk elég pénzt, 's elocáljuk megint 10, 100, 1000-ért, 's az eltörlött vám, de még a' kivételi megjutal-maztatás-

utáni nyereség sem lesz hasonlítható bizonyos nyereségünkhöz. Elég tág a' mező befelé, miért mindig kifelé? Megmondom miért: mert az első mód fáradsággal van összekapcsolva 's azon csak az eszes boldogulhat, a' második pedig sült galamb 's azon a' tudatlan is fénydegélhet.

Ha teszem valami bányász, egy arany-eret munkálván, bizonyos nagy követ találna utjában, mellyet mozdítni nem képes, valyon nem volna e nagy bohó, ha mindig csak azon nagy köven kalapálna 's ott vesztené erejét 's idejét el, a' helyett hogy valahára már szerencséjét másutt keresné? Éppen igy vagyunk mi a' vámmal. Igaz, hogy azon kő ott felette kellemetlen, 's nem is igen tudom miért 's milly jussal áll ott — — — de hogy ott áll, az bizonyos 's hogy azt ideig óráig nem mozditottuk 's hihetőleg olly szaporán meg sem mozdítandjuk helybül, az is bizonyos. Ekép ha nem akarunk minden igazsággal a' bohó bányászok sorába állíttatni, ne kalapáljunk csak mindig ott 's mindnyájan 's mindenkor, de keressünk végre más arany-ereket; csudálkozva fogjuk látni, hogy még gazdagabbak is vannak hazánkban, mellyeknek munkálásátul semmi kellemetlen nagy kő el nem zár, 's mellyek annyi kincstül pezsgők, hogy azokat se mi, se közelebbrüli utóink sem fogják kimerítni; mert a' hol szinte 1000 □ mérföld kerti föld van viz alatt, szinte semmi bel communicatiók nincsenek, hol egy dicső folyam, melly a' fekete tengerbe szakad, még ugy szólván nem hajós, hol egy határ sincs még félig is kifejtve, hol a' lakosok ifjak 's a' természet szűz, ott a' kincs kimeríthetlen. Csak hogy ne mindig *napnyugot* de végre *napkelet* legyen eszünkben.

Leszen ki mind ezt theoriának tartja — ámbár nehéz azt annak tartani, ha látjuk a' Hanságot, Körös, Tisza mo-

csárit 's a' t. — de a' restség találékony, és *pipafüst*, *vám* 's *nem lehet* 's *nem mehet* közt, könnyen elaltatja dicső gazdájának lélekisméretét; 's bár csak magáét 's magát altathatná el — — de mirígye ragadós, fájdalom! 's egy illy Sohamozdi könnyebben inficiál ezer elfogultlant, mint ezer józan egy Előitéletesdit meggyőzni képes lenne, minthogy a' jó szag is kis hatalmu a' rossz szaghoz képest, 's egy pestises ezrekre ragasztja sírkenetét, midőn viszont ezer épnek egészségi sulya sem elég erős őtt kigyógyítni.

"Ugy sem lehet jól eladni mostani termesztményinket, 's igy nagyobb cultura után végkép zsirunkba fuladunk" — igy okoskodnak sokan, 's rabulistikai fogásik által magokat és másokat mystificálván, a' vámot — — — mindig csak a' vámot — ha egyenesen nem mondják is ki — állítják azon oknak, melly minden lehető szorgalmat elgázol.

Messze vagyok a' mostani vámkörülti systema helybehagyásátul, sőt annak létét, mind gazdasági mind politikai tekintetben, a' lehető legkárosb észszüleménynek tartom; mert minden, a' mi Magyarországot gyengíti, vagy idegenek sorába állítja — 's erre vigyázzunk — az az austriai házat is kénytelen gyengítni 's tőle a' népeket elidegenítni; ez pedig sem Urunkra, sem a' nagy Közönségre nézve hasznos valóban nem lehet, a' mit hű jobbágyi érzelemmel állítni bátor vagyok; de más részrül azt sem akarom felejtni: hogy valamint mi földesurak sem vagyunk mindig képesek uradalminknak legkárosb gazdasági módját, akarmilly szembetünő legyen is az, rögtön javítni, 's a' leghelyesebb 's igazságosabb regulatiókat sem vihetjük ki könnyen és sokszori kinszerítés nélkül: ugy azon vámot, melly minket, úgy szólván, az austriai monarchiábul kizár, sem lehet márul holnapra eltörülni, hanem azt csak fejedelem 's jobbágyközti atyai

's fiui minden oldalu értekezés és határozás, melly a' nagy és complicált erőmű kerekeibe sehol nem ütközik, döntheteudi el kirekesztőleg. Nem mondom tehát azért, hogy annak ingatlan lábra tételét, leszállítását, sőt tökéletes eltörlését minden módon ne sürgessük, mert Urunk valódi hatalmát 's Honunk jobb létét tehetségünk szerint nevelni, legszentebb tisztünk; de egyszersmind arra szólítom fel hazámnak azon lakosit, kiknek ereikben nem hidegült tökéletesen még meg a' mindent elevenítő honszeretet tüze 'Ismerjék meg anyaföldök dicsőségeért, a' nemzeti gazdaság valódi kutfejeit!' Ennek legfőbbike, legbiztosabbja, leggazdagabbja a' *belső fogyasztás.* 'S ezt vallyon miért nem tudja, miért nem hiszi a' nagyobb rész? Mert megint egy más köz topus, melly mindenütt kong, nem engedi annak közelebbi vizsgálatát, 's melly illy formán hangzik p. o. "Britannia igaz felette gazdag; de mi gazdagságának oka? Népesedése, fekvés-utáni kereskedése, India, a' Coloniák" — Ezután minden provocatio Angliára, mint régibb példára, levegőbe oszlik hasztalan, sikeretlen. A' fallacia pedig abban áll, hogy ez mind nem ugy van, hanem Britanniának *legfőbb szorgalmi rugója* semmi egyéb mint a' *köz szabadságbul okvetlen eredő felette nagy belső consumtio!* De ezen fallaciát csak kevés veszi észre, mert a' köz restség nem engedi, hogy a' nagyobb rész illy tárgyak körül felvilágosítná magát, a' mihez egy két hónap, egy két értekezés nem elég, hanem esztendei szorgalmas előmunkálás kell; a' nemtelen emberben mélyen fekvő hiuság pedig gátolja, hogy az igazságtalanok sokadalma ott keresse a' számtalan hibák gyökerét, a' hol azok valódi fészke van t. i. saját szánakozásra méltó tudatlanságában, 's a' legvilágosb okoknak sem engedő gőgjében.

Itt tátong azon mélység, mellynek fenekébül gőzölg ki a' majdmajd elsülyedendő nemzeti létnek rothadt szaga, 's melly mindaddig nemzeti koporsó gyanánt tárva fog állni előttünk, mig azt az önisméret 's javulásnak csak jobb emberek által gyakorlott szelleme, az undok önség 's törpe alacsonyságfeletti diadalma, a' nemzeti dicsőülés és nagyságnak türhetlen szomja, 's minden Magyarnak rokon szeretete 's egyetértése örökre bé nem töltik; 's mig az egykori, vagy is inkább még mostani (!) feneketlen örvény helyén nem áll fel egy nemzeti oszlop, melly minden oldalu isméretbül, világi tapasztalásbul, előitélet-nélküli józan okoskodásbul, nemesült nemzeti szokásokbul, szóval: melly a' valódi honosság 's igazi bölcseség köveibül nem lesz összerakva, 's *erény 's honszeretet* által elbomolhatlan egybe forrasztva!

Az ember általában nem fárad szívesen, ha sikert nem reméll; 's ez annyira igaz, hogy nemcsak az előrelátó csügged el hasztalan munka közt, de még a' semmit előre nem látó is; mert nem kell világos ok visszaijesztésre — — — egy távolruli sejdítése az oknélküli fáradozásnak is elég a' szorgalmi hév megfagyasztására. 'S ha ez igaz: könnyen szembetünik az illyetén topusok veszedelme, mellyeknek számontuli seregébül csak kettőt hoztam itt elő. Apárul fiura mennek átazok, mint valami eldönthetlen szent axiomák, mellyeket kérdésbe hozni szinté bün, 's mellyek nálunk éppen olly szerepet játszanak, mint a' néhai lares tutelares csoporti, t. i. ezer hamisságokat 's még annyi hazugságokat rejtenek. De szembetünik az is: milly meg nem számítható kárt tesznek hazájoknak, honosiknak azok, kik éretlen kis isméretikkel — melly 100 gradussal áll még a'

0 alatt, azaz: százszor rosszabb mint a' semmi, mert ha ez nem használ is, legalább nem árt — kik éretlen kis isméretikkel, mondom, 's theoriáik árjával még jobban megerősítik előitéletikben a' könnyen elcsábítható sokaságot; t. i. könnyen, ha az okoskodó azt se a' hibát magában keresésre, se tanulásra, se munkára nem itéli, hanem restségének 's hiuságának tömjénezvén, a' hibát mindig másokra tolja.

Hány van köztünk, ki valóban szivesen fáradna haszonért az ország határi közt, minden külhatalomtul menten! de nem mer, mert az örök 'Vade mecum' t. i. a' vám léte 's a' népesedés, kereskedés, India 's Coloniák hija-körülti elfogultság azt képzetében lehetetlenné teszi! És igy elég egy rozsdás szójárás minden ébredő szorgalom megsemmisítésére! — — —

Csak ezen most említett zavart ideák némi elrendelésére is pedig mennyi idő kell! Egy élet alig elég; 's elcsüggedni kénytelen végkép a' legelszántabb is, hogy számnélküli előzményeket kell neki előzményekre halmozni, minekelötte józanul 's meggyőződési hihetőséggel magát a' dolgot fejtegetni kezdhetné.

Itt, teszem, elő kellene hozni mind azt, a' mi a' belső fogyasztásrul pro et contra már mondatott; mert akkor világos lenne — mint már rég eldöntött tárgy — hogy sem a' népesedés, sem a' fekvés, sem India, sem a' coloniák nem alkotják Britannia csudálatra méltó gazdagságának legmélyebb talpkövét, hanem hogy azok, az *értelmi suly*, ebbül szükségkép folyó *köz szabadság* — mert az mindenkinek használ — 's ezekbül megint elmulhatlanul fakadó *bátorlét*, *szorgalom*, *gazdagság*, 's mind ezekbül bizonyosan eredő *roppant belső consumtio* örök alapin csak mint superaedifi-

catumok állanak, 's a' britt nagyságnak nem sarkalatos, de csak közbevetett eszközei 's okai.

De ennek megmutatására egész bibliothekákat kellene irni; a' mi egyébiránt nem szükséges, mert más nyelvekben azok már rég megvannak, 's képekép nem az irás hija teszi e' részben az éretlen ideák árját, de az olvasás 's tudomány hija!!! azaz nem a' kül ok, mellyre mindent tolni akar sok; de a' bel ok, melly sokban rejtezik.

Azonban még ennek megmutatásával sem lehetne kezdeni a' logikai rendet, mert köztünk sokan, tán legtöbben, még Britannia nagyságát 's boldogságát is kérdésbe veszik — a' mit két előkelő Urainknak csak minapi okoskodása után feltenni tán szabad —; az egyik igy "Nincs mit tanulnunk az Angoloktul — — — — ennek megmutatása azonban hosszas lenne, de már sajtó alatt van egy könyv, melly diplomatice kifejti, hogy a' magyar alkotmány sokkal tökéletesb mint az angol, 's a' magyar civilisatio 's boldogság sokkal magasb mint az angol." A' másik pedig igy "Belőlünk Angolokat akarnak csinálni; 's valyon ők mik? Kereskedők! Gazdagabbak tán mint a' mieink, megengedem, de viszont annál több köztök a' Banqueroutte, — 's igy valódilag még a' mieinknél alábbiak 's a' t."

Már e' szerint azt lehetne hinni, hogy annak megmutatása volna tehát első, hogy Britannia nagy és boldog; de korántsem, mert az sincs eldöntve köztünk még: valyon mi a nagyság, mi a' boldogság; 's igy vég nélkül alább alább kellene szállnunk, míg a' rabulistica és subtilitások hazájába sülyednénk, hol a' haszonlés és önség az igazi kormányzó — — — — — habár néha incognito vagy álszin alatt uralkodik is; 's hol a' legvilá-

gosb valóság ködbe és sötétbe burkoltatván, minden, sőt végkép a' saját lét is, kérdésbe vétetik.

A' mostani tárgy fejtegetésében, sok előtt a' logikai rend kezdettül fogva alkalmasint tehát e' következendők megmutatása volna: hogy az ember valósággal létez, él 's érez! Csak e' három *egészen különböző* (!) állítás megmutatására mennyi ész, de főkép mennyi idő kell! — de tegyük fel, hogy mind ez per argumenta a priori et a posteriori diadalmasan meg van mutatva. Jőne most azon megmutatás szüksége, hogy az ember, habár sejdítlen is, mindig előre törekedik, létét javítni iparkodik; de jaj! el van hibázva már a' logika, — mert szorosan el kell határozni előbb: mi a' megmutatás, mi a' szükség, mi az ember, mi a' sejdítés, mi az előre 's mi a' hátra, mi a' lét, javítás, ipar 's a' t.! Megijed a' gyengébb inu ember ennyi szükséges, 's valóban felette szükséges demonstratiók tajtékzó fekete, veres (?) vagy akármilly szinü de ugyan zavaros tengerén! Azonban tegyük fel 'ez is mind rendben van' 's még élünk, habár hó fedi is főnket, mikor illy 's ennyi hasznos vizsgálat már némi kis sikert mutat; jőne most annak megmutatása: hogy a' nagyság, a' boldogság, legnagyobb általányban véve — mert kivételek vannak — nem relativum, hanem positivum valami, 's nem képzelet rajza vagy izlés füstje, hanem az emberi természetben mélyen gyökerezett minemüség, minthogy p. o. jó és bő eledel megkivánása, hideg-elöli mentség keresése, háborítlan álom szüksége 's a' t. nem szenvedelmi tárgyak; 's ugy továbbá a' gondolkozási ösztön, a' bátorlét és szabadság szomja, a' becsület-utáni vágy, a' szerelem, honszeretet érzete 's a' t. nem a' feneketlen képzelet bábjai, hanem részint az emberi gyarlósághoz

kötött szükségek, részint egyenesen az emberi lélek alkotórészei. De mind ezt megint hogy lehet a' rabulistikai sokaság által elfogadtatni, minekelőtte az crisis, vagy legalább analysis alá nem vétetik: hogy valyon mi a' nagyság, boldogság, generalitas, kivétel; mi a' relativum 's positivum, mi a' valami, mi a' képzelet, rajz, izlés, füst, természet, minemüség 's a' t. 's a' t.?

Nem akarom tovább üzni keserü gunyomat, mellyel csak azt szándékozám mondani, hogy publicumunk átaljányosan véve tudatlan; 's annak következésében szinte egy verebet sem tudunk lőni, három, négy az iránt tartott ülés nélkül — — — minthogy az ellen is van némellykor oppositio hogy 3 × 7 = 21, midőn más országokban, hol az oppositiót ugy tartják mint a' beretvát, 's ekép azzal csak elevenre metszenek, de soha fát vele nem vágnak — — — — legóriásibb munkákat is visznek végbe, minden hiábavaló belé kottyanás 's idővesztés nélkül. De sok csak ollyan mint a' kerék-záró: fentartáson, akadályozáson kivül semmi haszna! Nem akarom Olvasóm béketürését további próbára tenni; de abban concentrálom fenékok-keresési ideámat, hogy azon okoskodó, ki nem ója magát minden lehető módon a' rabulismus, sophistika és subtilitas veszélyes kelepczéitül, az végre okvetetlenül elsüllyed azok örvényibe; kipárolog 's összezsugorul ott a' legszebb ész is, 's az örök egyszerü természet minden nyomai kitöröltetnek! Igy jártak a' *régiség* t. i. az emberi gyermekkor bölcsei, kik *visszás* uton keresvén a' Világ titkait, a' lélek halhatatlanságát 's a' t. ezernyi fallaciák közt — — — kakassá definiálták az embert, 's a' szegény babra, mintha az lelkünkkel közvetetlen összekötésben lenne, anathemát kiáltának.

A' tulság, tulállítás, tulbölcseség, szóval minden a' mi tul megyen a józan határon, szédítő labyrinthba vezeti a' gyarló embert; 's azért boldogak, kik mint a' természet fia sejdítlen igazolják lépésiket élő effectusok után, 's kik ugy intézik cselekedetiket mint ő, ki kerüli a' tüzet mert ég, habár nem tudja is miért ég, keresi a' jobblétet, ámbár nem analysálja mi a' jobb-lét 's a' t.

'S im ez Verulami Baconnak inductiva methodusa, mellyrül, mint egy igen hires szerző állítja, csevegni most legnagyobb divat, hanem annak essentiáját kimutatni felette kevés volna képes, ha egyenesen annak definitiojára szoríttatnék. Sejdítlen él azzal a' természet fia; 's ez oka, hogy a' tanulatlan általányosan véve 's iránylag sokkal józanabb eszü 's cselekvényü, mint a' fél tanult 's tudákos, és e' természeti ösztön rendes systemáját Isten önté emberi kebelbe az emberiség hasznára! Lásd Olvasó 's tanuld — — Verulami Bacon munkáját" Novum Organon Scientiarum."

Addig is azonban mig a' természetnek ezen kulcsa — 's nem hiszem hogy sokat mondok, ha az *inductiva methodust* a' természet kulcsának nevezem — ismért dolog lesz a' többség előtt, a' mihez hosszu és rendszeres tanulás kell: addig is a' sok előtt ismeretlen tárgy fő velejét egykét vonással, mennyire azt tenni képes vagyok, itt felvilágosítni kivánom.

Az inductiva methodus az analytikának éppen ellenkezője. Az analysis az okokbul következteti az effectusokat, az inductio pedig az effectusok nyomán keresi az okokat. Már miután emberileg szólva, az effectusok érzékenyebbül hatnak az emberi érzékekre mint az okok, természetes, hogy könnyebben felfoghatja az okoskodó a'

természet titkaihoz vezető fonál végét ott, hol az világosan mutatkozik, mint ha ott keresné azt mindig, hol az rendszerint bonyolítlan sötétségben rejtezik — — t. i. biztosabban eléri a' Való kutfejét, ha a' dolgok fejtegetésében inkább a' *bizonyos következést*, melly érzékeire hat, veszi okoskodásinak alapjául, mint ha a' *bizonytalan ok*, melly csak hiedelmiben van, lenne supposituminak basisa.

Az analysis legnagyobb zavarba hozza a' fejtegetőt, minthogy sokszor egy rosszul fejtegetett ok következésében, a' legvilágosb effectusok — mint teszem kín, öröm 's több illyesek is — kérdésbe vétetnek. 'S ha a' régiség bölcsei emberi ésszel ki nem gázolható sophismákba zavarkoztak, az csak azon okbul történt, mert, mint fentebb mondám, 'visszás uton keresék a' Világ titkait.' Minek következésében nem annyira sokszori tévedésiken kell bámulnunk; mint inkább az általok annyi nehézségek közt még is feltalált némi igazságokon, a' mi lángeszök legbizonyosb tanúja. Az inductio ellenben lépésrül lépésre mindig nagyobb világossággal jutalmazza meg a' hív keresőt, 's előre nem látható, milly iszonyatos titkokba fogja még az embert avatni. Az elsőnek szülöttje 'a' feneketlen, határtalan Metaphysika zavarja' — a' másodiknak *gyermekkori* okozatja — mert az inductio systemája idom- 's iránylag csak gyermekkorú még — 'gőz, légsuly 's üreg törvényinek már kifejlett 's majd majd kifejtendő felrázó csudái.' Az első — ha nem igen merész ezen állítás — a' theoria compendiuma; a' második a' praxis lelke.

Ugy hiszem ismeretes előttünk e' következő anekdota "Szabad borulatlan ég alatt munkála egykor bizonyos Csillagász, mig álomba ringatá őt az éjféli csend. 'Menne bé Tens ur a' házba — igy szóla hozzá a' marhacsősz — mert

megázik.' De az analyticus nem hitt a' *természeti* inductornak, mert ő az ok szerint, mellyet kérde, melly azonban nem felelt — 's ez kegyetlen szokása — nem látá a' következést, az esőt; a' csősz pedig nem nézte az okot, de az effectus után itélt, t. i. barmainak ösztöne után, mellyek a' záport érezvén, fészerök alá vonultak."

Legyen ezen kis anekdota 's az eddig mondott elég az analysis és inductio-közti különbséget némileg kijelelni; fog az, habár fejletlen, némi világosságot még is vetni a' most kérdésben lévő tárgy illesztésére.

Britannia valódi ereje 's boldogsága belső fogyasztáson alapul. Minden termékinek 's készítményinek szinte $\frac{3}{4}^{\text{ét}}$ maga fogyasztja el, 's csak $\frac{1}{4}^{\text{e}}$ teszi ugy nevezett 'Világi kereskedését.' Ez közönségesen elismért Igazság; 's ránk nézve a' szembetünő sőt minden érzékünket hathatósan érő Effectus. 'S im markunkban van az inductiva vizsgálat fonala! Lássuk csak:

Valyon miért olly nagy a' consumtio Britanniában? Tán mert a' népesedés olly nagy? Nem azért; mert teszem Irlandia, hol a' népesedés idomlag még sokkal nagyobb, korántsem fogyaszt annyit, 's 10 millio éjszakamerikai ember sokkal többet fogyaszt, mint teszem 20 millio Muszka. Mi a' consumtio oka tehát? A' lakosok vagyonos léte! minthogy tagadhatlan, hogy a' vagyonos mind házra, mind ruhára, mind eleségre 's általában mindenre többet költ mint a' vagyontalan. A' lakosok vagyonos léte tehát a' belső fogyasztás legközelebbi oka. Jő most annak keresése: valyon mi teszi a' lakosokat vagyonosakká? Tán geographiai helyzet? Nem az a' fő ok; mert teszem Spanyol 's Törökország fekvése szint olly kedvező, 's idomlag még sem olly gazdag mint Németország, mellynek

fekvése azokéhoz képest felette mostoha. Mi tehát a' köz vagyonosság oka? A' bátorlét, saját birtok, szabadság, törvény-előtti egyenlőség 's a' t. ezek 's csupán csak ezek ébresztik fel a' köz szorgalmat, melly a' nevelés, sajtószabadság, 's t. ef. által józan utmutatást nyerend — — — —

'S im itt van előttünk az általam csak hiányosan rajzolt, de magában felette tökéletes Minta, mellynek haszonvétele szerencsét hozand hazánkra, visszavetése ellenben gyászlepleget borít.

A' belső consumtio az, melly minden ország kifejtésének palladiuma; mert mennél nagyobb a' fogyaztás valahol, ott annyival nagyobb az értelmi suly, azaz több ember ébresztetik gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra fel 's a' t. — azaz számosb a' politikai létben részvevő, 's igy számosb a' megelégedett; 's ha nem az is, legalább a' moderatus ember. Ha pedig ez minden országra nézve áll, valljon milly sulya van még magyar hazánkra nézve, mellynek geographiai helyzete olly szerencsétlen, ha nem akarjuk magunkat örökké szép illusioi ittasságban ringatni: hogy rajta — mert a' világtul ugy szólván el van szigetelve — szinte semmi egyéb nem segíthet, mint a' belső fogyasztás.

Ezt kell tehát emelnünk. De a' mondottakbul világos, hogy azt egy puszta parancs által nem eszközölhetni, hanem számos antecedens kivántatik, minekelőtte az maga magátul helyt foglalhatna. Ezen antecedenseknek legmélyebbike azonban a' bátorlét, t. i. Hitel.

'S ez valyon mikép áll hazánkban? Ha azt mindig csak analysálni akarjuk, akkor valóban végkép Cretába jutunk martalékul egy Minotaurusnak, minthogy közülünk sok oda is juta már. Vegyük azért az inductiót,

's nézzük az effectust, melly megromlott nagy familiák, elpusztult intézetek, számtalan kijátszott kölcsönzők, nyomoruságban élő özvegyek, kinkönyüket siró árvák, dísztelen vadonságok, egészségtelen posványok és számtalan illy valóban Macbethi szerekbül álló vesicaturákként ugy annyira fel fogják nyitni honi zavarinkhoz szokott szemeinket, hogy az, ki ezután sem lát, okvetetlenül kigyógyíthatlan vak.

Ha bizonyos és olcsó a' pénz, a' mit csak a' hitel tehet, könnyü akkor segítni bukott vagy bukandó nemzetséginken; hamvaikbul felállnak megint lazariánusink, életre kapnak a' plánta életü kölcsönzők, ismét férjhez mehetnek az özvegyek, 's örömben részesülnek az attul annyi időóta elszokott árvák; vadonságok, posványok pedig vizcsatornákkal vigan át szeldelt kertekké, Dunánk egy rendes folyammá, Budapest egy kikötőhellyé válnak 's a' t. 's Magyarország végre nem csak de jure — — — hanem de facto is, regnum per se et pro se existens, et independens lesz — — — a' törvény értelmében — — —.

A' hitel által tehát mindenki nyer, 's igy az Egész! — Azonban ez megint egy nagy fallacia, 's annyiak közt enmagamat vagyok kénytelen végre egyen rajta kapni, mert valóban nem mondhatni, hogy a' rendes szoros hitel által mindenki nyerne; mert mi lesz a' sok pseudo nagy urbul, mi a' más pénzével olly szépen és fényesen élőkbül, mi a' rabulisták azon nagy seregibül, melly a' hosszu pört, tágmezőként, mint a' kegyes sorstul nyert sajátot tekinti, mi azon számtalan ügyvédecskékbül, kik a' régi machina tekervényi közt, annak rozsdáin 's penészein rágódnak — — —, mi azon vampyr fajbul, melly hideg vérrel szíja a' legmelegebb vért, mi lesz mind ezen szé-

gyenekbül, vagy is — — *szegényekbül*, akartam mondani — — —! Siralmas végök, igaz, örökre el lesz itélve, 's csak ugy fogjuk őket ezentul égettbor-palaczkokban természeti ritkaságtárokban csudálni, mint a' világbul tán kitörlött mammuth maradéki is csillagunknak csak egykori zavartabb létét tanubizonyítják.

Fajtájokkal tehát kevesebb lesz, azt már türnünk kell; hanem legyünk igazságosak. Elég sokáig dulták ők már anyaföldünket, elég sokáig tarták a' Magyart a' törpeség rut bilincsei közt. Viradjon azért valahára már az igazi nagyság, a' valódi gazdagság hajnala is; 's álljon végképen rabulistika helyibe, melly az ember jusait fonákul gázolja össze, az igazi törvényck, t. i. az emberiség jusainak dicső tudománya. 'S mutassuk végre meg a' világnak mi ujabbak, hogy ha elég gyávák valának annyi régibbink illy alacsony tyrannusok jármi alatt görbedezni 's nyomorogni hosszas századokig; haláli leheletök ezentul nem képes regenerált ifjuságunk virágát többé ocsmány hervadásban fogva tartani.

A' feladás ez: Hazánkat Urunk 's Földieink dicsőségire minden rendület 's bontakozás nélkül magasbra emelni, 's mindenkinek saját szentnek tartván, lehető legtöbb honosinkat boldogítni!

E' feladást azonban soha, soha nem oldjuk fel — 's im ez lelkem legnyilványosabb szava — mig egyedül vámban, éghajlati mostoha létünkben, néptelenségünkben, tengerpartatlanságunkban 's a' t. szóval, mig mindig valami másban keressük hátramaradásunk okát, mint éretlenségünkben, kifejlett intelligentiánk parányiságában 's az ezekbül szükségkép folyó makacs pártolásában egy olly alkotmánynak, melly a' nemzet nagyobb részét szinte minden polgári jusokbul kizárja, 's ekép azt, t. i. a' nagyobb részt,

mind alkotmányunk, mind saját személyink természetes ellenségivé teszi — — — vagy hogy jobban mondjam 'kinszeríti'.

Csak magunkban a' hiba, de egyszersmind magunkban is a' feltámadási erő! Ezt más szavakkal, sőt éppen ezen szavakkal, ha jól emlékezem, már számtalanszor mondám; a' mi azonban nem hátráltathat, mert nem időt lopni, de használni akarok, hogy azt mindaddig szünetlen ne mondjam, habár ütnek, nagyon ütnek, sőt agyon ütnek is honosim, mig az, régibb nemzetek életrajzinak vizsgálata után, előttök axiomakép nem tünik fel.

A' nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a' nemzetben rejtezik, 's a' hol már nemzet van, ott annak belső kifejtése mindennek sarkalatja; hol pedig még nemzet nincs, 's csak egy kis része privilegiált, nagy része pedig még pór nép, ott legis legelső a' nemzetisítés t. i. 'Minden lakosnak az emberiség közös jusaiba juttatása, azaz mindenkinek politikai léte.'

Ez utólsót pedig eszközleni, 's ugy — mert ez a' feladás — hogy mind Urunk mind Nemzetünk hatalma nagyobbodjék, mind a' most valamit birók semmi concessiókra ne szoríttassanak sőt nyerjenek, mind a' most semmit sem birók megnyugasztassanak; 's eképp egy józan 's csendes Reformatio közt honunk tág mezején, ne a' véres bel háboru, de a' hazai béke szent zászlója lobogjon; mind ezt eszközleni, teljes meggyőződésem szerint semmi más mód nem lehet, mint ha Magyarországot minden körülményi, egybeköttetési 's mibenléte közt ugy tekintjük, mint az ma áll, és se a' vám, harminczad, só 's a' t. körül kirekesztőleg nem fárasztjuk eszünket, ki nem merítjük erőnket; se hasztalan lamentatiókat nem intonálunk, hogy nincs tengerünk,

nincs elég népünk, nincs Indiánk, nincs coloniánk, nincs pénzünk — — — — — — 's nincs egyéb számnélkülink, 's tán némi igazzal; hanem férjfias elszánással magunkban azt esküsszük: hogy Magyarországnak, minden mesterkélt akadályai 's természeti viszontagsági mellett sőt ellenire is, *nagynak lenni, vagy minekünk vesznünk kell!*

Illy keserves dilemma azonban korántsem foglalhat e' tárgy körül helyt; mert nincs arrul kérdés — pedig szinte kár, mivel egészen elveszti a' melpomenei effectust — hogy sirunkon emelkedjék fel a' magyar nagyság, de abban concentráltatik az egész felette prosai dolog: hogy országunk nagysága, t. i. a' tökéletesen elrendelt honi mechanika, mint: számos hid, egy mocsár sem, számos gőzhajó, egy korlátlan viz sem, sok szinház, egy kóborló társaság sem 's a' t. leginkább pedig a' nagy tökélyre fejlett nemzeti erkölcsiség, mint: számos vagyonos, 's egy ügyefogyott sem, számnélküli tanult, 's egy tanulatlan sem, minden számon-tuli hazafi, 's egyetlenegy korcs sem 's a' t. 's ekép országunk valódi nagysága, erőtül 's terméstül pezsgő jószáginkon, 's aranytul 's hypothekált bankóktul repedező ládáinkon, álljon mozdulatlan, háboritlan.

Ezt is pedig csak azért látja sok máskép, mert hiuság sugtában, mint egy magasb hatalom csak feszült ohajtás 's erős kivánat által akarja előmozdítni a' világi 's igy hazai dolgokat, mellyek azonban csak eszünknek, csak combinatiónknak, csak fáradozásinknak, 's ezen utolsóktul örök bérben tartott ministernek t. i. csak a' pénznek szoktak engedni. — — — Legyünk tehát mindnyájan gazdagok, ha nem magunkért is, de anyaföldünk egykori elmulhatlan fénye kedviért; 's ne akarjunk emberi gyarlóságot gúnnyal kijátszó magasságra lépni, nehogy mint a' megbukott an-

gyal, mi is iránylag ki legyünk rekesztve mostani éden-kertünkbül, t. i. az élet kellemibül; 's viszont bezárva a' tudatlanság, gőg és szegénység puffasztó barlangjába.

Gazdagok pedig mindnyájan *lehetünk*, ha szoros hitelt állítunk.

Ennyit nyom előttem a' hitel. Azonban — 's erre figyelmezzünk — *nem ugy mint az magában áll; de azon kapocs által, mellyben az a' többi fentebb említett törvényekkel összekötve van.*

Systemám felállításában, melly a' nagy rész polgárosítását czélozza, nem a' vak véletlen választatá velem éppen a' hitelt 1-ső törvénynek, a' mit sokan tudom gondolnak, minthogy annyira hatnak az előhozott törvények egymásra, hogy effectusokra nézve alig különböztethetni, mellyik első, mellyik második; de én a' bátorlétet legelső emberi szükségnek tartom, 's kivált ott, hol a' még szolgaságban lévő nagyobb rész, az önkény 's visszaélések csúfjai közt, ugy kénytelen mindennapi bátorságaért aggódni, mint a' hajótörést szenvedett minden szükségit felejti, 's a' tajtékzó habok közt csak partért, csak mentségért ví!

Nemcsak a' mechanikai hitelt, de az azzal szoros összeköttetésben lévő erkölcsit is értem!

Állítsunk e tehát fel mind ezek után hitelt? Mit mond a' Majoritás? Tudja az élő Isten! De én azt vagyok kénytelen feltenni, ha systemámat elő akarom adni, hogy a' nagyobb rész igy szól "Állíttassék fel tehát szoros Hitel."

Mire én viszont azt felelem 'Hála Isten!' De szoros hitel, és ollyan, mint helyzetünkben szükséges, soha nem állhat fel valódi sikerrel, mig a' javaslott második törvény fel nem áll, t. i. mig nincs eltöriilve — az

A V I T I C I T A S.

"Már ezt bizony nem látjuk át, miért ne lehetne hiteli törvényinket javítni az Aviticitas eltörlése nélkül." Illy módon fog harsogni soknak közelebbi állításom-szülte közmegjegyzése. A' minek felvilágosítására — midőn legtávulabbrul sem akarom kérdésbe venni megjegyzésök fő velejét, minthogy az, a' mit nem látnak át, a' sokkal nagyobb rész, mint az, a' mit átlátnak — csak arra szorítandom vizsgálatomat 'Valljon a' mondottat miért nem látják át.' Tekintsük:

Ők egyedül a' kül-kereskedés hijának tulajdonítják mezei gazdaságunk általányosan tapasztalt nyomoru létét. És im ezen bal hiedelem valódi oka e' tárgykörülti át-nem-látásoknak. Nem mernek ők ennek következésében, ha elég tehetségök volna is, jószágikon olly javításokat tenni, vagy olly egyesületekre lépni, mellyek által a' honi termesztmények mennyisége hathatósan szaporíttatnék, 's keserü örömmel, de még is örömmel látják az ország nagy részének cultiválatlan vagy vizalatti létét — — — mert ha azon is teremne gabna "oh Isten, milly olcsó lenne még akkor a' buza"! Ezen hiedelemnek pedig megint az a' szülöttje, hogy nem is jut eszökbe, hogy magoknak t. i. a' termesztőknek volna legnagyobb szükségök hitelre; melly két adat után azon fallacia bukik elő, hogy a' hitel csak a' kereskedésre szükséges; és igy függ össze számtalan fallaciának, minden honi ipart lebilincsező szerencsétlen láncza!

Mezei gazdaságunk alacsony létét a' bel kereskedés, t. i. *a' belfogyasztás hija okozza legfőkép!* Itt fekszik a' dolog sarka!

És ezen, mint már rég eldöntött, 's kérdésbe szinte csak tőlünk hozott talpigazság, valljon hová vezet? Egyenesen arra, hogy, ha nemesb okbul nem is, legalább hasznunkért adjunk a' legnagyobb résznek politikai létet; mert az által határtalanul több lesz a' jól élő, sokat költő — t. i. nagyobb a' belső fogyasztás, elevenebb a' bel-kereskedés, 's igy mód nélkül nagyobb jószágink 's egyéb intézetink jövedelme, ha nota bene, azokat minden módon instruáljuk.

De valljon hogy fogjuk azokat instruálni nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó 's hihetőleg számos esztendőkre kezeinkre bizott tőkék nélkül?

Bankot állitnak, melly minden tőkét a' kereskedéstül elvon; minthogy szaporább ujságok után, meleg kályha mellett, minden veríték nélkül is, nyerhetni milliókat. Bankot javaslanak, mellyben *szinte* 6 *hónapra* (!) oda állitott gyapjura, buzára, kecskebőrre 's a' t. pénzt kaphatni — — —

Rossz e jó e illy bank, most nem akarom vizsgálni; csak annyit mondok róla, hogy az, egy egész országra nézve, ugyancsak gyáva egy surrogatum minden esetre. Ugyan ezért száj-elvonulva gyomor-csipkedve, sőt végvonagolva is sinlik utána a' nagy közönség, 's csak az nyer rajta, ki feltalálta 's árulgatja! Nem illy nyomorult gyógyszerek kivántatnak egy ország felelevenítésére; valóban nem; hanem ollyasok, mellyek a' hon minden ereibe lövellik az életet. A' *termesztőkön kell segitni;* 's azért nekünk földbirtokosaknak kell mindenek előtt pénz, mert csak mi, és nem más fogja, teszem, fejdelmünk 's nemzetünknek meghóditni 's birtokába juttatni azon uj királyságot, melly szinte 1000 négyszeg mérföldnyi legjobb föld, és se török se muszka kézben nincs, ki azt tartaná, hanem részint mindig viz alatt, részint ugy szólván minden esztendei kiönté-

sek átka alatt tespedvén, hazánk közepében szemünk előtt fekszik, — 's nemcsak nem védelmezné magát, sőt engedelmeskedő készségét kelet felé iparkodása által eléggé bebizonyítja; 's minekünk ugy szólván semmi egyéb dolgunk vele, mint a' kész kincset — midőn annak felszedése milliói embert hoz mozgásba 's boldogít — egyenesen csüreinkbe takarítnunk. Egy csep kiontott vér sem kell az uj királyság elfoglalására, mi a' dolgot a' régi Nemzetek előtt tán elkeserítette volna, megengedem, mert azok csak vérrel kivántak szerezni, ha jól mondják; de nem hiszem hogy ez kedvetlen lenne mi előttünk regenerált vagy inkább regenerálandó' Magyarok előtt, kik vérünket, nem mások sajátját támadva meg, hanem csak Becsületünk, Urunk 's Hazánk védelmére vagyunk készek kiontni. Nem fogja továbbá senki, hanem csak mi, Dunánkat europai csatornává tenni, melly által Budapest rendes kikötőhellyé válnék, és számtalan illyest, a' mit *nemzeti tárgynak* némileg nevezni szabad volna, senki nem fog soha felállítni, — 's csak egy egészségtelen, mocsáros, vagy kellemetlen poros ország maradand bizonnyal honunk nagyobb része mindaddig, mig tán megint visszatér az ott már valaha dühösködött tengeri ár, ha rajta mi nem segítünk.

Nekünk termesztőknek kell tehát szoros hitel; mert csak az által kaphatunk 'nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó és számos esztendőkre kezeinkre bizott tőkéket.'

"Állítsunk tehát ránk nézve is szoros hitelt." 'Felségesen! De hogy állíthatunk szoros hitelt, ha nincs tulajdonunk, mert mit adunk hypothekául?' "Nincs tulajdonunk nekünk földbirtokosaknak? ez megint micsoda ujság!" 'Tüstént megmondom': Az *Enyimnek* és *Sajátnak* ideája az, hogy azzal minden lehetőt tehessek; de jószágimmal

nem tehetek mindent, a' mit akarok, 's igy nincs Enyim, t. i. nincs Sajátom, Tulajdonom; 's én azon nagy becsületért, hogy a' sz. koronának része — — — — — — — — vagyok — tulajdonos viszont nem vagyok, hanem csak haszonélő — usufructarius —. 'S ím ez a' legfőbb bökkenő, melly mind a' kormányra mind az országra nézve kimondhatlan káros, mert a' köz szegénységnek egy fő oka; 's vigyázzunk miért:

Az inductiva methodus, t. i. az eddig tapasztalt mindenkori 's mindenütti effectusok nyilván azt bizonyítják, hogy caeteris paribus a' tulajdon mindig jobban müveltetett 's conserváltatott mint az idegen. Ezt minden további hasztalan szőrszálhasgatás nélkül sarkalatul vehetjük, mert az érzékinkre mindennap erősen ható effectus. Már ha ez áll, akkor az is tagadhatlan, hogy azon számtalan lépcsők magasb vagy alacsonyabb léte, mellyek a' proprietas és ususfructus közt vannak, határozza el — ha ez közönséges figyelmünket ki játsza is — a' müvelés 's conservatiói szomjnak 's irányzatnak több vagy kevesebb létét; vagy más szavakkal: annál gondosabban müveltetik 's tartatik valami, akármi is — és itt a' caeteris paribus-t még egyszer említem — minél nagyobban viseli magában az a' tulajdonnak, a' sajátnak természetét; 's viszont annyival kevésb gond van rá, mind utánjárásra, mind becsben tartásra nézve, minél bitangabb az, vagy bitangabb szagú.

Magyarországban pedig csak a' legkisebb résznek van tulajdona; 's ekép a' legtöbb birtok, az aviticumtul lefelé a' kamarai, örök hagyományi — fundationalis — püspöki, apátsági jószágokon keresztül, a' szántóvetőnek rövid időre, sőt esztendőrül esztendőre kiadott censualis vagy taksás földeiig, kisebb vagy nagyobb mértékben, általában véve, ha

csalni nem akarjuk magunkat, semmi egyéb, mint bitang vagy bitangabb!

Mind ez ollyas valami, a' mit kérdésbe nem vehetni, ha a' Valót tagadni nem akarjuk; mibül az foly, hogy az Aviticitast, ha legkisebbé sem volna is a' hitel felállíthatása utjában, egyedül magáért tüstént el kellene törleni, mint egy olly észsüleményt, mellynél károsbat szorgalom-elfojtásra ugyan egy könnyen nem lehetne nemzeni 's világra hozni; 's hogy ekép annál szaporábbanketté kell törni bilincseit, minthogy az nem csak legkegyetlenebb szorgalom-hervasztó, de a' mindent elevenítő hiteli systemának legfojtékonyabb gátja is!

Eltörletése, ha semmi más legkissebbel összeköttetésben nem volna is, elég nagy nyereség lenne már; mert az ország általányosan véve 's lassanként olly nagy szeretettel és szorgalommal müveltetnék, a' millyel minden tulajdon szokott müveltetni; midőn most legnagyobb része olly kevés aggódással 's utánlátással munkáltatik, mint a' mennyivel megint a' bitang szokott munkáltatni. 'S ekép lassanként a' köz hazai munkának következése, melly az egyedüli nemzeti gazdagság, a' helyett hogy most szinte mozdulatlan ugy áll mint teszem 4, lassanként 6-ra, 8-ra 's a' t. emelkednék, 's éppen azon idomzatban a' fejdelem hatalma is; mert az szoros kapcsolatban áll, mint fentebb érintők, a' nemzet gazdagságával, t. i. adó 's védő tehetségével. De nevekednék minden földbirtokos haszna is, mert ha teszem a' nemzeti tőke több munka után 100 millióval nőne, természetes, hogy diametraliter véve, az 1 millióval gazdagodnék, ki Magyarország 100-ik részét birná.

Azon földbirtokos vagy kormány, melly, az Aviticitas eltörlését gátolná, magának lenne legnagyobb ellensége,

mert egy puszta ideának, melly inkább a' heraldikába mint a' 19ik századba illő, feláldozná a' legközelebb hasznot, 's ugy szólván egy egyszerü ládát, mellyben sok arany van, adna egy szépen megaranyozottért, mellyben azonban semmi sincs. De igy cselekedni se kormánynak, se nemzetségi főnek nem szabad, mert ők nem csak magokéi, de főkep a' közönségéi, a' hazáéi.

Azonban hagyuk ezt most, mert ezen okoskodásnak két felette divergens és messzeható ága van, 's térjünk vissza a' hitelre; ugy hogy practice lássuk: miért kell hypothekául ingatlan tulajdon a' producenseket tekintve?

Tegyük fel, hogy ujabb rendelkezéseknél fogva, vagy akármilly egyéb okbul is, mellyek szerint mi azt gondoljuk vagy inkább képzeljük, tökéletesen el vannak rendelve hiteli törvényink, a' külföld is ezt hiszi, és á' világot azon hir keresztül futá már, hogy megszünt valahára Magyarországban a' régi hiteli zavar, 's annak helyébe egy szoros és szapora hiteli rend álla fel; nem kételkedem: kül és belföldrül mindünnen tüstént tétetnének előlépések kölcsönadásra, sőt errül bizonyos vagyok; mert Magyarországban a' föld még sokkal szüzebb lévén mint Europának szinte minden más részében, 100,000 forinttal, teszem például, több nyereséget állíthatni elő, mint éppen annyi pénzzel Saxoniában, Hollandiában 's a' t. 's ekép pénzért nálunk többet is adhatni mint másutt; minek természetes következésében a' kamati láb is magasb. Már hol a' bátorság egyenlő, 's a' kamat magasb, ott végre egy fillérig összegördül azon summa pénz, mellyett ott a' szorgalmi szükség kamatozva elbir, ezen ne kételkedjünk; mert a' pénz ellenállhatlanul mindig oda siet, hol legbátrabban 's legmagasabban kamatol, vagy kamatolni remél.

Felvilágosodik a' most mondottakbul, mennyire segíthet józan systema egy egész országon! Ha a' pénzkörülti bátorság lehető legbiztosb lábra tétetik, helyre üti az némileg a' kamat alacsonyságát; ugy hogy teszem például: több pénz van Hollandiában, ámbár a' természetes kamati láb ott felette alacsony, t. i. a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége kicsi, mint teszem Mexicóban, jóllehet a' természetes kamati láb ott megint felette magas, t. i. a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége nagy; pedig semmi egyéb okbul: hanem mivel Hollandiában a' pénz-körülti bátorság nagy, Mexicóban pedig kicsi. Már Magyarországban a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége felette nagy, mert szinte mindenütt 10, de sok helyen 50, 100 sőt 1000 percentet is hozna, stantibus rerum circumstantiis; 's ekép ha pénzünk 's elég pénzünk nincs, azt egyenesen 's kirekesztőleg csak pénzkörülti bátortalan létünknek tulajdoníthatjuk, t. i. hogy szoros hitelünk nincs.

A' kamati lábat törvény által eligazítni akarni éppen annyi, 's ekép lehetetlen, mint a' fekvő jószág jövedelmének maximumát törvény által elhatározni. Földével mindenki annyit nyer, a' mennyit nyerni tud, 's ekép mindenkinek pénzével is annyit nyerni szabad a' mennyit nyerni képes, minthogy egynek sajátja föld, másiknak sajátja ellenben pénz. 'S ha ekép a' legislatio nem hátráltatja józanul, hogy valaki földjének holdját esztendei 10-ért, 20-ért sőt többért is adja, ha talál ollyant, ki azt megfizeti, habár ez azon megbukik is: ugy azt sem hátráltathatja, hogy valaki viszont pénzét 10-ért, 20-ért sőt többért ne adja ki, ha megint ollyant talál, ki azt megfizeti.

A' pénz kamatját a' törvény soha nem határozhatja el; mert az annak engedelmeskedők az által játszák ki azt, hogy

pénzeiket ki nem adják, az engedetlenek pedig az által, hogy kamatikat még magasbra emelik, mert a' hypotheka ingadozó létét az antirationalis törvény még ingadozóbbá teszi; minek következésében éppen a' törvény szüli vagy legalább neveli azon bajt, mellynek gátolására ki vala gondolva; 's ekép káros, mert a' pénzt kirekeszti a' keringésbül; hasztalan, mert senki nem törődik vele; nevetséges, mert effectusa ollyan mint egy a' patikában elhibázott gyógyszer következése, t. i. éppen ellenkező; 's végre azon nyomorult törvények sorába való, mellyek midőn egyest néha néha eltapodástul 's végpusztulástul megmentenek, a' reactionak örök törvényi szerint minden órában ezrek nyomoruságit szülik.

Ha tehát azt ákarjuk, hogy elég pénzünk legyen, 's azt lehető legalacsonyabb kamatért háborittatlan és sokáig birhassuk is: nem kell még abban is megnyugodnunk, hogy hitelünk olly szoros, szapora és bátor lábra tétessék, mint a' millyenen az Austriában, Burkus, Angol 's más országokban van, mellyeknek hiteli systemája ugy áll a' miénkhez — ámbár azokban is van elég zavar és homály — mint Május 1-söje December 20-ikához, de azon kell aggódnunk, hogy sehol az egész világon — 's ennek eszközlése csak magunktul függ — se találjon annyi bátorságot a' kölcsönző, mint Magyarországban. Senkinek sem fogunk annyit használni mint magunknak, 's ekép a' nagy közönségnek, melly semmi egyéb, *mint egy számos magunkbul összeszerkeztetett Egész.*

Ebbül megint azt tanulhatni 'milly meglepőleg érti rendszerint félre a' sokaság legvalódibb hasznát, 's attul fél leginkább, a' mi legközelebbrül eszközli jóllétét, mert a' mi systemánk a' felállithatandóhoz valódi hasznára

nézve ugy áll, mint 1: 100-hoz; 's még is ugy látszik, a' nagyobb rész a' régihez ragaszkodik.

Mostani hiteli systemánk szerint felette bátortalan hypothekát adunk; a' mibül az foly, hogy pénzt általában nem kapunk, vagy ha kapunk is, azért irgalmatlan kamatokat vagyunk kénytelenek fizetni, és sokszor egy vigyáztalan jó gondolat, egy puszta tréfa következésében, melly hitelezőinket felijeszti, éppen akkor szólíttatunk a' tőke viszszafizetésére, midőn azt legnehezebben teljesíthetjük, a' mi egy fő oka annyi nemzetségink vég elpusztulásának, kiket nota bene ezen systema által conserválni akarunk, vagy inkább 'akarnak', mert minden szerénység mellett, én nem vallom magamat illy mély okoskodók egyikének. A' most javaslott systema szerint ellenben lehető legbátrabb hypothekát adnánk, a' mibül megint az folyna, hogy pénzt eleget kapnánk felette olcsón, t. i. 3-ai, 4-el, 's annak felmondásátul nem kellene rettegnünk minden hiábavaló szó 's éretlen pletyka után, mi talán jobban conserválná a' nemzetségeket mint a' mai antirationalis szövedék!

Legvalódibb hasznunk tehát azt tanácsolja 'Adjunk a' hitelezőnek lehető legtökéletesb hypothekát, t. i. adjuk az alá ingatlan jószáginkat.'

"Hiszen akkor megmaradunk a' régiben, mert most is intabuláltathatja magát a' hitelező fekvő jószágra, hol valóban elég bátorság van."

Igaz bizony! Ezt egészen elfelejtettem, hogy t. i. fekvő jószágra intabulálhatni! 'S ekép ha ugy is fenáll már a' dolog veleje, annál jobb, mert igy csak a' formában kell javítás. Azonban nem teszi e ezen szükségkép megkívántató forma a' dolog velejét? azt vizsgáljuk:

Képzeljünk magunknak egy Hollandust, kinek neve Van-Peng, 's ki sikeres előbbi veszélyes próbák által felettébb megpénzesült, 's ámbár még most is üzi tőkéjének egy részével tenger moraji 's szélvészközti nyereség-vadászatát, még is tőkéjének nagyobb része két percenttel már holland földön fekszik, mint legbátorságosb hypothekán. Hallja most: van egy igen termékeny, de felette müveletlen 's nagy részint viz alatt sinylődő ország a' Duna folytában, hol a' lakosok elég eszesek pénzért felette bátor hypothekát adni, 's a' hitelezőt minden módon pártolni. Hallja ezen felül, hogy ott a' rendes kamati láb 3^{ra} 4^{re} sőt 5^{re} is elirányozkodott már. Kocsira ül; 's midőn utközben, minden gondolatin keresztül egy fő gondolat villog szünetlen, t. i. "jobb az 5 percent mint a' 2, de 4 is jobb sőt még 3 is jobb, ha egyenlő a' bátorság", végre elér akármelly tisza 's duna-közti helyre, mellyett itt Simaháznak, akármilly földesurhoz, kit megint Simaházynak akarunk nevezni.

Szivesen 's magyar vendégszeretéssel fogadja Simaházy Vendégét, ki némileg Hollandiában képezvén magát, mert ott is sima itt is sima, ott is pipa itt is pipa, igen kellemesen érzi magát. Örömmel teli lebegnek azonban felettök Magyarország 's Hollandiának véd angyali; mert hihető, mind a' két haza sokat nyer, ha mind a' két nemzetbeli azt találja és birandja, a' mit keres, 's a' mire szüksége van, t. i. a' Hollandus jó hypothekát és hármat, négyet, ötöt száztul, a' Magyar ellenben nagy, olcsó és háboritlan tőkét.

Van-Peng "Egy millio pengő forintrul szabadon disponálhatok, 's azok az Ur szolgálatjára készek. Azonban nem tudom milly bátorságot adhat az Ur nekem, tessék azt egy kissé felvilágosítni."

Simaházy "Nyiltan 's őszintén akarok az Urhoz szólni. Atyám után felette sok adósságim maradtak, ugy hogy a' legnagyobb zavarba jőnék, ha passiv capitalisimat felmondanák; 's ekép felette szivesen veszem az Urnak egy millióját 5 sőt 6 percentre át; de jószágimra — mellyek három millionál többet érnek, ámbár mostani időkben rosszul kamatoznak — azt nem merem intabuláltatni, minthogy az annyira felijeszthetné hitelezőimet, hogy tán mind felmondanák tőkéiket, 's én — mert adósságom két millió, de ez legnagyobb titok, 's Kegyedet is kérem ne szóljon Istenért errül egy szót is — az Urnak egy milliója mellett is legnagyobb zavarba jöhetnék."

Van-Peng (félre) Hm! illy sötétben 's illy titkok közt manipuláltatnak itt a' dolgok? ez már nem tetszik." (Simaházyhoz) "Mit akar tehát az Ur hypothekául adni?"

Simaházy "Van 40 ezer birkám, legalább 300 ezer forintot érő épületim, három nagy 's butorozott kastélyom, s' ezek felett oda engedem az Urnak 10 esztendőre gyapjumat, huszra gubacsomat 's a' t., 's mind ezt egybekötvén a' fundus instructussal, a' mi összeleg legalább is másfél milliót ér, — a' mire szavamat adhatom, 's hogy az csupa acquisitum, a' mivel szabadon disponálhatok — mind ezt legédesb Van-Peng, im ajánlom az Urnak hypothekául, 's e' felett igérem, hogy soha, soha meg nem fogja bánni velemi összeköttetését. Egyébiránt szivesen többet is adok hatnál, mert illy kicsinységeken én messze tul vagyok 's a' t."

Van-Peng (félre.) "Jaj a' hosszu ut; de bánom hogy eljöttem!" (Simaházyhoz) "Nem kételkedem egy csöppet is Uraságod becsületes szaván; de mind az, a' mit hypothekául ajánl, annyi eseteknek van kitéve, hogy azt valóban nem

fogadhatom el. De tudja e az Ur mit? Én két milliórul is disponálhatok 's minden adósságit átveszem — — — — 's ezentul csak egyedül én magam leszek hitelezője. Pénzemet öttel, 's ha azt sokalja néggyel is odaadom, ok nélkül fel nem mondom; de ingatlan jószágot adjon viszont hypothekául."

Simaházy "Szivesen, igen szivesen drága Van-Peng Ur!"

Van-Peng "Ez jól van: de világositsa most fel az Ur, kérem, milly bátorságot ád nekem az Ur ingatlan jószága? mennyi annak értéke törvényes becsülés után, 's aztán milly szaporán foly pöröm ugy le, hogy a' hypotheka birtokába juthassak, ha az Ur, vagy ha ezt fel nem akarjuk is tenni, ha az Ur successori engem ki akarnának sajátombul játszani 's a' t.?"

Jő most Simaházy még idegenek iránt is becsületes fiscalisának — a' mi elég ritka — e' tárgy körülti őszinte vallomása; fiskalisának mondom, mert Simaházy maga nem ért a' dologhoz. — és Van-Peng megtudja végkép hiteli törvényinknek részint csiga előmenetelét, t. i. hogy sokszor az első helyen intabulált sem nyulhat husz esztendei pörlekedés után a' tőkéhez, vagy annak kamatihoz; részint chamaeleoni szinét, t. i. hogy sok de patria bene meritus könnyen elbujhatik a' sequestrum favori alá, 's akkor a' hitelezők perzek-utáni egész örömük sokszor arra szoríttatik, hogy *egy szál gyertyavilágnál* bámulhatják az adósnak *illuminált palotáját;* részint igazság-elleniségét, t. i. hogy a' kamat kamatja minden esetre elvész, 's in executionem nem pénz, de önkény által assignált aequivalens, 's nem ritkán nihil valens mocsár, erdő etc. adatik át; részint levegőbe rakott alapját, t. i. hogy ha átvesz is pénz helyett

végkép valami jószágot, abban csak ugy ül mint a' nyul bátortalan fekhelyében, mert abbul őtet minden pillanatban kiugrathatja — 's főkép *ha nem nemes* — az exequáltnak rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a' fiscus.

Van-Peng magában erre igy okoskodik "Ezen országnak jó hiteli hire bitorlott reputatió. Meglehet azonban, hogy a' *Magyarok* gondolkozása vagy képzeletök szerint, hiteli systemájok felette jó; de az én gondolkozásom 's meggyőződésem szerint az felette rossz — — — 's ekép minél előbb megint haza sietek."

De, teszem, ha Van-Peng a' 40 ezer birkára 's a' t. adta legyen pénzének egy részét; valyon nyert volna e az által Simaházy? Nem hiszem! Hiteli dolgot, kivált termesztőre nézve, hosszabb időre kell venni tekintetbe; minek következésében az világlik ki, hogy mind a' kölcsönadónak mind a' kölcsönvevőnek valódi haszna annál bizonyosb, minél bátorságosb a' kölcsönzött tőkének hypothekája. Mert ha ezen utólsó ingadoz, a hitelező sem hagyja tökéletes békében az adóst, hanem sokszor minden ok nélkül visszakéri tőkéjét, 's im ez rontja meg végkép a' legtehetősbet is; ha ellenben a' hypotheka nem ingadoz, akkor a' hitelező is bátran hagyja feküuni tőkéjét, 's ez megint az adósra nézve legnagyobb áldás.

Hiteli törvényink, vagy legalább azok alkalmazása — a' mi előttem egy, mert az effectus is egy — gyökereiknél vannak már elhibázva, mert az adóst legyezik 's a' hitelezőt büntetik; 's im ebbül burjánzik mind azon rossz, a' mit e' tárgyban naponként vagyunk kénytelenek tanubizonyítni, 's mellyeknek többek közt egyike az, hogy szinte sehol sincs annyi valóban pióeza hitelező mint nálunk.

Hallom most sokaknak egyszerre felkiáltását "Hiszen a' szerző maga magának mond ellent; mert éppen azért legyezi a' valóban igen bölcs törvény az adóst, mivel annyi hitelező által pióczáztatik!"

'Oh jámbor sokaság! hány esetben jársz czélodhoz legvisszásb uton. Tudod e miért van köztünk annyi álnok hitelező? Nem azért, hogy a' törvény általjában véve eléggé nem büntetné a' hitelezőt, hanem éppen ellenkező okbul, t. i. hogy őtet nem pártolja eléggé, 's ekép kénytelenittetik maga magának fogni pártját; a' mibül természet szerint, mint mindenütt, hol a' törvény nem eléggé gondoskodik, tulság támad, t. i. az önelégtétel korlátlansága.

Azon felette hibás theoria, melly az adóst legyezni tanácsolja, semmi egyéb mint egy lágy szivtül meglágyított főnek képzelgési rajza, melly szerint a' pénzes mindig egy fösvény, kemény, irgalmatlan, vén, nőtlen fukarnak képében jelenik meg, ki pénzit olvasván 's virasztván, semmi egyebet nem tesz, mint egy falusi háznép szivvérét 's csontvelejét pók gyanánt szivogatja. Midőn azonban bizonyos, 's a' nagy Istent hivom bizonyságul, hogy legalább a' magyar földön több a' kijátszott, 's a' lassu, puha 's egyoldalu törvény által megrontott hitelező, mint mennyi a' megkárositott adós, kit inkább pártol mindenkor a' törvény. 'S ne keverjük össze, mikor hitelezőkrül szólunk, azon számos harpagont, ki a' törvények hiját vagy igen is jól tudja helyre ütni, azon számtalan árva, özvegy 's becsületes hitelezőkkel, kik — midőn a' törvény annyi 's olly igen industrialis (!) nagy urainkat pártolja — türésen, szenvedésen, nyomorult élésen 's vég elpusztuláson kivül valóban semmi egyéb kölesönnel nem élhetnek!

A' felgyüjtött vagyon és pénz általányosan véve, egykori munka, szorgalom 's takarékosság gyümölcse; 's ekép ha kivétel gyanánt néha nem jó uton nyeretett is, a' mihez egyébiránt senkinek köze nincs, mert miért nem boszulja azt a' törvény? — annak mindenkor és mindenütt köz bátorság paizsa alatt kellene lennie. De nálunk ez nincs biztos paizs alatt, sőt bizonyos veszély torkában van, 's azért sokszor szinte csak nem józanabb mindent elfecsérleni, mint sokrul lemondani, naprul napra nagy gonddal gyüjteni, 's végkép takarékosan keresztül élt hosszu esztendők unalmai után azt szemlélni 's tapasztalni, hogy egy fényes ur, ki pénzünket szinte kegyelembül vevé fel, azt egy nap alatt elkölti, 's nekünk se kamatot se tőkét nem ád vissza; 's ha Methusalemmel versenyt élni nem tudunk, minden pénzünkhezi jusunk abban áll, hogy azt *tán szerencsésb* maradékinknak, vagy a' barátoknak testáljuk! — —

A' törvény philosophiája: a' jót pártolni, a' rosszat sujtani; 's nincs veszedelmesb, mint ha a' törvények politikai tekintetek miatt, majd egynek majd másnak kedveznek; mert akkor valóban vége minden törvényi szentségnek, melly nélkül az emberi társaság végkép vadállati csordák sorába dül. Ne pártoljon tehát a' törvény tul se hitelezőt se adóst; de pártoljon mindenkit egyenlőn.

A' végrehajtó hatalom philosophiája pedig: szorosan a' törvény parancsát teljesítni 's teljesíttetni; 's nincs megint veszedelmesb, mint midőn a' végrehajtó kénye szerint magyarázgatja a' törvényeket; mert akkor ezen utólsók megszünnek törvények lenni, 's egyenest gúny 's nevetségi tárgyak alacsony helyére sülyednek. Ne fejtegettessék tehát a' törvény, de szórul szóra hajtassék végre.

E' két oszlopon álló alkotmányi compendium philosophiája végre: a' becsületes, állhatatos, józan eszü fáradozást — a' mi valódi polgárerény (virtus civica) — minden módon jutalmazni; mert a' restet, fonákot, tompa eszüt pártolni valóban nem egyéb mint a' rossz tanulót eminensek sorába emelni, a' jó tanulót ellenben 3ik classisba taszítni le. Legyen azért az érdem pártolva, de ne az érdemetlenség. Hiteli systemánk azonban mind ezeknek éppen ellenkezőjét; 's igy se az egyesekre hasznot, se az egészre áldást nem hozhat, mint azt a' mindennapi tapasztalás eléggé bizonyítja.

Most a' legbecsületesb hitelező sem tudja, teljes bátorsággal hová tegye pénzét, városi hypothekán kivül, a' mi valóban ki nem mondható szégyent hárít az egész nemességre. A' városoknak pedig nem mindig kell; igy a' becsületesen fáradozó pénze vagy kamatlan hever, vagy hypothekátlan lebeg; 's ekép azt a' kormány nem jutalmazza meg, t. i. fő czélját hibázza el. De tegyük fel, hogy az itt előhozott pénzes nem elég tehetős, kamat nélkül hevertetni pénzét, 's ekép valami nagy urnak személyes becsületében bizván, azt végre kiadja. Foly egy darabig a' kamat, de a' felette jó hypothekának t. i. a' becsületes személynek — melly minden ironia nélkül, valóban a' lehető legbátrabb hypotheka lenne, ha t. i. a' gyenge indulatos ember erős, indulatlan lény volna, a' sok bünösök helyibe sok szentek állnának, szóval: ha a' halandó földikép is halhatatlan lenne; — rendesen foly mondom egy darabig a' kamat; de a' szegény becsületes személynek egyszerre kimarad lélekzete, a' mi elég a' sokaktul dicsért hypothekát megrontani, mert Marcus Aureliusnak fia Commodus volt — melly példa mindenhová alkalmaztatható —

's a' megholt becsületes adósnak fia, ha nem egyébbül is, csupa commoditásbul nem fizeti többé a' kamatot. Az tehát többé nem foly, de foly helyette a' pör, sőt az is alig foly; mert a' gyengéd érzésü biró azt tartja, hogy illy nevezetes summánál nem lehet hirtelenkedni; azonban még is eldül valahára; hanem Commodus midőn a' pört minden appellátán keresztül vitte, nyugott lélekkel várja be az executiót; hiszen két száz forint büntetés mellett opponál, 's az oppositionalis pört, kivált ha egy jótévő országgyülés vagy insurrectio jő közbe, még néhány esztendőig elhuzza, 's a' csekély birságot a' kamatok kamatain tizszerte megnyeri. Illy gyönyörü ármányosságok pedig nem csak hogy nem tilalmasak vagy gyalázatosak, hanem általok tetszik leginkább ki a' derék, ügyes prókátor 's a' hatalmas, nagy nexusban lévő alperes. E' szép utra maga a' törvény barátságos keze vezeti az adóst, midőn a' becsületes kölcsönadót visszataszítja (!) Bocsásd meg Uram nekünk — —! 'S ekép a' törvény nem pártolja a' jót, t. i. fő czélját hibázza el.

Elhozza végkép az executio napját a' mindent elérő idő; de mit vesz át a' kölcsönadó — kire közbevetőleg senki nem ismér, mert fekete haju volt, midőn adá pénzét, 's most midőn azért jön, már hóhaju — — mit vesz át? Önkénytül becsült földet, számtalanszor egy szomoru szárcsa-tavat, néha néha még medve nyomtul ékesített rengeteget is; azonban ha ezeket átveszi is, veszedelmes minden javítás, mert az csak birói zálog, mellybül őtet minden szempillantatban, pénze letétele után, kivethetni, és szinte legjobb, hogy valamint Siberiában nyusztokat etc. fogdoz az önkénytül odasujtott: ő hóhaja ellenére agarásszon, vagy szárcsát, medvét puskázzon 's a' t. a' mire megint a' ha-

zai (!) törvény itélé őt; mert megmaradt végnapjaiban — — tán még fenmaradt vég tőkéjével, ha nem is a' maga, de gyermekei 's unokái számára örökben megszerzi talán a' birói zálogot; de tudjuk, milly ingadozó nálunk az ugy nevezett örökség! abban mindazáltal instruálni a' lapályt, száritni a' berket, emberesítni a' rengeteget nem meri, mert ott áll előtte a' legelszántabb szorgalmakat visszaijesztő kisértetek nagy anyja "az Aviticitas," előtte Commodus maga, vagy fia, vagy akármije, balkézen a' — — —, jobbkézen a' fiscus! 'S igy a' becsületes hitelező, ha nem becsületes adóssal találkozik, vagy becsületes adósa meghal, legjobb esetben — midőn az interesek interesét minden esetre elveszti — prókátori laptává válik; 's pénzében, egészségében, éltében csorbul, valóságos tulajdona helyett, végkép precariumot kap. 'S ekép nem pártolja a' becsületest, józant, állhatatost, fáradozót sem a' végrehajtó hatalom, sem a' törvény 's az ezekbül *componált* alkotmány; 's ekép fő czélját hibázza el.

Azonban hogy egyoldalunak ne itéltessem, nézzük csak: mikép pártolja a' törvény, a' végrehajtó hatalom, 's ekép az alkotmány viszont a' becsületes kölcsönvevőt?

Legelőször is nem engedi, hogy magát pénzért erősen lekösse, a' mi conditio sine qua non, olcsó tőkét kapni 's azt háborittatlan birni. Ennek következésében a' kül-pénzi kamati láb rá nézve felette magas; kül-pénzi mondom, mert a' belpénz idomlag kevés, 's az is nagyobb részben circulatión kivül tesped; magas a' kamati láb mondom, a' minek egy része assecuratiói jutalom, ha t. i. pénzt kap; de az leghihetőbb, pénzt nem kap, a' mit egyenesen hiteli systemánknak köszönhet, mellyen az által akartak segitni — notabene midőn bizonyosan egy uttal az is konga szájokban 'regnum per se independens' etc. — hogy a' köl-

csönvevő az austriai Camb. Merc. alá is vetheti magát (!), a' mi némileg ugyan segítne rajta; 's ez valóban pirulást gerjeszt, hogy ennyire jutánk az örök hímezés 's a' legnyomorultabb palliativák mindenkori felszedése után, ha t. i. — 's im ez megint más bökkenő — ha a' compassualisnak nem áll ellen a' dicső vis inertiae, melly igaz a' legbiztosb fentartó erő, de nem élő, hanem csak holt testekre nézve.

Hiteli systemánk, mert annak sarkalatja nincs — minthogy az Aviticitas léte nem engedi az erős hypotheka létét mind a' kölcsönadóra mind a' kölcsönvevőre nézve tehát káros. Miután azonban az egész közönség, tán egyet sem véve ki, hitelezők 's adósokbul áll, szoros igazsági következés: hogy hiteli systemánk általában véve az egész publicumra nézve is káros, minthogy a' fentebb érintett scorpiók, kigyók, pókok, pióczák, varangyos-békák 's a' t. serege kivételt nem érdemel.

Ha teszem, köztünk ma egy becsületes és eszes embernek jószága nincs, de sok pénze van, valyon tehet é ezen utólsóval olly csudákat mint más országokban, hol pénzbeli bátorság van? Bizonyára nem, mert most előadott hiteli zavarink következésiben semmi nagyobb speculatiókba elegyedni nem mer, 's ekép pénzét elzárni, vagy országi kölcsönleveleket vásárolni 's igy papirossal kereskedni (!) vagy Isten irgalmában bizván, pénzét 6ra kiadni kénytelen. A' sok fabrika, manufactura 's a' t. helyett pedig szemünkbe tünik a' 'Semmi.' Ha pedig egy szinte olly becsületes és eszes embernek sok jószága van, de pénze nincs, hát az valyon mit bűbájolhat elő? Felette keveset, mert idegen, bár legolcsóbb tőkékkel is, ha azok ugy szólván csak márul holnapra valók 's minden pillanatban 's ok nélkül felmondathatnak, instruálni jószágot, min-

dig a' legveszedelmesebb speculatio volt és marad a' világon; minek következésében azoknak jószági a' hazában, kik a' most említett axiomát tudták, jobbára porban 's vizben vannak, vagy a' culturának felette alacsony lépcsőjén; azok jószági ellenben, kik felőle nem tudtak, egy pillanati hypersthenia után, marasmusban sinylődnek. A' becsületes és eszes ember tehát, akár pénzes akár földbirtokos, nem segíthet magán nálunk olly könnyen, mint sok más országban.

De tegyünk most viszont fel egy jó szivű lágyvelejűt. Ez akár pénzes, akár földbirtokos, rövid idő alatt tönkre dül; mert pénze mindjárt el vesz, minthogy azt se elocálni se reacquirálni nem érti, jószágin pedig annyi adóssága lesz, hogy annak kamatja felüti rendes jövedelmét. 'S ekép mai systemánk a' jámbor lágy velejüeken sem segít, 's valóságos haszna csak azon pazérlókra 's kigyó és pók 's a' t. lelküekre concentráltatik, kik azért kiáltnak annyit az Aviticitas eltörlése ellen, 's utánok a' jámbor sokaság, mert igen is jól érzik, milly szörnyüleg esnének hasra, ha a' régi köd megszünnék. —

Azonban mikép lenne a' dolog a' javitott uj systema után. A' becsületes és eszes pénzbirtokos haszoni 's jobbléti ösztönbül természetesen kezet fogna a' becsületes és eszes földbirtokossal; 's minekutána az őket egyesítő lánczot se halál, se pedig emberi gyengeség és gyarlóság nem szakaszthatná el, mert az a' törvény szentsége, a' végrehajtó hatalom szoros kezessége, 's ekép az alkotmány valódi bölcsesége által lenne igazi erőben összeforrasztva: hihető, sőt bizonyos, hogy több munkás tőke, jobban müvelt föld, csatornák, gyárok, manufacturák, 's ekép több munka — és továbbá takaréktárak (Sparcassa), biztositó, 's árva és öz-

vegy - ápoló intézetek 's ekép több bátorlét következésében az ország minden lakosi boldogabbak lennének, ha akarnák, mint ma, midőn sok a' hônban — — még véres veríték után sem boldogulhat.

Mind ez azonban még semmi azon haszonhoz képest, melly az Aviticitas eltörlése által mind fejdelemre mind hazára okvetetlenül áradna, 's melly csak akkor tünend majd inkább elő, midőn egész systemám némi rendben az Olvasó szeme előtt leend.

Tekintsük azért, hogy minélelőbb odajuthassunk, milly összeköttetésben van vele a'

FISCALITAS.

Systemám azon elven alapul, hogy az által egy rész se veszítsen, sőt mindegyik nyerjen. Ezen alapot pedig azért választám — a' mit sokszor meg fogok pendítni — mert ámbár igen jól tudom, hogy a' nemesb ember inkább becsület mint haszon után él, teljes meggyőződésem szerint, a' sokaságnál még sincs erősb rugó mint a' haszonvágy.

Concessiókat tehát systemám senkitül sem vár; vagy ha azokat megkivánja is, helyettök tüstént többet ád.

Már hogy a' szoros hitel felállítása 's ehez szükségkép megkivántató Aviticitas eltörlése által mindenki nyer, az a' mondottakbul, ugy hiszem, már némileg kiviláglik, 's a' mondandókbul reméllem, tökéletes világosságra derülend. Azonban azt csak remélleni, ámbár magam a' dolgot axiomának látom — mert meglehet, némelly Olvasóm nem fogja tán annak látni; 's nem azért, mintha a' dologban lenne hiba, mert az bizonyos, hanem mivel a' hiba tán bennem van, ki a' kissé szövevényes problemát elég érthetőleg feloldni nem valék képes. Egyébiránt én vagyok legelső,

ki azt állítom: hogy az Aviticitas eltörlése, ha azzal végződnék systemám, felette veszedelmes volna; annak eltörlése szükségkép megkivánja némelly törvények javítását, mellyek azonban minden lehető veszélynek tökéletesen veszik elejét.

A' Fiscalitas megszünése ezen utólsókhoz nem tartozik, mert az szinte semmi egyéb, mint szükséges következése az Aviticitas eltörlésének. De itt az a' kérdés: valyon a' Fiscalitas megszünése által nem támadtatnék é egyenesen meg a' királyi haszon, a' mi concessio volna, mellyet systemám kirekeszt, vagy tüstént többel üt helyre?

Én azt hiszem, hogy a' Fiscalitas eltörlése minden aequivalens nélkül is, több valódi hasznot hajt a' fejdelemnek, mint annak további megmaradása; és éppen azon okoknál fogva, mellyeket az előbbi czikben az Aviticitas létének kárárul mondottam.

A' Király csak illusoric gazdag, erős és hatalmas — bár mennyit hoz is bé a' vám, só, harminczad, kamara 's a' többi peculium — mig az egész királyság nem gazdag, nem erős, nem hatalmas. A' királyság pedig mikép lehetne gazdag, midőn köztünk még azon rugó sincs, melly mindenbe elevenséget hoz, 's legmostohább vadonságokat is végkép legkiesb kertekké varázsol, és melly semmi egyéb, mint ''*az ingatlan tulajdont mindenek előtt szomjuzó, 's azt legnagyobb szeretettel 's gonddal ápoló emberi vágy*''. Minél több a' tulajdon, annál gazdagabb caeteris paribus egy ország; 's igy annál szegényebb fejdelmével együtt az, a' hol mint nálunk, csak kizsarolt 's adósságokba merült bitangot vesz át a' fiscus, 's viszont iránylag éppen olly becstelen, mert cultiválatlan vadonságot kap megint a' donatarius. 'S ekép, mert szinte az egész ország e' két valóban bámulásra

méltó turnus közt forog, az egész nemzeti allodium — ha ugy szabad nevezni — részint örökké parlagon fekszik, részint olly rosszul müveltetik mint minden censualis föld.

Azon nap, midőn az Aviticitas a' Fiscalitással együtt eltörültetik, minden ingatlan birtok becse rögtön felével magasbra nő. — 'S itt fekszik a' dolog ereje; a' mit nem lágyvelejü theoriák, hanem régi tapasztalás parancsoló szava bizonyít!

Valóságos tulajdonért mindenki szivesen ád felével többet, mint magyar jószágért; mert ez, ha ezer év folyt is volna már rajta le, még se lenne egyéb, mint hosszabb census, 's nem Tulajdon, mellyet egyébiránt mindig kétszer, háromszor kell megfizetni 's megvenni: 's még aztán sem bizonyos, mert ki tudja, milly hatalmas ellensége hever tán valahol egy poros archivumban, melly a' drágán vásárlott 's ezer gonddal elrendelt jószág fölött még kellemetlenebbül lebeg, mint egy menykövekkel 's jéggel terhelt felhő.

Ha most egy négyszeg magyar mérföld általányosan és diametraliter, nálunk az usufructuarium systema szerint csak 100,000 pengő forintot ér — dato non concesso — 's igy az egész ország, mellybül a' királyi város telkeit kiveszem, 3,500 mérfölddel számitván, 350 milliót: ugy a' szoros 's valóságos tulajdoni principium felállításakor, ha t. i. mindenek előtt az Aviticitas a' Fiscalitással együtt számkivettetnék, a' négyszeg mérföld, minden fáradság nélkül, csak a' kimondott 's elhatározott systema után 150,000 pengő forint értékre emelkednék; 's igy a' hazai capitalis rögtön 175 millióval nőne.

A' mostani nemzeti capitalis kamatja, hattal számlálván, 21 millio, a' mi az országnak fundus utáni esztendei jövedelme; a' felével felemelkedett nemzeti capi-

talis kamatja pedig szinte 32 millio volna, 's ekép a' hazai fundusutáni esztendei nyereség szinte 11 millióval több; minek haszna az által kétszereztetik, háromszoroztatik 's a' t. legfőkép, hogy a' nagyobb jövedelemnek egyenes befolyása van a' nagyobb pénzbeli 's a' t. circulatióra, 's ekép felemelése progressiv idomzatban neveli az ország elevenségét, egészségét, erejét 's hatalmát.

Mind ez szoros tudományi igazság, 's illyesekrül vélekedni, theoriázgatni, ábrándozgatni nem lehet, mert azt a' mindent kormányzó mathesis nem engedi. — Jobbra kell tehát térnünk, 's megvallanunk, hogy magunk itéljük el magunkat, fejdelemtül lefelé a' legtehetlenebbig, szegénységre; mert systemánk által a' köz fundus becsét szántszándékkal nyomjuk le, a' mi közelebbrül vagy messzebbrül mindenkinek a' haza tág mezején ártani kénytelen, minthogy az mind az okosra 's oktalanra, mind a' gazdagra és szegényre bizonyosan hat, habár az érzékink előtt rejtve marad is.

Az okos nagyobb jövedelem után még nagyobbat állít; az oktalan több pénzt nehezebben költ mint keveset, mert még elköltésre is bizonyos idő kell; a' gazdag pedig többet munkáltat, többet ront, a' szegény ellenben éppen ez utólsónak következésében több munkát kap, 's ekép jobban fizettetik. Nagyobbíttatott nemzeti tőke által tehát nyer fejdelemtül lefelé mindenki.

Sok, tudom, nem láthatja át: mikép nőhet rögtön csak egy puszta törvény következésében valamelly birtok valódi becse, teszem 1 millióról $1\frac{1}{2}$ millióra; melly okból illy állitást szemfényvesztésnek nevez. A' dolog valósága pedig olly közel fekszik — 's ez oka rendszerint, miért nem találják, mert igen is messze keresik — hogy valóban

nem bámulhatni eléggé: mikép rejtezhetik olly igen fényes igazság, az emberek közt ismeretlenül szinte sejdítlen annyi századokig.

Ennek rendszeres megmutatásához azonban több könyv kell; 's azért nézze az Olvasó a' legelső német, franczia, olasz vagy angol munkát, melly a' nemzeti gazdaságrul szól; ebben, ha egyébben nem is, mind megegyeznek.

A' mostani esetre, midőn ugy sem tudom, mikép fogom concentrálni kevés ivekre mind azt, a' mit mondani 's kivált hallani szükség volna, legyen elég egy pár példa.

Ha teszem Servia 's Magyarország közti Duna kőszirtei valamelly társaság által ugy annyira kihányatnának, hogy a' folyam szine tetemesen alább szálna, természetes, hogy Bács vármegyének Tisza folytában fekvő több urodalma, minden hozzájárulások nélkül, sokkal kevesebbé volna kitéve vizárnak mint ma; mert a' mélyebb Dunába jobban sietne a' Tisza, a' visszatorlásnak pedig nem volna helye. Már kérdem, nem nyernének e azon jószágok valódi becsökben éppen azon idomzatban, millyenben előbb több vagy kevesb vizáradáznak valának kitéve, 's most azoktul mentek, mentebbek vagy egészen mentek? Bizonyosan! 'S valljon mikép nőnének becsben márul holnapra, teszem tizrül tizenötre, sőt huszra? nemcsak kénybecs-képen — pretium affectionis, — hanem azon remény vagy is inkább hihetőség fokában, hogy azokon több fog teremni. 'S éppen igy nő proprietas által a' nemzeti tőke; mert nemcsak hihető, sőt bizonyos, hogy sajáton mivel jobban munkáltatik — mindig több nő mint kibérletten; a' mi után világos, hogy a' tőke a' több

kamat reményének, hihetőségének és bizonyosságának irányában nevekedik.

Mi irányozza el valami birtok becsét? Jövedelmének magas és bizonyos léte, 's eladhatásának drága 's mindenkori lehetősége. Vegyük a' kamati lábot háromra — mert legtöbb országban szinte ennyire irányzotta el maga magát, hol lehető legbátrabb hypothekán nyugszik —. Ha ezen alapra állítván vizsgálatomat, valami házam 3 ezret hoz: nem érne 100 ezret, mert reparálni kell; a' bérbe jövők 's bérbül menők közt intervallumok lehetnek 's a' t. 's ekép jövedelme bizonytalan. Magyarországi jószágom ellenben, melly 3 ezret hoz, már többet ér 100 ezernél, mert ez megint a' legmiveltebb helyen sincs még félig, negyed nyolczadrészig is kifejtve; 's ekép jövedelme nemcsak bizonyos, de hihetőleg nevekedő. A' ház becsét a' legislatio rögtön nem nevelheti, mert nincs, szeretném mondani, elég élet benne; de annál nagyobb mértékben emelheti a' fekvő jószág becsét, és semmi egyéb inger által hathatósabban, mint ha azt bérbentartottbul tulajdonná teszi; mert akkor csak kevés idő alatt 3 ezer helyett legalább $4\frac{1}{2}$ ezret nyujt, 's éppen annyi ha nem több bizonyossággal, és bizonyosan a' nevekedésnek még nagyobb hihetőségével; a' mi után a' 100 ezret érő birtok 150 ezret érő lesz, — 's nemcsak jövedelme után, 's erre figyelmezzünk, hanem mindenkori 's drága eladhatás lehetőségének következésében is.

Ki az köztünk, ki nem adna szivesen azon ezer hold földért, mellyet két ezer forint bérben csak néhány esztendőre tart, szivesen 50 ezer forintot, a' mi nálunk esztendei három ezerbe telik, ha az örök felvallást —

perennalis fassiót — megnyerné; 's viszont ki adna azért csak 40 ezret is, ha már közelrül nézne rá a' fiscus?

Annyi erő fekszik azon kis szóban 'perennalis', hogy rögtön felemeli a' jószág becsét. Nem de ugy van? 'S milly kicsi ereju még az a' valódi proprietas ideájához képest; mert nálunk a' perennalis semmi egyéb mint hosszabb bér. És milly visszaijesztő erő fekszik viszont azon szóban 'fiscus'. Olly nagy, hogy a' legszebb jószágot is elaljasítja.

Ne gondoljuk, hogy a' bér nem hat a' szorgalom fagyasztására, habár az felette hosszu is. Nem hat annyira, ha hosszu, mint ha rövid, az bizonyos; de nyomása, habár, mint már többször mondám, belátásunkat nem érdekli is, elkerülhetlen.

A' dolog ugy áll mint a' teher-hordásban. Az első pesti versenykor a' sokaság azt sem látta át, hogy egy két font, több vagy kevesebb, milly nagy befolyással van a' lovak futására, mert illy csekély teher figyelmét nem rázta fel; de most tapasztalás után már tudja, hogy egy latnak is kell némi befolyásunak lenni, ha száz fontnak van, és igy a' különbség csak a' perceptibilis és imperceptibilis közt rejtezik.

A' proprietas és legrövidebb bér közt van tehát helyeztetve a' nagyobb vagy kisebb szorgalom; 's ekép egy egész ország gazdagsága caeteris paribus azon idom szerint határozza el maga magát, mellyben az ország nagyobb vagy kisebb része, közelebb vagy távulabb áll a' proprietas létéhez, 's viszont. Hol a' legnagyobb rész Tulajdon, 's mindenki bátran adhat, bátran vehet 's bátran birhat, ott legnagyobb a' müveltség, t. i. gazdagság; hol viszont a' legnagyobb rész rövid időre kibérlett föld, és

se eladni, se venni, se birni, veszedelem és számtalan izgága nélkül nem lehet, ott megint legnagyobb a' müveletlenség t. i. szegénység.

Három esztendőre bérbe adott föld, ha száz forintot ér, tizenkét esztendei bér által tán száz huszra nevekedik, negyven esztendei bér által pedig tán száz hatvanra, perennalis fassio után tán két százra, eldönthetlen tulajdon által végre tán három százra. Azért teszem ide annyiszor a' 'tánt'-t, mert mind ez nincs mathesisi rendsorban mondva; a' többit is csak legnagyobb általányban érintém, mert London körül egy hold, habár félesztendőrül félesztendőre adatik is ki, a' mi által rövid censusi földdé lesz, még is többet ér mint egy hold Tulajdon Columbia vadonságiban; többet fog érni mindenütt egy hold buzaföld censusban, mint éppen annyi homok tulajdonban 's a' t.; de mind ez helyhez, időhez, földminemüséghez kötött kivétel, melly a' fő principiumon semmit sem gyengít, mert az eldönthetlen igazság marad, hogy caeteris paribus a' tulajdon mindenkor és mindenütt legnagyobb szorgalommal munkáltatott, munkáltatik 's mindaddig munkáltatni fog, 's ekép legbecsesb, mig az ember ember lesz, és mostani természetének tulajdoni gyökerestül ki nem fordulnak.

Ha tehát fiscalitásink a' nemzeti tőkét csak öt percenttel nyomnák is alább, már az is elég ok lenne a' Fiscalitas eltörlésére, mert a' közvagyon legkisebb csorbítása előbb utóbb, közvetve vagy közvetetlenül elmulhatlan köz inséget szülni kénytelen; miután azonban tökéletesen bizonyos, hogy nemzeti tőkénk a' fiscalitási systema által legalább is 50 percenttel kisebbíttetik: természetesen foly, hogy ebéli systemánkat tüstént gyökeresen meg kell változtatnunk; vagy azon egy cseppet sem bámulnunk, ha más nemzetek-

hez képest gazdagságban, erőben, hatalomban, szóval mindenben 50 percenttel hátrább állunk.

'S hogy ezen hátrább-állás, akár a' bel akár a' kül bátorságot tekintjük, a' hon egy lakosára nézve sem lehet hasznos, sőt felette káros: az minden igazságában, szeretném mondani 'felette ijesztő igazságában' előttünk áll; mert nemzeti létünk forog kérdésben, minthogy a' lenyomatott nemzeti tőke szegénységet, ez pedig erőtlenséget, 's ez végkép szolgaságot szül. Ha pedig nagyobb kisebb mértékben az egész közönséget nyomja ezen anathema: akkor bizonyos, hogy az a' fejdelmet mindenek előtt még legsajnosabban éri; mert nem lehet 's nincs aequivalens, melly kipótolhatná azon kárt, melly a' nemzeti köz gazdagság elnyomása 's kisebbítése által a' fejdelemre hatni kénytelen, a' minthogy nemzetek más nemzetekkel mindig vagy moralis vagy physikai surlódásban vannak, 's annak veszni kell végkép, melly közülök hátrább, 50 percenttel hátrább (!) áll.

Ennyi veszélyt rejt a' Fiscalitas magában! 'S nem mondok tán sokat, ha azt merem állítni, hogy az egyenesen az országnak élet-elvében dul!

Mibül az következik, hogy a' Fiscalitas eltörlése nemcsak a' nagy közönségnek hajt kimondhatlan hasznot; de annak megsemmisítése a' fejdelem valódi hasznát minden aequivalens nélkül is sikeresebben 's biztosabban előre mozdítja, mint ha az még tovább is fenmaradna.

Azon fulánk kivetése által, melly a' hazai életelvét szünetlen marczongolja, elég aequivalenst nyer a' fejdelem, mind azon magszakadt jószágokért, mellyek rendszerint olly mélyen feküsznek adósságok alatt, hogy sokszor minden becsök az azokbul kilátszó templomi tornyok csucsaira reducáltatik.

A' Fiscalitas haszna igen kicsi, eltörlése pedig valódi áldás; 's ekép a' kormánynak legnagyobb áldozatoktul se kellene visszaijedni, hogy az tüstént a' haza szivébül irtassék ki. De legkisebb áldozatrul sincs szó, hanem csak felette nagy nyereségrül, a' mit a' mondottak után nem tagadhatni; 's igy a' kormánynak a' Fiscalitas eltörlését minden kárpótlás nélkül is kellene eszközleni.

Midőn azonban a' közvélekedésben vagy a' kormányéban a' Fiscalitas eltörlése, mind ezek után is, fejdelmi concessiónak tartathatnék — a' mit systemám nemcsak kirekeszt, hanem tüstént többel helyreüt —; 's minekutána a' Fiscalitas eltörlése a' hazai tőkét, 's ekép indirecte 's általában mindenkinek ingó vagy ingatlan vagyonát legalább is 50 percenttel felemelné: 3-dik törvényemben a' Fiscalitas helyett Laudemiumot ajánlok.

Ezen törvény nem terhes, minthogy az inkább a' permissiv mint imperativ törvények sorába tartozik, 's igy azt mindenki szivesen teljesíthetné 's teljesítendné is, ki vagy successio 's testamentum, vagy ajándék és szabad alku után venne át valami jószágot. Egy vagy tán több percent fizetése a' jószág tiszta becse után az illetők által alig éreztetnék, de annál nagyobb volna a' kormány nyeresége, minthogy szinte mindennap mennek jószágok egy kézrül másikra.

A' fejdelem a' nemzeti tőkének felényivel nagyobbodása által tehát ötven percenttel gazdagodik, 's éppen ez idomzathoz képest nő erőben 's hatalomban, de csak indirecte 's lassanként; a' Laudemium által ellenben a' jószágok tiszta becse után directe 's tüstént 1 percentet nyer, mi által a' többi felszámíthatlan indirect hasznok mellett,

még directe is sokkal több jövedelme kerekednék, mint most jár a' Fiscalitásokbul.

Javaslatomban a' fejdelemnek nemcsak közvetett, de közvetetlen hasznát is magasra tettem - - - 's azt tehetségem szerint mindig 's minden módon nevelni is fogom; mert ha férfiui öntudattal kimondani bátor vagyok 'hogy a' király se gazdag, sem erős, se hatalmas mindaddig nem lehet, mig nem gazdag, nem erős, nem hatalmas a' nemzet,' 's ekép a' király legszentebb kötelessége a' nemzeti tőkét minden módon nevelni: más részrül nem akarom felejtni, hogy viszont a' nemzet sem lehet se szabad, se boldog, se dicső, ha nem hatalmas, ingatlan és szent a' fejdelmi szék; 's ekép nekem mint királyom hív jobbágyának megint az legszorosb kötelességem, ha többre nem vagyok is képes, legalább annyival elősegítni honom javát 's erősítni fejdelmem székét, a' mennyivel egy méh, egy hangya becsületesen megfelel sorsának.

'S hála az Egeknek, hogy a' természet törvényei, mellyeket mi gyarlók olly ritkán értünk 's annyiszor visszaértünk, szorosb vizsgálat után mindig azt mutatják, hogy a' legfőbb igazság a' legnagyobb boldogsággal synonymon, 's ekép egy országi moralis alkotmánynak lehető legigazságosb elrendelése is legtöbb boldogságot hárít fejdelemtül lefelé a' közönség minden tagjára.

Tegyük mind ezek után fel, hogy első három törvényim sanctionálva vannak, t. i. a' szoros Hitel felállítva, az Aviticitas pedig a' Fiscalitással együtt eltörülve; valyon ennek az egészre nézve milly hatása volna? Eleinte csaknem észrevehetlen, 's idővel iránylag felette kicsi! Meg volna pedig az országban némileg vetve már a' szorgalomnak 's ekép a' nagyobb gazdagságnak principiuma. Mi aka-

dályozná tehát az egész kifejlését? Mindenek előtt a' vetélkedés hija, 's azután a' nagyobb rész szolgai helyeztetése.

Hitelünk által kapnánk ugyan olcsó, elég 's bizonyos pénzt; jószágink sajátosítása által pedig két negyedivel nőne vagyonunk, ez mind igaz; minek következésében tagadhatlan: 10 esztendő leforgása alatt magasbra is lépne hazánk, mint ezelőtt egy század alatt tudott mászni; de mind a' mellett ámbár előmenetele egy kissé gyorsított lépéssel történnék is, azért bizony az még is csak csuszás mászás maradna örökleg. Azon kis rész, melly néminemüleg szabad, általányosan még tisztán nem látja át, sőt soknak közülök arrul legtávolabbi ideája sincs, mi a' müveltség, mi az egyesült nemzeti erő, 's milly bámulandókat vihet ez végbe; részint tehát valami valósággal Nagyhoz kapni nem mer, a' mit hazánknak mocsár-közti sinylődése eléggé bizonyít, részint magát 's vagyonát tulbecsüli — a' mi hazánkfiainak legnagyobb hibája — mert egyebet nem látott, 's nyomorult középszerüségei közt elbizván magát, azt véli 'irigyli őtet a' külföld', holott ö nem egyéb, ha ismértetik, mint a' világnak szánakozási tárgya. Azon iránylag kevesek, kik e' részbül kivétetnek, csak kis körben üzhetik nagyobb szorgalmokat, mert a' velök egyrendüek szavaikat nem hallják; 's ekép csak lassan mozdulhat a' közjó. Azon legnagyobb rész ellenben, melly hazánkban szolgai helyeztetésben van, éppen ez okbul, mert szolga, nem indíttatik nagyobb szorgalomra; 's igy nem lehet a' szorgalom közönséges.

Ha tehát systemám már a' Fiscalitas eltörlésével végződnék, nem volna igen hasznos; mert ámbár nagyon előremozdítná a' közjót: azért még is mindig messze hátra tartóztatná a' hazát más nemzetek mögött, mert ezek egy

helyt nem vesztegelnek, hanem ők is törekednek elő, és pedig progressiv idomzatban. Ezt ne felejtsük!

Nem elég egy testben, ha a' nagyobb erek folyása szabad; hanem a' vérnek a' legtávolabb 's kisebb erekbe is kell meleget 's életet vinni. Ugy egy országban.

Ha tehát azt akarjuk, hogy részint vetélkedés támadjon, a' mi után a' Magyar alacsony álláspontján pirulni fogna — 's ezt ha többé nem tudná, mindennek vége lenne — részint mindenki a' tágos hazában a' legelevenebb 's állhatatosb munkásságra ébredjen fel, hozzuk azon dicső törvényt: hogy Hunniában, minden szorgalmatos embert, a' világnak akármilly részében lépett volna is az emberiség sorába, megjutalmazhatja a'

JUS PROPRIETATIS.

E' szakaszt, mellyben azt fogom fejtegetni: valyon hasznos lenne e az egészre nézve, ha Magyarországban mindenki, akár nemes akár nemtelen, ingatlant, mint valóságos tulajdont birhatna? azon haszonnak vizsgálatával kivánom megkezdeni, melly egyenesen rám háramlanék; mert proprietast illető kérdés leginkább a' földbirtokosak hasznával látszik összeütközni — soknak szemében —; én pedig magam is földbirtokos vagyok, 's ekép értem, vagy legalább annyira értenem kellene saját hasznomat, hogy arrul olly józanul szólhassak mint akárki.

Hogy ezt némi sikerrel eszközölhessem, három külön időszakaszt állítok fel. Az első 1822-tül 1832-kig foly, midőn se szoros hitel megalapítva, sem az aviticitas fiscalitással együtt eltörülve még nincs. A' második 1832-ben kezdődik, midőn fel akarom tenni, hogy szoros hitel felállítva,

's az aviticitas fiscalitással együtt már eltörülve van; 's ezen időszak mindaddig tart, mig a' jus proprietatis törvényének felszentelése a' 3-dik periodus kezdetét nem virasztja fel.

Ezen három periodusnak pedig anticipative közepére állok, 's 1835-ben Irwing ur vendégemnek, ki hazánkat látogatni jöve, némi kérdésire imigy válaszolok:

Én. 'A' régi systema alatt jószágim szinte csak egy milliót értek, 's öttel kamatolván diametrali calculo 50 ezer jövedelmet nyujtottak. Adósságim, csekély fundatióim kamatira 's egyéb terhekre 20 ezer kivántatott esztendőnként, ugy hogy 30 ezer maradt szabad költésre. Ebbül 20 ezret rendesen elköltöttem, 's ekép amortisatioi fundusra, jószágjavításra 's félretételre nem maradt fen több tiz ezernél. Az első 20 ezret nem reducálhattam, sőt Istenemnek köszöntem, ha az valamelly tőkék felmondása, vagy valami egyéb előre nem látott esetek által magasbra nem nőtt; a' hátulsó 10 ezret pedig lehetetlen volt még lejebb szállítnom, mert ugy is igen nevetséges idomban állott a' 3333 ft. 20 xr. szinte egy negyed millioi teher amortisatiójára; a' 3333 fr. 20 xr. megint jószágim javítására, mellyek in statu crudissimo 100 ezer holdnál nagyobb terjedéküek; és megint csak 3333 ft. 20 xr. egy kis reserva ládára. Ezen szinte 7 □ mérföldhez — mellyek Magyarország jobb részeiben vannak — iránylag felette parányi jövedelem engem szinte tiz esztendőn keresztül szüntelen igen keserves trilemmában tartott: t. i. hogy vagy mondjak le az élet igen sok kellemeirül, vagy jószágimat a' culturának felette alacsony lábán hagyjam, vagy hazai köz dolgokhoz csak félig meddig járuljak; mert mind a' három czélra életszomjam-

hoz, müveletlenségi gyülölségemhez, hazaszeretésemhez — — 's kivált a' 7 □ mérföldi birtokhoz képest, a' disponibilis 20 ezer forint korántsem volt elég. Örök küzdésben vala bennem ennél fogvást a' gyarló ember a' gazdával és hazafival, 's megvallom, ugy annyira diadalmaskodott rendszerint az első a' két utólsón, hogy jószágim, mint Ön*) láthatja, még most is alig ötlöttek ki a' legsinylőbb állapotbul, 's a' községért korántsem tettem annyit, a' mennyit nem egyéb mint szoros kötelességem szerint tennem kellett volna. De nőtlen házánál sok elfecsérelte-tik, 's aztán annyi forintocska megyen a' hazának számnélküli sinylődőire, jobbra, balra, előre, hátra, hogy a' decemberi számadási zárnál az sült mindig ki, hogy nincs pénz, de még nyoma sincs. 'S ez legyen a' gyarló embernek minden apologiája a' gazda és hazafi vádolása ellen.'

Irwing. "De Istenért! hogy hagyhatta jószágit Ön, a' cultura illy alacsony lábán; miért nem javította? Több jövedelem után mind Epicurusnak, mind Ceresnek, mind a' nemzetiség Angyalának többet áldozhatott volna. Az elsőnek iskolája, melly nem tanít, mint sokan gondolják, puha fajtalan sybaritismust, hanem nemesen s' ésszel élni a' természet kincseivel, jóltevőleg hat a' közönségre; mert ez nem ugy gazdagodik, ha a' földesurak szegény pásztorok, mint Önnek t. i. a' Magyarnak gyermekkori elei valának, hanem hogyha azok gazdagok, sokat költnek, sokat munkáltatnak, a' igy mindenbe elevenséget hoznak 's életet. A' mezei munkáknak Istenaszonya pedig a' szántóvető gyá-

---

*) Ezen szót *Ön*, mig jobbra nem taníttatom, magyarban ugy használom, mint a' Német a' Sie-t.

mola, 's jószágit jobban müvelni annyit tesz, mint az emberiséget megajándékozni és saját kincsét nevelni. A' nemzetiség angyala végre, legmagasabban emeli az embert az Istenség ideáljához, a' hol annak mennyei sugalma nem hathat már a' lakosoknak önség, önszeretet s' egyéb nyomorusági siketségin keresztül, ott 'árnyékba borul a' világ' 's örök sötétség nyomja a' hont. A' nemzetiség csudákat müvelhet, mert hol egy sziv, egy nyelv, egy czél köti össze a' lakosokat, ott tüstént megjelenik a' köz szabadság, a' számnélküli kellemek, bájak, erények dicső seregével, 's kevés szabad ember összeköti Misisippit Columbiával, 's a' hatalmas Niagarát, ha akarja, kiveti örök ágyábul, — a' mit milliói szolga még képzelni sem mer 's végbevinni annál kevesebbet — — — — — —."

Én. 'Oh édes Irwing, mennyire érzem szavai valóságát; lelkem legbelsőjébe hangoznak azok. Ön irigységem tárgya - - - olly keserü könyeket tudnék sirni; — — — de hagyjuk ezt most. Annyi hátramaradásink közt, mint a' millyenek között nekünk Magyaroknak élni kell, nem szabad elgyengülni, 's ha nem győzi a' philosophia, sokszor a' legszentebbet is nevetségesre facsaró ironiához kell járulnunk; mert annyi fiatalsági erővel olly közel állni a' dicsőség forrásihoz mint mi állunk, 's azokat még sem nyitni soha meg, olly kin, hogy azt semmi mód vagy csak nevetve türhetni — — — —. De bocsásson meg Ön; egészen elfelejtém magamat — — — csak régibb idők emlékezete rázott annyira fel, mikor ifjuságom olly szomoru bilincsek közt forgott le, hogy sem örömimnek tág körökben élni, se jószágimat virágoztatni, se honom felemeléséhez hathatósan járulni nem valék képes. — — — Megint hidegebb vérem, mert hiszen most 1835 ben már igen megváltoztak 's javultak honi

dolgaink, 's én csak az elmult zavarrul, a' már némileg kiállott purgatoriumrul szólok! — — — — Ön azt veti szememre, hogy jószágimat a' cultura alacsony lábán hagytam, 's nem javítottam. De mikép javítottam volna? Azon fentebb említett 3333 ft 20 xrral, melly ezen czélra fennmaradt? Az ugy is jószágimba c s e p e g t e t e t t. Kisded amortisatiói fundusomhoz vagy könnyücske ládámhoz kellett volna tehát nyulnom, vagy falumban mozdulatlan ülnöm, és 20 ezremet részint elültetnem részint eltractálnom?'

Irwing. "Korántsem! de látom, Ön nem érti a' dolgot; félre illy nyomorult szük lelkü módokkal, — és — — — —"

Én. 'Kérem engedje csak; előre tudom mit akar mondani: Miért nem vettem fel jó summa pénzt, 2 vagy 300 ezret; 's azzal miért nem instruáltam jószágimat; ugy e azt akarta mondani? A' mire én felelek: Mert nem mertem; minthogy hitelünk nem volt. Kaptam volna ugyan tán 3—400 ezret is; de azt milly auspiciumok alatt birtam volna, hallja csak. Ha a' legkisebb veszély és kár érte vala is jószágimat, vagy próbatételim nem sültek volna el felette nagy sikerrel, ámbár jószágim 's fizetési tehetségem ugy állottak volna adósságimhoz mint 4: 1-hez, már nem birám vala tőkéimet bátorságban. Sőt ha legkisebb veszély, kár és sikeretlenség sem érte volna is jószágimat, 's ekép vagyonomat, még is a' legnagyobb zavarhoz állottam volna közel, ha — a' min most már mint egykori bohóságinkon, jóllehet Ön idegen, egy kissé kaczagni lehet, mivel 1835-ben élünk, 's jó hiteli törvényink már vannak (!) 's ekép hallja csak, ha ügyesen forgatván pénzemet, azzal egy kissé többet mutattam legyen mint mások, 's nem ragaszkodtam volna pontiglan a' *mindennap látott* 's azért *megszokott* 's

ekép *régi magyarnak* tartott szokásokhoz; — hosszu farku tánczoló puha gebe helyett, mellynek anyja dán, 's apja napolitán volt 's ekép tiszta magyar (!) egy nem hiába kalapáló 's handabandázó, de bizony jó, hanem kurta farku lóra ültem; sok foglalatosságim miatt nem jobbára munka előtt 1, 2, de 5, 6-k munka után ebédeltem; tánczos mulatságokban felette jó téli csizma helyett czipőben jelentem meg; a' térdet rutul szorító nadrág helyett, *legalább* a' térdeknek lehető legnagyobb *szabadságot* engedő nadrágot viseltem; legjobb barátimnak is a' minden kétségen kivül igen régi (?) 's valóban felette férfias csókolás és egymást-nyalás helyett, csak jobbomat nyujtottam 's a' t. 's a' t. szóval: ha az ő, t. i. a' régi Scythák ideája szerint, egy kissé visszásan 's a' természet ellen éltem volna; a' legveszedelmesb auspiciumok alatt birám vala tőkéimet, ugy annyira — 's errül practice beszélhetek, mert ebéli hypotheka-elleni qualitásim 's tendentiáim miatt alighogy el nem buktam — hogy nem lebegett volna Damocles feje fölött veszedelmesebben a' kard, mint fölöttem a' felmondó levél. 'S ha ez rám szakad, akkor valyon mit tettem volna? Ön azt gondolja: pénzt ismét kaptam volna? Bizonyosan!!! De kitül? Nem mástul, mint ezen esetekre már fenálló *keresztény társaságoktul;* mellyeket nem azért hivok keresztényneк, mintha más vallásuak nem volnának tagjai, hanem az emberiséget ápoló tendentiájok miatt. Ezek öt, hat hónapra adnak pénzt; 's hosszabb időre nem is adhatják, mert soha nem adják saját pénzeiket, de mindig csak azt, a' mit nagy nehezen felkeresni tudnak, a' miért méltó jutalmat is várhatnak. Felebaráti szeretetök azonban még ezzel sem meríti ki magát, mert azt akarják 's eszközlik mindent megelőző kézséggel, hogy a' szükségben lévő nekiek, csak nekiek

köszönhesse mentségét; melly okbul a' pénzek minden lehető forrásit ugy annyira betudják dugni, hogy az adós hat hónapi futkálás 's keresgélés után, nolens volens megint az említett társaságoknak egyike elibe kerül; hol ezen gyarló élet hiuságirul *széplelküleg* lassanként lemondván, vagy azokat más pénzébül utóbb is *nagylelküleg* pótolván, egész vagyonát más kezekre ereszti: t. i. ereszteni kénytelen. 'S im ezen kellemetlen possibilitas vagy inkább probabilitas, édes Irwing, oka annak, hogy még jókor felvettem Ariadne fonalát, 's a' Minotaurusnak szerencsésen hátat fordítottam; jószágim pedig porban 's mocsárban maradtak. Ne higye pedig Ön, hogy keserü gunnyal festett elbeszélésem vagy tulállítás, vagy áradozó epémnek szomoru rajza volna; mert mindenek felett magamért aggódni nincs ok, minthogy nőtlen vagyok, 's ekép legrosszabb esetben sem kell sok, utóim pedig nincsenek, 's igy ha honi moralis bilincseinket kettétörni iparkodom, csak honosimért 's kivált azoknak utóiért aggódom. A' mondottat legvagyonosb földbirtokosink, vagy inkább — mert nem vagyonosak — azok nagyobb része, kik legtöbb fekvő jószágokat birnak, minden órában élőkép bébizonyítni készek; mert semmi egyebet nem tettem mint elaljasodási lajtorjáikat irtam hiven le. Az, ki köztök 3 millióval adós, alig ha egyhez nyult, de többhez mint másfélhez bizonyosan nem; 's ekép 100-tul 100-at adtak, a' mit én jószág-javításra, ámbár földünk igen termékeny, valóban egy kissé sokaltam, 's annyit adni nem itéltem tanácsosnak; a' rozsdás szokásoknak pedig, mellyeknek semmi józan alapjok, térdet fejet hajtani semmi árért sem akartam. 'S ekép sok esztendőig éltem felette keserü függésben, mert alig bujtunk még ki illy kicsinységek 's illy nyomorultságok zsibbasztó terheik alul; de most — 's bo-

csásson meg kedves Irwing, hogy kissé rendetlen előadásomban annyiszor összezavarom a' praeteritumot a' praesenssel, minthogy annyira örülök a' mostani jobb systemán, t. i. hitelünk létén, 's az Aviticitas 's Fiscalitas eltörlésén, hogy némellykor az egésznek valóságárul kételkedem, 's azt csak egy kegyetlenül kecsegtető álomnak tartom — de most, midőn hálát adok a' Mindenhatónak, hogy még éltemben engedé tapasztalnom illy bölcs törvények felállítását, egészen más lábon állnak dolgaim. Mindjárt a' hitel felállítása után 400 ezer forint tőkét vettem fel, 's azt 4-el kaptam 's háborítlan birni is reméllem, mert bona fide legbecsesb ingatlanomat adtam hypothekául, 's a' szoros törvényen felül magam dugtam szántszándékkal be mind magamra mind legatáriusimra nézve mind azon legrejtettebb hátulsó ajtócskákat is, mellyek becsületes hitelezőim előtt tán isméretlenek lehetnének, 's a' valóban adott tőke hypothekáját gyengíthetnék. Ha pedig akármi okbul még is felmondják pénzöket, reméllem éppen olly kedvező feltételek alatt ismét annyit kapok mennyi kell; mert kész vagyok nemcsak magamat legerősebben kötni le, de legatáriusimra nézve is — kik tudja Isten milly emberek lesznek — minden csalhatási módot előre megsemmisítni; 's ekép hihető, hogy a' törvény irgalmatlan keménysége a' támadható pör tüstént lefolyása, 's becsületes és őszinte bánásmódom öszhangzása következésében mindig fogok találni annyi pénzt, a' mennyire bíztos hypothekát adhatok. E' részben tehát teljes nyugalomban vagyok. De hallja most, mit tettem a' 400 ezernyi tőkével. Mindenek előtt lefizettem 200 ezerrel kis részletekre osztott 's ekép felette szövevényes manipulatiói 's unalmas adósságimat, mellyeket 6 percenttel tartottam. Ez által sok izgága, futkározás 's alkalmatlanság megszünt,

's 4000 forint nyereség támadt, minthogy mostani pénzeimet 4-el tartom. A' fennmaradó 200 ezerrel pedig jószágimat instruáltam; 's azok után most is már általányosan 10 percentet nyerek 's még többet nyerni remélek: ugy hogy ez uton jövedelmem megint 12 ezerrel nőtt, 's most egy időtül fogva összesen 20 ezer helyett 36 ezerrül disponálhatok. A' mi pedig különös, hogy mióta tehetségem annyival növekedett és szünetlen még nagyobbra nő, magamra kevésbet 's mind inkább kevésbet költök; ugy hogy jövedelmem legnagyobb része jószágim, de kivált hazám felemelésére fordíttatik, 's ezt nem dicsekvőleg említem, mert benne legkisebb érdem sincs, minthogy semmi egyebet nem teszek, mint természeti hajlandóságomat követem, melly nagyobb tehetségem után módnélkül változott; mert most egy csirázó 's fejledező hazai tárgy, mellyhez én is járultam, nagyobb örömmel tölti lelkemet bé, mint az előtt az élet minden bájai 's kelleminek legbővebb birtoka, 's mellyek izlésem szerint szinte kellemetlenekké váltak, mióta nemesb és szabad emberhez illőbb ——————— örömekkel jobban megismérkedtem. Ez előtt is tettem, tettem ugyan egy egy kis áldozatot a' haza oltárára; de az tehetetlenségemben iránylag mindig csak olly csekély volt — mások áldozati által pedig nem igen nagyobbíttatott — hogy nevezetes 's valóban jutalmazó sikere nem lehetett, 's én öröm - utáni szomjamban sokszor, több másokkal, azon mindent megfagyasztó elősejdítés által "hogy még tán csak nyoma sem lesz tiszta lelkü szándékinknak" elgyengítve, kétségbehozva a' legizetlenebb örömek árjába hanyatthomlok buktam; minthogy a' tisztább örömek előttem el voltak tiltva, azon férfihoz illő örömek, mellyeket csak az érezhet 's ismér, ki nem magának szük lelkü, de az emberi-

ségnek tág lelkü barátja, 's mellyek nem költői ábrándozások, lágy velejü pium desideriumok 's eféle fohászkodási eröltetések magzati; de scak azt jutalmazzák meg, ki sikeresen dolgozik a' közjóért — —. 'S kevés tehetséggel t. i. sokkal kevesebbel, mit a' mennyit a' sors kezünkbe adott, jó sikerrel munkálni a' közjót lehetetlen. 'S ha én a' közjóért annyit vagy többet akartam tenni mint sok más, az nem vala érdem; mert egy fáradozó atya 's egy gondos anya után, nagy jószágokba uriásan belé ülni, nem volt felette szövevényes mesterség. Nem vádolom én tehát azokat, kik semmihez nem járultak, hogy tehetetlenségök miatt magára hagyták a' szegény hazát, hanem azért itélek számosakat közülők bünöseknek, mert hiú tudatlansági makacs elbizottságokban az igazság szavát hallani, a' hibát magokban keresni, 's csak a' természet örök törvényit venni kalauzul soha sem akarták, minek következésében tehetlenek maradtak. Csekély áldozatink tehát jobbadán hamuvá lettek — — kisded fundatióink szinte elolvadtak — —. De most már hátunk megött vannak azon életnélküli napok — minthogy 1835-ben élünk!!! a' mit nem kell felejtnünk — mikor ezelőtt a' hitel hija miatt legrégibb nemzetségink is közel valának vég pusztuláshoz, 's ekép a' saját lét-körülti gond miatt nem lehetett a' köz jólétre sok vagy legalább sikeres gond; 's láthatni már itt ott a' szorgalomnak olly nyomait, millyeket hiába kerestünk volna ezelőtt még scak néhány esztendővel is. Társaságok is állottak nagyobb sikerrel öszve, mert nemcsak a' régi jó akarat maradt meg, de a' részesek tehetségi sulya is nagyobbult, 's mindenütt látszik több ipar, több elevenség. Pesten egy magyar szinház állott fel, mellyhez én is járultam, 's az — ámbár velem együtt az egész társaság csak moralis

dividendet várt — olly jó divatban forog, hogy tiszta 10 percent nyereséget hoz; a' mi minket mindnyájunkat legkellemesebben lepett meg; 's nem azon okbul, hogy azon nyereséget megint eldugjuk, hanem azt ismét valami más hazai dologra fordítsuk.

Irwing. "Mi nem lehetne ezen országbul, hol még annyi fiatalság 's nemzeti szikra rejtez! De mondja meg, miért nem történt mind ez már több század előtt; mi hátráltatá illy egyszerü 's még is mágusi befolyásu javítások eszközlését?"

Én. 'Erre nem felelhetek ugy, mint tudom a' dolgot, mert igen is sokat kellene mondanom, 's akkor — — — — hallgatni kell; de azon okoknak, mellyeket kifejteni hatalmamban van, legfőbbike az, hogy a' nagy közönség altalában azt hitte: lehetetlen — — — — — — — — — — — a' vám 's harminczad léte 's a' népesedés hija miatt boldogulni; 's ekép más módok keresése helyett részint elkeseredett apathiába sülyedett, részint édes restségben pipára gyujtott; azok szavai pedig az enyimmel együtt, kik igy szólottak "Felette nagy baj — — — — — a' vám 's harminczad, több nép sem ártana, igaz; de mind ezen akadályok mellett sőt ellenére is, igen könnyen lehet az ország belső kifejtése által minden Magyar boldog" — mint hazafitlan theoriák minden haszon nélkül elhangzottak. Azonban most már máskép van a' dolog, minthogy a' hitel áll, és sok nem kétli többé, hogy mi, saját körünkben, 's magunk által is segíthetünk magunkon. Hanem ezen sok közt édes Irwing, milly kevés van megint, ki azt tudná: mikép segíthetünk magunkon. Legtöbben azt hiszik — 's ez ámbár tulállításnak látszik, még is pontiglan igaz — hogy magunkon csak ugy segíthetünk, ha a' nagyobb részt szolgai he-

lyeztetésében, örök fogságban tartjuk; midőn — 's tudom ebben Ön velem egyetért — eldönthetlen igazság, hogy mi kirekesztőleg csak ugy boldogulhatunk, ha a' nagyobb részen gyökeresen segítünk!'

Irving. "És ezt a' 19^{ki} században 1835^{-ben} Hunniában nem látná át a' nagyobb rész? Lehetetlen! Hiszen ez szinte minden keresztény nemzetek közt élő példa által rég bebizonyított igazság!"

Én. "S nálunk éppen élő példa mutatja, hogy a' nagyobb rész ezt át nem látja, vagy átlátásának sikere nincs; mert gondolja csak, hogy szinte 10 millio közt több mint 9 millio *nem birhat ingatlan sajátot* — — — — minek következésében, ugy szólván az egész haza csak ugy munkáltatik mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki másét.'

Irving. "Oh most látom, miért hiszik sokan hogy Hunniában nincs elég kéz! A' szerencsétlenek soha nem tudták vagy nem akarták magokat a' szántóvetőnek sorsába gondolni; mert máskép lehetetlen, hogy előttök ismeretlen lehetne: milly mágusi befolyása van a' szorgalomra a' birtoki sajátságnak. Nincs olly akadály, mellyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a' munkálók magokért 's övéikért fáradoznak; midőn a' legkisebb nehézségek előtt is visszaijed a' mindig másért izzadó szolga. Örök erdők volnának még ma is Eri 's Hudson partjai' 's Pennsylvania egy iszonyú vadonság, ha oda egy szolganép, hol csak minden 20^{ik} ur, millioi számban telepedett volna is le; midőn eddig nem ismért iránylag csekély emberszám — mert *magáén 's magáért dolgozott* — olly csudákat müvelt, hogy a' gondolkozók közt az már őszintén elismért igazsággá lön: *hogy nem a' nép sokasága okozza egy vidék virág-*

zását, hanem a' nép minemüsége. Ki a' saját birtokruli kérdést mellékesnek 's érdeknélkülinek tartja, oh annak keblében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha nem is ébredt fel. Nem sejdíti az a' házi boldogság legszebb örömit, 's vak érzéketlenségében lábbal tapodja az anyai gondot, az atyai szorgalmat, a' kisdedek ártatlan vágyásit, 's oktalan szörnyetegként azt szakítja ketté, a' mi emberek közt legszentebb: a' viszonérzés, szeretet, háladat 's ekép minden polgári erények legerősb kötelékit. Nem lehet jó ember! — — — Most már könnyen meg tudom magyarázni magamnak, miért jártam Ön hazájában sokszor egy hosszu napon is keresztül, a' nélkül hogy egészségtelen mocsárok 's ábrázatlan lapályok közül kimerülhettem vagy csak egy élő fát is láthattam volna. Hol ember emberen uralkodik önkénnyel, ott virág helyett halotti ravatal födi a' mezőt, 's az egész természet gyászol!"

Én. 'Mennyi sympathiát nem érzek Ön iránt! Minden szava lelkem legbelsőjébül viszhangzik. Bár hallanák némelly hazámfiai, mert ha én mondom, tán nem lesz sikere!'

Irwing. "Azt nem hihetem — — — illy önfeledésbe még soha nem sülyedt egy nemzet is."

Én. 'Nem is vádolom a' nemzetet, nem a' nagyobb részt, mert abban kimeríthetlen nemes érzés rejtezik, habár fejletlenül is, 's ha ezt nem hinném, régóta a' világ más részébe vitt volna már sorsom; elbirja az nagylelküleg az őszinte szót, 's még az érdemetlen vádot, sőt a' megbántást is bocsátni, felejtni tudja, ha átlátja 's elismeri a' szándék tisztaságát. De nem ugy sok, ki megbántott személyét, elevenre festett hiuságát 's feltakart önségét, megbántott hazának, megsértett honi jó hirnek 's megtámadott közhaszonnak kiáltja; a' mit nem is tudván mit tesz, sok-

szor leghangosabban utána rikít a' megcsalatott sokaság. Ezen faj, melly ugy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint kóró a' mezei virágot — gondolja csak édes Irwing! — azt meri állítni, "hogy a' szántóvető nem érett meg: sajátot birni." Erre, kérdem Önt, mit felelhetni? Ha azt mondanák "Bár volna neki is tulajdona; de mikép lehetne azt eszközleni más sajátinak elvétele, más jusainak megcsonkítása nélkül." Oh akkor minden jól volna. De ők azt mondják "Nem érett még meg tulajdonra, t. i. nem állhat még az emberi jusok legalsóbb lépcsőjén," 'S igy a' boldogtalanok teljesen hisznek más ember-feletti igazaikban, 's minden megilletődés nélkül ugy birják embertársikat, mint a' tündér világban felsőbb hatalmak alatt görbed a' gyarló ember.'

Irwing. "Az emberiségnek illy ellenségei mindenütt vannak; de nincs elég hatalmok az igazság mindenkori elnyomására. Ne essék azért kétségbe; Ön hazáját is fel derítendi annak mindent kifejtő világossága. A' Magyar, Europát szinte már 9 század óta lakja; 's ekép lehetetlen, hogy népe nem volna még érett polgári létre, mellynek massája a' köz szorgalomnak, gazdagságnak, civilisatiónak, moralitásnak, 's ekép a' köz boldogságnak 's köz békeségnek legerösb talpköve 's legbiztosb garantiája. Az embernek lelki tehetségit fogva tartani a' kegyetlenségek legszivtelenebbike; mert a' testet egy iránylag olly rövid életen keresztül börtönbe zárni, vagy azt egy fejjel rövidítni meg, bármilly szivrepesztő 's kinos legyen is az, még is semmi azon irgalmatlansághoz képest, mellyel ember embertársának halhatatlan részét csorbítni kivánná. Illy tettért az egykori Biró előtt soha nem lehetne megfelelni. 'S ha valóban *készakarva* fogta volna el 9 századiglan Ön hazájában

a' jólévő napot egy rész a' másiktul, és *szántszándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi az örök árnyék homályában: oh akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, mellyet egy Isten sem oldhatna többé fel. Ha elég érett az országnak szinte minden terheit annyi századoktul fogva viselni — a' mit mi külföldiek sokan igen jól tudunk, de éppen nem dicsérhetünk — akkor minden kétségen kivül a' polgári létre is elég érett már, 's ha valóban nem lenne arra eléggé kifejtve, s' mit soha nem hihetek, akkor minden szégyen csak azokra háramlanék, kik bünös önfeledésben — mert illyesben szántszándékot lehetetlennek tartok — mind a' két résznek t. i. a' gazdagnak ugy mint a' szegénynek, legnyilványosb kárára fogva tartották a' köz értelmet, melly egy országnak egyedüli boldogság-elve, minthogy *értelmi suly erö, 's erő boldogság;* minek következésében az egész ország szegény és gyönge a' helyett, hogy gazdag 's erős lenne, 's ekép Hunnia korántsem ollyan boldog mint a' millyen olly könnyen lehetne. De a' Nemesis itt is mint mindenütt, hol ember embert üldöz, nyilván érezteti bosszus és hervasztó kezét; mert tudja e Ön, kik vannak általányosan véve a' Magyar köz intellectualis sulyának parányisága által legjobban büntetve? Éppen azok, kik annak kifejlését leghathatósabban gátlák; mert Hunnia egy igen virágzó 's hatalmas királyság helyett, iránylag egy felette virágtalan 's igen gyönge haza. Ti földesurak pedig termékeny 's olly nagy terjedékü jószágitokhoz képest — 's ne bántódjék Ön meg — képzeleten 's phantasián kivül valóban nevetségig szegények 's tehetetlenek vagytok. 'S ekép, ha a' nemesi érzések mindnyájan mély haláli álomban feküsznek is Nálatok, emeljétek legalább hasznotokért, bátorságtokért a' szántóvetőt

a' polgári lét körébe. Ha erre nincs kifejtve, fejtsétek ki; 's midőn embertársitoknak lehető legbecsesb ajándékot fogtok nyujtani lelkeik kifejtése 's moralitások felemelése által, rögtön megjutalmazand Titeket viszont egy jóltevö magasb hatalom olly jobbágyokkal, kik a' háladat öröm-könyeit sirván, Titeket mint atyjaikat szeretni, 's nem ugy szeretni fognak, mint egy buta szerethet csak, de mint nemesb embert egy kimondhatlan rokon-érzés szokott ahoz kötni, kinek jó nevelését, erényinek kifejtését, nemesbülését, szóval: lelkének tágulását köszönheti; mert ez még több mint minden tulajdon, minden kincs, minden privilegium, sőt mint a' szabadság maga is! 'S illy áldást milliókra hozni, mellynek édeni hangja bizonyára a' már megdicsőült boldogok mennyeibe is hatni fog, Ti kezeitekben van! Oh ébredjetek fel! int az igazi halhatatlanság hajnala; ébredjetek fel, mert máskep elmulhatlanul Rátok boruland előbb utóbb a' legirgalmatlanabb égi bosszu. A' Magyar természeti komolysága után rest, de ezen restséget nem kell apathiával összekeverni; mert az semmi egyéb, mint egy bizonyos 's könnyen ki nem magyarázható férfias öntudatnak okozatja, melly nem engedi a' *semmi körülti* gyáva pezderkedést, a' *kevésért* vagy *byzonytalanért* való módnélküli fáradozást, hanem melly komoly öntudat egyszersmind a' szorgalom 's állhatatosságnak eddig ismért legerősb rugója, ugy annyira, hogy adjatok csak szántóvetőiteknek sokra kilátást, könnyüséget, 's igy hihetőséget azt magának meg is szerezhetni, 's bizonyosságot, hogy a' már megszerzettet háborítlan 's bátran birhassa, mint sajátjának teljes ura: fogadom, csudálkozni fogtok, milly felette nagy energia 's elevenség van azon lassu testben, mellyet Ti roboti vagy vármegyei

munka után itéltek, 's melly test, ha munkája gyümölcsét akármilly messze is maga előtt, hanem teljes biztosságban látandja, olly csudákat fog müvelni, millyeken Ti fogtok leginkább bámulni — — — valóban éppen Ti; mert annyi század óta olly közel vagytok a' legóriásibb erőhöz, a' nélkül hogy azt csak távolrul sejdítettétek volna is; mert máskép lehetetlen, hogy azon csudának kifejtését gátoltátok vala légyen, mellynek következménye köz gyarapodás, köz megelégedés és saját személyitek legnagyobb bátorsága, 's kincstáritok legaranyosb állapotja volna! Magyarországrul nincs nagy ismeretem — a' mit, úgy hiszem, igazsággal szememre nem hánnyhatni, mert hire felette kicsi, 's tanulni és utánozni való benne alig van — ; de csak ugy, mint keresztül utaztam annak némi részein, még is tökéletesen tudom: hogy azon számos kisded nemzetségei közt, mint a' Tót, Oláh, Sváb s' a' t., egyben sincs félig is annyi erő, mint az eredeti Magyarban. Igaz: a' Sváb, 's még tán a' Tót is, munkásabb mint ő; de éppen ezen dologtalansága, ezen komolysága, melly szerint ő még Magyaroktul is — a' mit nem ritkán csudálkozva hallottam — legrosszabb földmüvelőnek tartatik, előttem bizonyos jel, hogy ő nem azért henyélő mivel tunya, hanem mivel fáradozásra, férfias öntudatja után, nincs elég ok. Adjatok neki csak elég ingert, t. i. tulajdoni just, 's ne kételkedjetek, hátra hagyja ő még mezei dolgokban is országtok minden egyéb kevert 's korcs coloniáit. 'S ezt, t. i. hogy a' Magyarban nagyobb mértékben van meg mind azon tulajdon, melly egy *'szabad gazdához'* megkivántató, mint Hunniának akármilly szinü 's keverékü, sőt sok más országnak már elibertált lakosiban is, itéletem szerint az supponáltatja 's hiteti legfőkép, mert ő általányosan tunya, házsártos, önkényes vendégfogadós,

kulcsár, inas 's a' t. szóval: felette *'rossz szolga.'* Választási körötök nem nagy, mert mostani álladalmotokban mint én, ki elfogultlan vagyok, ismérem azt; Rátok nézve csak kettő közt forog a' kérdés: hogy vagy tovább is emberhez nem illő helyzetben fogva tartsátok földieitek, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgári létre emeljétek; a' mi más szavakkal ennyi 'vagy szégyen és szegénység közt bátortalanul tovább is hervadni, vagy igazi dicsőség 's valódi gazdagságtul ragyogván legnagyobb bátorságban virágzani.' 'S ha szégyen 's dicsőség közt forog a' kérdés, minthogy itt közép ut nincs, valyon mit fog választani a' magyar Nemes?" —

Én. 'Csudálom mennyire ismeri Ön a' magyar dologtalanság 's henyeségnek valódi kutfejét, 's milly igazán keresi azt a' férfiui öntudatnak 's komolyságnak felette nagy mértékében. Én is ugy láttam a' dolgot mindig, 's keserün vérzett sokszor szivem 's most is vérzik, hogy annyi honosim sorvadnak baromi tulajdonok közt, kik egy kis czélirányos kifejtés 's utmutatás után a' hazának olly dicső polgári 's a' fejdelemnek olly erős és hasznos jobbágyai lehetnének. Igazán mondja Ön, hogy minekünk ezentul csak a' dicsőség és szégyen közt lehet választanunk. És ha Ön kérdi: valyon mit fog ezen kettő közt hazámfia választni? bátran mondhatom — 's ha ezt nem mondhatnám, akkor valóban áldanám azon kezet, melly még ez órában keresztül ütné szivemet — hogy egyet sem véve ki, kinek ereiben még magyar vér foly, mindnyájan a' legnagyobb kár 's veszély ellenére is, a' dicsőség templumnak építésére törekednének; 's ha az máskép nem emelkedhetnék, ön sírboltikra lennének készek azt építni fel. Azonban reméllhetni e, hogy annyi fejletlenség 's ekép tudatlanság, annyi előitélet 's ekép

makacsság terhe alul, melly általában a' magyar Közönségen fekszik, ki fog tisztán világlani a' most emlitett alternativa — —? Én egyenesen megvallom 'Nem hiszem.' 'S ekép hallja csak édes Irwing, mikép gondolom 's reméllem én a' nagyobb résszel azt saját 's honi dicsőségéért megismértetni? Itt ezt Önnek őszintén megmondom: '*A' haszonutáni vágy*' által, melly nagyobb kisebb mértékben, mindenkinek mellében rejtezik, 's ekép az egyetértés 's egyesülésnek legbiztosb ragasztéka. Nincs hazámfiairul alacsony vagy rossz ideám, sőt legjobb van; ugy annyira, hogy értök még arra is elszánom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványzónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármi nagyon lettek volna is theoriáim nyereség 's haszonutáni jegétül irántam elhidegülve, velem tüstént megbékülendnek, ha egyszer tökéletesen elértik, hogy hathatósan 's közönségesen felébredt nyereség 's haszonutáni szomjbul okvetetlenül köz iparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a' henyeség minden bünnek, szintugy de viszont a' legtöbb házi 's négy fal-közti erénynek kutfeje; ennek továbbá több vagy kevesebb léte, a' honi erő, béke 's boldogság egyedüli hévmérője; 's ez végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb sulya. Èn tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternativa helyett dicsőség vagy szégyen — a' mi az egyik vágy másik eszközlésmódnak utólsó vége — mint utakat az egyikhez vagy másikhoz érhetni, érni, vagy szükségkép érni, a' *hasznot* állítom a' *veszteséggel* antithesisbe. — 'S most Isten áldja meg kedves Irwing, mert én megint 1832-be akarok visszatérni, 's a' haszonvágy principiumánál fogva egyenest hazámfiaihoz szólni. Éljen boldogul! Ha azonban hallgatni akarja mit mondok —, 's milly nyomorult kis fogásokkal vágyok

sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén tul is elrutítni, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki — a' mi valóban felette szomoru, t. i. hogy sokszor csak illy módok szülik a' sikert — azon igen igen fogok örülni, mert olly tanu mint Ön, csak bátoríthatja a' tiszta szándékot.'

'S im itt vagyok ismét 1832-ben fiatalb ugyan három esztendővel, de — — — — és ezt még is bánom.

A' Hiteli, Aviticitási 's Fiscalitási szakaszokban, ugy hiszem, némileg megmutatám, hogy az ország 's ekép a' király annál gazdagabb, erősb és hatalmasb, mennél nagyobb a' nemzeti tőke; 's hogy ez megint caeteris paribus annál nagyobb vagy kisebb, mennél tulajdonabb vagy bitangabb az ország földmüvelési alapja, 's hogy ekép az Aviticitas 's Fiscalitas léte, többel vagy kevesebbel, de szinte felével nyomja a' nemzeti köz capitalist annak természetes becse alá. A' systema tehát, a' helyett hogy emelné, inkább árt a' természetnek; mert a' haza legnagyobb részének mezeit bérföldekké aljasítja. A' nagyobb résznek a' proprietási jusbul kizáratása azonban még nagyobb csorbát ejt a' nemzeti tőkén, 's azt, bátran mondhatni, három negyedével sülyeszti le természeti függése alá; mert valamint az Aviticitas bérfölddé aljasítja a' haza legnagyobb részét: ugy változtatja a' Tulajdon hija megint az egész hazai munka tehetségét 's ekép a' hazai erő tőkéjét béresi, szolgai iparkodássá, szorgalommá 's állhatatossággá, melly egy tulajdonosnak iparkodásához, szorgalmához 's állhatatosságához, az intelligentiát legkisebb számba sem vevén, ugy áll mint 1: 4hez.

'S ha bizonyos, hogy a' három első törvény elfogadása által módnélkül nyerne az Egész, 's igy okvetetlenül 's általányosan az egyesek is: éppen olly keveset

tagadhatni azt, hogy háromszor nagyobbított munkásság által — 's nem hiszem sokat mondok, ha ezen esetben 1^{-et} 4^{-re} emelek, — csak 10 esztendő leforgása után is az egész ország a' mostanitul annyira különböző képet mutatna, hogy akárki is, ifjudott kellemei miatt, alig ismérne többé a' jó közanyára, drága hazánkra; hanem a' legérzéketlenebb is kénytelen volna bájaiba, kecseibe szeretni. Ezen közanyának egészséges léte, virágzása, szépsége pedig ugy hiszem, vagy ugy látszik nekem legalább, senkinek kárára nem lehetne — azon különös orvosokon, és halál-jelentő madarakon kivül, — — kik fájdalom! nálunk is, mint mindenütt a' világon, minden világositás, előmenetel, 's javitás ellen szegülnek — mert csak ugy lelhetik hasznokat — — — ha tetteiken, cselekedetiken köd 's örök sötétség borong, — — — — és kiknek — ha tiszta kebelbül fakadó honszeretet, és az emberiség javára czélzó szorgalom bün lenne — lélekismeretök e' részben legkisebb furdalásnak sem volna kitéve. —.

Midőn azonban ránk nézve is, kik szeretjük 's imádjuk a' jó köz anyát, haszonrul van itt kérdés, — de nem olly haszonrul, 's erre vigyázzunk, *melly köz kárbul támad*, hanem ollyanrul, *melly csak a' köz haszon után háramlik* — szoros rendszabások és positiv számok szerint vagyok kénytelen javaslatomat előadni; 's ez okbul egyenesen 's minden hímezés nélkül itt kimondom — hogy tökéletesen értsük egymást — mit értek én nemtelenekre nézve a' Jus proprietatis által.

"Nemtelen" nevezet alatt én itt ezen eset felvilágositására a' törvényink értelmét követvén a' Világ minden em-

bereit értem, egyet sem véve ki, *a' magyar nemesemberen kivül.* 'S ez után azt javaslom, mint azt 34 és 36-ik lapon IV-ik törvényem kifejtésében már röviden érintém: hogy a' nemtelen is birhasson saját ingatlan tulajdont minden jussal és bátorsággal; 's nemcsak egy, két, három 's a. t. sessiót, mint annál sokan megállnak, de az urasági allodialis földekbül is annyit, *a' mennyit akar.*

Ezen utólsó egy pár szót, t. i. *a' mennyit akar,* készakarva tettem; mert mondhatom, némellykor igen nagy gyönyörüségemre válik — a' mit egyébiránt korántsem tartok dicséretesnek — az ijedékenyeket egy kissé megrezzenteni; mert igen mulatságos valakit Kicsinységért, vagy Semmiért szepegni látni. Hgy azonban e' tortura ne tartson soká, mellynek felette égető kinjárul egy élő példa után itélhetek, ki csak minap izzadá a' legvastagabb cseppeket, mellyeket éltemben láttam, midőn e' tárgyat fejtegetvén, azt gondolta: via facti és gratis szándékozom allodiumit a' jobbágyi sessiók közé egyenlőn elaprítni; hogy ezen kínnak vége legyen, itt "*a' mennyit akar*" szavakat arra módosítom: *a' mennyit szabad alku után megvásárlani képes.*

Én a' Sajátot olly szentnek tartom, hogy valamint azt gyáva fejdelemnek itélnem kell, ki jusaibul csak egy mákszemnyit is erővel elragadtatni enged: ugy viszont az ember minden jogjaibul kivetkezettnek látom azt, ki, ha nincs is többje, egy garasát nem birhatja legnagyobb bátorságban; 's ekép legigazságtalanabbnak tartanám — mert igy a' legszentebb is semmibe vétetnék — ha valaki azt javaslaná, hogy a' magyar Nemesség, melly a' fejdelemmel összesen, a' polgári telkeken kivül, az egész országnak terűletét annyi századtul fogva közösen birta 's most is birja, arra szoríttas-

sék, hogy örök jusát ingyen 's minden aequivalens nélkül áldozza fel 's veszítse el.

Nem mondom tehát, hogy a' nemtelen is *birjon* ingatlant, hanem hogy *birhasson*. A' törvény csak ez utólsót határozza el: azaz, *ne parancsoljon*, hanem *csak engedjen*, a' többit pedig bizza az időre 's a' szabad részekre.

Porpáczy nem fogja eladni akarni sessióit 's allodiumát, 's ne adja; Ujtházi pedig mindenét el fogja kivánni adni, az pedig adja; Józani végre tán részét eladni, részét megtartani fogja, 's ez megint azt tegye, a' mit leghasznosbnak lát. Volenti non fit injuria.

Ha ezen permissiv törvény feláll, csak akkor van a' magyar nemesnek valóságos tulajdona; mert ámbár az Aviticitas 's Fiscalitas eltörlése által az eddig csak egy kissé hosszabb bérben, de még is bérben tartott földje proprietássá lenne, azért még sem volna valóságos tulajdona, mert neki azzal libere uti et frui nem szabad, mig azt nem adhatja annak el, kinek eladni akarja. Ha az Aviticitas 's Fiscalitas eltörlése után 100 holdomat el akarnám adni, csak annyit kaphatnék értte — ha ezen most fejtegetésben lévő permissiv törvény nem állíttatnék fel — mint a' mennyit egy *magyar nemesember* akarna 's tudna értte adni, 's nem annyit mint a' mennyit tán egy *gazdag nemtelen* p. o. Hollandi, Angol vagy akárki tudna és igen szivesen akarna is értte fizetni; 's ekép még a' 3 első törvény felállítása után sincs a' magyar nemesnek valóságos tulajdona; hanem az csak akkor lesz, mikor ingatlanával is minden lehető kivétel nélkül azt teheti, a' mit akar.

Ha valakinek azt mondanák "Lásd ez a' Tied; de nem szabad azt eladnod, vagy ha már el akarod is adni, nem szabad másnak adnod, mint ollyannak, ki öt és fél

lábnál hosszabb, mert, a' ki ennél rövidebb, annak nem adhatod; 's ekép tulajdonodtul nem szabad igazi becséért hanem annak csak $\frac{2}{3}$ vagy $\frac{1}{2}$ áraét megválnod" valyon igazi tulajdonának tarthatná e azt? A' gyermek igen, de senki más! És im ez a' mostani magyar nemesi proprietas képirajza, valódi ábrázolata! N-nek adhatom, de P-nek nem, milly nevetséges Tulajdon ez! De a' magyar földbirtokos még hosszabb bérbe sem adhatja ugy nevezett sajátját, mert "omnis fundus contributioni est subjectus, quem manus rustica colit" — nem tudom egyébiránt milly törvény szerint — ; 's ekép a' valóban *nevetséges Proprietarius*, földjét, ha maga nem láthat utána, vagy parlagon hagyni, vagy magát cselédei által pióczáztatni, vagy contributiót fizetni kénytelen, mert a' mit az árendás a' köz pénztárba fizet, azt mindig abbul rója le, a' mit a' földesurnak fizetni kész, vagy egyezés után fizetni tartozik; 's ekép éppen a' földesur fizeti azt, a' mitül legjobban retteg, t. i. az *egyenes adót;* 's mitül fizeti azt? Éppen azon földétül, mellyet sem eladni, vagy csak egy bizonyos osztálynak adni, sem hosszabb időre, 's igy mind a' két résznek felette nagy hasznára (!) idegen kézre bocsátni nem mer, de mellyet mind a' mellett — legalább a' nagyobb rész — igazi 's valóságos tulajdonnak tart; a' mi által senkit és semmit sem mystificál olly keserün, mint magát és erszényét.

Sokan azt mondják "Ha éppen el akarja adni, most is eladhatja" Igaz; de valyon olly áron, mint ingatlant némi esetben eladni felette hasznos volna — 's itt fekszik a' dolog veleje — valyon ki venné meg? A' mostani bitang szagu 's bérlett erejü bátortalan birtoki systema szerint, ugyan senki, a' ki csak félig meddig gondolkodni és számlálni tud, 's csak annyi esze van is, mint egy hódnak, melly soha

nem telepedik oda, hol legkisebb háborítást sejdít. E' szerint jószágot minden *áron alul* nálunk elfecsérleni ugyan mostani zavarban is igen könnyen lehet, a' mit száz példa bizonyit, de *illendő áron* eladni teljességgel lehetetlen.

'S mind ez valyon azokra nézve, kik nálunk ingatlant birnak, hasznos e? Itéletem szerint nem hasznosb, mint ha valaki bizonyos házát, akármilly nagy volna is az, maga lakni, vagy a' házbér egy részét adó alá engedni kénytelenittetnék; azt pedig eladni éppen nem volna szabad, vagy csak egy bizonyos osztálynak, melly ha igen pénzes lenne is — a' mi éppen nem — csak azon okbul sem adna az igazi becsének $\frac{2}{3}$nál vagy $\frac{1}{2}$nél többet, mert egy pillanatig sem volna biztos, valyon ujonnan vásárlott házábul az eladónak rokona, szomszédja vagy a' fiscus tüstént ki nem ugratná e őtet, vagy ha nem tenné is azt, abban a' bátor létnek minden kellemeitül, számtalan izgága által, tökéletesen meg nem fosztaná e?

Én mint földbirtokos azt mondom, hogy most valóságos ingatlan tulajdonom nincs; ha pedig a' 4 említett törvény felállíttatnék, akkor valóságos ingatlan tulajdonom volna. 'S ha ezen állításom igaz, akkor az, ki ezen 4 törvénynek, de kivált az utólsónak, felette nagy hasznát éppen a' birtokosakra nézve kérdésbe akarná venni, maga bonyolítná magát végkép a' legnevetségesb absurdumba, melly elkerülhetlenül azon következtetésre vinne, hogy a' magyar földesurakra nézve hasznosb: *valóságos ingatlan tulajdont nem birni, mintsem birni.*

Ezen következtetést azonban nem mindenki tartja olly helytelennek, vagy éppen nevetségesnek mint én; hanem azt szerfelett előrelátó 's nálunk a' providus titulussal sanctionált jó 's igen mély gondolatok sorába helyzi, pedig nem más okbul, hanem mert köztünk, valamint igen sok

más népek közt is, számos okoskodónak az országlás még legalsóbb rudimentumirul sincs legkisebb ideája is, melly bagatella azonban egy cseppet sem hátráltatja, hogy illy dolgokrul legkomolyabb arczvonásokkal 's legnagyobb önelégedéssel ne okoskodjanak, 's képzeleti és igy felette könnyüded szemfényvesztési alapikra ezernyi és sokszor legvastagabb hypothesiseik terhét ne rakják "Salus publica suprema lex esto"; ezen axiomát hozzák minden alkalommal elő, midőn az egyesek hasznát nem akarják helybenhagyni. 'S bizonyos, hogy ezen axioma a' józan országlás vég czélja; hanem csak az a' kis baj, hogy azon út, mellyen e' végczélt a' most emlitettek elakarják érni, azzal éppen diametraliter ellenkező, melly oda vezet.

Ez egyébiránt szerfelett szövevényes tárgy, mellyet nem is érintettem volna most, mert nagyon félrevezethet; de éppen a' mostani példa igen kedvező — 's azért nem akarom elszalasztani — legnagyobb világba kitüntetni azt: milly képtelenség 'a' publica salust' a' polgárok egyenes kárára alapítni akarni.

A' thema itt az 'hogy a' magyar földbirtokosnak általányosan véve sokkal hasznosb: valóságos ingatlan tulajdont birni, mint nem birni.' Erre azon megjegyzés tétetik "Egyesekre nézve eldönthetlen igazság, de a' salus publica, melly az egészet tartja össze, azt máskép kivánja."

De most lássuk: mit kiván a' salus' publica? Egyenesen azt: hogy a' magyar földbirtokos valóságos ingatlan tulajdont ne birjon, hanem annak csak haszonvevője legyen, t. i. $\frac{1}{3}$-val vagy $\frac{1}{2}$-vel kevesebbet birjon, 's ekép szint ennyivel szegényebb 's tehetetlenebb legyen; az egész hazai allodiumnak 's munkássági erőnek tőkéje pedig, öszszesen véve, legalább is felével tartassék örökön örökké természeti

állása alatt 's a' t. 's a' t. szóval — 's kérem mind azt emlékezetbe hozni, a' mi eddig mondatott — azt kivánja a' salus publica, hogy az ország sokkal szegényebb 's tehetetlenebb legyen, mint a' millyennek természete 's mibenléte szerint lennie kellene; minek következésében a' nemzetnek mind adó- mind védő-tehetsége parányi lesz, 's a' csupa salus publica keresése de visszás keresése miatt, a' legelső megtámadó előtt az ország minden kapui tárva lesznek; az isteni gondviselés által tán fentartott békesség idejében pedig az ország minden erei fagyva maradnak.

"De nem a' mostani időre kivánja a' salus publica az egyes birtokosak áldozatit t. i. kárát, hanem a' jövendőre." Igy szólnak tovább; 's ekép a' jövendő veszélynek akarják elejét venni, azaz: — 's mondjuk itt egyenesen ki — az ugy nevezett nagy familiák fentartását kivánják eszközleni.

Azonban lássuk, feltevén hogy az ugy nevezett nagy familiák megtartása szükséges az egésznek boldogságára; valljon czélaikat jó uton keresik e? Ők ugy hiszem nem tagadják — mert máskép mathesisi problemákat tagadnának — hogy kettőztetett szorgalom által okvetetlenül felemeltetik a' nemzeti köz tőke. 'S ha ezt nem tagadják, vagy legalább józanul nem tagadhatják, valljon nem kénytelenek e elismérni azt is, hogy minél nagyobb a' köz capitalis, annál nagyobbaknak kell lenni azon capitalisoknak is, mellyeket minden egyes bir; 's ekép világos axiomának elismérni, hogy a' fejtegetésben lévő 4 törvény, minthogy azok felállitása által a' nemzeti tőke nő, *legalább a' jelenre nézve* mind az egészet mind egyeseket tekintvén felette hasznos. Ha pedig a' Jelenre nézve hasznosak; valljon miért ne volnának a' Jövendőre is azok? 'S itt — esedezem figyelmért — oszlik el azon ut, mellynek egyik ága az országlás

valódi alapjához vezet, a' másik ellenben végkép a' legarachneibb hálókba bonyolít.

Minden a' mi supererogatum, ha eleinte neveli is a' tehetséget, előbb utóbb, de bizonyos idő leforgása után, azt megint módnélkül csökkenti; 's ekép eldönthetlen bizonyos, hogy minden természet-elleni ösztön a' reactiónak — fájdalom! korántsem eléggé kifejtett — principiumi szerint a' legerősb moralis vagy physikai testet is végkép megrontja. De a' test ereinek rendes folyása, minden functiók normalis állapotja, a' mi nem egyéb mint 'egészségi suly', nem supererogatum, 's mind az, a' mi azt eszközli, korántsem természet-elleni ösztön, hanem egyenesen az élet elvét, vagy más szavakkal: az élet capitalisa nagyobbítását eszközlő táplálék. A' nemzeti szorgalom nagyobbítása, 's ekép a' nemzeti tőke felemelése szintugy se nem supererogatum, se nem természet-elleni ösztön, hanem megint egyenesen a' hazai egésségnek, jó létnek 's erőnek belső nagyobbítása.

Valódi alapja az országlásnak tehát az, hogy az nem csak soha meg ne támadja 's csorbítsa a' hon belső egésségének 's erejének tömegét — massa —, hanem azt minden módon nagyobbítni törekedjék; a' mi más szavakkal ez: mindig csak kamatibul éljen és tőkéibül soha se; 's e' szerint ezen utólsókat annyira nevelje, hogy az elsőkbül *el is élhessen.*

Már ezek után azon kérdés támad: valljon a' fejtegetésben lévő 4 de kivált az utólsó törvény természet-elleni ösztönt t. i. supererogatumot okoz e? Mit felelhetni erre? Semmi egyebet, 's itt hivom Montesquieu, Smith, Young, Franklin, William Penn, Roscoe 's több mások dicső árnyékit bizonyságul, mit felelhetni? semmi egyebet, mint hogy

csak az fogja a' hiteli áldás felállítását, a' feudalisi bilincsek kettétörését, a' haza minden lakosinak legnagyobb szorgalomra 's ekép legbizonyosb boldogságra ébredését természetelleni ösztönnek tartani, ki viszont a' Tisza partjait kieseknek, honi mocsárink kigőzölgésit egésségeseknek, útainkat jóknak, vizeinket korlátozottaknak, pusztáinkat virágzóknak 's a' t., 's ekép honunkat ugy is felette jó rendezetünek tartja, 's ki a' szinte már csak csupa abususokbul álló manipulatióinkat, mint semmihez hozzá-nem-járulásunkat, a' domesticának olly igen nemes kezekben annyiszori elolvadását, a szántóvetőnek annyiakban naprul napra szorosabb korlátok közé szoríttatását és számtalan eféle diesőségeket tagadni mer; vagy a' ki mind ezeket az egésségnek már ugy is olly igen nagy erőtül pezsgő symptomáinak itéli, hogy egy kissé még több ösztön — melly azonban semmi egyebet nem tenne, mint mocsárinkat szárítná, porainkat öntözné, Dunánk medrét mélyebbre vájná, törvényinket és szokásinkat rozsdáiktul 's penészeiktül kitisztítná, 's csak eféléi, de igaz számtalan illyest eszközlene, — az egészet hyperstheniába hozhatná, 's azt gyuladás által, mellyet most a' sok homok lapály, székes tó 's berek nem enged, végkép megsemmisítné!

Ki fogja azonban illy okoskodók sorába tartozónak vallani magát? Azt hiszem egy igazságos 's józan ember sem; mert az tökéletesen arrul lesz meggyőződve, hogy mi Magyarok még annyira vagyunk a' valódi honi egésség határjátul, mennyire áll a' sthenia a' hyperstheniához; 's ekép — mondjuk ki egyenesen — mind moralis mind physikai létünkre nézve a' legnagyobb szánakozást gerjesztő astheniában sorvadunk; 's ekép legszentebb kötelességünk: éjjel — nappali fáradozással eszközleni, 's ha kellene még sziv-

9 *

vérünkön is megvásárlani a' honi egésség, erő 's boldogság nagyobbításának áldását. Ez pedig csak ugy létesíttethetik, ha a' bátorságos ingatlan tulajdon mindenkinek megszerezhetési köréhez van csatolva, t. i. ha a' Hitel felállíttatik, az Aviticitas a' Fiscalitással eltöröltetik, 's a' tágos világnak akármilly részében született fija, Hunniában ingatlan tulajdont mint valóságos sajátot birhat.

Ha ezen törvények felette jó befolyással lennének az egészre nézve, 's nemcsak a' jelenre, minthogy felállítások nem természet-elleni ösztönt okozna, hanem egyenesen a' honi egésség, erő 's boldogság tőkéjét emelné magasbra; kérdem mikép 's miért volnának 's lehetnének azok veszedelmesek a' földbirtokosakra nézve, kiknek birtokibul áll összeleg a' haza? 'S ha ezekre nézve nem volnának károsak — a' mi lehetetlen, mert a' közjó legközelebb 's hathatósblag éri azokat, kik, ugy szólván, a' közbirtokban egyenesen osztoznak — valljon mikép gátolhatnák a' legnagyobb birtokosak, t. i. az ugy nevezett nagy familiák, fentartatását? Éppen olly keveset, mint a' virágzó fiatalság a' jövendő aggkornak nemcsak nem árthat, sőt ennek annál hosszabb életet igér, minél virágzóbb. Mibül az következik, hogy azok, kik a' földbirtokosak jelenkori hasznát azért gátolják, hogy annál tovább 's biztosabban fenmaradjanak utóik, egy cseppet sem tesznek bölcsebben, mint ha valaki egy test életét az által gondolná és reméllené hosszabbítni, hogy annak érverését 60^{rul} 30ra lassítná, emésztését 7 órárul 14re hosszabbítná 's a' t. azaz: annak életét valóságos hervadásra szorítná. 'S ha ez áll, akkor nem tagadhatni, hogy mostani systemánk nemcsak nem jó 's helyes a' nagy familiák valóságos megtartására, hanem felette rossz és hely-

telen, ha nota bene a' familiai *conservatiót* nem akarjuk *praeservatioval*, t. i. egy puszta régi név minden egyéb becsnélküli betürendjének fentartásával összezavarni; 's ekép az említett 4 de kivált utólsó permissiv törvénynek felállítása, még azon hiedelemnek sincs ellenére, hogy az ugy nevezett nagy familiák fentartása szükséges az egésznek boldogságára, mert világos, hogy azok a' javaslott systema után sokkal jobban conserválhatják, 's ekép conserválandják is magokat, mint a' mostani fejletlen systema alatt.

'S valljon mi megint ezen elfogultság oka, melly a' közönséget e' tárgy körül tökéletes sötétségben tartja? Semmi egyéb, mint országos embereink legnagyobb részének járatlansága a' reactiók törvényi körül — — melly, mint fentebb érintém, felette fájdalmas, 's a' közönségre nézve kimondhatlan káros.

A' mostani fejletlen systema által tagadhatlan sokan conserváltatnak, 's ez módnélkül szembe szökik; de bezzeg annyival többen rontatnak is meg, 's ez ismét a' közönséges figyelem előtt észrevehetlen; 's im ez kifejtése az e' tárgy-körülti elfogultság valódi okának!

Minden engedékeny 's lágy törvény okvetetlenül éppen ezen most említett effectûst szüli. Tiz bünöst 's gondatlant directe kimél, ellenben száz ártatlant és szorgalmatost indirecte büntet. Egy nagyfamiliabeli tékozlót p. o. mindenek felett pártol; ellenben annál keményebben sujtja vagy a' közönséget, vagy azokat, kik birtokát átvették; a' közönséget: ha az uj birtokosak bátortalan tulajdonokat parlagon hagyták, a' mi által a' nemzeti tőke csonkult; az uj birtokosokat pedig: ha azok a' jól 's szorgalmatosan müveltet megint kiadni kényteleníttettek. Meglopja valaki a' domesticát: 's az engedékeny 's lágy törvény fel-

oldja - - -; de valljon mit okoz? hogy e' dolog végkép olly köz divatu lesz — a' mit az ebbeni szomoru tapasztalás nyilván bizonyít, mert szinte alig van vármegye a' tágos hazábán, melly eféle égető szégyentül tökéletesen szüznek mondhatná magát — hogy midőn még a' pirulástul is elszokott bünösök legyeztetnek, a' helyett hogy valami kellemetlen dilemma, sőt trilemma, vagy is inkább négy águ tetralemma közé állíttatnának, vagy inkább függesztetnének, ezernyi sőt milliói adózók büntettetnek legkeményebben; mert a' már egyszer is nehezen özetett adó helyett sokszor annak másodszor fizetésére is szoríttatnak. 'S igy számtalan példa azt mutatja nyilván, hogy a' rosszat, lágyvelejüt, tanulatlant 's gondatlant ápoló törvény, midőn e' szép társaságnak néhányit *tán* megmenti — 's csak *tán*, mert ez is kérdés — minden bizonnyal számtalan jót, okost, tanultat 's gondost szünetlen büntet; 's ekép nem az élet elvének, de a' rom Istenének állít oltárt.

Vizsgáljuk ezen olly felette fontos tárgyat, melly körül az ország virágzó vagy hervadozó jövendője forog, még közelebbrül practice:

Az ellenfél azt mondja "Ujházi, habár ma mindenét el adja is, nemzetségét még sem ronthatja meg, mert legkésőbb utója is visszaszerezheti jószágit."

Erre én példával akarok felelni. 'A' magyar birtokos akár nőtelen, akár házas, vagy akármilly körülmények közt van is, vagy familiájaért bona fide aggódó, vagy szántszándékkal nem gondoskodó, vagy eszes és szorgalmas, de szegény és szerencsétlen, vagy esztelen 's korhely. Ugy hiszem több vagy kevésb módosítással szinte csak ezen négy árnyékozatra oszthatni a' magyar földbirtokosokat általában. Ha ez áll, akkor azt vagyok erősítni bátor, hogy nemcsak az

egész közönség nyer javaslott systemám elfogadása következésében; hanem egyenesen a' nagy familiák is; pedig a' közönség: a' nemzeti tőkének systemám szerint okvetetlenüli felemelése után, többek közt az által legfőkép, hogy a' birtokosaknak egy része el fogja vagyonát adni, mellyet ma adósságokba fulaszt, 's ekép sok vidék müvelés által fog virágozni, melly ma vadságban hervad, minthogy az tehetetlen vagy gyáva kézbül tehetős 's gondos kézre menend át, 's a' szerencsétlen vagy gyönge veleju birtokosak helyökbe szerencsésbek 's erősb velejüek fognak ülni, a' mi — én legalább ugy hiszem — a' közönségre nézve nemcsak nem valami szerencsétlenség, mellyen busulni kellene, sőt inkább olly nagy szerencse, mellyen eléggé örülni nem lehetne; 's ez a' közönség legnagyobb nyeresége! A' mi pedig a' nagy familiák hasznát illeti, bármilly esetet 's összeköttetést képzeljünk is magunknak, azt fogjuk találni, hogy a' mai systema alatt azok, kik tudnak, 's nem illusorie de valósággal segítni magokon, ugy állnak azokhoz, kik magokon segítni nem tudnak, mint 1: 10^{hez}; a' javított systema után pedig viszont a' magokon segíthetők állnának a' magokon nem segíthetőkhez ugy, mint 10: 1^{hez}.

Tegyünk fel — 's ez a' legközönségesb eset — egy negyven esztendős feleséges embert, kinek sok gyermeke van, 's ki egy fecsérlő atya után éppen most lép roppant jószágiba, mellyek 90 ezer jövedelmet hoznak, mellyeken azonban szinte 1½ millió adósság fekszik. Képzeljük őtet jó atyának, eszes és becsületes embernek; valljon mit fog vagy inkább mit képes tenni mostani pénzbeli systemánk után? Legjobb siker után se többet, mint hitelezőit annyira megnyugtatni, hogy tőkéiket ne mondják fel, 's minden lehető reductio 's éjjel-nappali fáradozások követke-

zésében azt eszközleni, hogy jószági tán 10 ezernél több jövedelmet nyujtsanak. 'S itt el van határozva sorsa, mert ezen állapotbul maga magát ki nem mentheti; 's abban mindaddig fog szegénykedni feleségével, kisdedivel, tán unokáival is, mig abbul egy véletlen vagy Deus ex machina fel nem emelendi őt, vagy viszont a' legkisebb szerencsétlenség vagy övéinek gondatlansága egészen tönkre nem rántandja le. A' jószágnak — mellyet eszközlő tőke nélkül nagyobb jövedelemre nem birhat — egy részét eladni, itélete szerint legjózanabb volna, mert azon 10 ezer, mellyet nagy munka után általányosan a' jószág jövedelmibül megmenthet — a' többi kamat fizetésre menvén — ugy is olly kevés, hogy alig pótolja ki a' nagy számu háznépnek csak legsürgetőbb szükségit is; 's ekép minthogy se jószág-javításra, sem amortisatióra nem marad semmi, nincs ok, hogy ezen stagnatio ezer esztendő előtt megszünjék, mert a' szerencsés non putarem felette kényes és ritka madár; ám de van elég ok, hogy az említett stagnatio tökéletes dissolutióba menjen át, minthogy baj, galiba, elbomlás és szerencsétlenség az embernek mindennapi leghivebb vendége, mellynek soha sincs hijával a' ház. Józani — legyen tán ez neve — mindent fog próbálni, hogy e' kellemetlen állásbul kiláboljon. 10 ezer forint, igaz, szép jövedelem, de annyi jószág után, egy *nagy familiának*, mellyektül annyit vár a' haza, a' közönség — 's tán némi jussal — felette parányi; 's Józani elkeseredett érzéssel hagyja folyni az időt mint foly; 's nem mert az élet legtöbb kellemeirül le kell mondani magának 's házfeleinek: hanem mivel hazájának dolgait se directe se indirecte hathatósan nem szolgálhatja, nem emelheti magasbra; directe nem, minthogy ideje saját dolgai után perdül le, 's tehetlensége miatt se jószágit a'

közjóért virágoztatni, se ahoz egyenesen járulni nem képes; indirecte pedig, mivel kisdedibül korántsem nevelhet olly minden oldalrul csinosult polgárokat a' hazának, mint a' millyeneket a' közönség a' nagy familiák sorábul méltán várhatna, 's kik, ha a' pusztán teremnek, soha nem fejlődhetnek ott ki hozzájok illő 's honosikat sikerrel szolgálható tulajdonokra. Az életnek, világnak, tapasztalásnak árjaiban kell azoknak valódi kincsért megvíni; 's kitisztult ismeretik 's nemesbült érzelmik által magasbra emelkedve, a' honnak igazi Nemeseivé válni. De Józani se nevelésre se utazásra nem költhet; 's igy a' véletlenen 's természeti hajlandóságon kivül, egyéb szinte nem is határozza el fiainak — t. i. a' *nagy familiabeli ifjaknak* — characterét, életmódját, belbecsét, azaz igazi értékét. Józaninak vérzik szive, — a' mi azonban a' kegyetlen systemát nem lágyítja, mert maca çson áll ez minden becsületes mód ellen, melly szerint ő magán 's magáéin segíthetne.

"Hiszen más hazákban 4ért 's 3ért is kapnak elég tőkét; miért nem kaphatnék hát én is?" Ekép esdeklik végkép Józani.

Mire a' vén systema viszont igy felel "Mert a' familiákat conserválni kell, 's ezen okbul nem engedhetem a' hitel felállítását; minek következésében, igaz, Te nemcsak 4 de még 10ért sem kapsz biztos pénzt; de ennek még is ugy kell lenni, mert a' salus publica ezt ugy kivánja!"

Józani. "Azt hallom más hazákban szivesen vesznek jószágot, ha az csak 3 percentet hoz is bé, ámbár a' müvelésnek már felette magas polczán állnak; valljon miért nem adhatnám én el fejletlen jószágimnak legalább egy részét 3 percenttel számlalandó summáért, a' mi által tüstént segítnék magamon 's magaméin?"

A' vén systema. "Ez mind igaz, 's Te nem adhatod el jószágidat 3^{al}, sőt 6^{al} is nehezen, nem tagadom, mert bolond volna ki megvenné; de én ezt mély bölcseségemben, mellyet Te nem foghatsz meg, készakarva tettem, mert az Aviticitast 's Fiscalitast állítottam fel, minthogy a' familiákat conserválni kell."

Józani. "Ha pedig kis darabokra osztva, 100, 200 holdként adhatnám el jószágimnak most teljességgel hasztalan, messze, kézen kivül fekvő részecskéit, még szaporábban léphetnék a' legnagyobb rendbe 's vagyonosságba; mert jobbféle szántóvetők 100 's több forintot szivesen adnának egy egy holdért — mellyek előttem most szinte semmi becsüek, mert szinte semmit sem hoznak be — ha azokat háborítlan 's teljes jussal mint sajátot birhatnák; 's én, midőn soknak boldogsági talpkövét megvetném és számtalan szorgalmas háznép háladásának legédesb áldásai közt élnék, egyszersmind magamat is rövid idő alatt ugy annyira felsegítném, oh! hogy olly ifjakat állítnék akkor elő, kik az Aristos — legjobb — nevet olly igazán érdemlenék meg, hogy ez által megbékülendnének az aristokratiával annak legelszántabb ellenségi is".

A' vén systema. "Te felette veszedelmes ember vagy, mert olly sophismákat gördítesz elő, mellyeket magam is axiomáknak tartani vagyok kénytelen. De azért ez engemet nem convincál; hiszen nekem azt jobban kell ex officio tudnom, mi jó mi nem a' közönségnek, mert olly igen vén 's ekép felette bölcs vagyok; 's azért nem is engedem, hogy magyar nemesen kivül még valaki más is birjon ingatlan tulajdont Magyarországban. Ah, még most is sinylődöm utána, hogy 1799^{ben} a' polgári telkek, 's csupa abususok által még a' szőlők is né-

mileg kicsusztak atyai kezem alul. Igaz ugyan, hogy azok most iránylag igen virágzók; de éppan azért van már bennök a' halál magva (!) Illy hervadásra 's tán még nagyobbra nem engedem hanyatlani az ugy is igen gazdag 's olly szép hazát; 's ekép tartsd meg csak Te is jószágidat csorbátlan, mert a' salus publica, a' nagy familiák conservatióját, mint conditio sine qua non-t megkivánja."

Józani. "Hiszen én nem ohajtok egyebet, mint hogy familiám velem együtt conserváltassék; 's azt hiszem: ehez, Kegyelmességednek önszabta törvényei szerint némi kis jusom tán nekem is van; mert hó szakálu eldődim egyike már Kupa alatt vitézkedett, szép-anyáim egyike pedig Giselának udvarában — — — volt, 's ekép ha familiám nem nagy is, nem tagadhatni legalább módnélkül hoszszu; de mind a' mellett ugy élünk egy rakáson, sivatag homog buczkák közt szegénykedve, 's inkább mint egy foetus égettborban *praeserválva*, mintsem egy nagy familia *conserválva*, mintha a' vén systema egészen megfelejtkezett volna rolunk; 's tisztelet, becsület, de erre mit tud felelni Kegyelmességed?"

A' vén systema. "Látszik mindent fejtegető 's rostáló nyugtalanságodbul, hogy ébren utaztál 's figyelemmel olvastál, 's ekép ujítások mérgével teli vagy ugy annyira, hogy semmi józan distinctiót sem tudsz többé tenni. Nem jut eszedbe, hogy Te gondos atya, eszes és becsületes ember vagy, 's igy minek neked a' segitség! 'S lásd itt tünik ki felette nagy bölcseségem egész gloriája! Mert ha fecsérlő, tompa eszü 's nem igen szoros lélekisméretü volnál, mindjárt éreznéd atyai kezemet. Legelőször is nem fizetnéd kamatidat, 's paizsom alatt volnál; moratoriumot

sequestrumot kérnél, 's $1\frac{1}{2}$ milliói adósságidat felével hoznád rendbe, de csak rendbe, mert ezt sem fizetnéd mind, quia qui habet tempus, habet vitam: 's ekép idővel megint lehetne alkudozni, 's én mindenütt 's mindenben pártolód volnék. Hát ha még a' Majoratus malaszti alatt volnál; Oh akkor látnád még milly gonosz kis Bosco vagyok én."

Józani. "Illy áron nem kivánok conservatiót inkább" — — — —.

A' vén systema. "Hallgass balgatag érzelgő — — nem tudod mit beszélsz: az igazi Nagyságrul, valódi Halhatatlanságrul (!!!) nincs legtávolabb sejdítésed is, mert ámbár meglehet, sőt hihető, hogy egy ideig szegénykedés után, Te háznépeddel együtt végkép el fogsz pusztulni, az mind semmi, 's azt ne bánd; mert ha utúljára tüzzel, vassal éhséggel kiostromlanak is régi aviticumidbul, 's Te Tieiddel együtt czigány sorsra kerülsz is, ez semmit nem tesz, mert büszkén kiálthatsz fel 1-ső Ferencz franczia királyként: Minden oda van a' becsületen, — de bocsáss meg, összezavartam, nem a' becsületen: de a' juson kivül. 'S igy élhetsz, ha győződ 's birod sok évig, örök jusodnak olly igen kellemes tudatjával! 'S ha gyermekid, unokáid, utóid, legkésőbb maradékid is csak ugy élnek mint Te, az semmi, éppen semmi! mert a' legvégsőbb ivadékod is, ha pénzt tud szerezni magának, a' mit egyebiránt magam sem tudom mikép eszközlend; — ezt azonban lássa ő, 's aztán találhat egy kincset — akárkit is kifüstölhet, vagy valami mód csak kipiszkálhat habár századok előtt elkallot aviticumábul. 'S im ezen találmány, melly csudálatos bölcseségem legfényesb tanuja, az örökség ideájához legközelebb viszi a' nagy familiákat; mert ha végkép bizonyos okoknál fogva mindig pőrén járnak is, megmarad azért mindaddig jusok 's nevök,

mig a' nap nappal 's a' hold éjjel világít. 'S ezen áldást, melly alatt még Te gyáva érzelgő is bátran nyughatol, félre értned, legnagyobb háladatlanság. 'S most kikérem egy szót se többé!"

Ennél hozzak e még több példát elő annak megmutatására, hogy a' monstani pénz és vagyoni systema, midőn egyen segít, kilencznek árt? Ámbár kész vagyok ezen irányban mint 1: 10-hez áll, minden esetre 's minden felszólitásra megfelelni, azért még sem hiszem azt szükségesnek; mert azon fatalis effectus, mellyet tagadni 's mellynek ellenmondani lehetetlen, azt mutatja nyilván, hogy egy felette termékeny ország szinte csak 500 ezer lakos közt van felosztva, 's azok legnagyobb száma olly igen szegény, hogy majd majd csak tiszta lelki táplálékra lesz szorítva, sőt a' legnagyobb familiáknak tán fele már nem sokkal bir többet mint 'Semmit,' vagy — a' mi még rosszabb — csak 'Idegent.'

Az egész tárgy philosophiája tehát azon alapul, hogy a' monstani systema szerint a' familiák nevét 's jusát tovább fentarthatni ugyan, mint akármilly más systema szerint; de igazi aristokrátai fényök — t. i. valódi becsök fentartására a' systemát valóban hathatósan javítni kell. Most éppen olly könnyen megkárosíthatja 's esztelen maga magát vagy nemzetségét, mint akármilly systema alatt! mert egy, adósságokban végkép elmerült jószág nem tulajdon, hanem a' tulajdonnak csak keserü gúnya; de bezzeg nem segíthet a' jó akaró, gondos 's eszes se magán se övéin; 's ekép az életnek olly sok és szünetnélküli csatái közt, a' vén systema, féltében hogy a' gyávák megfordulnak, keverve jóra rosszra, bátorra félénkre, eszesre, esztelenre, kivétel nélkül egyiránt rakja törpesztő lánczait; 's igy midőn igaz,

a' kisebb 's rosszabb részt tartja tartja egy kissé a' futástul, akadályozza egyszersmind a' nagyobb 's jobb résznek szabad mozdulásit, 's igy a' boldogtalan hazát, egy nagy vesztett csatatérré kárhoztatja!

Én egyenesen megvallom, hogy testestül lelkestül az aristokratiai principiumnak pártolója vagyok; de nem ám — 's erre kérek figyelmet — a' szónak elfacsart 's elrutított, hanem annak valódi kellő értelme szerint. A' jónak ereje csak szerencsét 's boldogságot szülhet. Aristocratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint 'a' legjobbak Kormányát, hol t. i. *egyedül az ész, igazság 's erény Jsteni parancsolnak;* 's ekép ha fejdelemtül lefelé mindenki egyenlőn csak ezen mennyei biróknak engedelmeskedik, óh akkor elmulhatlan szerencse fénylik 's boldogság ragyog, a' máskép gyászba borult hazának szirtei 's lapályi felett.

Engedelmeskedjünk csak mindnyájan ezen most említett isteni magzatok szent szavainak, akármilly magas vagy alacsony lépcsőrül zengjenek is azok hozzánk: jobban 's módnélkül sikeresben fentartandjuk azon Aristocratiát, melly az emberiségre, hervasztó fény helyett, a' kellemek minden virágit biztosabban hinti, mint ha ál hiedelminkben az Aristos nevet egy egy nemzetségre fogjuk, melly becsnélküli hiu elbizottsága által az Aristocratiának szent értelmét ugy annyira elrutítja, hogy az, 's ekép a' legszentebb, végre köz gyülölség 's közönséges megvétes tárgyává sülyed.

Becsültessék az Aristocratia mindenek felett, t. i. becsültessék az ész, igazság 's erény disze mindenütt 's mindenkor, akár a' fejdelem akár a' legutolsó jobbágy, akár a' legvénebb akár a' legifjabb halhatatlan lelkét ékesíti is az.

Ezen Aristocratiák fentartását — mellyhez magasodni minden becsületes ember a' legerősb ösztönt érzi keblében

— csak ugy eszközölhetni legbiztosabban, ha a' kérdésben lévő 4 törvény moralis effectusa — mirül itt még szó sem volt, ámbár ez a' legfőbb — az egész közönséget nagyobb vagy kisebb mértékben az öntudat 's lélekisméretnek azon büszkesége 's férfiui szerénysége közé állítja, melly szerint a' sorstul megajándékozott, *véletlen elsőségit* az által törekedik tul emelni a' köz de természetes irigység határin, hogy *szerzett elsőségei* a' véletlentül nyerteket mesze felül haladják; a' mostohább természet fia pedig szintugy 's viszont tenyere, esze, állhatatos 's tiszta erkölcsü szorgalma által iparkodik helyre állitni azt, a' mit neki a' véletlen megtagadott; szóval: ha a' hitel mindenkire nézve egyenlően szent, 's a' szó annál sérthetlenebb, minél szerencsésb szülöttje a' sorsnak mondá ki azt; ha nem a' hosszu egymásra halmozott évek, 's tán kissé szárazabb archivumokban 's nagyobb gonddal praeservált genealogiai tabellák 's efélék sugározzák azon nimbust, mellyben sok régi törzsök — Isten tudja miért — még most is ül, ámbár az naprul napra mint inkább egy vastag ködhöz lesz hasonló: hanem ha azon varázsló fény csak olly nemzetségek körül von 's parancsol szent rettegést, édeni szeretetet, 's mindennek hódolo mély tiszteletet, mellyek nem hosszu életsorok, lopott-idő bitanglási, álfényü sybaritai lakomák, üneplések 's az önségnek szánakozásra méltó, de még is csudálatos kifejtési által hiszik magokat többi ember 's honfi-társaik felettieknek: hanem mellyeknek nemzetségi genealogiája csak az érdem, köz haszonra fordított idő 's a' polgáriság erényinek dicső láncza által van összefüggesztve; 's végre ha mindenki érzi 's tudja, hogy fáradozásinak nyitva áll az emberi szerencsének egy legfőbbike, t. i. ingatlan sajáton élni a' házi boldogság napjait.

Illy moralis köz véleménybül fakadó szorgalom 's az erénynek minden-feletti tisztelése állít egy országot az igazi Aristocratiának kormánya alá, melly a' fejdelemtül lefelé mindenkinek valódi szerencséjét 's hatalmát, 's ekép igazi hasznát módnélkül jobban és sikeresben emeli, mint egy elaljasodott Oligarchia nevelheti azt, melly azt hiszi 'Minden és mindenki neki van leköteleczve, ő pedig semminek és senkinek.'

'S illy moralitás kifejtése, melly egyedül józan törvényeknek lehet gyümölcse, hozza végkép az egészet a' lehető legnagyobb bátorlét körébe; a' mibül világos lesz, hogy a' salus publica nem egyesek kárán alapul, mellynek örve alatt nemcsak a' szabadság, de még a' nemzetiség elnyomatását is plausibiliter eszközölhetni, hanem hogy a' salus gublica minden lakosnak az osztó igazsághoz közelitő törvényes állapotján nyughatik csak kirekesztőleg, mert a' törvényes álláspontot félre magyarázni nem lehet.

Állítsuk tehát fel a' 4-ik törvényt is; és pedig két ellenállhatlan okbul. Legelőször engedjünk *szivvágyinknak*, 's ne tagadjuk meg magunktul azon kimondhatlan gyönyörüséget t. i. 'férfias öntartásu szántóvetőinket az emberiség legszentebb jusaiba iktatni'; 's aztán fogadjuk *eszünk tanácsát*, 's nagyobbítsuk minhasznunkért a' köz hasznot, melly az eddig előadattak felül a' kormányra szálna okvetetlenül az által, 's itt pedig directe, hogy a' fundus contributionis maga magátul naprul napra nevekednék, és igy rendesebben is *fizettetnék*; a' nagyobb, kisebb birtokosakra pedig az által; mert közülök mindegyik $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{2}{3}$-val rögtön többet birna mint ma, 's tandem aliquando vagy inkább "denuo" igazi sajátot bitang helyett; a' tehetetlen, szegény nemességre tovább többek közt az által, mert akkor szive-

sen adnának nekiek a' nagyobb birtokosak 100—200 holdat jutalmasan el, vagy hosszu bérbe, midőn őket most birtokikbul minden módon *kipurizálják*, a' mirül később világosabban értekezendem; a' nemtelenekre nézve végre az által, mert nekiek egy egészen uj 's tágas *sphaera* nyittatnék 'szerezni 's gyarapodni becsületes módon, 's más kára nélkül.' Nőne tehát a' nemzeti tőke, mint fundusi mind elesztői erejére nézve; 's ekép erősb lenne a' királyszék fényesb az aristocratia, gazdagabb a' most tehetetlen nemes, 's — itt jól vigyázzunk — megnyugtatva a' nagy számu népnek azon része, melly már gondolkozik, többet kiván, 's végre gátokat tör, ha azok előtte jó 's emberséges szivüleg soha meg nem nyittatnak; azon része pedig a' népnek, melly most *buta állatként* teng, gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra volna felébresztve, a' mi által a' népetlenség iránti köz panasz tüstént megszünnék, mert több ember lenne a' hazában, 's ekép több munkás kéz.

Midőn azonban bizonyos, hogy egy embernek 100 font éppen annyi, 's egy mérföld egynek sem hosszabb, mint a' másiknak: azt sem tagadhatni, hogy a' törvény A-ra nézve sem lehet könnyebb mint B-re nézve, 's A is csak annyira áll a' törvénytül mint B; mibül mathematice foly, hogy végkep a' legerősb ország is egymástul szakadni 's az anarchia mindent kivégző romjai alá omolni kénytelen, ha éppen azon politikai vétek 's felségi vagy hazai megbántás egyikben könnyebbre taksáltatik mint másikban, 's ha egy felekezet, 's a' sokkal kisebb, közelebb áll a' törvényhez t. i. az Igazsághoz, mint a' másik nagyobb rész.

'S ha ezen anomalia, melly minden becsületes ember előtt csak borzasztó lehet, nem dönté ki eddig azon országok sarkköveit, hol még önkénykedik; azt valóban csak

annak tulajdoníthatni, hogy azok nem éltek, de csak haláli álomban szenderegtek, 's ekép a' legnagyobb convulsiókat szükségkép okozó méreg még nem fejtekezhetett ki bennök.

Hazánk — 's mit akarjuk esztelenül tagadni, vagy legsajnosb saját kárunkra fejünkbül kiverni már nagyon is felébredt. 'S igy legfőkép nemes igazság érzetbül 's aztán önbátorság kedvéért legyen Hunniában *örök diszünkre* — mert önként eszközöljük 's nem kinszerítve — elhatározva a'

TÖRVÉNY-ELŐTTI EGYENENLŐSÉG.

E' próbamunka 60-ik lapján egyenesen azt állítom hogy az individualis szerencse 's megelégedésnek talpköve, az egész közönséget általányosan tekintve, nem valami relativum, hanem valami tökéletesen elhatárzott positivum, azaz: hogy habár millió kivétel van is, a' józan embert rendszerint még sem emelik se képzelgési vagy szenvedelmi álmai, se fellhőkben-uszó ábrándozási a' szerencse 's megelégedés némi magasságu lépcsőire, hanem azokra kirekesztőleg csak azon testi 's lelki szükségeinek kielégítése után léphet, mellyek emberi természetének kifejtett, vagy még lappangó, de *bizonyos* tulajdonihoz elszakíthatlanul vannak kötve. Ezen theoriának tökéletesb kifejtése, mellyet a' hihetőségek szoros tudományu számítására állítok, azonban olly hosszadalmas, hogy azzal ez alkalommal elő állni nem merek; 's igy arra vagyok — a' hely szüke miatt — szorítva, hogy az éppen most kérdésben lévő törvény jobb felvilágosítása okáért, themámnak, t. i. az individualis szerencsének 's megelégedésnek, legmélyebb sarkkövét minden előzmény nélkül itt egyenesen kimutassam.

Ama férfiui öntudat *'egy halandó kegyelmétül 's önkényétül sem fügni'* ezen sarkkő!

'S ha mi ma élő magyar Nemesek csak félig meddig értjük is jóllétünk philosophiáját, nem fogjuk tagadhatni, hogy az abban gyökerezik legmélyebben, hogy *kirekesztőleg csak a' törvény alatt állunk.*

A' török rabszolga térdelve igy remeg a' mindenható Sultan előtt "Uram, fejem 's mindenem Tied; jó kedved kincset, rossz kedved halált ád — — irgalmazz és kimélj!"

A' magyar nemes ellenben mély tisztelettel, de állva, igy szól fejdelméhez "Uram, fejem, szabadságom, 's mindenem Tied, ha a' hazai törvényeket megsértem; de személyedtül csak kegyelmeket várhatok — — —." 'S ha illy correlatióknak közönséges következésit tekintjük, azt fogjuk látni, hogy a' lefolyt nyughatlan századok sirhanti alul, számosb fejdelem véres fővel bizonyitandja bé az önkénynek sokszori szomoru végét; midőn a' törvényes köz atya rendszerint virágokkal ékesitett 's nyugalmas sirboltja körül csak azoknak szóland vérök, kik azt hiven 's örömest ontották érette.

'S ha kérdezem 'valljon ki szerencsésb a' Török e, vagy a' magyar Nemesember?' — alig van rá felelet; mert a' módnélküli különbség szinte összehasonlitást sem enged; ha pedig egy törvényes Királynak megelégedési és szerencsei sarkköveit hasonlitjuk egybe: nem leszünk e kénytelenek hinni vagy legalább feltenni, hogy az itt emlitett elsőnek szerencséje is csak éppen azon idomzatban állhat egy törvényes fejdelméhez: mint a' millyenben egy Töröknek szerencsei sulya áll egy magyar Neméséhez; 's tán ezen okbul, mert egy Sultan hatalma 's ekép szerencséje éppen ugy függ a' játszi véletlen kényeitül, mint megint

rabszolgájának léte az ő kényeitül, 's igy azon lánczolat, melly a' török jobbágyot török fejdelméhez köti 's viszont, semmi egyéb mint hatalmaskodás és félelem, melly szerint nem fél a' Sultan semmitül és csak önkénye szerint cselekszik, ha nota bene a' Véletlen, a' Fortuna neki kedvez; de bezzeg a' török jobbágy sem fel semmitűl és csak vad indulatja szerint cselekszik, ha t. i. megint neki kedvez a' Véletlen és Fortuna; 's ekép Törökországban a' köz szerencsének talpköve egy *casus fortuitus!*

A' törvényes magyar Király azonban az atyai érzelmek legszentebb köteléki által kapcsoltatik Nemeseihez, 's mivel valódi bizodalom bizodalmat, igazi szeretet viszonszeretetet, atyai gond fiui háladatot szokott szülni, 's valóban felette ritka kivételekkel mindig szül is: természetesen foly, hogy viszont egy törvényes Status megint a' fiui érzelmek legszentebb kötelékivel kapcsoltatik Urához; 's igy azon lánczolat, melly a' magyar Nemesembert köti magyar Fejdelméhez, semmi egyéb nem lehet, mint az örök igazság, viszon- tisztelet 's köz bátorság gyémánt láncza, melly szerint a' Fejdelem minden viszontagságok közt Nemeseinek atyja marad, a' Nemesek pedig a' királyszék körül akkor állnak leghivebb paizsként, mikor az veszedelemben forog; 's ekép a' magyar Fejdelem és nemes-közti szerencsének talpköve egy *casus positivus*.

Azon correlatio, mellyben a' Sultan áll szolganépéhez 's ez viszont hozzá, természet elleni, t. i. az embernek természeti tulajdonival ellenkező: mert ez mindenek előtt megkivánja a' bátor létet 's biztosságot; de a' Török márul holnapra nem tudja miért 's mikor veszen bucsut feje mellétül, vagy mikor szorítja ki lelkét testébül a' sinor. 'S ezen okbul nem hiszem, hogy minden véletlen szerencse, t. i.

roppant szám, felséges éghajlat, leggazdagabb föld 's az Isten minden lehető anyagi 's ajándéki mellett is *idomlag* annyi fájdalom, epedés 's kétségbeesés sulya nyomta volna egy országot is, mint a' török birodalmat, mellyben a' halál elve már régóta uralkodik, 's azt el is rontja végkép, ha ezen correlatiók tovább is fenmaradnak. Azon correlatio ellenben, mellyben mélyen tisztelt Urunk hozzánk Nemesekhez 's mi viszont Urunkhoz állunk, az örök természetnek alapin nyugszik, 's ekép mind a' két résznek nem relativ de positiv megelégedésének 's szerencséjének legmélyebb sarkkövét alkotja. Gond nélkül ringathat minket, ha a' törvényt nem sértettük, nyugalomra az álom, 's a' bátorság angyala biztosan ütheti köztünk lakhelyét fel; Urunk viszont valósággal halhatatlan, mert védelmére halni köztünk annyi kész, 's ha üt órája egy szebb életre, örökké fenmarad emlékezete hű kebelben. 'S im ezen összeköttetés megint annak oka, hogy Hunnia annyi viszontagság közt, t. i. csekély száma, mostoha 's tengerpart-nélküli helyzete 's a' t. szóval a' természet és sorsnak annyi mostohasági közt, még is él, 's egy szebb jövendőnek 's erősb életnek teli bimbóját hordja keblében.

A' magyar nemesi szabadság talpköveinek legméllyebbike a' Partis I^{ae} 9^{-us} philosophiája, és semmi egyébb mint annak praxisa, a' mit én itt szerencse-sarkkő nevezet alatt a' magyar Nemes 's Török-közti különbözésnek jeléül fejtegetek. Mig ezen törvénynek tiszta szelleme lebeg fölöttünk, 's vagy mimagunk nem facsarjuk félre, vagy azt magasb hatalom fonákul nem magyarázza vissza, mindaddig a' positiv szerencsének 's megelégülésnek legmélyebb, legerősb sarkkövén nyugszunk, mert a' tágas világon senkinek kegyelmétül 's önkényétül sem függünk.

Mig fentartjuk ezen alapot — — oh akkor a' világi szerencsének legroppantabb egymásra halmozása is bátran 's az egekig tornyosulhat fel boldog sorsunkon; mert megelégedési sarkkövünk nem valami képzelgési, szenvedelmi, ábrándozási 's igy felette gyönge relativum, de lelkünk tulajdonában mélyen fekvő, 's ekép egy felette erős positivum. Ha ellenben elrontjuk ezen alapot, akkor a' világnak legkisebb kellemei, bájai 's kecsei sem fognak emelkedhetni fölöttünk fel; minthogy szerencsetalpkövünk nem egyéb mint levegő, köd, füst.

Megelégedésünk, emberi szerencsénk talpköve tehát a' Partis I-ae 9-us.

'S most egyenesen kérdem az Olvasót, áll e a' mit mondottam vagy nem? Ha azt feleli 'nem,' akkor minden további okoskodásnak vége; ha pedig 'igent' mond, ekép folytatom okoskodásomat:

A' Partis 1-ae 9-us ránk magyar Nemesekre nézve olly égi malaszt, hogy azt valóban ugy kell tekintnünk, mint védangyalunkat, ki ha egyszer elhagy, 'borúra fordul a' derű' 's minden férfihoz illő örömnek vége. Legszentebb kötelességünk tehát ezen mennyei védnek viszon-védjét venni.

'S eddig ugy hiszem — a' mennyire én ismérem a' magyar nemességet — velem e' szakaszban a' nagyobb rész pontiglan kezet fog. Már a' mi a' módokat illeti, mellyek által ezen legbecsesb sajátunkat örök bátorlétben fen is lehessen tartani, az más kérdés; 's itt megint meg kell vallanom: igen félek, hogy honfitársim nagy rész ezen czél elérése végett inkább *természet-elleni* mint *természet-szerinti* módokhoz lesz hajlandó vagy legalább 'még most hajlandó' nyulni.

Egy bizonyos könyvben ez áll "Milly röffel Ti mértek másoknak, ollyannal fognak azok viszont Nektek mérni." 'S ha nem akarjuk magunkat készakarva 's legfájdalmasabban megcsalni, azt fogjuk találni, hogy ezen állítás valóságát t. i. hogy azt büntetlen soha nem lehet megsérteni, minden század, minden esztendő, minden nap, minden óra, eltörülhetlen betükkel bizonyítja; minthogy bizodalmatlanság bizodalmatlanságot, gyülölség gyülölséget, önkény önkényt, irgalmatlanság irgalmatlanságot, szóval: a' nyomás ellennyomást okoz; 's ha nem egy óra, egy nap, egy esztendő, de minden bizonnyal 's annál nagyobb erővel--egy, két vagy több század leforgása után is.

'S ha ezen isteni szót, melly az örök igazság magyarázata, nem akarjuk kétségbe venni, azt sem tagadhatjuk, hogy a' P. 1-ae 9-us égi malasztját ennekutána mind kül mind bel megtámadások ellen csak ugy fogjuk köztünk örök bátorlétben legbiztosabban fentarthatni, ha annak férfihoz illő méltóságát hazánk minden lakosira ruházzuk, azaz: ha jobbágyinknak olly rőffel mérünk, millyennel kivánjuk, hogy megint a' kormány nekünk ezentul is mérjen!

Ha országos történetink, törvényi módositásink, de kivált abususink egybefoglalt szellemét tekintjünk, azt leszünk kénytelenek elismérni, hogy midőn a' magyar nemesnek is tán egy kissé rövidebb rőffel mérnek most mint az előtt, az adófizetőnek markában maradt rőf is idomlag felette kurta lett, azaz: hogy valamint mi bántunk alattvalóinkkal, ugy bántak tán felsőbb hatalomtul segítve velünk felettvalóink; a' minek a' *talio* törvényéből szükségkép folynia kelle.

Sok tudom azt fogja mondani "Ezen okoskodás nem áll, mert máskép 800 esztendő leforgása alatt már kellett volna tapasztalnunk a' talio következésit." — Mire én igy felelek 'A' talio következési valljon nem olly világosak e' mint a' napfény? 's nem tapasztaljuk e azokat, directe minden országgyülésen, hol — — — — — válaszok —; —?
800 esztendőn tul is elnyomathatik *látszólag* a' természeti törvény, de annak tüze mindig ég, habár nem lobban is fel, 's annál nagyob erővel rohan végkép ki, 's atomokká semmisít maga körül mindent, mennél nagyobb és több idei teher feküdt rajta. Sokáig állhat egy épület, habár hézag rejtezik is alatta, de a' legkissebb földindulás, ugy szólván egy 'Véletlen', egy 'Semmi', kidönti sarkábul.

Mások illy ellenvetést fognak tenni "Nincs a' magyar Nemes Fejdelméhez azon relatióban, mint a' millyenben áll hozzá az adófizető." A' mit én igen jól tudok, hogy t. i. se de jure, se de facto nincs azon relatióban; hanem azt vagyok mondani bátor, éppen itt fekszik a' baj, hogy se de jure, se de facto nincs azon relatióban; 's ekép a' nemes és szántóvető-közti relatio természet-elleni, 's igy előbb utóbb ketté pattanni kénytelen. Elég csuda, hogy 800 esztendőig illy correlatio némileg fenállhatott, ugy annyira, hogy valóban az Istent ezentul nem kellene többé kisérteni, hogy érettünk bünösökért ezen csudának még továbbra is terjessze fentartását, a' mit, emberileg itélve, nem is érthetni el máskép, hanem csak ugy, hogy a' nagyobb rész állatilag vegetált, a' kisebb pedig a' nagyobbon rendszerint patriarchai szelidség-

gel uralkodott; a' mi azonban — 's ez jó rossz e, azt most nem vizsgálom — mind a' két részrül 's általányosan véve, mert számtalan kivétel van, felette megváltozott. A' jelenkornak tehát némileg módosított regimen kell; mert valamint az, a' mi az 1 esztendősnek felette jó táplálék, már nem elégséges a' 10 esztendősnek, 's a' mi ennek igen jó, tán nem elegendő megint a' 20 esztendősnek, 's igy tovább, a' 99 esztendősig: szintugy más volt Árpád ideje alatt a' Magyarnak hasznos, más Corvin, megint más Károl alatt, 's ma megint más, anno 2000 pedig ismét más leend.

Azt fogják továbbá sokan megjegyzeni "Nem lehet ugyan tagadni számtalan visszaélés létét, mellyek által némi nemtelen szenved; de ezt nem állíthatni generális regulának, sőt bizonyos, hogy a' földesur jobbágyának rendszerint legkegyesb atyja 's a' t." — 'S im ezen megjegyzést a' legveszedelmesbnek tartom, mert olly édesen hangzik, hogy ördögi subtilitása — melly azonban *tiszta véletlen* 's éppen nem combinált, mert annyi complimentre dicső mondóit valóban nem méltatom — a' legnagyobb auditoriumot is, lágy szivü 's tompa eszü fohászkodási közt, sokszor egy olly édes álomba, vagy inkább olly kemény alvásba ringatja, mellybül még a' legvilágosb axiomák hangja sem ébresztheti fel azt többé.

Az állítás pontrul pontra igaz ugyan, de nézzük, mi lappang alatta? A' magyar nemes nem akar senkitül kegyelmet hanem csak igazságot, 's ez tökéletesen jól 's emberül van; de más részrül még sem akarja, hogy hozzá megint a' számtóvető is igy szóljon "Uram, nem kell a' Te kegyelmed, hanem csak igazság." 'S ez az elő Istenhez kiáltok, se jól, se emberül nincs!

A' Török — 's ez bármi nagy sophismának látszassék is, még is igaz — némi jussal kinozza alattvalóit. Önkény itéli őtet, 's igy ő is önkénnyel itél; rövid rőffel mérnek neki, 's ekép ő is röviddel mér. De vajmi féltékeny a' magyar nemes, hogy önkény alá ne kerüljön: 's ez dicső, felséges; más részrül pedig milly szük lelkü sok közülök azt megtagadni mástul, a' mit maga olly forrón kiván; 's ez megint több mint szégyen, több mint ignominia. Ő constitutionalis törvényes királyt kiván magának, 's ez férfiui öntudatu kivánat; de jobbágyinak viszont nem törvényes hanem atyáskodó, azaz: önkényes, és egyszer felette jó, máskor megint felette kemény földesura akar lenni, szóval: mód nélkül hosszu rőföt kiván magának, másnak pedig igen igen kurtát szán; a' mi semmi egyéb, mint a' leggyávább igaztalanságnak pirulást okozó példája.

Hallom erre ezt "Egy két felette ritka eset nem mozdító ok az egész fenálló rend rögtöni felforgatására, 's a' nagyobb müveltségü nemesség egészen más körülállások közt van; 's nem képzelhetni, milly veszélyt szülne olly ujitás, melly által a' most még buta nép kést kapna kezeibe, 's azzal ugy bánna mások sőt maga ellen is, mint a' gyermek, ki még meg nem érett 's nem tudja mit tesz." 'S ez is tagadhatlan mind igen plausibilis; de valljon mi lappang megint ez alatt? Kérdezzük csak: mi a' fenálló rend, mi a' rögtön változás, milly nagy müveltségü a' nemesség, milly kést adunk a' nép kezébe 's a' t.? 's azt fogjuk találni, hogy a' most fenálló rend, mellynek ebéli javitása mindent felforgatna (!), az uriszék, hol biró 's alperes egy személy; ezen törvényszéken kivül pedig a' legkegyetlenebb önkénynek annyi egyes eseti adják magokat elő, hogy azokkal foliantokat tölthetni, 's mellyeket rendre ki fogok találni — 's

vagy 20 esztendei gyüjteményem készen áll — ha arra méltók által felszólíttatom, mert eltökélett férfiui szándékom 'inkább honom hiv szolgálatjában veszni, mintsem annak szégyenei 's mocskai közt éltem fogytáig fuladozni — — — —' azt fogjuk találni, hogy nem ritkán az hoz itéletet arrul, 's nota bene semmi egyéb mint kénye után, kiben az öltözeten bajuszon és sarkantyun kivül, szinte egy férfiura ismértető jel sem található; 's végkép, hogy azon kés, mellyet illy móddal a' nép kezébe adnánk, nem volna egyéb, mint kilencz millió legázolt lakosnak emberhez illő sorsra emeltetése 's azon fegyvernek, mellyel annyit önkénykedtünk, kezünkbül kivétele 's annak a' törvény kezeibe tétele; a' mi többek közt annak is venné elejét, hogy végre a' reactió törvényei szerint más által ne szoríttassunk arra.

A' mi pedig a' müveltséget illeti, tagadhatlan, hogy cultivált embernek egészen más bánásmód kell mind annak, ki még alig bujt ki az állati sorbul; 's ámbár teljességgel hiszem, hogy ezen utólsókra nézve mostan még a' ki nem végző, de csak kinzó testi büntetések is némileg szükségesek: ugy más részrül azt vagyok állítni kész — ez megint sok előtt bármilly paradoxnak látszassék is — hogy ha már éppen egy politikai vétekért az egyiket keményebben kell büntetni a' másiknál, akkor az örök igazság szerint nem a' szegény tudatlant, neveletlent, állati indulatut kell keményebben büntetni, hanem azt, ki nagyobb vagyon után, jobb nevelés 's tanulás által köteles volna szenvedelmit zablában tartani, 's a' törvényt semmiben át nem hágni, azaz: — 's nyersen kimondva — hogy ha a' nemtelen, teszem például, 10 forint lopásért végeztetnék ki, akkor a' nemest 5 forint lopásért kellene kivégezni.

'S hogy illy okoskodások és javaslatok általányosan nem tetszenek a' nemesi közönségnek, az igen természetes; mert ben van az emberi természetben 's igy benne is, azon igazságtalan szesz: 'parancsolni akarni de szót nem fogadni, törvényeket alkotni de azokat nem teljesítni, másnak kegyelmét megvetni de megint másokat az alá vetni, az önkényt halálos bünnek kiáltani de mindenben önkénykedni, csak a' mai nap hasznát tekinteni de a' jövendőrül nem gondoskodni 's a' t.' Illy javaslatot — melly egyébiránt nem az, hogy egy rész keményebben büntettessék mint a' másik, hanem a' törvény mindegyik előtt csak egy legyen — nem is intézek azért a' sokasághoz, mert az valóban nem tudja, neki mi jó, mi rosz; hanem egyenesen honunk azon polgárihoz, kik messzebbre látnak mint a' jelen, 's jól tudják, hogy a' jövendő idő szerencséje soha sem nyughatik éppen azon alapokon a' millyeken álott a' multban; 's ekép éppen azon idomzatban, mellyben az ember mind jobban 's jobban emelkedik a' baromi sorbul ki, a' törvényeknek is időrül időre nemesülni 's a' kondolkozó ember lelkébe szőtt tulajdonihoz illesztetni kell.

A' törvény-előtti egyenlőség természetesen a' polgári élet minden ágazatiba vág; de azoknak, kik eddig általányosan véve, ugy szólván mindig csak legyeztettek, 's a' törvény fenyítő hatalmát csak félig meddig érzették, *a' büntetési törvények* egyenlősége jelenik meg leginkább azon borzasztó forma alatt, melly a' gyávát, gonosz lelküt 's rossz lélekisméretűt ijeszti vissza, 's a' régi természetelleni, 's ekép többé sokáig en nem maradható rendetlenséghez szorítja, akármi legyen is vége; az erőset, jó lelküt 's tiszta lélekisméretűt azonban egy cseppet sem ijeszti meg, sőt az által vigasztalja mindenek felett, hogy a' helyreállított ter-

mészeti rend egy biztosb és bátorságosb jövendőt mathematicai igazsággal igér, a' mi mindenkor, de kivált mai világban, mondjuk ki egyenesen, nem lábbal tapodandó igéret!

A' büntetésrüli idea a' legnyomorultabb sophismák közt sorvadoz ugy annyira, hogy sok abban találja legfőbb becsületét, hogy őtet a' büntetés csak nehezen, vagy félig meddig vagy éppen nem érheti; midőn, gondolatom szerint, az igazi becsület abban áll: a' legkisebb büntetést soha meg nem érdemleni. Ha nem szégyen embernek lenni, azaz a' földi salak minden nyomorultságit kebelben hordani — a' mi egyébiránt megint más kérdés — akkor a' büntető törvények alatt állni sem szégyen; de — ismét gondolatom szerint — az a' szégyenek szégyene: éppen azon törvényeket büntetlen sérteni akarni, mellyek másokat legirgalmatlanabbul sujtnak. 'S ez nemcsak igaztalanságok igaztalansága, hanem egyszersmind az esztelenségeknek is legnagyobb esztelensége, mert hogy hihetni azt, hogy mostani világban 9 millió, melly annyiszor önkény, de még törvényesen, vagy legalább usus vagy abusus szerint, is legirgalmatlanabbul benevolisáltatik — óh be keserű *satyra* ezen terminus technicus a' valóságos benevolentiára! — 's egy kislopásért kétségbeesésig kinoztatik, az illy bánásmódot tovább is fogja türni, ha más részrül sokszor azt látja, hogy némi privilegiumolt rendbontónak viszont még emberi vérrel fertőztetett kezét se szorítja békóba a' törvény, 's a' domesticát lopó, árvákat 's gyámalattiakat álnokul kijátszó, a' tehetetlent nadályozó, jobbágyát kinzó, fegyvertelen idegent megtámadó, nem ritkán biztosan jár köztünk, sőt — mert minden componálva van már, t. i. a' machina kerekei jól megkenve — egy társaságban van velünk, sőt némellykor egy asztalnál is ül! 'S im itt mind azokat, kik azt hiszik,

nem ismérem a' hont, arrul teszem bizonyosakká, hogy semmi a' világon nem fog hátráltatni, mind ezen most állitottakat, mint valósággal sokszor megesett 's impune végbevitt tetteket, rendre előhoznom; a' mibül az fog tán kisülni, hogy igen is jól ismérem az országot, — midőn más részrül Isten segítségével reméllem, az fog belőle lassanként eredni, hogy némi Magyar szebb jövendőre ébredend, 's végkép 'többet fog a' büntül rettegni mint a' büntetéstül, 's kevesebbet a' rosz hirtül mint a' bel becs hijátul'; 's igy midőn a' köz moralitas 's igazi erény sulya nevekedni fog, minden bitorlott reputatiónk nélkül, valódi érdemünk szerint is azt kiálthatja majd rólunk a' külföld "Milly valóban nemes ország Hunnia, melly nem tűri maga közt a' selejtest!"

Azon gyengéd linea pedig, melly fenyítékre nézve a' szabad ember 's a' rabszolga közt van, olly világos, hogy itéletem szerint, egy ismeretes Amerikainak kinyilatkoztatása, mellyre egy társaságban szólittatott fel, azt tökéletesen kifejti. Ő ezt mondá "Kinek önkény csak bőrét karczolhatja is sujtatlan, az Rabszolga; kit pedig a' szabadon hozott, ismért és szentül teljesitett törvény felakaszt, az szabad ember" --. 'S ámbár ezen állítás némi gunyácsnak törpe elbizottságában több *bon motra* fog adni alkalmat, azért annak valóságát még sem vehetni kérdés alá, mert az a' rab- és szabad-közti fenyíték ideáját tökéletesen kimeriti.

Az ember hozhat e Isten megbántása nélkül olly törvényt, melly embernek életét ketté vágja, — nem tudom, 's olly kérdés, hogy beléavatkozni itt nem merek; de más részrül azt hiszem, hogy embernek nincs hatalmában embert olly módon kivégezni, melly által egy vé-

letlen vagy ügyetlenség a' törvények sulyát nehezítheti, 's ekép a' büntetés a' hozott itéleten tul hathat, mint p. o. fejvételben, akasztásban, hol, mint számos példa van, egyik mód nélkül tovább szenved mint a' másik, —'s ekép az agyonlövés, mint legigazságosb, látszik legczélirányosbnak lenni.

Már most kérdem, ha, teszem például, egy vadon szigetbe vinne a' sors, hol senki nem lakik, 's ott települve le, fenyítő törvényinken tanácskoznánk, mert talán nem hagynánk ott is azt 800 esztendőre; valljon e' kettő közt milly javaslatra hajlanánk. 1-ső Válasszuk magunk közt ki a legjobbat 's okosbat, 's az büntessen meg legjobb belátása és szorosb lélekismérete szerint közülünk mindenkit, a' ki áthágja törvényinket; de halálra ne legyen itélve senki'? — 2-k "Hozzuk törvényinket olly rendbe, hogy itéletekben az önkénynek legkisebb helye se lehessen, de közülünk mindenkit az általunk szabadon hozott és szórul szóra magyarázott törvény itéljen, 's a' gyógyíthatlan rendbontót kárhoztassa agyonlövésre." Valljon mellyikre szavaznánk e' két javaslat közül, kérdem mégegyszer? Én a' másodikra megvallom egyenesen. Már ki velem, ki nem, az megint más kérdés; 's nekem némi jusom van gondolni azt, hogy a' nagyobb rész az elsőre szavazna, melly kis jusomat tán senki sem fogja kérdésbe venni, ha arra akar figyelmezni, hogy szinte 900 esztendeig ülünk már a' Duna, Tisza, Dráva és Száva közt, 's magunkat egy izben constituáljuk; ezen szó pedig '*constitutio*' többet forog szánkban, mint az utolsó évtizedet kivéve, tán Europa minden nemzeteiében, törvénykönyveink is actáinkkal együtt pedig — mellyek azonban csak annyira *acták*, hogy papiroson vannak, de egyébiránt *stagnantiák* — tán legvastagabbak a' világon; de mind a' mellett eddig még fenyítő törvény-

könyvünk - Codexünk - nincs! 's igy ebben egy kissé ugyancsak hátra vagyunk; minek következésében uralkodik nálunk ama szivreható, de annál igazabb igazság, hogy plus valet favor etc.

És ez a' privilegiált Rend helyzete, a' mibül könnyen itélhetni a' népnek ebéli bátorságos s' irigylésre méltó állásárul (?)

Tudom — közbevetőleg mondom itt — sokan azt fogják erre mondani "Miért illy keserűn, miért nem barátságos — — — ezzel mindent kivihetni a' Magyarnál, de illy mód által még makacsabbul ragad előitéletihez." Mire én igy felelek 'A' valoban nemes Magyar — 's ezt nem kell a' magyar Nemesemberrel összekeverni, mert azok közt felette sok nemtelen, bünös házsártos természetesen van, minthogy egy 500 ezer nemes és szentekbül álló kar lehetetlen — minden Szépre, Nagyra és Dicsőre könnyen vezethető, 's csak becsület 's honszeretet által; oh tudom én ezt olly jól, és tán sokkal jobban mint akár *Török*, akár *Orosz* - - - nemzetbeli! de mit mutat a' foganat? Hogy criminalis Codexünk nincs! 'S mit az anteacták? hogy sok derék ember legbarátságosabban javaslotta már, 's többször is fenyítő törvényink rendbehozását, de ennek sikere eddig nem lön; 's miért? mert tán megint "A' kormány a kormány" (!) — — — — —. Valóban ez nem hátráltatta volna; hanem: mert a' felette számos jó lelkű nemes Magyarok itélő tehetségeiken némi nemtelen lelkű magyar korcsok uralkodtak 's uralkodnak, kik az erős törvényeket, mellyek a' becsületes embert soha sem érik, azért hátráltatják lehetőleg, mert egész létök gyenge, félig meddig exequált 's könnyen kijátszható törvényeken alapul, minthogy erősbek fajtájokat gyökerestül kiirtanák, 's ekép az effectus azt mutatja, hogy

az eddigi gyógyszerek, mivel igen is szelidek, 's kiméllők voltak, nem használtak, 's ezen okbul, a' siker miatt, erősb 's hathatósb módokkoz kell nyulni; a' mi pedig a megbántást illeti, soha nem hihetem, hogy a' józan férfiu, mint egy náthás — hogy többet ne mondjak — gyermeképpen azért ne fogadná el a' tanácsot mert az néki tán egy kissé nyersen mondatik; a' mi nem volna józanabb mint ezen anecdota: Egy nagy uri ember sötétben egy mélyveremhez közelített "Jobbra tartson kend Isten-adta" — igy szól hozzá valaki; de illy durva mód csak megbántja a' Nagyságost 's azért sem fogad tanácsot 's azért is elbukik a' verembe, mert nem igy szóltak hozzá "Méltóságos Ur vagy Excellentiája, kérjük mély alázatossággal, méltóztassék vagy tessék egy kissé jobbra tartani, mert máskép verembe sülyed nagy uri drága személye." 'S azért nem is irok én a' jók 's valóban nemesek számára directe, hanem ugy reméllek nékiek némileg használni, ha őket mind azon rothadás helyeire figyelmeztetem, mellyek honunkat disztelenítik 's az egészet végveszélybe hozandják, ha azon helyeket egyenesen ki nem vágjuk, szurjuk, égetjük 's a' t.; t. i. hogy ha a' némi nemtelen lelkű magyar korcsoknak — kik, itt teszem például, a' Codex criminalis rendbehozását annyi századokig gátlák — álarczájokat le nem rántjuk, 's manipulatioiknak rutságát tökéletes fénybe nem állítjuk a' valóban nemes magyar közönség elé.

'S most, midőn az igazi nemes Magyart honunk diszéért kérem: ne hagyja magát azon tompa alacsonyság hőseitül elcsábíttatni 's fertőztetni, kik honunk mocskait részint jó szándékbul soha el nem akarják ismérni, mert igy hiszik a' nemzeti becsületet legsikeresben fentartani (!!!) részint jó okoknal fogva elemöket t. i. az émelygető sárt

minden módon leplezgetik, a' mi által fény 's felemelkedés helyett Hunnia csak mindig közel kering koporsója körül, — most egyenesen 's practice, nem poros, diplomák 's nyomorult szőrszálhasgatások után, hanem Isten előtt kérdem, mi uralkodjék rajtunk nemeseken: Önkény e vagy Törvény? Tudom azt fogja erre felelni a' nemesb nagyobb rész 'Törvény!' 'S ha ezt férfiui elszánással kivánja, arra is rá fog állni nemeslelküleg 's édes örömest, hogy a nemtelent se itélje soha is önkény többé, hanem semmi egyéb, mint Törvény!

Azok, kik bona fide azt hiszik: Senkinek e' tágas világon nincs annyi belátása, igazságszeretete, hogy rólok önkénnyel itélhessen, 's ekép a' törvénytelenség, ha őket illeti, legnagyobb csufság előttök, más részrül arrul vannak meggyőződve, hogy a' salus publica legnagyobb veszedelembe jöhetne, ha viszont saját önkénykedésiknek volnának szárnyai szegve, 's ekép a törvénytelenség, ha másokat illet, felette helyes; a' mi más szavakkal nem több, mint azt kivánni vagy követelni, hogy éppen az, a' mi magoknak legtürhetetlenebb, másoktul békével legyen türve, 's éppen az, a' mi őket, t. i. a' nemeseket tekintve, az egész respublicát sarkaibul kidöntené, másokat, t. i. a' nemteleneket tekintvén, viszont a' köz bátorságnak legnagyobb garantiája legyen; melly praetensiók azonban annyira ellenkeznek a' valódi nemes és öszinte igazságos ember becsületével, hogy itt minden keserüség nélkül barátságosan szólitóm fel az igazi Magyart, hogy semmi egyébért, csak igazság szeretetért, mondjunk nemes lelküleg 's önként azon hatalomrul le, mellyel részint a' törvény, részint az usus, és tán legnagyobb mértékben az abusus, fegyverze minket földesurakat fel jobbágyink ellen, 's emeljük őket messze

minden gyarló emberi szenvedelmink, indulatink 's önkényes hatalmaskodásink felül, az örök igazság 's részrehajlatlan törvény magas széke elé, hol csak az erény lehet paizs, 's semmi más a' világon.

Midőn azonban annyi selejtesnek is van szava a' dologhoz, használjuk szent czéljaink elérésére az emberi cselekvések legerősb rugóját is, t. i. a' nyereség 's haszon-utáni vágyat, 's mondjunk le azért, a' száraz önségi calculus következésében is, azon jusokrul, mellyeknél fogva jobbágyink némileg önkényünk alatt vannak, nehogy mi is valaha felsőbb önkény alá kerüljünk; azaz mérjünk alattvalóinknak egyirányos 's hosszu rőffel, hogy mi is igazságos lélekkel 's ferfiui öntudattal kivánhassuk magunknak az egyirányos és hosszu rőfet; a' mi más szavakkal ennyi "Zabolázzuk *önkényeinket* fel, 's ha nem nemes lelkünk sugtában is, legalább azon igen fontos okbul, hogy a felettünk lévő kényeknek sikeresben állhatván ellen, némi független zablátlanságinkért vásároljuk meg az igazi szabadságot, azaz terjesszük bátorlétünkért, szabadságunkért 's igy nagyobb hasznunkért a' P. 1ae 9us áldásit az egész ország lakosira.

Már a' mi a' törvény-előtti egyenlőséget illeti, ugy hiszem szükségtelen az Olvasót arra figyelmeztetni, mert annyi belátása remélem mindegyiknek lesz, hogy azt csak lassan lassan birhatni tökéletes kifejlésre, 's itt nem javasoltatik egyéb, mint a' törvény-előtti egyenlőség elvének elhatározása.

A' magyar nemes a' fogságot és halált kivéve, minden testi büntetéstül ment, a' mi igazán emberül 's felette józanul van; mert ekép nem alacsonyítja le maga a' törvény az embert állati sorba, minek következésében végkép minden becsület 's nemes érzésnek kell megszünni; 155-dik la-

pon pedig azt mondom, hogy népünknek mai kifejléséhez képest, némellyekre nézve a' testi büntetéseket mostanság még elkerülhetlen szükségeseknek tartom, a' mit előbbeni értekezésimben is, tán más szavakkal, de bizonyosan érintettem; ezen szakaszban végre a' törvény-előtti egyenlőséget javaslom; a' mi három adatbul azok, kik mindent el szoktak facsarni, 's kiknek elég világosan irni lehetetlen, könnyen egy felette vastag anomaliát huzhatnának, mellynek következésében vagy a' magyar nemest is ezentul testi büntetések alá kellene vetni, vagy a' nemtelent minden testi büntetéstül rögtön felmenteni, mert máskép mikép lehetne az egyformaságot elérni?

E' plausibilisnek látszó vád elkerülésére itt azt ismétlem, hogy most elég a' törvény-előtti egyenlőség principiumát felállítni, 's ennek utmutatása szerint tüstént egy olly fenyítő 's politiai törvénykönyv készítéséhez fogni, mellynek elsőbbike mindenkit az önkény üldözésitül megment, 's ekép minden becsületes embernek legbiztosb paizsa, a' bűnös nemeseket ellenben vagy hosszabb és szorosb fogság, akár tüstenti kivégzés által némileg azon kinnak aequivalensével sujtja, mellyel a' még baromi sorban lévőt testi kinnal bünteti, midőn ezen utolsót is csak akkor degradálja végkép állattá, mikor benne minden becsület és nemes érzés már kihalt. A' politiai törvénykönyv visszont egyenesen a' közönséges mindennapi bátorságot eszközli az által, ha nem itél és büntet is, hogy akárkinek is hatalmaskodásit megsemmisíti — paralyzalja, — 's a' legelszántabb rendbontó féktelenségit a' közönségre nézve ártatlanokká teszi.

Most — 's mit akarjuk tagadni azt, a' mi semmi egyéb mint a' comoedia titka, mellyet kiki tud — a' nem-

telen sokszor minden törvény ellenére, egyedül a' nemesnek önkénye alatt izzad és szenved, 's testébül a' kintul majd majd kiszakadó szavat, ha csak Isten 's minden szentjei nem, más ugyan nem igen hallja; a' nemes ellenben nem ritkán akármilly excessusokat kövessen is el, még is minden törvény mellett, büntetlen és épen buj ki; 's ekép meg is esik tán többször mint gondolnók, hogy az ártatlanul vagy önkény által rettenetesen büntetett, szolgai állásban találkozik azzal, kit a' legnagyobb nyilványos megbántásért nem érte, vagy érni nem akarta a' törvény, 's ki mindent lenéz.

Tudom illy állításra egy rész felette neheztelni szokott, quia veritas odium parit, egy más rész pedig illy eseteknek felette ritka előfordulását vallja csak meg, 's igy azok veszedelmét korántsem tartja nagynak, midőn végre a' legnagyobb rész igy okoskodik "Tökéletesség nincs, 's ez mindenütt megtörténik" 's ekép hihetőleg csak felette csekély rész fog velem kezet és vallja meg, hogy az állítás igaz, 's igy segítni kell.

Már a' mi a' megbántottakat illeti, itéletem szerint nem felette ügyesen cselekesznek, ha nagy zajjal hirdetik felébredt 's boszonkodó érzelmöket, mert az által vagy azt vallják egyenesen meg, hogy ők személyesen vannak érintve, vagy hogy az önkény, igaztalanság 's ebbül származó számnélküli becstelenség maszlaga az ő igazi elemök! Sed de gustibus etc.

Mi pedig azon ritka eseteket illeti, mellyek a' nemtelennek ártatlan vagy igazságon-tuli elnyomatását, a' nemesnek ellenben büntetlen vagy korántsem eléggé büntetett hatalmaskodásit illeti: kész vagyok magam legelső azt mondani, 's ekép azt ismétleni, a' mit eddigi munkámban több

helyen mondottam, hogy a' magyar becsületnek 's férfiui nemes tartásnak legbizonyosb jele 's tanuja az, hogy olly mód nélkül tág körök közt, mint a' millyenben a' magyar nemesség foroghat, idomlag még is olly ritka 's kevés igaztalanság és szivtelenség adja elő magát és foglal helyt mint éppen Hunniában. De nem abban van helyezve a' dolog veleje, hogy illyesek *ritkán történnek*, hanem hogy *büntetlen történhetnek*.

Ezen utolsónak iszonyu béfolyását egész polgári létünkre nézve — merem állítni — eddig soha nem méltattuk eléggé figyelmünkre; 's im ez oka, hogy fenyítő 's politiai törvényink alig vannak, a' mi okbul megint a' *nagy szám* bátorléte 's ekép megelégedése sem olly nagy és nem is lehet olly nagy, mint a' millyen rájok nézve, mint emberekre igen kivánatos, ránk nemesekre, 's kivált nagyobb birtokosakra nézve pedig felette hasznos lenne.

Igaz, hogy illyesek másutt is történnek; de milly nyomorult illy szolgai argumentum, melly minden becsületes ember vérét legkeserűbben felingerleni kénytelen. Ha lábaikkal tapodják, 's ugy szólván ebeknek vetik is az Istennek olly külön szinü nemzetségi a' becsület, valódi nemes érzés is igazság érzelmet, az nem szolgálhat nekünk Magyaroknak, én legalább ugy hiszem, pirulást okozó bujósdi ajtócskául, vagy azon mindenek felett nemtelen ürügyül, hogy alacsonyságok közt mi is sorvadozhassunk. A' kérdés az: ki van e már annyira fejtve nálunk a' törvény-kiszolgáltatási rend, hogy annak minden javítása csak pium desiderium 's Utopiába való lehet? Mire a' becsületes embernek az lesz felelete: hogy bizony még sokkal is lehet azon reszelgetni, intézgetni 's javítni a' nélkül, hogy Utopia képe még azért előttünk feltünjék, minek következésében nem az foly, hogy

nálunk semmi javítás ne történjék, minthogy másutt is van több mint sok becstelenség, alacsonyság, menybekiáltó vétek, hanem hogy alkotmányunkon a' lehető legnagyobb javításokat esztendőrül esztendőre, naprul napra, órárul órára eszközlenünk legszentebb kötelességünk, habár a' világ minden nadrágtalani, kontyosai, bugyogósai, golyvásai 's a' t. egymásnak vérőket innák 's csontjaikat rágnák is.

Egész irányzatom tehát nem oda megy, hogy a' magyar nemes jusait csorbítsam, hanem éppen az ellenkezőre, t. i. hogy annak jusait, azaz bátorlétét, legnemesb örömit 's valódi szabadságát mód nélkül neveljem, a' mi nem egyéb mind a' legvalódibb haszon.

'S itt világosan tünik elő, hogy itt is mint mindenütt, az, a' mi a' legnemesb és igazságosb végkép 's csak kis idő leforgása alatt mindig a' legmegjutalmazottabb, t. i. a' leghasznosb is; minek következésében bizonyos, hogy minél jobban megbecsüli egy rend a' másiknak igazait, annál biztosabban élhet minden rend saját igazainak csorbátlan 's megtámadatlan körei közt is.

Minden ember szereti az igazságot, de a' becstelen csak magának, a' becsületes ellenben minden felebarátinak; 's midőn a' lélekisméretlen kész embertársát önkénye szerint itélni, 's egyszerre alperes 's birói személyt játszani, irtózni fog illy tettül a' lélekisméretes 's őszintén megvallani, hogy két felekezet közt csak egy harmadik lehet biró, vagy ha egy harmadik nincs, egyedül az Isten.

A' hatalmasb által büntetlen sőt gunyolva sértethetés 's elnyomathatás elég a' természet minden kecseit elkeseríteni, — 's mint Világ czimű munkámban érintém 'elég Damocles kardja, habár nem szakad is le, a' legnagyobb szerencsének kettétörésére'; Damocles fejére sem szakadt le az

soha, de még is elég volt a' *leszakadás lehetősége is* minden nyugtát eltemetni.

Az emberi élet ugy sem egyéb mint egy szünetnélküli megcsalt remények, kijátszott fáradozások 's eldült munkálodások rövidebb vagy hosszabb láncza. A' bizatlankodás, bátortalan lét mindenütt keseríti földi pályánkat, hanem ez emberi sorsunk, mellyet elszánással türnünk kell, 's azon okbul türnünk lehet is, mert annak kellemetlen sulyát felettéb könnyítnünk hatalmunkban van; de ha polgári rendezkedésink által létünket még bizalmatlanabb 's bátortalanabbá tesszük, akkor valóban minmagunknak vagyunk legszivtelenebb ellenségi, kik saját kezeinkkel akasztjuk fejünk felibe gyenge lószőrrel a' hegyes kételü vasat.

Nemesi bátorlétünket tán éppen olly nagy mértékben tartá eddig köztünk fel a' 'Véletlen' mint akármi egyéb, errül legyünk meggyőződve; egyszersmind ne felejtsük, hogy mindig, de kivált mái napokban, a' Véletlen ugyancsak gyenge alap, mellynél az okos biztosbat keres, 's melly ránk nézve semmi egyéb, mint azon támasz, mellyen az erény 's ártatlanság, akár a' legelső palotában, akár a' legutolsó kalibában fényledez is, méltó jutalmát, t. i. a' tökéletes bátorlétet 's köz megbecsülést nyeri; a' bün és vétek viszont minden személyes tekintet nélkül, egyiránt érzi a' nemzet — hozta törvény hatalmát, — a' mi egyenesen a' törvény — előtti egyenlőség principiumának elfogadása 's mindenkinek a' legtávolabb önkénytüli felszabadítása, 's kirekesztőleg csak igazságos de tántoríthatlan törvény alá iktatása.

Azonban valamint emberek közt szentebb nincs, mint józan törvények, ha t. i. i. azok pontosan teljesíttetnek mindenki által: ugy alig van valami nevetségesb mint olly törvény, mellyet senki nem teljesíthet, vagy általá-

ban nem teljesít. A' törvény tehát magában bármilly jó is, még semmi, ha annak csak az engedelmeskedik, ki éppen akar, 's a' kormánynak nem áll hatalmában szorítni is mindenkit a' törvény-teljesítésre.

És itt ágzik el azon kérdés: valljon mikép lehet a' törvényhozó test parancsait a' közönség által meg is becsültetni? Ha a' végrehajtó hatalomnak nincs elég hatósága, és szabad köre, holt portéka marad a' törvény; ha pedig igen is sok hatósága 's nagy szabad köre van, akkor megint a' törvényhozó test sülyed le szükséges méltóságárul!

'S im ezen kormányzási legfontosb kérdésnek eddigi fejletlensége okozza, hogy legtöbb ország ezen két élesztő principium iránytalan idomzata következésében, vagy felette sok, és részint jó de holt törvényü, mert bennök a' végrehajtó hatalom parányi; vagy szinte semmi törvényü, de még is gyorsan forgolódó, mert nálok a' végrehajtó hatalom nagy.

Mi Magyarok az első cathegoriában állunk, 's tán legmagasabban, mert hála az Egeknek, hiszen törvényekben csakugyan nem szükölködünk, 's bizony némellyek felette jók is, pedig annyira, hogy valóban ugy látszik, mintha köz boldogságunkra egyebet se kellene tennünk, mint törvénykönyvinkbül a' virágokat kiválogatnunk, 's azokat a' többi vakásra gyüjtött csalány, vadócz, burjány 's több eféle gyomnak tüze felett ujolag ismét felszentelnünk, az executivát pedig *éppen annyi* hatalommal ruháznunk fel, mennyi kivántatik a' törvények pontos, elmulhatlan gyors végrehajtására a' nélkül, hogy legkisebb önkényi mag essék a' törvények közé, mert akkor mindennek vége. Már e' részben azt a' '*hogyant 's ne to-*

vább'-at kijelelni megint más dolog — mirül annak idejében azonban egy próba-javaslatot igérek, melly már ugy szolván kész. De most legyen elég 'egyenesen az effectus után elismernünk, hogy sz. István idejétül kezdve mai napig szinte egy törvényünk sincs, melly félremagyarázva, elfacsarva, elfelejtve ne volna, vagy mindig szentül teljesíttetnék bé'. A' mit nem tagadhatni, mert a' rendszerinti 24 óra, melly közt Isten segítségével mindennapi kenyerünket esszük, azt minden pillanat, és sokszor a' leghangosb és élesb szavak által bizonyítja, hogy a' legdemocraticaibb alkotmányokban, mellyeket eddig csak ismerünk, sem állott a' parancsolók száma a' szófogadókéihez olly felette liberalis proportióban mint nálunk, hol valóban számtalanul több a' törvénycsikaró, ficzamító, fejtő (!) vagy nem-értő, de még is hozó (!), mint az, ki a' törvények valódi szellemét értené 's azok parancsát mindenütt 's mindenkor szentül teljesítni kész volna, a' mi a' republicanusnak legnagyobb dicsősége — — — — — midőn — — — — — — — —.

Legnagyobb bajunk tehát az, hogy törvényünk elég van, de azok igazságos magyarázói 's engedelmeskedői koránt sincsenek elegen. 'S ezt törvénykönyvünk legjobban tanubizonyítja; mert egy megtartatlan törvény felett egy másik emelkedik, melly csak éppen azt mondja, de egy hajszálnyira sem teljesíttetik jobban; a' mi annak jele, hogy a' törvény-hozók sejdítik ugyan a' hibát, mert tapogatnak utána, de vagy nem tudják, hogy ezer megtartatlan törvény nem erősb, mint egyetlenegy illy szinü, 's ekép hasztalan az 1622: 2^ik törvényre rakni az 1635: 94, — 1647: 154, — 1655: 49, — 1659: 1, — 1681: 58, — 1715: 14, — 1723: 7, — 1790: 13, — 1825: 5^ik törvényt vagy azon veszedelemtül

félnek, ha az executivának hatalmát emelik, hogy azt semmi mód többé visza nem tarthatják.

Ha pedig valaki kérdezné "Valljon mi jobb a' két rossz közt: olly országlás e, hol hijányos a' törvény de mindent jól forgat az executiva, vagy az, hol a' törvény jó, de az executiva hija miatt a' törvény csak irva van"? tán igy felelnek 'Az első Országlás rajza egy beteg testnek, mellyet azonban orvosi gond látszólag egésségben tart, 's melly mindaddig, és tán igen jó erőben élhet el, mig arra egy felette ügyes gyógyász — mi azonban nagy ritkaság — szünetlenül vigyáz fel; a' második országlás pedig egy olly test ábrázolatja, melly egésséges és jó alkotmányu, azonban heverés, rosz táplálás 's néhai korhelység és ittasság által ugy annyira elbágyadt 's halványult, hogy erőt senki nem tesz róla fel, 's az első, habár hitványabb test is, minden összeütközésben meggyőzné ezen sokkal erősb 's jobb alkotásut, melly végkép, ha jobban nem ügyel a' természet törvényire, t. i. soha nem mozdul, szinte kilencz részeitül továbbá is el akarja tagadni a' világot, 's mind lelki mind testi jobb táplálékot, 's nem fékzi meg önkényi 's betyárságinak igazságtalan rakonczátlanságit, ugy rogyik össze vagy inkább ugy alszik el, mint minden, a' mi az örök természet 's igazság utjábul kitér.

Ezen utolsó rajz, ugy hiszem, némileg Magyarországra is alkalmazható; 's ha ugy van, ne bitangoljuk, a' Magyarok Isteneért! hazánk erős alkotását az által, hogy törvényink jobbára csak alszanak, 's inkább csak az él hiven szerintök, kinek semmi törvény sem kell, t. i. a' jó 's becsületes ember. Ha pedig felálland az emlitett 5 törvény is, mint a' magyar alkotmányyal éppen nem összeütköző, sőt annak valódi belső szellemébül kifejlett javitás, akkor szükségkép foly

az is, hogy a' nemtelennek csonkíttatlan igazaira sikerrel 's ön megelégedésére felvigyázzon egy

TÖRVÉNYES PÁRTVÉD.

"Hiszen a' nemtelennek ugy is van törvényes pártvédje; mert a' polgárság maga magát constituálja, á szántóvető képviselője pedig a' vármegyei Fiscalis" — igy fog szólni sok; mire én viszont igy: 'Annál jobb, ha van, a' mi csak annak tanuja, hogy eleink igen átlátták, milly szükséges a' teher és kedvezés mellé az elő pártvéd is, nehogy a' keserű mint sulyosb, az édes pedig mint könynyűbb legyen'.

Az egész kérdés tehat nem abban áll, hogy valami szokatlan és uj alkottassék; hanem hogy a' dolog veleje változatlan maradjon, 's csak a' formán tétessék némi javitás.

Számtalan óriási Reformator, ki rögtön a' legcivilisáltabb nemzetek kaptájára akarná vonni az egész emberiséget, 's a' Töröknek 's Bolgárnak szint ugy, valamint az Angolnak 's Amerikainak Sajtószabadságot, Iuryt, Kamarákat 's ministeri responsabilitást kivánna adni, a' magyar szántóvetőnek mostani képviseletét, t. i. hogy őtet egy nemesember repraesentálja, Lafontainenek némi igen helyes, és Fáy Andrásnak — itéletem szerint — némi még sokkal helyesb meséivel hasonlitja össze, hol mint tudjuk, nem ritkán a' husevő viseli a' fűevő képét. 'S mennyire lehet azon esetet, hogy a' *nemes* repraesentálja a' nemtelent, illy mesékhez némi igazsággal hasonlítni, azt itt nem vizsgálom; hanem arra szorítom kereken 's minden előzmény nélkül meggyőződésemet, hogy a' magyar szántóvetői képviselet

formájának nem az a' baja, hogy *ötet a' nemes repraesentálja*, hanem hogy *nem ö maga választja képviselöjét.*

Ebben fekszik mind a' nemesre, mind a' nemtelenre nézve a' kár.

Ezen utolsót sokan sophismának fogják állítni, tudom; 's nem egyéb okbul, hanem csak azért, mert tán sejditlen vagy sejtve is, mindig ön személyes hasznokat szokták az egész rend hasznával összekeverni. Illyesek ezen javítást felette veszélyesnek, t. i. magokra nézve igen alkalmatlannak tartanák; mert hiszen most — 's nem akarok senkit sérteni, de ki kell mondanom — országunk számos vidékin vagy mindig hallgat a' megyei Fiscus, ha szól a hatalamas földesur, bármilly nagyon rimánkodjék is a szántóvető; vagy férfiasan szól, de uj választáskor csuda, ha ki nem marad. 'S ez természetesen soknak igen kellemes és hasznos; de valljon kinek? Annak, ki sötétben szeret bujkálni, 's másoknak minden alkalmatlansága nélkül alkalmatlankodni.

Minden pörben az emberi jusokat tekintve, azt hiszem legelsőnek, hogy saját ügyvédjét válassza mindenki; 's ezen igazábul valakit kirekesztni akarni, a' legméltatlanabb igaztalanság. Ezt köztünk tán senki se veszi kérdésbe; a' mit azért szabad feltennem, mert a' szántóvető bizonyos esetekben akárkit valósággal választ is ügyvédül! De milly kevés tekintete 's ekép milly kevés sikere van illy pártvédnek ahoz képest, mellyel az birna, kit egy egész megyének *nemtelen* 's adózó közönsége választna, 's ki a' hazai törvények által sanctionálva volna is?

"Hiszen éppen ebben áll a' nemesi statusra nézve a' veszedelem, hogy egy illy pártvédnek igen sok tekintete, 's módnélkül is nagy sikere lehetne" — Mire én azt jegyzem

meg: 'bizonyosan igen nagy veszedelem, de csak azokra, kik mások jusait akarják sujtatlan áthágni, 's azt végveszélynek 's tökéletes elromlásnak tartják, ha saját önkénykedésikre zabolát sejdítnek 's látnak rakatni; de nem ugy az igazságszerető földesurakra, kik inkább fogják türni azon alkalmatlanságot, melly rájok illy törvénymódosítások által háramolhatnék, minthogy most sokszor igy kénytelenek fohászkodni az egekhe "Uram Isten, valljon hogy vannak szegény jobbágyim!"

"'S miért laknak külföldön, miért utaznak, miért nincsenek jószágikon, tudnák akkor mind azt s a't." Illy már annyiszor hangzott kongás fog erre hallatni. De valljon az, ki hivatalban, vagy orvosi kezek közt van, tehet e mindig a' mit akar? Vagy nincs e ollyan is a' honban, ki bármilly független legyen is, számosb urodalmakat bir, 's ekép akármilly jó akaratu lenne is, még se lakhat A, B, C, D, E, F, G, H, 's a' t. az országnak tán távol 's különféle részein fekvő urodalmiban, mert személye csak egy, a' miriül nem tehet, 's igy szükségkép mindenütt csak kevés ideig maradhat, 's mindent csak átrepülve 's távolrul láthat. 'S végkép milly nevetséges praetensio részint a' bölcs, részint a' constitutionalis ember itélete előtt, gyarló embertül általányosan véve olly csudákat kivánni, mellyek a' legbizonyosb canonisatióra vezetnének unanimiter, t. i. azt kivánni, hogy valaki az élet minden kellemeiriül mondjon le, 's ide haza élte fogytáig uriszéki praesidiumot igazságos lélekkel vigyen 's a' t. a' mi felette szép volna, de mellynek kivánata valóban nem egyéb, mint egy lágy szivű 's puha koponyáju pium desiderium, önmystificatio, vagy a' mi leghihetőbb, egy résznek a' másik szemeiben szálkát 's magáéban még gerendát sem látása. A' constitutionalista vi-

szont kaczagva hallja azon nyomorult methodust, melly szerint sok az által akarja előmozdítni a' köz szabadságot, nem hogy mindenki természeti szabadságának egy részét a' társasági szabadság elnyerése végett áldozza fel, a' mi helyesnél helyesb volna, hanem hogy annyira mondjon le minden szenvedelmirül, legsürgetőbb élet mentességirül, immunitásirul, hogy végre még a' koldusnál függőbb, egy bizonyos tájék levegőjét, 's egy bizonyos folyó vagy kut vizét legyen kénytelen színi és inni, 's olly orvosi gond hijával, mellyben bizik, élte fogytáig sorvadozni, mibül az sül ki, hogy volna csak sikere az illy antiphilosophiai ábrándozók theoriáinak, csupa szabadság keresésében, az ember végre legnagyobb rabbá válna.

Nem illy gyáva 's felhőkben nyargaló speculatiók, mellyekkel csak azok szoktak fejtörve vesződni, kiknek birtoka nincs, vagy kik természeti hajlandóságok szerint, vagy tán más okokbul, mindig otthon szeretnek, vagy tán kénytelenek ülni — nem illy éretlen theoriák mondom, vetik a' szántóvető bátorlétének 's ekép nagyobb megelégedésének igazi talpkövét; hanem az, hogy ő egyenlő bátorságban 's nyugalomban élhesse napjait, földesura akár jó akár rossz, akár eszes akár esztelen, akár mindig otthon ülő akár mindig odakün kószáló legyen is. 'S ezt sikeresen 's illusio nélkül csak ugy érhetni el, ha a' szántóvető ezentul maga választja törvényes pártvédjét.

Tudom mind ez ellen ezernyi bujósdi ajtó áll nyitva, mellyeken az igazságtalanok serege mindig plausibiliter ki ki, 's át át szokott surranni.

"Nem mond az le az élet minden kellemeirül 's egy cseppet sem áldozza fel magát, ki Hunnia határi közt üti fel lakhelyét." Igy okoskodik sok. A' miben én tökéletesen

kezet fogok; mert azt hiszem: nincs és nem lehet a' lelkes embernek sehol is nagyobb kelleme, mint ha honna javának szenteli napjait, akár örök jég fagyassza, akár a' nap leghőbb sugári süssék is azt, mert "megérdemlett Honkoszorú nélkül meddő telek a' rövid élet." V—. De ez néhány kevéssel tán csak mi saját vélekedésünk kedves Olvasó; 's éppen azért, hogy ezen érzésünk becsben tartassék tiszteljük akárki vélekedését is. Legyünk igazságosak, hogy mi is férfiui öntudattal 's elszánással, nemcsak az ismért Horatiusi *tenax*, hanem *justus* ember méltóságával és sulyával is szolgálhassuk a' hazát; minek következésében többek közt, minden idegen hatalomtul menten és szabadon fogjuk mindig választni országgyülésinkre küldendő követinket; hanem hogy ezen szép jusunkat nyugottabb lélekismérettel, bátrabban 's több hihetőséggel tarthassuk is fen, arra is rá fogunk állani, hogy a' szántóvető is minden hatalmunktul menten és szabadon válassza ismét az ő vármegyei képviselőjét, 's ha ezt nem teljesítendjük, akkor az Isteni szót, 'quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris,' melly annyiszor volt fogaink közt, bizony csak ugy mondtuk el, mint a' varju szokta némi rátanított szavait elkárogni, 's ezt halhatatlan embernek halhatatlan felebarátja ellen büntetlenül tenni lehetetlen.

"Nincs még a' szántóvetőben elég bélátás, magának olly embert választni, ki igazi hasznát előmozdítni 's eszközleni is tudná." Igy fog itélni sok. A' mit én szüklelkű sophismának tartok, minthogy nincs olly buta nép, ki meg ne tudná különböztetni barátját ellenségétül 's a' gyávát a' hatalmastul, a' mit a' régi közmondás "vox populi vox Dei" igen bizonyít; ám de tegyük fel, hogy nem választ magának alkalmas embert, mi lesz következése? Hogy három eszten-

dőre választotta csak, 's minekutána illy pártvéd ítéletet nem hoz, 's igy veszedelmes hatalma se nagy, három esztendő leforgása alatt a' szántóvetői közönség szemei annyira felnyilnak, hogy minden bizonnyal — 's ezt a' tapasztalás nyilván mutatja — ezentul mindig azon emberre fog egyesülni votuma, ki legsikeresben védheti 's védendi is igazait. És ha mi azt mondjuk "Nincs a' szántóvetőnek illyeshez még bélátása" — ámbár velünk nevekedett 900 év óta: nem vagyunk e az örök igazságnak soha ki nem játszható törvényei szerint viszont azon veszélynek kitéve, hogy egy magasb hatalom hozzánk is ekép szóljon, vagy inkább velünk igy cselekedjék 'Midőn a' *sanior pars* döntött még el szinte mindent, akkor szabad lehetett (!!!) a' követi választás; de most, minekutána mindenbe belé kottyan mindenki, akár tudja mirül van a' szó, akár nem – – –, most már olly ügyességgel kell vinni a' dolgot, hogy az választassék követül, ki az egésznek legsikeresebben is szolgálhat.' 'S ha B. azt mondja "én igen is jól értem, nekem mi hasznos, mi káros, 's azért nem is engedem, hogy valaki választásimba elegyedjék, hanem C. nem tudja mind ezt, 's ekép kötelességem érette választanom" — a' talio törvénye szerint nem foly e megint az, hogy A'. is azt fogja tán mondani "én infallibilis vagyok, 's azért kényem szerint teszek, B-nek pedig nem engedhetem, hogy ő éretlen szabadsági sophismái közt elvesszen, 's ekép jóllétére, valóságos szerencséjére (!) kinszerítni fogom—". Minek morálja az, hogy B. mindaddig nem fog igen erősen ülni jusaiban, mig C-nek jusait csak mindig ő akarja fejtegetni; 's ekép B-nek haszna és szerencséje mindaddig nem igen biztos alapon fog nyugodni, mig C-nek haszna és szerencséje csak önkényi légben lebeg.

"Mind errül nem lehet szó, mert a' pacta conventa, a' Ius et c." 'Ez mind igaz; de viszont a' hatalom!' "Ennek nem kellene soha is történni." Ez is igaz. De mennyi nem történik a' világon, a' minek nem kellene megtörténni! 'S milly szegény vigasztalás az — a' tiszta moralis és metaphysicai dolgokat kivéve — ha valaki csak illyformán vigasztalja magát "Elvették ugyan mindenemet, de nem volt jusok hozzá; kidobtak bizony házambul, de azt tenni nem volt igazok; tönkre tettek mindenestül, de ez törvénytelenség volt 's a't." Zeno 's más kevesek tán mindent nevetve 's örülve fognak tűrni, de a' nagyobb résznek ugyancsak sovány compensatio, ha vesztett butorért, házért, szóval mindenért csak a' principium csorbátlan fentartásával vigasztalhatja magát.

Ha valaki szabad akar lenni önkénytül 's maga választni pártvédét — a' mit igazságosan senkitül sem tagadhatni meg — akkor arra is rá kell állania, hogy senki se függjön az ő saját önkényétül is, 's neki se legyen legkisebb befolyása viszont annak választásában, kit megint valaki más választ pártvédül. 'S ez ellen Isten előtt, ugy hiszem, igazságos embernek kifogása nem lehet. A' mi pedig egy résznek, illy férfiui szabad cselekvésmódra megérettségét, t. i. hogy már tud némileg magárul is gondoskodni, — a' másik résznek ellenben éretlenségét illeti, — mellynek következésében mindenben még dajka kell nékie — itéletem szerint azon almafára emlékeztet, mellynek egy törzsökbül felemelkedő ágain, 900 esztendő óta függ temérdek alma, 's ezeknek egy része mindig azt mondván a' nagyobb számhoz "Ti még nem vagytok érettek" — ezen utolsók végkép azt felelhetnék tán "Ti pedig már rodhadtak vagytok, és igy - - 's a' t. 's a' t" Sapienti pauca!

Megengedem azt is, hogy nem 3, de 48 esztendő fog kivántatni, mig némi megyének adófizető közönsége derék pártvédet fog választani, sőt azt is meg akarom engedni, hogy soha sem fog választani magának arra termett embert; hanem mind ez javaslatomat egy cseppet sem gyengíti; mert nem abban áll a' dolog veleje, hogy *jó pártvédet válasszon* a' szántóvető, hanem hogy azt *maga válassza*, azaz hogy azon kárt, melly egy hijábavaló pártvéd által háramolhatik tán rá, csak *magának* 's *ne másnak* tulajdoníthassa! 'S itt fekszik a' dolog veleje, mert magát senki se tartja olly bünösnek mint mást, és ekép kiki sokkal könnyebben és szivesebben megbocsát magának mint másnak legnagyobb kárt tesz is, soha nem fejlődik ki annyi bosszu — a' mi országokra nézve a' legerősb méreg — mint mikor egy rész a' másiknak csak legkisebb alkalmatlanságot okoz is. Például: ha valaki egy másiktul egy könnyű ütést kap, valljon nem fog e haragja felzúdulni; 's nem fogja e bevádolni vagy magának venni elégtételt? Ha pedig ezt semmi mód nem nyerhet, nem marad e keblében bizonyos tövis, melly fajdalmasan sértendi, valahányszor ütője jut eszébe? Ki hallotta ellenben valaha, hogy valaki beárulta legyen magát, mert teszem, részegségében vagy ügyetlensége által egy szemét lökte ki? 'S ki volt, ki illy valóban igen érzékeny megbántásért magát bezáratta, vagy magán - - - - csapatott volna? Nincs példa, mert magának az ember mindent 's még a' legérzékenyebb megsértést is megbocsát, midőn másnak nemcsak a' legkisebb megbántását, de sokszor a' megbántás gyanuját, sőt némellykor legjobb akaratját sem bocsátja meg. Igy van a' pártvéddel! Az önválasztottnak mindent megbocsátunk, a' ránk tolottnak semmit! 'S midőn én mások érzelmit 's kivánatit legigazságosabban

hiszem magaméi után kitapogathatni, szivembül kivánom, hogy mindenki maga magának választhassa szószóllóját; mert én egyenesen megvallom, hogy akármi zavarba jöjjek is — ámbár számtalan, hasonlíthatlanul mélyebb bélátásu mint én, 's tán sok jobban is tudja hasznomat mint magam — azért e' részben még is csak saját kis belátásomba fogok inkább bizni, mint másébа, 's ekép mindig azt kivánni, hogy pártvédem választásánál, akár a' megyei választáskor, akár országgyülésre, akár személyem és sajátom védelmére, senki se folyjon bé az elsőkre mint én 's azok, kiknek törvényes jusok van hozzá, az utolsóra pedig csak kirekesztőleg magam. És érzem, hogy korántsem boszonkodnám annyira, ha önválasztási pártvédem akármilly bajba keverne is, mint ha a' rámparancsolt véd, némi kegyelmeket is volna képes érettem kirimánykodni. 'S illy érzéssel mindenki több vagy kisebb mértékben, de bizonyosan bir; mellyet ha nem a' nemesb érzelem suglában is, legalább az ész tanácsában becsültetni javaslok, mert végkép csak olly rőffel fognak nekünk is mérni, mint a' millyennel mi mérünk másoknak!

Hogy eddig a' dolog, mint állott, jó lehetett, nem vizsgálom sőt megengedem; hanem valamint van idő, midőn a' természet jusai szerint, a' gyermek felszabadul szülei hatalmok alul, 's egy önálló férfinak atyja köteles némi jusokat neki átengedni, 's felette sok zavar támadna, ha egy 40, 50 esztendős ember vagy is inkább fiu mindenben atyjának jó kedve 's önkénye alá lenne vetve: ugy azt hiszem, 900 esztendő leforgása alatt, csakugyan annyira megérhetett 's meg is ért már a' magyar szántóvető, hogy pártvédjének választása, tökéletesen tulajdon belátására 's akaratjára bizathatik minden veszély nélkül. Ha

ügyetlenül választ, meg fogja magának bocsátni, 's jobbat választ; vagy ha még ügyetlenebbül választ, magának ismét megbocsátni 's ugy tovább; melly szép moderatio, mert az emberi természet legmélyebb tulajdonin alapul, minden panasznak legbizonyosb orvos-szere 's minden felingerlésnek legbiztosb óvadéka — praeservativuma —.

Most a' természetelleni usus, a' talionak szivünkre nem eléggé vehatő de bizonyos bosszuján felül — mellyet érteni lehet inkább mint kifejtegetni — még másféle okvetetlen anomaliákat is szül. A' becsületes és gyengéd-érzésü földesur sokszor nem tudja uriszékeken mi tévő legyen, mikor — a' mi annyiszor történik — jobbágyinak kivánságival legközelebb haszna jön összeütközésben; 's ekép — mert közte és a' szántóvető közt olly biró, kiben ezen utolsó tökéletesen biznék, nincsen — magát nem ritkán olly mostoha itélet-hozásra elhatározni kénytelen, nehogy az öntudat kristálja még csak távolruli homálytul is szeplősíttessék, mellyet a' legigazságtalanabbul kemény biró sem mondott volna ki.

'S ha őszintén meg akarjuk vallani miért veszik a' felsőbb dicasteriumok, mint p. o. a' Kanczellaria, a' Helytartó Tanács, annyiszor 's tán minden idomzaton tul — miokbul elég panasz hallatik is — a' földbirtokos ellen a' szántóvető pártját: nem fogjuk tagadhatni, vagy legalább hinnünk kell, hogy az egyéb okokon tul tán azért is történik, mivel általányosan mindig a' szántóvető szokta huzni a' rövidebb szalmát, 's ekép általányosan inkább a' szántóvetőnek kell fogni pártját. A' mi ellen igazságos panaszunk nem lehet, mert csak ugy tesznek velünk mint mi másokkal! 'S im itt igen szembetünőleg látszik, milly okvetetlenül szül végre az önkény mindig önkényt.

Sokan, tudom, azt fogják erre megjegyezni, hogy a' Megyék nem ritkán felette nagyon pártolják a' szántóvetőt hatalmas földesura ellen; de erre csak azt felelem: Igen is mód nélkül sokszor történik ez, a' mi felette dicséretes; hanem viszont azt bátorkodom kérdezni: mindig csak az igazság szeretetéért történik e ez, vagy néha nem azon irigy indulatosság sugtában e, mellyel *némi* communitások, *némi* nagy birtokosak ellen viseltetnek?

'S hát a' nem becsületes 's nem gyengéd-érzésü földesurak mikép bánhatnak 's mikép is bánnak jobbágyikkal? Irjak e itt *fel*, vagy inkább naplókönyveimbül *le* némi kis anekdotát? Ezt csak felszólításra fogom tenni, ha az t. i. olly helyrül jő, melly megérdemli a' feleletet, azonban addig is magamat akarom citálni a' legártatlanabb és a' honban minden napi 's minden órai esetben. Nem ritkán változásokat kivántam tenni 's tettem is jószágimban. Házhely és földcserére volt szükség.

Én 'De nem fogják e sajnálni jobbágyim régi földeiket?'

Tiszttartó. "Egy cseppet sem Méltóságos Ur, hiszen adunk nekik jobbakat."

Én — a' jobbágyokhoz — 'Barátim, nékem földeitekre szükségem van'. 's a' t.

Jobbágyok. "Már mondta a' Tens Tiszttartó Ur – –. Legyen Nagysága szegény fiainak atyja – – –"

Én 'Nem foglak Benneteket soha is elhagyni 's a' t.'

'S im kész volt a' mennyei szabad egyezés!!!

'De hát miért nem szóltak jobbágyim?' igy tudakoztam később, midőn megtudtam, hogy abbul vetettem őket ki, a' mi nékem *előitélet nélkül* sovány földnek 's rongyos szalmafedélnek látszott, a' mi azonban az ő szemökben —

mert ott élték napjaik édeni idejét — paradicsom volt! 'S abbul én hajtottam őket ki! De miért nem szólottak? Mert engem ritkán láttak, minthogy körülállásim a' sokszori velök lakást nem engedék, a' tiszttartó pedig minden esztendőben 365 nap volt rajtok; 's ekép a' probabilis — mert azt se tudták bizonyosan — gratia, ugy álott rájok nézve a' lehető sőt hihető disgratiához, mint 14 nap 365 naphoz; 's igy a' *hallgatás* tán a' legjózanabb volt!

'S most midőn azt állítom, hogy sokszor a' földesur legjobb akarattal sem tudhatja meg, Jobbágyinak legbelsejökben mi baj, mi bu, mi szomoruság van — 's az egy hidegvérü igazságtalan Vampyr, ki azt hiszi: bennök semmi érzés nincs — Istenhez kiáltok "Világosítsa fel a' köz bátorság 's kisded honfi utóink kedviért, a' Magyarnak azon részét, melly törvényeket hoz, 's birja arra, hogy a' most említett két felekezet-közti igazok kiszolgáltatásának basisa se Véletlen, se Irgalom, se Indulatosság többé ne legyen, hanem *egyedül Igazság.*"

Ne büntesse ezentul a' scrupulosus földesur maga magát, 's ne favorizálja sem a' Kanczellaria sem a' Helytartó Tanács a' szántóvetőt szoros igazságon tul, a' nemesi közönségek pedig ne ostorozzák a' *szegény gazdag urakat*, kik ugy is, ha nem elegendőleg bár, de bizony szépen vannak a' köz megvetés által flagellálva már; 's a' mindent merészlő földesurak végre ne *vampyrkodhassanak* büntetlen, de védje a' szántóvetőt az, kit maga magának választ. 'S mindnyájan a' rosszakat kivéve, valóban meg leszünk elégedve! Cserélni, a' legalkalmasb sőt a' legjobb földeket magunkéva tenni 's a' t. ezentul is fogunk, csak hogy az egyezés valóban mind a' két

részrül szabad 's nem a' szabad egyezésnek satyrája leszen.

Fentebb azt tettem fel: a' szántóvető legügyetlenebből fog választani; 's ugy hiszem, némileg megmutattam, mennyire a' hely szüke engedé, hogy mind e' mellett még is megelégültebb leend mint ma, mert lehető kárát magának 's nem másnak fogja tulajdoníthatni. De most egyenesen azt bátorkodom állítani, hogy csak egy kis idő leforgása alatt, olly pártvédeket választand, kiknek helyzetök és személyes tulajdonok még nagyobb sulyt adhat 's ekép adand is törvényes hivatalaiknak. Fog eleinte és számosb Megye, házsártos 's nagy száju prokátorokat választni nem kétlem; de csak szaporán átlátandja majd a' józanabb rész, melly igen érti mai időkben valódi hasznát, hogy illy véd csudákat igér 's bajt okoz, sokat beszél de keveset tesz, módnélkül sokba kerül 's nem hasznot hanem kárt hajt; 's im ezentul fog kezdődni — a' mit régibb országok évrajza jósol, minthogy ugyan azon oknak ugyan azon következései szoktak lenni — egy olly időszak, melly minden becsületes és békeszerető embernek csak kedvesnél kedvesb lehet, t. i. a' nemtelenek nemeseket fognak önként választni pártvédül! Eleinte tán félve, mert nem tudhatják, felvállalnak e ők illy nehéz tisztet, minthogy nem olly nemeseket értek, kiknek se tudományi se pedig erényi tekintetök nincs, hanem kik egyiránt vannak mind haza mind fejdelem előtt tiszteletben; de később teljes bátorsággal, mert sok nemes, tudom, inkább abban fogja lelkének megkivántató táplálékát találni, ha fáradva és munkálva ő lehet olly számos házi bátorlétnek és szerencsének szerzője, habár az érette háladattal dobogó szivek szalma 's

nádfedél alatt laknak is, mint ha egy roppant palotában mindenki hajlongna reggeltül estig személye előtt.

'S valljon ezen törvény-módosításnak nem volna e ekép áldott befolyása a' nemességre is? Azt hiszem: semminek tán nagyobb!

Minden emberben van némi pezsgőség, tán a' Magyarban szint annyi ha nem több, mint a' világ akármilly nemzeteiben is. Ezen életi szikra vagy dönt 's ront, vagy állít és csudákat müvel, ha van tág és dicső mezeje, vagy, ha szabad köre nincs, elfajulva kisded tárgyak körül bibelődik 's disztelen harczolások 's betyárkodások közt elenyészik, 's az országlás csak akkor érti valóban legközelebbrüli mint legtartósb hasznát, ha e' szent tűznek lehető legtöbb kifejlését józanul eszközli 's azt bölcsen használja; mert ez nyer csatákat, ez ví diadalmasan ki háborukat, ez hoz nemes elszánást a' tanácskozásba, ez önt férfiui állhatatosságot a' polgári életbe — — — — — 's valljon mi volna az, a' mi ezen szent tűz kifejtését jobban eszközölhetné, mint mikor a' független erénynek, kicsinosult tudománynak és férfiui elszánásnak egészen uj mező nyittatik?

Ha egy Megyének illyféle praxis által már jobban kifejlett lakosai köz lélekkel 's köz akarattal mind egyre mutatnának "Im ez kinek eszében és szivében bizunk" nem volna e az legalább is olly nagy jutalom, mint mikor sok kéregetés 's előszobai várakozás után, titulusunk tán egy kissé hosszabbodik? 'S nem volna e azon sok pezsgőség 's életszikra, melly most sokszor kirekesztőleg palaczk-törésre, szinházi zajgásra 's egyéb illy dicsőségekre nemcsak hasztalan de kárral sőt valódi szégyenünkre párolg el, nemes élet élésre, valódi ismeretek 's köz jó hir szerzésre fordítva? 'S nem volna e köztünk sok, ki midőn ma ugy

szólván, hijába eszi a' kenyeret, akkor számtalant segítne jobb kenyérre. Ma is tehetni felette sok jót mind tisztviselésben mind privát életben, 's ekép a' köz tiszteletben igen nagy mértékben részesülhetni, nem tagadom; de a' valódi, nem mesterkélt megbecsülésnek egészen egy uj láthatárt nyitni, számnélküli nyereség! kivált olly honban, hol annyian vannak, kik inkább volnának hajlandók — mint én ismérem a' Magyart — *országi szolgálat által* szolgálni a' *kormányt*, mintsem *kormányi szolgálat által a' hazát*, a' mi tán szinte egyre megy, de izléstül függ, melly azonban honosimban bizonyosan praevalens; mert valamint a' magyar katona sem szereti a' szoros rendet, 's inkább ön ereibe bizik — a' mi egyébiránt katonában nagy hiba — ugy inkább hajlandó a' magyar nemes független létben szolgálni a' hont és királyt, a' mi polgárban viszont valóban megbocsátható, sőt tán a' legnagyobb erény!

Milly önbecsülést szült a' valahai Romában a' Tribunus plebis tisztje, ki nem tudja azt? 'S milly serkentés lehete az komoly férfiui öntartásra ezreknek, mikor C. Gracchus 26 esztendős korában azzá lett; ki kételkedik megint ezen? 'S midőn hasonló ok, hasonló effectust szokott szülni, ki kételkedhetik azon is, hogy nálunk szintugy a' legnemesb érzelmeket ébresztendi fel a' pártvédi tiszt; 's az egész kérdés csak az lesz: valljon kinek volt hasznosb, nemesembernek e vagy szántóvetőknek, hogy a' vármegye fiscálisát ezen utolsók választák? A' szántóvető ezennel kilép az önkény hervasztó határjábul, a' nemesi ifjuságban pedig azon lehetőség 'igazi érdem által, ön erővel emelkedhetni a' legédesb megbecsültetés polczára', egy olly nevezetes epochát alkotna, melly nemzeti történetinkben a' legdicsőbb betűkkel volna örökleg feljegyezve. Ha néha néha

csak egy választatnék is egyhanguan illy tisztre, ki még éltének tavaszát éli, az olly hathatós fordulást tenne a' hon fiatal reményire, hogy abbul a' legdicsőbb következéseknek okvetetlenül kellene folyni, 's el volna érve azon nagy czél "a' hazai felekezetek két legdivergensebbének lassanként egy testbe forrasztása, melly most haketté nem pattan, csuda".

'S a' kormány milly férfiakat használthatna honboldogító fáradozásiban, ha ollyanokra vetné figyelmét, kik illy tisztet viseltek már, vagy most is viselnek közönségesen megtisztelve, 's ekép nemcsak az ész és sziv tulajdonit, de a köz bizodalmat is birják?

Az egész végre vesztene vagy nyerne e? kérdem őszintén, ha a' nagyobb rész meg volna nyugtatva, a' kisebb rész pedig a' férfiui erények minden ágazatiban hiv eljárásra lehető leghatalmasb lelki inger, t. i. a' honfiak őszinte megbecsülése által lenne ösztönözve? Feleljünk erre nem bölcsőbül kisérő előitéletink sugiában, de természeti fásulatlan eszünk 's belátásunk szerint, mellynél hivebb kalauzunk nincs.

"Illy kedvezést a' szántóvető nem is kiván" számtalanszor hallotam ezen sententiát, 's elhiszem; hanem éppen azért — 's kérem, erre vigyázzunk — mert keblében igen sokat kiván, 's ha lesz ereje, impetuose fog is kivánni, de nem tudja tulajdonkép mit kiván, 's neki mit *szabad kivánni*, éppen azért mind rája mind ránk, 's igy a' hazai béke 's boldogságra nézve legszentebb kötelességünk, hogy kivánatinak mi adjunk irányt, mi tűzzünk czélt, 's mi igazítsuk 's rendezzük el mind azon vágyait, mellyek csak ujabb időben olly szomoru gyászba boríták honunk több vidékit, 's mellyek igen mutatják, hogy számosb valóban mennybekiáltó visszaélések követ-

kezésében, vagy akármi okbul is, annyira felduzzadt némi szántóvetők kebleiben a' tulcsapongó kivánatok árja, hogy az kétség kivül, 's bizonyosan *tulajdon legnagyobb kárára előbb utóbb kirontand*, ha t. i. ezen fermentatiói szeszt elfojtni törekedünk benne — a' mi természetelleni 's ekép sikeretlen munka — a' helyett, a' mi okosb 's igy minden résznek hasznosb volna, hogy nyugtalan 's megengedem maga se tudja mi-utáni esengésit az által szüntetjük meg, hogy létét önkény alul kimentjük, 's azt kirekesztőleg a' törvények, és nota bene a' maga választott védje által pártolt törvények alá iktatjuk; vagy más szavakkal: ha levesszük róla azon sulyt, mellyet önkény szül - - - 's fermentatiót okoz!

Mind ezel után azt hiszem: e' most fejtegetés alatt lévő törvény elfogadásában, sok velem kezet fogand; már a' nagyobb rész e, azt, őszintén megvallom, ámbár idővel reméllem, most még nem hiszem, 's nem azon okbul, mert a' dolog józansága nem áll, hanem mert nem csak a' sötétben bujkálni 's önkénykedni szeretők, de még a' *legbecsületesb emberek is*, ellenzik az illy törvényi javításokat.

A' sötétes önkényesek — ámbár annyi évekig tartják dicsőbb felemelkedéstül vissza a' Magyart — mostani időkben már jobbadán elveszték bálványi tekintetöket 's ekép bűbájos erejöket. Nem is félek azért ezentul zsibbasztó hatalmoktul, mert bilincseiket, mellyeket előitélet 's tudatlanság koholt, 's önkény és vad indulatosság rakott, bizonyosan diadalmasan kettétörendi a' 19^{ik} századi Magyar; de azon becsületesek, fájdalommal mondom, rántják a közönséget illy javításoktul leghathatósabban vissza, mert vakon hisz nekiek a' sokaság, kik saját keblökbe tekint-

vén, az egész világot magok szerint itélik, 's p. o. a' most kérdésben forgó választási módjavítását azért ellenzik, mert lélekisméretök nyugodt 's tökéletesen mentek és tiszták a' legkisebb igaztalanság gyanujának szeplőitül is, 's igy illy módosításokat szükségtelen sőt feleslegeknek tartanak. Illy érdemes emberek — 's bár az egész közönség illyesekbül állana — éppen ugy szegzik sejdítlen, 's eképp legkisebb szemrehányást sem érdemlőleg, 's azért olly nagy kárral a' törvényi javitásol ellen, mert nincs képviselési systemára nézve rendszerint nagyobb veszedelem, habár directe nem is de indirecte, mint egy atyai fejdelem; bár ez milly különösnek látszassék is. De nézzük a' multat, 's azt fogjuk tapasztalni, hogy az atyai uralkodás rendszerint elaltatá a' nemzeteket, 's ezek a' reactio törvényei szerint, a' 20, 30, 50 évi csendes, 's idom és iránylag kellemes létet több századi szolgaság nyomoruságival fizették meg. Ezt nem czáfolhatja meg senki, mert élő factum; ez az, a' mi a' képviselési systema kitalálásának egyedüli fő oka, mert az emberiség átlátta, hogy Marcus Aurelius után egy Commodus jöhet, bölcs Salamon után Roboám vasvesszővel álla elő; 's eképp habár sok idővesztéssel 's alkalmatlansággal van is összekapcsolva, még is tanácsos és szükséges egy kissé személyesen látni a dolgok után. 'S ha ez all, a' mit monstani világban, ugy hiszem, már senki sem mer tagadni, már akkor tán azt sem ellenezhetni józanul 's igazságosan, hogy viszont a' szántóvető is nézzen az által egy kissé megint maga dolga után, hogy ő választhassa szabadon védjét; minek igazsága akkor fog tünni legvilágosabban szembe, ha emlékezetünkbe hozandjuk, hogy valamint királyi székekben Trajanusok, Antoninusok, etc. de viszont Caracallák, Nerók 's a. t. is ültek:

ugy vannak tagadhatlan felette jó, tiszta lelkü földesurak, de számtalan Nérócskák, Caracallácskák is, kik ha több rosszat nem tesznek is mint a' mit végbevisznek, csak azért nem teszik; mert hozzá elég erejök 's tehetségök nincs.

Szép és felette józan volt, midőn Ábrahám egykor igy szólt Lóthoz: "ha te jobbra én balra indulok 's a. t." és Jákob Ésauhoz "ha te Seir felé én Suchótba megyek;" 's megengedem, hogy a' valahai patriarchai létnek sok szép oldalai valának, de most midőn felette nagy számra nőtt az ember, 's jobbra és balra is találkoznának már letelepültek, 's kiki világosan szereti szemei előtt látni azon lineát, melly az *Enyim* és *Tied* közt van, most már ugy hiszem, vége szakadt, Ásia és Africa némi részeit tán kivéve, azon annyiszor emlitett atyáskodó (!) századok folyamatjának, mellyeket közibünk visszavarázlani szint olly lehetetlen, mint egy férfiunak gyermekkorába visszalépni - - - - - 's mellyek elfolytát tán szivesen türni fogjuk, ha az atyáskodás helyett — *mellynek legnagyobb része mindaddig, mig ember ember marad, mindig önkény volt 's önkény lesz* — igazság fogja természeti jusaink és sajátink pártját. Ez pedig csak akkor fog minket tökéletesen venni védelme alá, ha viszont mi állitjuk a' szántóvető létét bátrabb alapokra; azaz ha azt eszközöljük, hogy valamint mi nem kivánunk kegyelmet, hanem csak igazságot: ugy az ő léte se legyen gyarló emberi szenvedelmink, hanem egyedül az igazság alá vetve.

A' magyar föld, mostani systemánk szerint, a' fejdelmé 's nemeseké; ugy hogy törvényink szerint tagadhatlan jusunk is van jobbágyink minden földeihez 's a' t. mert ő azokat csak bérben tartja, 's igy jusunk — nem mon-

dom hatalmunk — is van azokat elvenni, 's elcserélni minden felesleg ceremonia nélkül; de éppen itt a' hiba, hogy t. i. nem lehet nekie sajátra kilátása, 's ekép a' fentebb 182-ik lapon említett cselekvésem, példája nem is törvénytelen nálunk, hanem csak a' jobb ember természetét sértő 's keserítő.

Ez azonban még semmi mind azon számtalan kis faggatásokhoz — secaturákhoz — képest, mellyeknek számos szántóvető részint urasági, részint megyei, részint kormányi tartozásai közt igen sokszor ki van téve, melly izetlenségeket csak az értheti 's becsülheti meg valódilag, ki igazságos lélekkel tökéletesen azok helyeikbe tudja magát képzelni, kiket azok illetnek; mert az, ki másnak nyomoruságát *látja* csak, korántsem tudhatja milly keserű az, 's ekép nem nagy bajnak itéli az igazságtalan, ha másnak vesz barma, másnak zaklatják lovát, másnak rontják legelőjét, másnak rothad gabonája a' mezőn, más koplal, más fázik, mást vernek 's a' t. De nem ugy, ki.ismeri az embert, 's annak, mint Istentül rendelt felebarátjának nem ellensége, hanem barátja.

Illy visszaélések mindenütt vannak 's mindig is lesznek, nem tagadom; de azokat lehetőleg kevesítni nem szent 's édes kötelességünk e? 'S ha ezt teszem nem eszközölhetjük, nem kötelességünk e akkor legalább jó akaratot 's készséget mutatnunk, hogy azokat kevesítni 's legalább enyhítni kivánjuk 's törekedünk? 'S illy cselekvésmód megbánt e, zendüléseket okoz e? Én az ellenkezőt hiszem; midőn a' belső buzgás és forrás legnagyobb okául éppen azt tartom, hogy legkisebb vagy legalább *elegendő* készséget 's jóakaratot nem mutatnunk a' szántóvetőnek létét minden elkeserítő visszaélésektül megmenteni, vagy

azokat kevesítni 's enyhítni, midőn az nemcsak lehető, sőt tökéletesen 's könnyen végbevihető is, 's általában a' törvényhozó test kezeiben van; mert legyen csak szabad neki szabadon választni olly törvényes pártvédet, kinek a megyei gyülésekben szava van, ne kételkedjünk, fog ő választni olly védet, ki bátran ki fog kelni mind azon visszaélések ellen, mellyek azért nem látszanak sok előtt olly keserüknek, mert másokat illetnek, 's mellyek orvoslása békességet, mint viszont még nagyobb halmozása háborut kénytelen szülni.

Lesz, tudom, olly pártvéd, ki nem fogja szenvedni, 's eget földet mozdít, hogy vármegye dolgában 10, 14 nap minden legelő nélkül ne vesztegeljen a' jobbágy, vagy illyesekre ne akkor szoríttassék, mikor odahaza legsürgetőbb dolga van; urasági hosszufuvarban, vagy tánez és egyéb mulatságra induló uracsok 's katona tiszteknek szolgálatjában lova el ne vesszen; földesura őt minden legelőibül ki ne rekessze 's minden földeibül ki ne regulázza, 's a' nagy birkasereg ne járjon még Aprilisban is buzaföldein, akár fagyott, akár nem — a' min magam rajta kaptam többszer mint egyszer saját emberimet! Nem fogja szenvedni, hogy a' kilenczed és tized a' gazdasági tisztek restsége vagy szivtelen combinatiói szerint odakün rothadjon 's a' t. 's a' t. 'S illy pártvéd, akarom és merem hinni, minden becsületes ember előtt csak kivánatos es kedves lehet!

"Mind ezeknek most sem kellene történni" — Igy válaszol erre sok. Igaz; de kérdem: *történik e, 's impune történik e* vagy nem? 'S im ez a' fő dolog, a' mit nem tagadhatni, 's mibül az foly, hogy az eddigi provisio e' részben többé nem elégséges 's ekép erősbet kell állítni.

Ha azt gondoljuk: meg fog mostani időben ezentul is elégedni 's nyugodni a' szántóvető, ha midőn barma vesz, lova kidül, buzája rothad, 's ő ezért végkép zugolódván, bottal lakol 's a' t. mi hozzá igy szólunk "Lásd fiam, igaz elesett ökröd, lovad kehes lett, kenyered nincs 's jól meg is botoztattál; de azt Te mint békeszerető 's okos ember ne bánjad, mert lásd, nekünk egy latán könyvünk van, mellyet mi Corpus Jurisnak nevezünk, 's mellyben az van irva, hogy illyeseknek történni nem kellene."

"Miért megint illy keserűn." Igy fog ismét kiáltozni sok vén pedant, hogy ne mondjam asszony, jól tudom. De hiszen magam ellen beszélek, 's ekép ha nem átallottam magamat bevádolni 's némi aberratióimat itt egyenesen megvallani, azt hiszem, senkit sem botránkoztathatnak életbül vett rajzim — — — — — azokat tán kivéve, kik igen is nagyon vannak érintve.

Azonban hogy magam ellen beszéltem legyen — a' mit a' velem egyrendűek általányosan mondani fognak, 's némileg ugy is van mint itt említém — az egész helyzetemre nézve éppen nem áll, mert én semmi által nem hiszem mind bátorlétemet mind belső megelégedésemet sikeresebben eszközölhetni 's előmozdíthatni, mint ha ezen most említett törvény felállíttatik; 's ekép valóban midőn szivvágyomnak 's tiszta lelkű szándékomnak szabad féket hagytam, azt hiszem, senkinek valódi haszna nem volt e' szakaszban inkább szemem előtt, mint magamé 's a' velem egyrendűeké.

Most nem tudom Jobbágyim hogy vannak; 's nem is látom át, mostani rendelkezésink szerint, azt valaha tökéletesen miképp is tudhassam! Tiszteim, mindenek előtt,

hinni akarom, engem 's aztán közvetlen magokat szolgálják; 's az elsőt azért hiszem, mert becsületes embereknek tartom, a' másodikat pedig, mert ábrándozó hold bajnokoknak nem tartom; de hát a' szántóvető hol marad? Bizony hátra! mert se tiszteim sem én szentek nem vagyunk; 's ekép bárminit óvakodunk is, bizony mindig csak inkább saját hasznunkra hajlunk mint máséra; 's a' jobbágy, ha szól is, nincs nagy sikere, vagy annyi galibába 's a' t. kerül, hogy inkább hallgat.

De legyen jobbágyimnak csak önválasztott pártvédjök, majd fog ez adni nekem 's tiszteimnek, ha csak egy hajszálnyit vétünk is ellenök. 'S illyestül csak az *ennenes* retteghet, nem én; mert én nem az illyetén alkalmatlanságtul, hanem inkább attul rettegek, ha tán valami igaztalanság tudtom nélkül, vagy emberi vakságom 's gyarlóságom következésében keserithetné jobbágyim sorsát. Ha pedig ollyant fognak választni, ki velem és tiszteimmel czimboráskodni kész, akkor valóban ki fogom nevetni őket.

'S hogy egy részrehajlatlan 's tökéletesen független harmadik nélkül, hijába törekedik a' földesur kitudni mi bu, mi gond van jobbagyiknak legbelsejében; nem mulaszthatom el itt egy kis anecdotát előhozni, melly szerint csak közelebbrül egy nagy, de egyszersmind igen imponens ur, előttem éppen olly nevetségesnek mint szánakozásra méltónak látszott, 's ki azt állítá "Jobbágyi őtet igen szeretik" 's én tudakozám: miként tudná azt,' — 's ő igy felele "Mert kérdeztem 's magok mondták." Igy feleltem én is gyermekkoromban, mikor csiklándoztak, akármire igent, a hogy akarták, de szavamnak azért nem hittek!

Én senkinek székébe ülni nem kivánok, 's nem akarok; mert valamint hypocrisis nélkül imádom a' mindenható

Istent, és szentnek tartom azt, a' mit nagyobb vagy kisebb mértékben teremtvényének sajátul adott: ugy kész vagyok oda visszatérni inkább, honnét jövék, mint sajátimat — akár lelki akár testi legyen is az — másnak kinszerítve engedni át. De azt is kijelentem legnyilványosabban, hogy itéletem szerint azon szántóvetőnek, ki A-tul Z-ig számos sulyos és szövevényes kötelességiben férfiasan eljárt, 's mind kormányi, mind megyei mind uraság-jobbágyi tartozásit hiven, zugolódás nélkül 's pontosan teljesíté, ha egyébiránt ártatlan, csak egy hajszálát is kirántani, valóban a' mennyekbe olly hangosan kiáltó bün, hogy ott, hol ez történik, palotai álfény igen, de igazi köz áldás nem lehet — — — — 's Isten előtt bizony sokkal nagyobb vétek, mint ha egy hasztalan uracska véletlen sőt ártatlanul is — — — — — — vagy valami kárt szenvedne.

'S mind e' felett ha a' földesurnak mindigi jószágin létele ezen bajnak tökéletesen elejét vehetné is, azért még se volna javaslott törvénymódosításom felesleg, vagy kevésbé szükséges; mert a' földbirtokosoktul a' haza, a' király valóban többet vár, 's méltán, mintsem hogy éltök fogytáig odahaza üljenek, 's azon időt juhászkodva, kondáskodva 's hajduskodva éljék el, melly akár függő akár független létben se övék se jobbágyaiké, de a' közönségé, fejdelmé 's a' nemzeti dicsőségé.

Legyen csak egyszer elválasztva az Enyim és Tied, 's mindenkinek sajátja nem *de jure, et ex principio,* hanem *de facto* is pártolva, mind egy akkor, akárki parancsol 's akárki a' földesur; mert az első csak a' törvényt fogja leolvasni, a' második pedig akár odahaza, akár másutt lehet. 'S ha van nehézség a' dologban, az

tán kirekesztőleg az illyetén pártvéd választásában 's felette sok dolgában, 's ekép szükségkép nagyobb fizetésében van helyezve.

Már a' mi az elsőt illeti, az tán ekép volna eszközölhető. Minden járásban köz hirül adná a' szolgabiró, hogy országgyülési határozás szerint, ennekutána az adófizetők magok választandják pártvédjöket, 's ennek eszközlésére minden helység, mint biróválasztáskor tanácsot tart, 's azt kiben bizodalma van, akár ki legyen is az, kinevezi. Ennek neve bepecsételve 14 nap a' megyei tiszti szék ujítása előtt az Első Alispánnak adatik át 's restauratio napján, mellyen minden izetlenség elhárítása végett, az adófizetőkbül senkinek nemcsak jelen, hanem a' helység szovazatja elvesztési büntetés alatt még közel sem szabad lenni — felnyittatnak a' külön közönségek votumi, 's kinek legtöbb illyetén votuma van, az törvényes Pártvéd; a' mi egyébiránt nyomtatás által tüstént köz hirül adatik, hogy igy minden közönség lássa: mennyire hatott 's használt votuma. 'S ez lenne az ebéli választás fő vonása, mellyet természet szerint némileg módosítani lehetne 's kellene is, a' mit itt, a' hely szüke miatt kihagyni vagyok kénytelen.

A' mi pedig az illyetén pártvédnek felette sok dolgát illeti, azon, itéletem szerint, tán ugy lehetne legsikeresebben segítni, ha egy helyett kettő volna, t. i. egy nemesi, és egy adófizetői pártvéd.

És ezen utolsó javaslat; többek közt annyira nevelné a' költségeket, hogy belőle természetesen folyna a' VII^ik törvény szüksége, t. i.

A' HÁZI PÉNZTÁR 'S ORSZÁGGYÜLÉSI KÖLTSÉGEKNEK MINDENKITÜL IDOM-SZERINTI VISELÉSE.

36[dik] lapon azt mondám 'Senkitül systemám concessiót nem kiván, 's ha kiván is, helyette tüstént többet ad.'

Mennyire maradtam a' kormányra, nagyobb birtokosakra, kis nemességre 's az adófizetőre nézve ezen themámhoz hiv, azt az eddig előadott hat törvény nyilván bizonyítja. A' négy első által hathatósan nagyobbodik a' nemzeti pénzalap — capitalis — mert általok a' termesztői erő mindenek felett neveltetik; a' ket utolsó pedig helyre állítja azon bizodalmi lánczot, mellynek a' földesur és jobbágy-közti léte olly szükséges, 's melly hosszasb abususok folytában annyira elgyengült, hogy azt ujra edzeni a' legnagyobb és legsürgetőbb haszon. 'S ha kivesszük azon két osztályt, mellynek egyike mint féreg holt testen 's csak más kárán boldogulhat, másika ellenben kirekesztőleg principiumra, theoriára, képzeletre rakogatja szerencse templumát; ugy hiszem, bátran állíthatom, hogy a' fentebbi hat törvény elfogadása által '*Mindenki nyer!*'

A' most fejtegetésben lévő törvényjavaslat, kilép azonban némileg azon nyertesítők sorábul; mert csakugyan tagadhatlan, hogy a' kénytelen fizetés, hol az eddig nem létezett, nem egyéb mint rövidség — praejudicium — vagy is engedmény — concessio —.

Itt már tehát, mert egyenesen a' nemesekrül forog a' kérdés, csak arrul lehet szó: valljon a' házi pénztárhoz

's országgyülési költségekhez eddiglen sz. István idejétül soha nem járult e a' nemesség? 'S valljon systemám többet ad e, mint a' mennyit viszont kiván?

A' mi az elsőt illeti, meg kell vallanunk, hogy mind év - mind törvény - könyvinknek számosb nyomai nyilvan bizonyítják a' nemességnek egykori részvételét a' házi és országgyülési terhekben; 's ekép ha ezen VII[ik] törvényt elfogadjuk, egy cseppet sem *ujitunk*, hanem inkább *régitünk*, 's nem azok a' *veszedelmes ujitók*, kik a' természettel összehangzó régi alapokra ohajtják 's kivánják visszavezetni 's reformálni a' természeti igazság utjábul kitért ujításokat, hanem valóban azok, kik ebéli elfacsarásokat lassanként ususba hoztak, 's most szüklelkü ennenes sophismáik által a' régi rend lélekisméretlen elhagyását, t. i. a' valóban veszedelmes ujításokat, régiség nimbusába állítni merik, ugy hogy a' szegény sokaságot annál biztosabban és sikeresben rászedhessék.

A' mi pedig a' kisebb kárt 's nagyobb hasznot illeti: legyen szabad azt elsőben általányos és philosophiai, 's aztán egyenesen financiai tekintetben felvilágosítnom.

Ha elfogultlan 's őszintén meg akarjuk vallani, mi vet ránk nemesekre mind a' kormány mind a' külföld előtt legnagyobb homályt, nem fogjuk tagadhatni, hogy többek közt semmi olly nagy mértékben, mint azon szük lelküség, melly szerint képesek vagyunk országgyülésen kirekesztőleg azok által fizettetni magunkat, kik, ha ott repraesentáltatnak is — a' mit sokan diplomatice megmutatni készek, 's ekép nem is akarom fejtegetni — csakugyan szerfelett indirecte repraesentáltatnak, 's valóban olly módon — ha Isten képébe hazudni nem akarunk — hogy mentsen meg Ő szent irgalmában minket nemeseket olly repraesenta-

tiótul! *) 'S ha mindjárt arrul is lehetne eleget mondani, hogy ott 9 millio nem repraesentaltatik directe — a' minek helytelensége tán némi becsületes embernek néha néha már eszébe is jutott — most azt egyenesen elmellőzni akarom, arra szorítván állításomat, hogy az országgyülési terheknek *kirekesztőleg* azok-általi fizetése, kik ott éppen nem, vagy csak indirecte, vagy csak annyiban vannak repraesentálva, a' mennyiben jobblétök képviselőiknek jobblétökkel van szoros kapcsolatban, egy olly Valami melly számos, nem nagy becsületünkre váló megjegyzésre nyujt alkalmat.

Többek közt, ha tanácskozásink nem haladnak gyorsan, számtalanszor hallatik ezen megjegyzés "'S miért haladna gyorsabban, minekutána jól tartatnak a' Követ urak — — — 's más erszényébül szép diurnumokat huznak; 's igy minél tovább tart, annál jobb — — — — — — 's a' t."

Illyeseket kaczaghatnánk, ha minden szeplőtül menten, egyenesen azt mondhatnók, vagy érezhetnők 'Ez nem ugy van!' mert hol elég a' bel becs, ott nem igen, vagy legalább nem sokáig árthat a' kül hir; de az a' baj' hogy illyesekre megczáfolólag nem felelhetünk, mert nem tudjuk 's nem is tudhatjuk, annyi 's olly külön szinü képviselő mit hord keblében, 's valóban nehéz gondolni és elhinni, hogy némi tárgy körül akkor is annyi volna az időpazérlás mint most, 's a' kerületek akkor is jobbadán pontban

*) Ezen sorok 1831ben irattak, 's hála korunk szellemének, hogy már most 1833-ban más lábon áll, 's mind azon nyilak, millyek ilt a' néhai egoismus és szükkeblkűség ellen lövetnek, már most a' magyar Nemességet nem sérthetik. a' Kiadó.

három fertály tizenkettőre, vagy legfeljebb háromfertály egyre, akár fel van oszlatva az ülés akár nincs, fel nem tartóztathatólag tódulnának az ajtókhoz, ha a' diurnumok részint a' mi erszényinkbül is volnának fizetve, mert akkor ugy mint más nemzetek, mellyeknek képviselői egész éjeken is munkálkodnak, jobban gazdálkodnánk az idővel; mert az szoros összeköttetésben volna a' saját pénzünkkeli gazdálkodással.

Megengedem egyébiránt, hogy mind ez legfeketébb rágalom, 's a' magyar Országgyülésnek más okoknál fogva kell csigakép haladnia; de ha ez igy van is, azért bizony az, *hogy mi éppen nem fizetünk a' képviselői terhekhez*, még is csak mindig olly tárgy marad, mellynek védelmét, ugy hiszem, egy becsületes és józan gondolkozásu ember se kivánná elvállalni, minthogy abban sok dicsőséget valóban semmi esetre, hanem tán annál több ollyast lehetne nyerni, a' mi azzal ellenkezik.

Már ha mi vinnők ezen terhek idomzatos részét, akkor minden illyes mendemonda tüstént megszünnék, melly ha meg nem érdemlett is, csak az által is kellemetlennél kellemetlenebb, hogy azt diadalmi hihetőséggel nem czáfolhatni most meg; 's kérdem: ez ránk nézve philosophiai 's általányos tekintetben hasznos, káros volna e?

Ez azonban még semmi azon nagy árnyékhoz képest, mellyben mind a' kormány, mind a' külföld itélete szerint azért vagyunk, mert azon pénztár, melly megint a' külön megyék szükségit pótolja, 's igy idomlag mi is veszszük hasznát, *de belé ismét nem fizetünk egy fillért is*, annyiszor elolvad kezeink közt; a' mit tagadhatni valóban jó volna, de a' legmesteribb tagadónak is lehetetlen.

'S im ezen nem ritka eset — mellyen eléggé busulni 's keseregni nem lehet — moralis sulyunk parányiságának legfőbb oka.

Egyesekben szintugy mint közönségekben azon öntudat 'nil conscire sibi, nulla pallescere culpa' az igazi moralis erőnek egyedüli kutfeje; elannyira, hogy néha a' legvilágosabb és hasznosb igazságok sem hallatnak, sőt nem ritkán még nevetséges satyrákká is válnak, ha a' mondó mást tesz, mást tanít; midőn sokszor a' félelem és szeplőnélküli férfiunak legegyszerűbb szava is felette nagy suly!

Szép azért az emberiség jusaiért bátran zengő szó, helyes a' törvények csorbátlan fentartását kivánó 's az elnyomatott nemzetek sorsáért közbenjáró őszinte felirás; de csak ugy lehet sulya vagy valódi haszna, ha a' mondónál minden tisztában van; mert valóban nem illik, sőt nevetségesnél nevetségesb az ollyasnak ajkai közt a' liberalis szó, ki csak kényeit 's szenvedelmeit tartja törvénynek; mint nem különben nem nagy pondus — hogy többet ne mondjak — ha a' törvény szüzességének fentartását 's az elnyomatott nemzetek pártolását ollyasok sürgetik, kik előtt a' törvény minden egyéb, csak nem szüz, 's kik annyira gázolnak másokat el, mennyire az csak tehetségökben áll!

'S valljon mi megint e' dolog fő veleje? Semmi egyéb, hanem hogy ez esetben is, mint mindenütt, hol a' lágy törvény könnyen ki hagyja csuszni az érdemlett fenyíték körmei közül a' bünöst, "Az ártatlan nagyobb rész szenved néhány csalárd és tolvaj pártolása miatt."

"Ritkán történnek illy visszaélések, 's ha megesnek, büntetést is vonnak magok után, 's aztán másutt is előfordulnak." Igy szólnak sokan. 'S igaz, hogy nem történnek mindennap, büntetést is okoznak, másutt is disztelenítik a'

világot; de valljon ritka 's nem elég e, ha illyesek minden félszázadban történhetnek, 's hogy egy kissé többször is történnek mint minden félszázadban egyszer, tán nem éppen tulállitás; 's aztán más felekezeteknek sokkal könnyebb hibáikra szabott büntetésekhez képest olly lágyan fenyíttetnek, hogy a' büntetés — mint a' tapasztalás mutatja — az illetőkre kevés benyomást okoz, a' nagy közönséget pedig, rettentő példa helyett, csak nevetteti vagy boszontja. 'S a' mi másutt is rosszul történik, nekünk — mint már valahol fentebb említém — csak gyáva és pirulást okozó ürügyképen szolgálhat, hogy az nálunk is hijányosan eszközöltethessék; de ezen feljül még azon megjegyzést merem tenni, — mellyet igen igen mélyen kérek emlékezetbe vésni — hogy ott, hol a' szabad tisztválasztás 's a' képviselési formának több fővonási állnak már, ott mindennek rendesebb és tökéletesebben kell — — — — — vagy kellene forognia, mint hol ebéli nagy, szép 's eléggé meg nem becsülhető szabadságok még nincsenek, 's hogy egy képviseleti alkotmány mindaddig felette nagy veszélyben van, 's azt csak a' véletlen tartja fen, *mig egy felekezet szabadsága az egészre nézve csaknem több kárt okoz, mint a' mennyit egynek legkorlátlanabb önkénye hozhatna.*

Ha most valaki azt veti szememre "Azon cassa, melly a' Ti nyilványos szükségiteket is pótolja 's Rátok van bizva, noha ahoz semmit sem fizettek, Nálatok sokszor elolvad, ugy e Földi?" Mit mondhatok rá? Hallgatnom, pirulnom 's keseregnem kell; mert ha azt válaszolom 'Ez Nálatok is megtörténik' nem fog o ismét igy felelhetni "Meg bizony; de hiszen nem magunk választjuk tisztviselőinket, 's egyébiránt constitutiónk nincs, Nektek pedig van!" Ha továbbá tudakolja "De hát illyes előkelő tolvajnak Nálatok

mi baja?" Mit felelhetek megint erre? Óh szégyen! nem azt, hogy testünkbül illyes rothadt részeket tüzzel vassal kürtunk 's azokat megsemmisítjük, hanem illyes sophismákat 'Óh ugy is meg van eléggé büntetve illy szerencsétlen a' köz becsület elvesztése által, 's hiszen aztán mindent vissza kell adnia, ha van valamie 's a. t.' Mire a' Sógor igy felelhet "Oh akkor nem kell büntetni senkit, vagy annál kevesebbet, mennyivel nagyobbat vétett, minthogy lélekismérete ugy is eléggé fogja furdalni 's kinozni a' szegényt".

Ha illyesek fejtegetésében igazságos lélekkel 's progressive menünk elő, okvetetlenül azt leszünk kénytelenek találni 's megismérni, hogy az illy lágy törvények következése 's azok pártolása egyenesen absurdumokra vezet.

Ha pedig azt vizsgáljuk, miért hajol a' nagyobb rész inkább lágy mint kemény törvények felé, annak három okát fogjuk találni; és pédig: egy rész azért, mert sikeresebben halászhat a' zavarosban mint a' tisztában, 's az itélet hozása közt el nem felejti ezen kis argumentatiót: hodie tibi, cras forsitan mihi; egy másik rész pedig, mert buta vakságában a' büntetést sokkal nagyobb szégyennek hiszi mint a' bünt; egy harmadik rész végre, egyenesen tompa eszű lágy szivűség miatt. E' három ágazatu oppositio okozza, nemcsak nálunk, de csaknem minden nemzetek közt, több vagy kevesebb mértékben részint egészen el van hibázva a' törvények fő czélja, részint korántsem elérve. 'S ezt vizsgáljuk:

Én magamat, azaz saját érzésimet 's kivánatimat szeretem mások érzései 's kivánati kitapogatásában kalauzul használni; mert azt hiszem, némi kisebb 's nagyobb árnyékozatokkal, minden halandónak érzése és kivánata, általányosan véve, bizony csak egyre megy. Már ha nemtelen volnék, érzem, semmi annyira nem ingerelné bennem fel az

emberi szenvedelmek minden rugóit, mint ha azt tapasztalnám, hogy velem szegény neveletlennel, sokszor csupa vigyázatlanságomért, sőt néha ártatlanul is, legirgalmatlanabbul bánnak, midőn egy gazdag jól neveltnek legszivtelenebb tetteit is legyezik, 's ekép — mondjuk ki egyenesen — nem annyira a' bün, mint a' születés büntettetik. 'S midőn én érzek igy, miért ne hinném, hogy mások is igy érezzenek, mert hiszen ember csak ember marad, akár gróf akár paraszt legyen is az. 'S ha ez áll, akkor ugy vélem, el van a' törvény fő czélja tökéletesen hibázva, mig a' nagyobb részben illyféle érzelmek nemcsak nem csillapíttatnak le, hanem még fomentáltatnak is; mert, legalább én ugy hiszem, a' törvények fő czélja semmi egyéb mint a' köz csend és bátorság; ezen utolsók pedig mikép lehetők — oh ne csaljuk meg magunkat! — mig a' nagyobb rész illy érzelmeket rejt keblében.

Saját közvetett hasznunkért tehát szükségesnél szükségesb, hogy a' büntetés egyenlőn érje a' bünt, mert igy a' magasb születés nem lesz többé gyülölség tárgya.

De most közvetlen hasznomat tekintvén, még akkor is azt találom, hogy a' kemény törvény sokkal jobban és sikeresebben eszközli hasznomat, mint a' lágy 's nem exequált törvény.

Nemesember létemre most felette lágy törvények alatt állok, 's ugy annyira foroghatok tág körökben, hogy fogadom, nem lenne olly hely, mellyet faragatlan betyárkodásim által tökéletesen el ne disztelenithetnék, nem olly excessus, mellyet az ország minden egyéb lakosinak kinjára végbe ne vihetnék, alig olly urasági szivtelenség, mellyel jobbágyim létét el ne keserithetném, alig olly rendelés, mellynek sikeretlenségét ne eszközölhetném, 's alig olly hatalmasko-

dás, melly által az idegent Magyarországtul örökrevissza ne ijeszthetném, ha azt tenni hajlandóságom volna, 's azt tenni akarnám; mert ha illyeseket mások is tesznek, 's büntetlenül tesznek, miért ne volna szabad azokkal ártatlanul nekem is egy kissé rövidítnem napjaim 's unalmimat? 'S hogy illyesek nemcsak történhetnek, de számtalanszor történnek is, azt a' legmerészebb szemtelenség sem tagadhatja; 's valljon nem impune e? midőn az illyes szép szabadsági tetteket elérő büntetések, ha nota bene azokat szerencsésen elérik, valóban a' fenyítéknek csak legnevetségesb satyrái; ugy annyira, hogy néha a' felsőbb helyi önkény beléavatkozását okozzák vagy inkább kinszerítik, még pedig azon principium szerint, hogy "Nem szabad gyermekeket a' tüzbe ugrani engedni, 's ha nem lehet máskép, hajoknál fogva kell őket onnan visszarántni".

Hanem minekutána a' publicumnak tán nem leghijábavalóbb nyereségére se bennem, se számtalan másokban 's velem egyszületésüekben illy szép appetitusok 's valóban nemes szenvedelmek 's felemelkedett szabadsági irányzatok nincsenek, azt hiszem, nemcsak nem lehet a' nemesség nagyobb részét tekintvén, olly törvények hozása ártalmas, mellyek a' most említett 'Nemzeti szégyeneknek' bizonyos és rövid végét vennék, hanem azok tüstént felállítása az egészre nézve leghasznosb befolyással is volna, minthogy — 's itt fekszik a' dolog philosophiája — olly individuumok is találtatnak köztünk, pedig szép számban, kik eféle szép szenvedelmek 's valóban dicső foglalatosságok közt csendesen élik napjaikat; csendesen mondom, mert hiszen ollykor valóban nem is tudják, mennyire vigyék féktelenségiket; 's mi azt még is *csendesen* vagyunk türni

kénytelenek, 's ők csendesen folytatják ebéli több mint pirulást-okozó 's több mint állati viszketegségiket. Most ők vannak, 's akkor mi lennénk pártolva, azaz: a' mostani lágy törvények következésében a' rendbontók kaczaghatnak, akkor pedig, midőn a' törvények illőleg szorosak volnának, viszont a' rendszeretők kaczagnának. 'S ez megint egy másik bebizonyítása fentebbi mondásomnak, hogy t. i. a' lágy rendezkedések által a' törvények fő czélja tökéletesen el van hibázva, melly czél soha nem lehet egyéb, mint a' jók védelme 's a' rosszak sujtása.

Midőn tehát a' törvények illyféle kifejtései a' nagy részt megnyugtatnák, 's ekép indirecte nekünk is felette hasznosak lennének, minthogy a' nagyobb rész nyugodt léte nekünk nemcsak nem ártalmas, hanem mindenek felett kívánatos is, directe pedig azért volnának nekünk leghasznosbak, mivel minket mind azon féktelenségek unalmitul, szégyenitül, veszedelmitul 's bosszuitul mentenének meg, mellyeknek annyiszor vagyunk piruló 's elkeseredett tanui, 's mellyeket végbevinni ugy sem vagyunk hajlandók; mi okbul a' rájok kiáltott anathema minket soha nem érne 's nem sujtana, hanem bezzeg másokat igen is sujtana 's igy minket védne és pártolna; minek egybefoglalatja az, hogy a' törvények illyféle kifejtései legtetemesb javítások, minthogy azok által a' törvények fő czélját érjük el, azaz a' rendetlenség fenyittetik, 's a' rend viszont védetik.

Ha most csendesen és békében foly valami ünnepünk le 's a' t. 's a' t. azt a' *véletlennek* köszönhetjük; akkor pedig nyugtunkat valami bizonyosnak, t. i. *polgári rendelkezésinknek* köszönhetnők. Józan izlés pedig, ugy hiszem, inkább becsüli 's választja bátorléte talpkövéül a' bizonyost mint a' véletlent!

Már a' mi a' büntetési szégyent illeti, — 's másik oka a' kemény törvényektüli rettegésnek — az egyenesen azon szomoru fallaciábul veszi eredetét, melly szerint sok azt hiszi, hogy palástolás jobban tartja fen a' becsületet mint az őszintei megvallás. Ezen öncsalást a' legfelszinesb fejtegetés is tüstént feloldja. Mig emberek emberek maradnak, mindig lesz azok nagyobb számában kétségen kivül több vagy kevésb rendbontó, törvényszegő, indulatos, rossz lelkű 's a' t. Ekép senki, a' kiben csak legkisebb belátás van is, nem fogja feltenni 's hinni, hogy egy egész nemzet lehessen, kiben rendbontó, törvényszegő, indulatos, rossz lelkű 's a' t. ne lenne! 's ekép nem az a' szégyen, ha valamelly néprül azt mondják: ott féktelen, rendbontó 's a' t. van, hanem az, *hogy ott a' féktelent, rendbontót* 's a' t. nem büntetik! Azon külföldi, ki népesedésünk számát tudja, 's ismeri meleg és pezsgö vérünket is, azért nem fog bennünket kisebbítni soha is, mert nálunk féktelenségek történnek, kemény földesurak vannak, idegenek kicsufoltatnak 's a' t. mert közel 10 milliót nem fognak minden szeplő 's homály nélkül egy csoportban supponálni, hanem tán azért itélnek minket keményebben, és pedig méltán, mert illyeseket palástolni akarunk, 's a' helyett hogy azokat minden hasztalan szóvesztés nélkül megvallanók, 's minden felesleg idővesztés nélkül irgalmatlanul megbüntetnők!

Ha most kérdez valaki "— — — igaz e, hogy — — — — ratus — — — pof — — — kalap — — — — — —"; 's itt 99 anecdotával az Olvasót nem kivánom untatni, — nem felelhetek egyebet mint 'bizony igaz!' Ha pedig szoros és tüsténti politiai törvények állnának fel, akkor is tán éppen azt mondanám, de nem 99 eset, hanem sokkal kevesbek után 'bizony igaz'; hanem azon vigasz-

talásom volna, — 's erre vigyázni kell — azt tehetni hozzá 'de törvényink ugyan keményen meg is büntetik, 's mind a' közönség, mind a' szegény jobbágy, mind az idegen elég satisfactiót nyer' — melly vigasztalásom ma nincs, mert most illyest sem én se senki valósággal nem mondhat.

'S milly nyomorult *'s egészen visszás* methodus, bünpálástolás által el akarni kerülni a' szégyent 's fentartani a' becsületet, akkor tünik legvilágosabban elő, midőn más nemzeteket képzelünk magunknak becsületök fentartása végett éppen azon módokat használni, mint a' milly módokhoz általányosan mi szoktunk nyulni az említett czélérés ösztönébül. Ha, teszem, Portugaliában azt tapasztalnók, hogy ott néha néha bizonyos uracsok köz mulatságakba fizetlenül járnak, 's ott szinte mindent végbevisznek, a' mi illetlen, és szinte semmit, a' mi férfihoz illő lenne, 's illyeseket az egész társaság néma de elkeseredett gyülölettel karnyugva néz; hogy ott némi előkelő szinte minden nap uj meg uj botránkozásokat gondol ki, mellyekkel a' nagy publicumot kétségbeesésig, keresztényi türésre szoktatja, és szinte mindent tesz, a' mit jól nevelt embernek tenni nem kellene; hogy ott némi nagy ur minden hitelezőit legrutabbul csalja meg, 's azt nevetséges gőggel még megbántásnak is hirdeti, ha valaki ezt végre békeségesen türni nem akarja és szólni mer; hogy ott némi idegenek, kivált kereskedők, sok esetben nemcsak legkisebb pártolást sem nyernek, de néha a' legnagyobb üldöztetésnek is ki vannak téve; hogy ottt több mint egy publica cassa elidegeníttetik 's a' t. 's a' t. Valljon mind ezek után mit mondanánk? Azt hiszem, illy okoskodás lenne a' miénk: Tökéletesség emberek közt nincs, — ekép mind ezen szomoru

esetek csak azt bizonyítják, hogy mig ember ember marad több vagy kevésb, de számtalan mind véletlen és külső, mind maga okozta és belső viszontagságok közt kell sorvadnia; 's a' Portugal nemzetrül azért, mert némi rendbontó, becsület-sértő 's a' t. van közte, 's több millio igaz, erényes és tiszta lelkű soha nem állott még egy szakadatlan sorban, nem volna rossz és alacsony ideánk. 'A' Portugaliai egyben másban vagy szinte sokban még igen hátra van' — igy szolnánk tovább — 'de hihető, ki fog ő is lábolni mind azon szennyekbül, mellyek az emberiséget mindig annyira tartóztatják nemesb felemelkedéstül vissza.' De ha azt hallanók, hogy illyes tettek nemcsak meg nem büntetetnek rendszerint, vagy csak módnélkül lágyan, hanem számosan még kérkednek is velek, és sokan erőnek, eredetiségnek, sajátságnak, nemzeti spiritusnak tartják 's hirdetik, és azért nem motszan a' nagy sokaság magának önbiróságot tenni, mert hiszen, illy bajnokoknak senki sem parancsolhat — a' provocált önkényen kivül — 's rendszerint jaj annak, ki velök pörbe indul, minthogy illy szennyek közt viszon védelmök összeröffente előbb utóbb mindent megbosszul, 's olly erő, melly a' legerősbet is feldönti, de viszont a' legdicsőbbet is lenne felállitani képes, ha más czélra volna egyesítve 's fordítva — — — — —; ha mind ezt hallanók, kérdem, milly ideánk lenne akkor Portugalia lakosirul? 'S valljon azt tartanók e Portugalia igaz fiának, ki illyeseket nyomorult kis fogásokkal palástolni, szépítni, mentegetni sőt egészen tagadni akarna, 's az által honfiait rozsdáikba 's penészeikbe még gyökeresebben iktatná 's ültetné, vagy azt, ki illyesektüli undorodását egyenesen megvallaná, 's lerántván a' szégyen leplegit, hazafiait arra kinszerítné, hogy vagy tovább is tespedjenek illy undokságok közt, de az egész

világ láttára, ha nincs elég 's igazi becsület bennök, vagy irgalmatlan törvények felállítása által, ha nem tökéletesen is, de lehetőleg irtsák ki a' nemzeti becsület és dicsőség illy gyászos mocskait!

De vegyünk még fel egy közelebb példát. Valamelly status, nem különben mint akármelly ezred, semmi egyéb mint egy közönség, mellynek külön árnyékozásokban 's módositásokkal ugyan, de még is bizonyos és némileg hasonló törvényei, rendszabási és fenyítékei vannak. Már valljon egy ezredben nem történik e néha néha a' legbecsületellenibb, mint csalás, lopás 's több eféle? ezt nem tagadhatni; de valljon illyes vet e homályt az egész ezredre? Legnagyobbat bizony, ha t. i. az illyeseket palástolják, mentegetik, tagadják 's a' csalárddal tolvajjal tovább is társalkodnak a' többiek; de viszont legkisebbet sem, ha illyes rothadás helyei az egész testbül kiszakíttatnak, és a' bünös lábbal taszíttatik odébb. Ezt mi is, mint az egész világ, helyesnek tartjuk; de valljon ha ez egy ezrednek felette sikeres methodusa az egésznek becsületét fentartani, 's ezt bizonyosan annál jobban is fentartandja mindig, minél szigorúbban 's keményebben törli ki a' legkisebb homályt is becsületi tükrébül; kérdem, miért volna ránk *született katonákra* (!) nézve ezen methodus kevésbé sikeres vagy éppen sikeretlen? Ha nemesek akarunk lenni 's maradni 's ezen nevezetet meg is érdemleni — a' mi felette helyes kivánat — akkor olly fenyítéket szükség magunk közt állítnunk, melly a' selejtest egy pillanatig se türi köztünk; a' minek nagy hasznát fejdelemtül lefelé tán senki sem veheti kérdés vagy kétségbe, magokat a' selejteseket kivéve. 'S im ez — minthogy a' dolog nálunk éppen ellenkezőleg áll — megint egy más bizonysága annak, hogy a' lágy rendelkezések által

egészen el van hibázva a' törvények fő czélja; 's t. i. ezen esetben az, hogy a' féketlen nemesek felette lágy vagy éppen semmi büntetése a' nagyobb 's jobb részre alkalmatlanságot, veszélyt és szégyent hoz, 's ekép a' nagy jó rész büntetve, a' rossz kis rész pedig legyezve, 's igy a' törvények fő czélja felforgatva áll!

'S mindaddig mig magunk saját akaratunk 's szabad odajárulásunk következésében szoros politiai törvényeket nem állítunk, mellyek után ugy fénylenék a' magyar nemesség becsülete, mint a' homálytalan kristál, mindaddig nemcsak nagy sulya nem lesz, de nem is lehet szavaink 's felirásinknak, hanem azon veszélynek is ki lészünk örökké téve, hogy valaki más pótolja ebéli fogyatkozásinkat ki. 'S ez valljon hasznos, káros e az egészre nézve, ha általányos és philosophiai tekintetben vesszük azt, őszintén kérdem?

Marad most még hátra a' harmadik ok felvilágositása, melly a' lágy törvények pártolását következteti, t. i. a' tompa eszü lágyszivüség. Ezen érzelem, melly ha nem dicséretes is, legalább megbocsátható, minthogy becsületes kebelben veszi eredetét, sokkal több kin kutfeje, mint a' józan ész által kormányzott felebaráti szeretet, melly pillanati kedvezés miatt, nem provocál még nagyobb vétkeket 's ekép nagyobb 's több büntetéseket is. Az első csak a' rövid jelent tekinti, a' másik ellenben a' hosszu jövendőt; 's ekép az első általányosan 's rendszerint a' lágy fenyíték következésében sok nyomoruságot okoz, midőn a' másik kemény büntetés által számtalan nyomoruságnak veszi elejét. 'S ez közelebb vagy messzebbrül egyenesen csak annak illeti hasznát, ki vétkezik, ugy hogy ha nem tekintjük is az ártatlanokat — a' mi fő dolog — hanem csak á bünöst, ezen utol-

sóra is, ha ezer példát veszünk össze, mert a' kivétel számtalan, hasznosb a' szoros mint a' tág fenyíték, a' mit a' mindennapi tapasztalás bizonyít, minthogy legtöbb embernek, kik hosszu és örök fogságra jutnak, vagy ki is végeztetnek, tökéletes bünre fejlése azon pillanatokra mutat vissza, midőn első bünpróbái büntetlen nézettek el, vagy csak lágy fenyítékkel büntettettek, mi okbul nem ritkán halljuk a' szerencsétlen kivégeztetendőt saját szüleit kárhoztatni egykori tompa eszű lágyszivűségök miatt.

Fiatal koromban — 's ez akármilly trivialis példának látszassék is, nem lesz tán még is felvilágosító eszközként minden haszon nélkül — egy huszár ezrednél szolgáltam; 's ott kettős öltözet lévén, kemény parancs jött "Önként senki se merészelje felvenni az ujabbat" Ennek azonban nem lön nagy sikere, mert a' legénység részint pajkosságbul, részint makacsságbul, vasár - ünnep - 's kitetszőbb napokon csakugyan felölté az ujabb ruhát. Ez nem volt jó, mert parancs ellen vala, 's olly parancs ellen, melly igen rationabilis volt, minthogy a' mindenbeni egydedség nem hijábavaló dolog egy ezredben, 's uniformitas ott ugyancsak nem lehet, hol egy rész engedelmeskedik, 's ha kell uj ruhában jelenik meg, más rész ellenben nem engedelmeskedik 's végre csak kopott ruhában rukkolhat ki. A' parancsnak kelle tehát biztosítás is, t. i. büntetés; 's minthogy sereginkben — akármit ábrándozzanak is lágyszivű költők, számtalan van, ki a' legjózanabb és szivrehatóbb okoskodásoknak sem enged, ha azok a priori jőnek, 's ekép őtet egyrül másrul szükségkép a posteriori kell capacitálni, mondhatom, hogy habár igen kis portiókban is, de sommásan véve tán több mint ezer bot osztogattatott ki csak rövid idő leforgása alatt, 's csupán bizonyos nadrágok felvétele miatt,

mellyeket nem kellett volna felhuzni! 'S igy ment ez örök puffogatás közt egy darabig, mig az jöve parancsolatul, hogy "minekutána a' kis büntetések semmi egyebet nem következtettek, mint a' pajkos és makacs viszketegség 's engedetlenségnek még nagyobb kifejtését, ezentul ötven bottal fog az büntettetni, ki ismét át merészli hágni a' parancsot." Ez rendesen kihirdettetett 's mindenki tudta; hanem azért még is találkozott egy valaki, kit olly nagy szerencsétül, mint egy ujabb nadrágnak felhuzása, az ötven bot vissza nem ijeszte; 's ekép a' megigért somma, lehető legkeményebben rá is applicáltatott. Soha nem felejtem el, milly lárma 's rimánykodás támadt a' nézők közt — egy asszony lágy szive sugtában annyira vetemedék, hogy az ő itélete szerint, kegyetlen 's emberiség - elleni bánásmód miatt, csaknem az exequensek hajába kapott 's a' t.; de az összesommált következés az volt, hogy az egy kemény példa után, többé nem lett megszegve a' törvény, 's a' kin huszad része, t. i. az ötven bot, nagyobb sikert szült, mint az ezernyi kis adagokban — dosis — nyujtott ütleg! Ez ismét egy uj példa, hogy nemcsak sikeresb, hanem még szelidebb is a' kemény mint a' lágy törvény!

Igaz, hogy a' felette kemény büntetés el is keseríthet; de csak akkor — 's ezt jól kell megkülönböztetni — midőn önkény rendeli azt, vagy olly tettet 's hibát ér mellynek végbevitele nem kirekesztőleg önakaratunktul, hanem részint, sőt egészen is a' véletlentül 's ügyetlenségünktül függ. Az előhozott példa igen kemény volt, mert egy nadrág felvételét ötven bottal bünletni valóban iszonyu 's még sem boszontott fel, hanem gyökeresen használt; mert azt a' katonai törvényhatóság hozta, jó eleve ki volt hirdetve, mindenki tudta, 's egy nadrágnak fel vagy fel nem vétele tökéletesen

akaratunktul függ 's benne a' véletlennek 's ügyetlenségnek legkisebb része nincs. 'S ekép exasperálható lehet két három ütés is, ha azt önkény szabja vagy azt éri, ki véletlenül elaludt, lovának háta kisebesült, vagy nem lép, vagy elesett, vagy azt, ki ügyetlenül egyet mást elrontott, tört 's a' t.; midőn legkeményebben büntettetni, sőt ki is végeztetni, ha azt bizonyos, tántoríthatlan 's mindenkitül ismért törvény rendeli, 's egyedül positiv és érettkoru bünösöket illethet, soha egy közönséget sem exasperált eddig még, hanem annak rendszerint felette sokat használt, minthogy a' becsületesek nagyobb bátorsággal birák sajátjokat; 's ekép a' törvény, midőn a' jóknak kedveze 's a' rosszakat sujtá, tökéletesen megfelelt fő czéljának.

Ezeket előre bocsátván hallom e' kérdést "Valljon miként jöhet mind ezen büntetési 's politiai rendelkezések fejtegetése itt elő, holott ugy látszik, az inkább az ötödik és hatodik törvényjavaslat szakasziba illett volna". Mire azt válaszolom 'Meglehet, hogy ebéli fejtegetésim inkább oda, mint sem ide-valók lettek volna; de én azért terjesztém azokat éppen itt elő, mert azt hiszem, jobban tünend ki az itteni összeköttetésben azon igazság, mellyrül én legalább tökéletesen meg vagyok győződve, hogy t. i. csak akkor fogjuk a' büntetési 's politiai törvények igazi sarkalatit valahára megrakni, midőn azoknak létét legközelebb hasznunk vagy kárunk sürgetőn kivánandja meg; azaz csak akkor, midőn mind a' házi pénztárokhoz mind az országgyülési terhekhez idom szerint mi nemesek is járulandunk, mert csak akkor fogunk valóban olly módokhoz valahára nyulni, mellyek következésében mind országgyülésink az időnek lehető legnagyobb gazdaságával vitetni, mind házi pénztárink lehető legtökéletesb bátorságba helyezve lenni fognak;

azon módok pedig, mellyek ezeket és a' bátor lét több hasznos rendelkezésit is következtetik, egyenesen a' polgári fenyítéknek, t. i. politiának, legelső alapjai; saját, habár legkisebb de közvetlen kárunk jobban nyitandja fel e' részben szemeinket, mint a' legsajnosb veszteség, ha az csak későbben ér, 's minden esetre sokkal nagyobb mértékben, 's ekép a' siker nagyobb hihetőségével is, ha minket 's nem másokat illet a' kár.

Vannak az emberiségnek némi tiszta lelkü különbözöttjei, kik mások iránt nyájasbak mint önmagokhoz, megengedem, 's az életben több olly eset is, hol egyik a' másikért életét áldozni kész, igen jól tudom; hanem ezek kivételek; 's azért tán szivfájdalommal, de öncsalás nélkül 's általányosan csak azt vehetjük szabályul, vagy sinormértékül, hogy senki nem szeret 's nem kedvel senkit is annyira mint magát, 's ekép kiki a' rajta elkövetett méltatlanságot vagy igaztalanságot sokkal nagyobb méltatlanság vagy igaztalanságnak fogja mindig tartani, bármi csekély legyen is az, mint a' másokon véghezvitt mennybe legharsányabban kiáltókat; 's igy a' legkisebb kár is, melly saját nemesi vagyonunkban tétetnék, jobban éreztetné a' szoros rendelkezésnek nemcsak hasznát és szükségét is, melly nélkül se bátorlétben, se kellemesen nem állhat fen polgári társaság; hanem a' legnagyobb résszel azon nagy igazságot is megismértetné, melly — ha effectus után itélünk — ma elismérve még nincs, hogy t. i. rendes uton, törvényesen és szabad akarattal hozott büntető és politiai törvények nemcsak nem csorbitják az igazi szabadságot, hanem azt hathatósan nevelik. Ugyan is a' lehető legnagyobb szabadságot tekintvén, a' büntető és politiai törvények fő veleje az, 's igy azon feladás, mellynek megfelelni az e' részbeni legnagyobb tökéle-

tesség volna, 's ekép a' polgári rendelkezések egyedüli fő czélja lehet, hogy a' büntető és politiai törvények létét senki ne érezze, de még ne is sejdítse, mig az erkölcsiség, nemes élet és szép társalkodási szokások körei közt forog; ellenben azoknak gátjai, békói, fulánki 's villámi tüstént akadályozzák, megragadják, kinozzák sőt meg is semmisítsék őtet, mihelyt az erkölcsiség, nemes élet, és szép-társalkodási szokások utjábul kitér; a' mi által a' becsületes, nemes és nyájas ember soha semmi kellemetlennel összeütközni nem fog, minthogy az ő izlési 's cselekedeti köre nyilt leszen, és mások antimoralis, antinobilis 's antisocialis irányzati sem fogják sajnosan 's kellemetlenül érhetni; a' mi a' büntető és politiai törvények feladásának tökéletes megfejtése.

'S legyen csak egyszer elismérve azon igazság, hogy valamint a' legnagyobb jótétemény is nyakára tolatni 's kinszeríttetni engedni, semmi egyéb mint szolgaiság, ugy viszont a' legszorosb fenyíték törvényes elhatározása a' valódi szabadságnak legdicsőbb diadalma! akkor a' dolog praxisa is rövid idő mulva életre kapna, ne kételkedjünk; mert az elismért, talpraesett principium, hála az egeknek, mostani időkben nem maradhat már többé holt portéka, hanem ellenállhatlanul lép az életbe. 'S ha e' szerint majd mi fizetjük országgyülési terheink igazságos idomzati részét, mint nem különben házi pénztárunk illetőségét: bezzeg máskép, t. i. jobban fogunk akkor gazdálkodni mind az idővel mind a' pénzzel mint ma, a' mi a' tökéletesebben kifejtendő büntető 's politiai törvények oka 's *okozatja* lenne, 's igy legmélyebb sarkalatja is, vagy legalább lehetne.

'S im most csak eddig akarom terjeszteni annak megmutatását a' mit a' 198^ik lapon érintettem, hogy ne-

künk nemeseknek az országgyülési 's ház-pénztári költségekhez járulásunk általányosan 's philosophiai tekintetben sokkal több hasznot okozna mint kárt; 's ekép még marad hátra megmutatnom, valljon financiai szempontbul is hasznosb lenne e ezen törvényjavítás elfogadása vagy károsb?

Ennek megmutatására pedig ugy hiszem, nem szükség egy szót is vesztenem, ha 216ik lap 25ik sora nem vétetik kérdésbe, hol azt állítom, hogy a' most fejtegetésben lévő VIIik törvény felállítása után *máskép, t. i. jobban fogunk mind az idővel mind a' pénzzel gazdálkodni mint ma;* mert ha ezt tesszük, akkor valóban minden politiai 's financiai munkálódásunk legfőbb czélját tökéletesen elértük már, minthogy az semmi egyéb, mint az idővel és pénzzel lehető legjobb gazdálkodás. 'S hogy ezt kérdésbe nem veendi senki, remélem 's akarom hinni, mert okoskodásom azon talpigazságon alapul, hogy kiki hevesebben aggódik saját mint más hasznán, 's ekép minden csalások, akár időben akár pénzben, ugyancsak nagyobb erővel 's állhatatossággal nyomoztatnának nálunk akkor, ha mi nemesek is legközelebbrül éreznők, milly keserű, ha időnk 's pénzünket fecsérlik, mint most vellicaltatnak, midőn közvetlen nem érezvén a' veszteséget, a' reactio hatalma pedig elkerülvén figyelmünket csak immel ámmal 's a' rokonság bünös czimboraságátul eltántorítva, olly gyengén 's olly kimélre vonogatják a' bünösökrül az álarczot le, hogy ők néha néha éltök fogytáig csendesen lopogatnak alatta, vagy ha leesik is az rólok végkép, sok kész azt tüstént felvenni.

Igaz, hogy most a' házi cassának néha igen könnyű, 's néha még egészen félrevezető vagy inkább félretevő ma-

nipulatiói által is, nem fecséreltetik directe a' mi pénzünk, akkor pedig, ha mi is fizetnénk belé, directe pazéroltatnék; de calculusom szerint mostani indirect veszteségünk, minthogy az adófizető kizsaroltatása, meglopatása, elkeserítése, 's ekép szegénysége 's kedvetlensége, a' hijányos hidak 's a' t. minket lehető legsajnosabban érnek, sokkal nagyobb, mint azon teher lenne, mellyet önakarattal szabadon vennénk vállainkra, 's mellynek védelmezése 's legnagyobb publicitásba állítása azt eszközölné, hogy a' commassált házi pénztár legnagyobb takarékossággal manipuláltatnék, és mindig olly kezekre bizatnék, mellyek tüstént vissza is fizethetnek, 's visszafizetésre sok hijábavaló cerimonia nélkül tüstént kinszeríttethetnek is, mi által az adófizető practice látná, hogy igazságosak vagyunk, vele jót akarunk, 's nemcsak szóval, hanem cselekedettel is atyjai kivánunk lenni.

A' mi pedig az időveszteséget illeti, valljon mondhatni e, hogy annak vesztesége minket nemeseket most nem ér! Én ugy hiszem, nem lehet; mert valljon, kinek lehetne az idő becsesb mint nekünk, kik többet tehetünk hazánk előmenetelére, mint akárki, ha időnk van, 's azt kisded tárgyak körül nem vagyunk kénytelenek eltékozlani? Valóban az időnél nagyobb kincset én legalább nem ismérek, 's mivel érzem, milly sajnosan lop meg az, ki időmtül foszt meg, a' haza legveszélyesb tolvajának tartanom kell azt is, ki a' köz időt haszon nélkül és szükségen tul bitorolja el; a' mibül — közbevetve legyen mondva — azon nagy kötelesség foly, hogy a' privát mint hazai dolgokat lehetőleg egyszerüsítsük.

Ha most országgyülésünk nem foly derekasan, 's az időnek legszorosb takarékosságával, panaszkodhatunk e, vagy panaszkodunk e una voce clamantes — — — — —?

Mind ezekbül, bárınilly tökéletlenül 's darabosan voltam is képes e' szakaszt fejtegetni, még is ugy hiszem, végre az sül ki, hogy mind moralis mind mechanicai számolás szerint, 's akár a' jelent akár a' jövendőt tekintsük, azt leszünk kénytelenek megvallani, hogy a' házi pénztár 's országgyülési terhek idom-szerinti szabad magunkra vétele mind általányos philosophiai mind financialis tekintetben ránk nemesekre nézve sokkal több hasznot mint kárt hozna, 's ekép tulajdonkép nem is volna concessio de valóságos acquisitio.

Sok, tudom, vagy legalább néhány semmi mód át nem láthatja, mikép lehessen az nyereség, ha valamiért ezentul fizetnünk kell, a' miért eddig nem fizettünk; 's ezt, ha szorosan igy állna, magam se foghatnám meg, de csak vizsgáljuk meg valamivel közelebbrül a' dolgot, 's azt, reméllem, nemcsak elérteni, hanem nagyon is könnyen egyeztethetőnek fogjuk találni. Ha valaki az idén buzát vet, ki eddig soha nem vetett, olly kiadást teszen, mellyet nem tett még, 's igy igen sajnosan vesztett, mert magra, munkára 's a' t. teszem, száz forintot vala kénytelen költeni, melly az előtt zsebiben maradott; 's ekép ugye igen sajnosan vesztett? Nem furcsa okoskodás e ez? pedig még is korántsem helytelen, mert valóban vesztett az elvető, ha magva ki nem kelt vagy más szerencsétlenség érte, 's csak akkor nyer, ha aratáskor többült buzája 's tulfizeti ideig óráiglani kiadásait, azaz egy idei veszteségit. 'S azért, ha teszem valahol Afrikában települnénk le, hol eddig nem lakott senki, 's ott, mert utak nincsenek, vámot se fizetnénk, de végkép abban egyeznénk meg, hogy vámot fizessünk, akkor valóban nagy veszteség volna vámot fizetni, ha t. i. utak még se készülnének; de ugy hi-

szem, viszont nagy nyereség, ha illő vámért jó utak készülnének. 'S valamint nem mondhatni, hogy általányosan véve az nyertesb, ki buzát vem vet, mint a' ki vet — t. i. nagyobb nyeresége van annak, ki pénzét zsebiben tartja, mint ki nagyobb haszon okáért azt kiadja —; szintúgy nem az a' valódi nyertes, ki vámot nem fizet, hanem az, ki illő vámért mindenüve könnyen mozoghat.

Az egész dolog tehát azon tengely körül forog: valljon éppen azon *valamiért* fizetnénk e, ha a' házi pénztárhoz 's országgyülési tárgyakhoz idom szerint ezentul mi is járulnánk, vagy tán egy kissé több kellemekért.

'S mit felelhetni erre igazságos lélekkel? Én azt hiszem, semmi egyebet, hanem ezt, valamint igazságos, hogy semmiért senki ne fizessen semmit, 's visszont valamiért mindenki idom szerint valamit: ugy felette igazságos lehetett, ha régi időkben, midőn se annyi nép még nem volt, se urbarium a' szántóvetőt nem szorítá bizonyos korlátok közé, a' birtokosak luxusa ellenben kisebb, a' házi pénztár sulya pedig tán ezer percentel könnyebb vala, 's minden században, diametrali calculo, csak hat rövid országgyülés tartatott, 's aránylag sokkal kisebb költségekkel, 's mindenek felett nem volt annyi visszaélés; hogy akkor igazságos lehetett, ha az adófizető a' földesurtul nyert számos beneficiumi következésében, mint teszem: könnyü árenda, felette olcsó pártfogás, ellenség ellen védelem 's a' t. csak maga viselte mind a' házi pénztár mind az országgyülési terhek sulyát; hanem hogy most, minekutána nép is több van, 's ezek naprul napra inkább reguláztatnak, 's ekép egyesek kevesebbet is birnak; a' földesurak szükségei általányosan olly magasra nevekedtek, hogy jobbágyaiknak annyira

nem kedveznek vagy nem kedvezhetnek mint az előtt, 's ezek, minden praestatiók legpontosb teljesítésére sokkal nagyobb utánalátással szoríttatnak ma mint régibb időkben; a' vármegyei tisztek száma felette szaporodott, 's ezek sokkal jobban fizettetnek; országgyülésink pedig ha nem voltak is eddig rendesen tartva, ezután bizonyosan lesznek — — — —? minthogy a' törvény ugy parancsolja; 's ha lesznek, hihető, hosszabbacskák lesznek, 's ott is a' diurnumok 's egyéb kiadások magasbra nőttek; a' temérdek visszaélések pedig, mellyek leginkább a' szántóvetőt érik, majdmajd eldülő magasságra tornyosultak; 's mindenek felett a' nemesség praetensiói, hogy minden rendesebben is forogjon mint az előtt, a' néhaihoz képest idomzaton tul tetemesültek; ugy hogy mind e' mondottak 's nem mondottak, de általam gondoltak 's másoktul tán elértettek, sommásan véve, minden eredeti vagy ősi, akár nyilványos akár tacita egyezést de facto már rég megsemmisítettek.

Ezen néhány sor szolgáljon feleletül azoknak, kik a' 197[ik] lapon tett állításomat kérdésbe vennék 's azt követelnék, hogy a' nemesség járulásának a' házi pénztárhoz 's országgyülési terhekhez legkisebb nyomait sem találhatni sz. István idejétül kezdve mai napig: a' mit — nehogy diplomákba 's kronikákba 's anonymusokba elsülyedjünk, a' helyett hogy tennénk és cselekednénk már valahára — legkisebb kérdésbe sem akarok venni, sőt még azt sem, hogy az akkori provisio igazságos 's helyes volt e vagy sem; hanem egyenesen arra szorítom egész véleményemet, hogy valamint egykor igen helyes lehetett, ha az akkori körülmények szerint, egyedül a' szántóvető vitte az akkor irány 's idomlag sokkal könnyebb terhét mind a' házi pénztárnak mind az országgyülésnek; ugy ma,

midőn e' teher mód nélkül sulyosbult, igen helytelen, ha a' nemesség az uj tehernek nem akarná idomszerinti részét elvállalni; a' nemesség, melly azóta uj terhet magára nem vett, a' mi pótlékul 's nem-fizetési ürügyül szolgálhatna, sőt a' maga terhébül annyit rázott le, hogy az, az előbbihez képest, nagyon is könnyebbült, mint azt a' következő VIII[ik] törvényczikkelyben megmutatandom.

'S ha valóban a' hazi pénztár jobb manipulatióját kivánjuk, 's hogy annak ránk nézve jobb mechanicai látszatja is legyen, 's minden három esztendőben időgazdasággal országgyülés is tartathassék, nem tehetünk practicusabb dolgot, mint ha az örök theoriák helyett, mint teszem "Miért engedik a' Statusok, miért nincsenek jelen a' Magnások, miért tür illyeseket a' Vice-és Fő-ispán, miért nem repraesentálnak a' Megyék, miért nem mozdul az oppositio 's a. t. — 's a. t. — 's a. t." — ha mind ezek helyett a' nagyobbodott terhek idomzatját nemeslelküleg józan fejüleg és *szabad akarattal* valahára elfogadjuk.

Már a' mi azon idomzatot illeti, mellyben a' nemesség is járulna ezen két teher-viseléshez, az megint egészen uj kérdés, mellynek azonban, ámbár nem olly felette könnyű, valamint a' legegyszerűbb principium életbe 's praxisba hozatala sem az, még is az igazságos teher elosztásnak törvényei szerint minden kétségen kivül diadalmasan meg lehetne felelni; a' mit egyébiránt itt a' hely szüke miatt nem vehetek fejtegetésbe, 's annál most nem mondhatok egyebet, mint hogy ha a' házi pénztár és országgyülési terhek nem commassáltatnak, 's a' nemesség és pórság elkülönözve viszik azok sulyát, akkor a' fő czél, t. i. a' hazafiak-közti egyetértés 's egyezés el van hibázva, 's a' szántóvető szint azon faggatásoknak lesz kitéve mint

ma; 's eképp jobb, ha e' részben inkább semmi sem történik, mint valami ollyas, a' mi a' dolognak csak mechanicai 's nem moralis részét javítná!

'S minekutáná a' most következő törvényjavaslat fejtegetésében még jobban ki fog tünni, hogy uj kellemekért igazságos arányban, uj terheket is venni fel, nemcsak éppen nem constitutio-elleni, sőt nem is valóságos teher; most azzal végzem be ezen szakaszt, hogy ha semmi egyéb ok nem javaslaná ezen VII^{ik} törvény elfogadását, csak azért is el kellene azt fogadni, mert a' hat első törvényt sem lehetne másképp jó sikerrel felállítni, — a' mi, itéletem szerint, az egészre nézve legérzékenyebb veszteség volna, minthogy azon hat törvény igen szoros és mondhatni elszakíthatlan kapocsban áll egymással, és a' VI^{ik} t. i. a' szántóvetőnek törvényes pártvédje ugy is maga után vonná a' VII^{ik} törvény felállítását, mellyel legközelebbrüli kapcsolatban van. —

A' VIZEK, UTAK 'S BEL-VÁMOK TERHEINEK MINDENKITÜL EGYENLŐ VISELÉSE 'S AZOKNAK ORSZÁGGYÜLÉSI ELRENDELÉSE.

Minden hosszadalmas theoriai fejtegetés elkerülése végett, itt egyenesen ez alternativát teszem: vagy fizetett ezelőtt a' Nemesség is vizek regulatiójához, utak készitéséhez s' a' t. vagy nem fizetett; ha fizetett, az igen helyes volt; ha pedig nem fizetett, hogy az akkori körülményekre 's a' Nemesnek az Adófizetőhez akkori állására nézve, ez is felette helyes volt, nem veszem kérdésbe; de azért — e' kettő közül akár egyik akár másik áll — éppen nem következik az, hogy ezentul a' nemesség a'

vizek regulatioinak 's utak csinálásinak terheiben ne részesüljön, hanem hogy valamint igen kevés utakért 's felette *felszínleg regulált* vizekért keveset, vagy éppen semmit se fizetett: ugy most sokkal több és jobb utakért 's mindennap hathatósabban reguláztatandó vizekért se többet mint igazság, de arány szerint fizessen.

Ezelőtt szinte csak egy századdal is jobbadán lóháton jártak hazánkfiai, 's azért akkor nem volt olly igen sürgetőn szükséges az ut, s' ekép az akkori közösüléseket könnyen is fentarthatá az adófizető; de később szekéren kezde járni a' nemesség, 's aztán kocsin, 's most, ha van módja, hintón jár; minek következésében jobb ut is kell, mellynek csinálási terhét az adófizető többé nem birja; 's főkép azért, mivel nemcsak jobb ut kell és van is mint az előtt, hanem mivel mai időkben lehet mondani, tizszer annyi csinált ut is van, mint ez előtt csak száz esztendővel vala, mikor néhány országos utat kivéve, alig volt az egész hazában lehetőség, kocsin egy helyrül másikra jutni, kivált télen; ellenben ma, ha nem tagadjuk a' szemünk előtti factumot, szinte minden egy kissé nagyobb helység, ha nem éppen jó is, de csinált uttal van összekötve a' többiekkel, 's illyes utak száma minden esztendőben nevekedik, ugy hogy ha száz esztendő előtt az akkori csinált utak egybesommált hosszaságát, p. o. ezer mérföldre teszszük, nem fogunk igen hibázni, ha az egész hazában lévő csinált utak mai napi hosszat tizezer mérföldre határozzuk.

'S ekép ha egy rend — t. i. itt a' nemesi — semmi utért, vagy rossz és csak ezer mérföld hosszaságu utért még eddig semmit se fizetett is, nem az következik, hogy ezentul jobb és tizezer mérföld hosszaságu utért se fizessen, hanem éppen az ellenkező, hogy valamint a' mai

nemesség, általányosan véve, több kellemet is kiván, minthogy ugy szólván, senki nem utaz már lóháton, és azon utat, mellyet ezelőtt télen általában nem, de most télen is tehet, 's nem kevés helyhez most 1, 2 nap eljuthat, mellynek elérésére azelőtt 10, 14 nap vala szükséges; ugy nem lehet igazságosb a' világon, mint hogy eféle egészen uj nyereségekért, mint kocsiban járhatni lóhát helyett, 's 10, 14 napban 8, 12-őt gazdálkodhatni 's a' t. igazságos idomzat szerint, a' nemesség is fizessen ezentul; 's ezt annál inkább, minthogy naprul napra nagyobban érezzük a' jó utaknak nemcsak kellemit, de legsürgetőbb szükségit is, 's azoknak lehető legnagyobb mennyisége az egyesült hazának mechanicai életprincipiumát leghathatósban eleveníti; mert minél könnyebb és szabadabb a' circulatio, annál elevenebb, egészségesb és erősb egy test, erőmű 's ország is.

'S ezt, ugy hiszem, philosophiai 's általányos tekintetben senki sem veheti kérdésbe; mert valamint igazságos, hogy semmiért senki se fizessen egyebet semminél, 's kis kellemekért csak keveset: ugy viszont igazságtalan valamiért, 's kivált sokkal nagyobbra nevelt kellemekért semmit, vagy igen keveset fizetni; 's a' tökéletes igazság tán abban van helyezve, hogy a' nagyobbult kellemek után viszont mindenki terhei is azon idomzatban nőjenek, mellyben ő a' telemesült kellemekben részesül. — Régi időkben, meglehet, az akkori nyilványos vagy ki nem mondott egyezés szerint azon *Kevés*, de *Elég*, a mit a' nemesség utak csinálására 's vizek regulatiójára fizetett, már ben volt saját földeinek kedvezőbb feltételü átengedésében; 's ekép meglehet, sőt hihető, hogy akkor, midőn felette kevés ut volt, télen jobbadán senki nem mozdult,

kereskedés alig vala, 's általányosan mindenki lóháton utazott, hogy akkor az igazság legkényesb törvényei szerint a' nemesség egyenesen nem járult utak csinálásához, mert talán indirecte adózott hozzá; minthogy olly egyezés felette igazságos lehet, melly szerint a' földbirtokos bizonyos földeit bérbe adja a' birtoktalannak, 's bizonyos feltételeknél fogva, mellyek egyike az, hogy az utakat, hidakat, gátokat 's a' t. ő csinálja. De midőn ezek eszközlése mind qualitásra mind quantitásra nézve egészen megváltozott 's nehezbült, ugy annyira pedig, hogy azt az akkor élők semmi mód előre nem láthaták — mert akkor tán senki se nem tett, se nem vállalt volna illy terhes feltételeket el az örök természet következésében az foly, hogy az uj teher vagy egyéb terhektül némileg *megszabaduljon*, vagy *több* válra rakassék; azaz vagy a' szántóvetői tartozás sommája könnyíttessék azon arányban, mellyben az a' jobb és több ut-csinálás 's vizek tökéletesb elrendelései által sulyosbult, vagy a' nemesség is járuljon ezentul, a' több kellemben részesülés miatt, egyenesen az utak, hidak, gátok 's a' t. készítéséhez.

Már vehetni e az adófizető vállairul némi terheket le, 's meg fog e abban egyezni a' kormány, bel igazgatás és földesur, az más kérdés; hanem ha az idők folyamatját tekintjük, melly az adófizetői terhek mindenbeni sulyosulását, a' nemesség tartozásainak ellenben lépcsőnkénti könnyebbülését bizonyítja, 's complicált országi müvünket vizsgáljuk, tán kénytelenek leszünk azt állítni, hogy a' szántóvetői vállakat egyéb terhektül olly idomzatban bizony nem leszünk képesek megszabadítni, mint millyenben az utak és vizek elrendelései terhesbek lettek 's naprul napra mind terhesbekké válnak; 's ekép teljes igaz-

ság szerint szinte nem marad egyéb hátra, mint az utakat és vizeket vagy megint azon minőségre 's mennyiségre visszasülyedni engednünk, mint a' millyekben azon időkben valának, mikoron a' földesur és szántóvetőközti viszonyok egyensulyba jövének, vagy pedig a' jobb 's több közösülésekért nekünk nemeseknek is idom szerint fizetnünk.

Ez utolsónak helyessége pedig azért nem szökik ellenállhatlan persvasióval mindenkinek szemébe, mert a' jobb 's több utak, hidak és jobban elrendelt vizek nem *rögtön* váltották fel a' rossz és kevés utakat, hidakat s' akadályozó vizeket, hanem *lassan* 's ekép a' nagyobb számmak *észrevehetlenül*. A' mai közösülések kelleme tán ugy áll a' száz esztendő-előtti communicatiók kelleméhez mint 10: 1-hez. Kérdem most: az egész hazában találkozott volna e valaki, ki száz esztendő előtt azt kivánta volna — ha a' communicatiói kellemek 1-tül 10-re emelkedtenek vala, *de rögtön* — hogy azok elrendelését, melly azon idomzatban sulyosodott volna is, mint millyenben a' kellemek nőttek, csak azután is egyedül a' szántóvető eszközölje 's nagyobb kedvezést azért ne nyerjen? Én azt hiszem, senki sem lehetett volna valóban olly igazságtalan, mint arrul is bizonyos vagyok, hogy ma sincs az egyesült hazában olly ennenes rabulista, ki megint azt találná igazságosnak, ha, teszem, gőzkocsik alá szükséges vasutak, tökéletes vizcsatornák 's illyesek által a' közösülési kellemek megint ujra 10-tül 100-ra emeltetnének *és rögtön*, hogy akkor is egyedül csak a' szántóvető vigye ezen mód nélkül szaporodott és nehezbült munkák terhét; hanem mivel a' communicatiók jobb lábra tétele 's ekép terhe is 1-tül 10-ig nem rögtön, hanem csak lassan 's *észrevehetlenül* tünt elő, van igen számos — legalább az

effectus és mindennapi tapasztalás szerint itélve — ki igy okoskodik "Eddig is a' szántóvető vitte a' communicatiók terhét, 's ekép tovább is csak ő vigye; nem kell nekünk ujítás 's a' t." — 's igy számtalan igazságtalan van, mint nem különben 5, 6 század után is elég igazságtalan volna, ha communicatióink kelleme = 100-ra nőne, de lassan és észrevehetlenül; minthogy illy igazságtalanság ma ugy szólván közös és 1 ugy áll 10-hez mint 10: 100-hoz, azaz a' mi történt történik 's megint történhetik.

Minekutána illy proportionalis calculusok szerint axiomául az sül ki, hogy igazsággal az semmikép nem egyeztethető, ha mi nemesek ezentul se járulunk akármi módon is az utak 's vizek regulatiójához, nem hozhatni kétségbe azt is, hogy philosophiai 's általányos tekintetben, ezen terheknek szabad akaratunk — utáni magunkra vétele sokkal több hasznot hajtana mint kárt okozna; mert mai világban a' legerősb által eszközölt igaztalanság sem lehet, csak egy kissé hosszabb idő leforgása után is, valakinek hasznos, annál kevésbé pedig, ha egy olly status eszközli azt melly gyenge.

Mi pedig a' hasznot financiai szempontbul illeti, arra ugy hiszem, nem kell egy szót is vesztegetnem, minthogy A-tul Z-ig, egész országban olly lágyvelejű teremtmény tán már nincs, ki azt nem számolta volna, vagy legalább nem számolhatná ki, hogy azon teher, melly jó communicatiókra fordíttatik, czélirányosan és ésszel, t. i. a' vidék, népesedés, környék 's politicai körülmények mibenlétéhez 's minemüségéhez szerintezve, felette könnyű azon terhekhez képest, mellyek szükségkép folynak a' hiányos közösülésbül. Ennek valóságát, ugy hiszem, a' tágas hazában mindenki práctice tapasztalta; mert bizon alig

van köztünk egy járó kelő ember is, ki a' rossz közösüléseket ne fizette volna már meg, részint lova, barma, részint ideje 's egészsége vesztével, pedig sokkal drágábban, mint a' mennyiben a' legjobb utak készítése 's fentartása kerülne, feltéve, hogy azok léte ésszel 's józanul eszközöltetik. Ez tehát hosszas fejtegetést nem kiván, de annál gyökeresbet a'

Principium! Ezzel vélekedésem szerint számosan 's tán legszámosabban két oknál fogva mystificalják magokat és másokat szüntelen. Az egyik ok *ennenségök* — egoismus — melly találósnál találósb, 's nemcsak itt, hanem minden alkalomnál, midőn akármilly 's mi módon viendő terhekrül forog szó, mindig valami principiumot gördít elő, melly a' teherviselést nem engedi, 's ekép a' kisebb rosszat nagyobb rossz elkerülése végett szenvedni tanácsolja. A' másik ok ellenben *éretlen ismeretök*, melly szerint nincs ugyan principiumok ellen valami köz tehernek nemesektüli viselése, de a' módban kiván a principium némi óvásokat.

Az első ok nem érdemel nagy figyelmet, mert az idők szelleme illy ennenesek álarczáit rutul tépi már rendre le dicső viselőik képeirül, ugy hogy számok mindennap, minden órában összezsugorul 's ezentul nem nyomhat már sokat; de annál nagyobb megfontolást kiván a' másik ok, mert az a' helyett, hogy a' nemességet a' parasztsággal barátságos összefüggésbe hozná — a' mi mind két részre a' lehető legnagyobb haszon volna — egyenesen az ellenkezőt, 's ekép a' lehető legnagyobb kárt következteti.

Ezt fel kell világosítnom. Azon rész, melly igy szól: "Nincs igazságosb, mint hogy mi is járuljunk némi terhekhez, p. o. a' házi pénztár, az utak csinálása 's több efféléhez; de válasszuk el a' praestatiókat: a' házi pénztárt az

által segítsük, hogy mi is fizessük a' Magistratualisokat, az utakat per libera oblata 's a' t. azaz tegyünk mi is, 's többet mint kellene, de ne adókép, hanem szabadon.' Kik igy szólnak, azok vétik el itéletem szerint, a' józan utat, 's a' közönségnek, 's ekép magoknak is annál nagyobb kárával; mert véleményök annyi plausibilis sőt generosus érzelmekkel vegyes, hogy az által mind a' mondók, mind a' hallgatók könnyünél könnyebben csábíttatnak el.

A' köz terhek viselésének philosophiája — mennyire az a' lehető legnagyobb polgári szabadsággal van öszhangzásban — nem abban áll: adót éppen nem vagy csak felette keveset fizetni, de akármennyit adózni is; hanem tudni *mire* 's *mikép*, 's azt elhatározhatni, — 's ezen utolsót nemcsak principium szerint, hanem de facto is; 's ez a' fő dolog. 'S ekép ha valamelly status eddiglen soha nem fizetett egyenes adót, valóban könyörületre méltó lágyeszünek kellene lenni, ha egyenes adót azelőtt akarna fizetni, mig nemcsak bizonyossága, azaz ereje, de még hihetősége, azaz erős akaratja sincs a' pénzmanipulansokat nem szemfényvesztő, de tökéletesen 's minden hasztalan cerimonia nélkül megrostálandó számadásra kinszeríteni. Azért himezés nélkül legyen kimondva, legrosszabb akarónk sem vetheti szemünkre, ha mi nemesek mostani körülállásink közt általában semmitül sem akarunk fizetni *kül-adót;* midőn viszont azt hiszem: felette sok igazságos ember azért itél bennünket keményen, és valóban minden igazzal, mert ezen principiumnak ürügye alatt, vagy ennenségbül semmi tiszta hazai *bel-terhekhez* sem akarunk járulni, vagy éretlen ismeretinknél fogva, a' dolgot ugy annyira zavarjuk össze, hogy azon adót — t. i.

a' belsőt — mellyért a' számolókat elővehetnők 's de facto szoros számadásra szoríthatnók, azon adóval keverjük össze, mellyrül principium szerint, ha mindjárt tán igen, hanem de facto számadást venni mai napokban bizony még nem reméllhetnénk.

S ez a' gondolkozónak tán elég azt megmutatni, milly különbség lehet és van is nálunk az *adók* közt; ugy hogy valamint egyiknek, t. i. a' kül adónak, egyenes megadása mostan felette veszélyes lehetne: ugy viszont a' másiknak, t. i. a' bel adónak, fizetése legjózanabb volna; 's nem separálva de commassálva! és vigyázzunk miért. Semmi egyébért, hanem mivel minden, a' mi a' földesur interesséjét elkülönzi az adófizetőitül, előbb utóbb mind a' két résznek csak káros, sőt felette veszedelmes is. Ha különözve lenne a' házi pénztár, akkor a' nemesi cassára nagyobb gond lenne mind az adófizetőire — a' mit tán supponálni csak szabad, minthogy eddig a' dolog illy formán álla, t. i. a' nemesi pénzek csakugyan még is nagyobb securitásban valának mint az adófizetőiek; ha pedig a' némileg szorosb kapocs ezt nem engedné, 's egyik cassára olly nagy gond lenne mint a' másikra, 's egyik olly nagy takarékossággal vitetnék is mint a' másik, sőt a' nemesi érzések hathatósb felébredése által, az adófizetői cassa mindenre nézve nagyobb bátorságba volna helyezve mint a' nemesi: mind ez még sem volna elég annak helyes apologiájára, hogy ezen cassák elválasztathassanak, mert mind ez nem volna elég az adófizetőt arrul is elhitetni, hogy pénze bátorságban van, hanem ő mindig igy szólhatna: "Valljon mi okbul nem akarják a' földesurak 's nemesek a' házi pénztár commassatióját? mi lappang megint ez alatt; ők tán a' tehernek kisebb részét akarják magokra vállalni,

s azt melly állandó, 's igy vele maleversálni olly könnyen nem lehet, 's minden hihetőség szerint nem is nő 's variál annyira — — — —. Ha közösen élnek azon kedvezések, hasznok és kellemekkel, mellyek a' házi pénztár következései; miért nem akarják annak terheit is közösen viselni?" — — — 'S ha igy okoskodnék — a' mirül, ugy hiszem, nem kételkedhetni — valljon világosnál nem világosb e, hogy illyféle javítások moralis effectusa egészen el volna hibázva? moralis effectusa mondom, melly a' fő dolog, 's melly nem egyedül az által melegülne hazafiui rokon érzésre — ez megint bármilly paradoxnak látszassék is — ha a' szántóvetőn segíttetnék; hanem ha ő azt átlátni 's elismerni kénytelen volna, 's ekép nyilván tudná, hogy további existentiája nem valami precarium, t. i. egy egy jobb tisztviselő vagy ékesbszólású táblabiró jó akaratjátul vagy életétül függő *bátortalan lét,* hanem egyenesen az áthághatlan törvények alá állított *bátor lét.*

'S ha megint azt vizsgáljuk: miért ellenzi sok az illy commassatiót? azt fogjuk találni, hogy részint azért, mert inkább generositásbul, akar cselekedni mint kötelességbül, részint mert a' helytartói controlltul fél. 'S mondjuk ki egyenesen, nem ugy van e?

Már a' mi az elsőt illeti: kénytelen vagyok a' fentebb érintett rőfre 's talio törvényire emlékeztetni, mellyeknek legfelszinesb fejtegetése után az tün ki, — 's ezt világosabban nem mondhatom — hogy valamint az, ki mással csak generositas szerint akár bánni, előbb utóbb, de végre bizonyosan maga is csupa generositástul függend: ugy viszont csak az kivánhat szoros igazat akárkitül is, ki megint mások iránt köti magát le. A' mi pedig a' controllt illeti: az valóban igen igen kellemetlen, de csak akkor, ha valami

bizonyos személyre szoríttatik, de soha mikor tisztséghez van kötve 's mindenkit egyenlőn illet, — mert ekkor nem több, mint valami fenyítő törvény, melly az egészre nézve áll, de csak azoknak sajnos és becstelen, kik csalfa tetteik által annak sulyát magokra huzzák; 's ekép az ellenőrség is csak éppen azoknak lehet de facto kellemetlen, kik annak létét szükségessé teszik, 's melly éppen azon okbul soha nem nevekhetik káros hatalomra, a' mitül sokan félnek — 's erre figyelmezzünk — mivel a' commassált pénztár a' most eldarabolt, sőt egymás-elleni erőbül egy összesedett, 's igy mindenen diadalmaskodó erőt alkotni segítendne; a' mi a' netaláni controll hatalmaskodásának lehető legbiztosb gátja lenne 's a' t.

A' moralis effectusra nézve tehát elkerülhetlenül szükséges, hogy a' mindenkitül idomzat szerint fizetendő házi pénztár commassáltassék, minthogy az által az egyetértés 's egyesülés nem kis mértékben mozdittatik elő, a' mi a' legnagyobb nemzeti kincs; a' dolog praxisa pedig ezen commassatiót még sürgetőbben megkivánja, mert jóllehet némi megyékben különözve is fenállhatna az ezután mind a' nemességtül mind a' parasztságtul fizetendő házi pénztár, nem hiszem, hogy igazsággal e' részben minden megyékre csak egy sinormértéket lehessen kiterjeszteni, 's igy szükségkép szinte minden megyében az elkülönzésnek más proportióját kellene felállítni, melly minden nap azon idomzatban változna mellyben uj utak, hidak 's a' t. készittetnének, — a' mi öröki kedvetlenségnek 's ujjhuzásoknak kimeríthetlen kutfeje lenne, a' mi egy megyének sem volna hasznos — — — az egész királyságot pedig, szinte minden megyében különböző manipulatiók következésében még divergensebbé tenné — mint a' hogy már most is a'

gondolkozó előtt nem annyira mint egy erős egész jelenik meg, hanem mint valami eldarabolt gyönge. A' honi boldogságra mulhatlanul szükséges tehát, hogy ha practice nem lehet is, kirekesztőleg mindenben a' legszorosb egyedség, legalább illyesekben legyen, hol az egyformaságra semmi sem kell mint tiszta szándék 's jó akarat; azaz idomzat-szerinti fizetés — — — —. Ezen idomzat igazságos elhatároztatása egyébiránt más dolog; 's valamint most a' hely szüke miatt, kevés kivétellel itt szinte csak elveket állítok fel: ugy későbbi próbáimban a' principiumoknak mi módoni alkalmaztatását fogom fejtegetni.

Ezek után visszatérek az utak, vizek 's bel vámok elrendelésére, 's azt állítom, hogy valamint a' házi pénztár 's országgyülési terhek viselését idomzat szerint elhatározni 's azt közösen viselni igazságos: szintugy az is legigazságosb, legkivihetőbb 's ekép bizonyosan leghasznosb is, ha nem különben az utak és vizek elrendelésének 's conservatiójának terhe is, idomzat szerint de commassalva viteltik mindenkitül.

A' mi pedig ennek praxisát illeti, az felette könnyű, feltéve, hogy ennek eszközlését őszintén akarjuk 's a' bujósdi ajtócskákat rendre 's bona fide be is dugjuk. Az egész dolog, akár tekintsük az utakat, akár a' vizeket, akár az ország egyéb mechanicáját, tisztán két részre oszlik, t. i. *csinálásra* 's *fentartásra*. 'S e' két munkát, practice szólván, szorosan el kell választni; mert ha elkülönözve nincs, akkor vagy az első elkészülés nem lesz tökéletes, vagy ha az egészen végbe megy is, a' conservatio lesz hijányos; melly kettős foglalatosságnak következése — mint a' tapasztalás mutatja — precarius állapot, elaljasodás, elbomlás szokott lenni.

Ha egy uj utat csinálnak, vagy egy egészen elavultat javítnak: nincs könnyebb, mint hogy a' földesur és birtoktalan nemesség is járuljon hozzá. Az első robotinak bizonyos számát uti, hidi, gáti dologra engedi, a' másik pedig maga dolgozik, vagy ha az egyik robotjait már megváltotta vagy pusztát bir, 's a' másik nem akar, mindenik idomzat szerint fizet, vagy béreseivel munkáltat 's ekép minden nehézség meggyőzve van. Csak igazságos lélekkel akarni kell, megyen akkor minden! A' fentartás végett pedig mindenki személye, lova, barma, szekere etc. szerint bizonyos vámot fizet. Ebbül áll a' dolog veleje. A' mibül tökéletesen kiviláglik, hogy némi helyeken, hol alig van közösülés, kő sincs, kevés és szegény a' nép, 'Semmi ut hasznosb mint egy rossz csinált ut, mellyet mindenki halálos bünnél is erősebben kerül, vagy olly ut, melly ugy szólván természet-elleni, azaz sokkal terhesb mint a' mennyit használhat, 's ekép arra nézve, ki terhét viszi, a' gyógyszer gonoszb a' nyavalánál, 's melly utak csak azoknak kellemesek, kik készítéséhez 's fentartásához járulni nem kénytelenek, 's mellyek sulya olly nagy, hogy azok valóban soha nem készülnének, ha mi nemesek is vinnők terhét — — —. A' közösülések philosophiája az, — 's ezt mindig szem előtt kell tartanunk — hogy azok haszna nagyobb legyen mint csinálási 's fentartási terhe; minek következésében részint mindenütt kivétel nélkül utakat, vizcsatornákat, gátokat nem csinálhatni józanul, 's mindenek felett, ha már készíttetnek azok csinálása 's fentartásában a' lehető legkörülnézőbb takarékossággal kell bánni; mind ez pedig csak akkor fog történni *valódilag* 's nem *illusorie*, ha mi nemesek is visszük idomzat-szerinti sulyát. És igy nyerne az egész, mind tetemes hozzájárulásunk által — mert tagadhatlan, hogy

jobb utak lehetnének a' honban, ha azokhoz végkép a' birtokosak is járulnának, midőn most, ugy szólván, csak a' birtoktalanok viszik azokat — mind controllunk, 's az ebbül fakadó józan és takarékos methodus által; midőn ma illyesekrül alig van, vagy inkább, mondjuk ki egyenesen, éppen nincs controll, mivel nem mi fizetünk hozzá, hanem más. A' fő dolog pedig az, hogy midőn ma a' nemesembernek rossz-ut-körülti panasza a' legnevetségesb 's legsulynélkülibb, minthogy olcsó husnak hig és semmi husnak semmi leve; 's igy az sem panaszkodhatik rossz ut miatt, ki csak *rajta*, de *hozzá* semmi mód nem járul: akkor midőn mi is fizetnők az ut-csinálás 's fentartás igazságos idomzatát, nemcsak ember-gondolta egyoldalu privilegium, hanem minden jussal kivánhatnók 's pratendálhatnók is, 's nem egyedül a' régi utak helyreállítását 's jó karban tartását, hanem bár miféle 's bár mennyi uj ut készitését is — — — a' minek józan eszközlése a' lehető legnagyobb nyereség volna, mit most azonban — mert nem fizetünk — csak egy felette tágas lélekisméret határozhat el; midőn akkor, mikor mi nemesek is fizetnénk, azt a' lehető legszorosb lélekisméret sem hátráltathatná, mert volenti non fit injuria, 's mivel nincs igazságosb mint az, hogy ki idomzat szerint fizet, idomzat szerint birjon is, 's ha ez áll, nincs viszont igazságtalanabb — akár mikép iparkodjunk is ezt tagadni — hogy valaki birjon, ki nem fizet. Ennek tehát sommás összevonatja az, hogy valamint az igazság előbb utóbb, de végre bizonyosan, még idomlag rövid életű egyes emberekre, 's annál inkább hosszu életü nemzetekre nézve a' legnagyobb haszonnak legbiztosb és tartósb kutfeje 's viszont: ugy az uti, vámi, vizi 's a' t. terheknek min-

denkitül proportionalis viselése — mert ennél, mint az e' szakaszban, ugy hinném, elégségesen kiviláglik, igazságosb semmi nem lehet — mind egyeseknek mind nemzeteknek is előbb utóbb, de végre bizonyosan, a' lehető leghasznosb lenne.

Azon fejtegetések: kinek hasznosb a' jó ut, az adózónak e, nemesnek e? mind annyi sophismák, mellyek a' legfelszinesb vizsgálatok után is, tüstént mint szappanbuborékok szertepattannak; mert azokbul valóban végre mindig illyféle sül ki, teszem például: hogy valamint Rothschild curirjának a' külföldi utak practibilis léte tán leghasznosb, mert egy jó vagy rossz hirnek 24 órával szaporábbi jelentése, mint tudjuk, már nem ritkán olly kincseket szerzett, a' millyeneket ezernyi szántóvetőnek véres verítéke sem volna képes kiállítni esztendőt át: ugy tán nálunk is illyféle szorgalomhősek vennék a' jó utak legnagyobb hasznát; melly előzményekbül egyenesen azon fonák következést kellene huznunk, hogy mind a' külföldi mind a' honi utakat, vagy azok egy részét Rothschild et Companienak kellene jobbadán csináltatni 's fentartani. A' szarvas láb minden esetre jobb mint a' bodzás láb; de ha valakitül, ki bodzás lábu, azt tudakoznók 'valljon nem ér e többet a' szarvas láb mint az övé', tán azt felelné "objective igen, hanem subjective nem; mert lábom, bár mi rossz is, rám nézve még is a' legjobb 's leghasznosb láb az egész viiágon". Szint illy szinü conclusióra vezetne annak rostálása is: valljon kinek hasznosb megint egy font hus, A-nak e, B-nek e, 's ekép kinek kelljen fizetni, kinek nem, 's kinek kevesebbet, kinek többet 's a' t.

Minden haszon időhez, személyhez és szükséghez van kötve; minek következésében részemrül megvallom,

hogy ámbár sok ezer vastagabb, erősb 's jobb lábot ismerek mint az enyimek, még is csak az enyimeket tartom legjobbaknak, — és bár sok gyomornak sokkal nagyobb és sürgetöbb szüksége van az eledelre mint az enyimnek, és minden idomzaton tul jobban emészt, azért még is azon táplálékot tartom én leghasznosbnak, melly az én physicai szükségimet pótolja, 's gyomromat legjobbnak 's a' t. szint igy azt hiszem, hogy sem alkalmas hid, sem jó ut, sem elrendezett viz és canalis hasznát senki olly nagy mértékben nem veszi mint én, ha rajta járok, 's azok saját jószágim becsét emelik fel, a' mi okbul idom szerint fizetni is édes örömest akarok, de csak azon feltétel alatt 's mindaddig — 's itt van egy felette nagyon figyelmeztető — *ha* és *míg* teljes szabadsággal járulhatok azok elrendeléséhez, 's a' dolog, velejére nézve, kezeimben is van; mert ámbár rossz utakon, korlátlan vizeken keresztül 's a' t. járni kelni 's buzaföldeket viz alatt birni, itéletem szerint, az emberi élet 's vagyonnak legsajnosb catastrophéihez 's dolgaihoz tartozik, azért idomlag még is kellemes azon szép léthez: helybül nem mozdulhatni 's még is vámot fizetni, mocsárokat birni 's még is áldozatokra kénytelen lenni, melly lét a' kettős szolgaságnak képiratja, t. i. az önkény vagy tudatlanság 's hijányos elrendelés-alattinak.

És im, ezen ok határozá el kivánatomat, hogy a' vizek, utak 's belvámok elrendelése országgyülési tárgyak legyenek; melly javaslat azonban, nem tagadom, éppen azon veszélyt látszik szülni, vagy legalább nevelni, mellynek elkerülése egyik fő czélom. De én azt hiszem, ez csak ugy *látszik*, hanem nincs ugy; 's ha valahol, bizonyosan itt van helye egy felette nagy distinctiónak minden bizonnyal. Mert — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —.

'S ha olly tárgyak fejtegetését nem szivesen vagy csak legkényesebben hozunk oda, mellyek az austriai köz birodalom hasznával szoros politikai kapcsolatban vannak, az természetesnél természetesb; midőn viszont az valóban semmi egyéb, mint egy nagy bujósdi kapu 's gyáva ürügy, ha belső mechanikánk elrendelését a' kormány belé avatkozhatása miatt nem akarnók oda hozni, — mert az okoskodás a' valórul a' lehetőre áll 's ekép hihető, hogy valamint annyi század óta fentartottuk belső rendezkedésink szabadságát, habár országgyülésen eleget vellicáltattak is: ugy ennekutána is szabad tanácskozásink körei és saját kezeink közt fog forogni 's maradni vizeink, utaink 's bel vámaink jobb elrendelése is; 's hogy valóban az, ki illyes praetextusokat kohol, lélekisméretlen tolja azon hibát másokra, melly egyedül csak magunkban van, mert minden hizelkedést félretévén, ámbár egy részrül tán — — — —, de más részrül a' legmakacsabb 's hatalmaskodóbb oppositiónak tagja sem mondhatja, hogy legkisebb ok adta volna is magát elő, melly azt hinnünk vagy csak gyanítnunk is engedné, hogy a' kormány vizeink, utaink 's bel vámaink elrendelését gátolni vagy abba elegyedni kivánna, 's legfőkép akkor, *ha igazságos idomzatban mi is járulnánk hozzá;* mert ha ma avatkozik némileg belé, azt valóban igen helyesen teszi, mert az, hogy kivétel nélkül egy uj út készüljön a' másik után, és egész tájak száríttassanak ki 's egyedül az adózó erejével, és egy rész szinte semmivel se járuljon hozzá in pleno elvégzésen 's a' parancs kiadásán kivül — — az valóban nem jól van, 's egy fran-

czia-axioma szerint "l insuffisance améne l' arbitraire" önkényt szülni kénytelen.

'S csak e' néhány, bármi fejletlen sorok után az jő ki, hogy a' most kérdésben forgó elrendeléseknek országgyülési elhatározása — ha t. i. mi is fizetnénk hozzája — nemcsak nem nevelné az önkényt, hanem azt szükségtelenné tenné, és igy hihetőleg teljességgel el is mellőzné, minthogy a' jobb provisiók — mellyek pénzünk-utáni aggódásunkban, akár ki mit mond is, szerentul helyesbek lennének, a' kormányt is minden beléavatkozástul megmentené — —; minek felette nagy hasznát mind a' kormányra mind ránk nézve tán senki sem veheti kérdésbe.

De mind ez a' sokkal kisebb 's negativ nyereség lenne, mert a' kiszámíthatlan positiv haszon inkább azon egyhangzásbul fakadna, melly szerint az ország erei végkép a' legszabadabb folyamatba jőnének 's idegei a' legszorosb kapcsolatba létetnének, a' mi az utakra nézve is hasznos sőt szükséges volna, de a' vizekre nézve valóságos conditio sine qua non.

Hazánk mechanicája, t. i. vizek, utak etc. municipalis alkotmányunk következésében, mindaddig csak felette darabos 's ekép helytelen mibenlétben fog lenni, mig annak elrendelése nem foly kirekesztőleg csak egy centrumbul; és ezen középpont részint minden önkény kizárása végett, és hogy ne legyen egy megyének jobban kedvezve mint a' másiknak — habár csak látszókép is — részint a' dicső vis inertiae-nek meggyőzése miatt, nem lehet egyéb mint az országgyülés. Szabadon választathatik ott egy bizottság, melly az egész ország mechanicájának fő vázát dolgozhatja ki, hol nem egyes megyéknek nyeresége, hanem az egész honnak haszna

vétetik tekintetbe. 'S milly szükséges illy centrumnak léte, melly elég auctoritással is bir, az országhozta határozások ellenzőit a' hazasértés birsága alá vetni, 's egyes makacsokat az egésznek létéért, az utbul taszitni, legjobban bizonyítja az effectus; melly után itélve, valóban a' csalhatásnak minden veszedelme nélkül azt állíthatjuk: hogy vizeink már most is meglehetős rendben volnának — a' minek haszna mind kiszárítási mind kereskedési tekintetben felszámíthatlan lenne — ha mind azon milliók, mellyek in partibus fecséreltettek már el, egy valóban systematicai 's nem csupán csak theoreticai planum szerint manipuláltattak volna, 's a' helyett, hogy egyik ott ásott 's gátolt, hol akárt, a' másik megint ott, hol ő tudta legjobbnak, 's a' helyett hogy tán szinte mindenütt munkáltak, csak ott nem, hol munkálni kell vala, minden hazai erő azon pontra egyesítetett volna, mellyek az örök mocsárok 's dühös vizáradások gyökér-okai.

E' principiumot, azt hiszem, senki sem veheti kérdésbe, kinek esze 's belátása csak félig meddig kellő helyén áll; hanem valamint a' leghelyesb elveket is könnyű felállítni, legyünk igazságosak, de viszont a' legegyszerűbbeket is nem ritkán felette nehéz életbe hozni: ugy e' most érintett principium kimondása se mesterdarab, de tán annál nehezebb annak a' honi vizek elrendelésére alkalmaztatása; 's ez utolsó olly annyira szövevényes, hogy teljes meggyőződésem szerint, azt semmi más móddal nem oldhatni fel, mint ha vizeink elrendelése országgyülési tárggyá lesz.

Tagadhatlan, hogy illyesek fejtegetése 's eldöntése hosszas vitatásokra nyujtna alkalmat, mi azonban a' dolognak csak rut oldala lenne, mellytül semmi a' világon nem ment; de valljon nem okozna e ezen nyilványosság más

részrül megint egy olly közérdeket — interessét — 's im itt van a' dolognak moralis ereje, melly minden physicai nehézségen előbb utóbb győzni szokott, 's itt is győzni lenne kénytelen, 's melly végkép azon köz lelket szülné, mellynek óriási hatalma, midőn a' honi ingadozásnak legerősb antidotja, hegyeket lapályokká térít, vizeket bérczeken keresztül visz, sivatagbul Arkádiát varázsol, szóval, mellynek semmi ellent nem állhat.

Illy mechanikák fejtegetése az országgyülésen megismértetné a' nagyobb résszel, hogy valamint a' salus publica kirekesztőleg csak minden egyesek tökéletes bátor-létü törvényes állapotján emelkedhetik: ugy viszont a' salus privata sem fakadhat egyébbül valódi 's tartólag, nem illusorie 's mulékonykép, mint köz haszonbul 's köz bátorlétbül. 'S ha illy topusok országgyülésen fejtegetése, illyes axiomák köz elismerésére adna alkalmat, a' mi szükségkép következnék, 's mellyek, ha a' 9ik század óta rajtunk fekvő effectusok után itélünk, közönségesen elismérve koránt sincsenek még, akkor azt hiszem, hogy az azokbul fakadó moralis haszon sulya, 's az ebbül kénytelenül következő honi erkölcsnek a' haza minden lakosira elterjedése, Hunniára nézve felszámíthatlan nagyobb nyereség lenne, mint ha egy felsőbb hatalom, a' lakosok minden odajárulása nélkül, valami csuda által eszközlené, teszem, vizeink tökéletes rendbe hozását 's több efélét. Mert éppen ugy, mint, physice szólván, jobb izű azon falat kenyér, mellyért fáradtunk, mint a' mellyet henyélve vártunk be, 's bizonyosan rendszerint több erény fejlődik ki annak becsületes megszerzése mint annak puszta bevárása közt: ugy valóban kimondhatlan édes örömre melegíti azon érzés lelkünket, ha valami nagyobb tárgy létesítését áldozatink, szorgalmink 's honi erényinknek

köszönhetjük inkább mint más ajándékának, fáradozásának, kegyelmének — — —. 'S minden kétségen kivül, valamint kellemesb és szerencsésb férfiui erővel ön lábán állhatni, mint gyermekkori gyengeség miatt más által hordoztatni — midőn ezen utolsó valóban a' legnagyobb szerencsétlenséggé válik, ha időn tul nő — ugy szinte szerencsétlenség volna, ha, teszem, Dunánk medre más segítsége után vagy maga magátul venné mélyebbre fenekét, folyamatja mástul vagy maga magátul kapná rövidebb utját, *ahoz képest*, vagy inkább *azon szerencséhez képest*, ha mind ezeket saját eszünk 's tenyerünk által rendelhetnők el; mert ha mind azon polgári erényt sem vesszük tekintetbe, melly illy munkálódások közt szokott kifejleni, 's melly karnyugra vagy karszékekben általányosan soha vagy csak felette ritkán fejlődik ki — — — *egyedül azon erő* is a' lehető legnagyobb áldás volna: mind azt *tehetni* 's *eszközölhetni*, azaz saját lábon a' férfiui erőnek tudatjában élni, melly öntudatnál semmi a' világon nem emelhet magasbra gyarló emberi sorsunkon tul, és semmi egyéb, ha közös, mint az igazi nemzeti nagyság. Ha valaki más mint magunk, vagy egy véletlen tenné mind ezeket, habár látszólag 's ideig óráig áldás szinű volna is, csak azért sem volna még is valódi áldás, mert a' fejletlen nemzeti lélek álom-kórságban szenderegne, 's éppen azon kül hatalom 's véletlen máskor megint áldás helyett a' honra átkot hozhatna, melly rosszat akkor a' nemzeti lélek tán nem volna olly erős visszataszítni 's hátráltatni, mint a' millyen nyilt vala a' jót elfogadni; midőn ellenben az igazi nemzeti nagyság, t. i. a' köz igazság, egyetértés 's erkölcsiség okozatja kirekesztőleg csak mindig áldást, de soha, mig igazi tisztaságában marad fen, átkot nem hozhat a' hazára.

'S ha valaki azt gondolja, hogy egy ország rendes és nem kinszerített mechanicája mostani időkben nincs legszorosb öszhangzásban és összeköttetésben azon nép erkölcsiségével 's egyetértésével, melly azt lakja, az valóban módnélkül csalatkozik; mert a' vizek, utak tökéletes elrendelése, ugy mint azok a' 19^ik század szükségeihez kivántatnak meg, felette nagy teher; ezt pedig csak ugy birhatja egy nemzet ön megrontása nélkül *tartólag*, ha alaja mindenki egyenlőn veti vállát; ehez pedig nagy egyetértés kell, melly megint csak az osztó igazság szellemének szülöttje lehet, minthogy ez egyenesen a' köz erkölcsiségbül fakad. 'S igy valamint a' köz moralitas nagyobb kisebb léte, egyenesen hat az országi mechanicának jobb vagy rosszabb létére — ha számos esztendőket összefoglalunk — ugy bizonyosak lehetünk, hogy a' jobb mechanica megint vissza hat az erkölcsiségre; mert rég elismert igazság, hogy az okra mindig vissza hat a' a' következés; 's ekép a' vizek, utak jobb elrendelése után egyenesen a' lakosok erkölcsiségi grádusárul itélhetni, vagy egy önkényes kormányrul.

'S ha mi eddig lehetőségig nem rendeltük el Dunánkat, minekutána már szinte másfélszáz esztendőtül fogva nem ül Budán a' Török, 's legnagyobb akadályihoz férhetünk 's nyulhatunk; valóban az csak azért történt, mert részint theoria 's principiumokkal vesződtünk örökké, részint magunkban *nem biztunk* 's *nem mertünk;* mibül azon tanácsom foly: fogadjuk el fentebb érintett 7 törvény-javaslatimat, mert azok által, minthogy az örök igazság sarkaira vannak állítva, egyesülni fog Hunniának legtöbb, 's tán minden becsületes lakosa; aztan bizzunk magunkban és merjünk!

A' Nápolyinak bő kézzel adott a' természet mindent; de éppen ezen bőkezüsége altatá el benne a' kiállító, teremtő erőt, mellynél fogva mindenben inkább szükölködik, mint a' világ számosb éjszakibb fektü nemzetségi, kiknek a' köz nagy anya csak mostoha szivvel nyujtott, 's kik irány 's idomlag mindenben még is nagyobb mértékben bővelkednek.

Az akadály vagy elnyom vagy óriási erőre ingerel; 's habár vannak is olly akadályok, mellyek a' legtöbb nemzeteket elnyomák eddig 's jövendőben is elnyomni fogják; vannak olly nemzetek is viszont — jóllehet ritkák — mellyek ismét előbb utóbb, de végre bizonyosan minden akadályokon győznek — — — — — 's hogy e' tekintetben milly soron állunk mi Magyarok, az iránt nem akarom Olvasóm itéletét előre elfoglalni; midőn csak a' vizek regulatióját említem, mellynek eszközlésére még maga a' természet is int 'Egyességre', — mert nem vagyunk 's lehetünk, mint más nemzetek, e' részben külön véleményüek 'valljon mellyik folyónkat regulázzuk előbb', mert hiszen csak egyetlenegy felfogó csatornánk van, mellybe két kis folyón kivül végre az ország minden vizei 's legutolsó csepjei is érkezni kénytelenek — — 's ez a' mi hatalmas Dunánk! Ez elég akadály; de valljon nem győzhet e rajta férfiui erőnk 's állhatatosságunk? minden bizonnyal 'igen', mert az mindenen győzhet; hanem fog e győzni? reméllem 'igen', — mert ha nem diadalmaskodhatúnk is egyéb akadályokon, a' mechanicaiakon legalább győzedelmeskedhetünk, 's arra még elég erőnk tán van, vagy ha még nincs, minden bizonnyal *lesz.*

A' *miképpet*, *hogyant*, *mikort*, tegyük országgyülési árgyakká, 's a' siker bizonyos; mert ha több esztendőig fo-

gunk is e' kérdések fejtegetésén tanácskozni, a' mi nem sok, egy ország ugy szólván ötödrészének kiszárítása, 's az egésznek a' tengerrel összeköttetése végett: elmulhatlanul ki fogja ezen időnek veszteségét a' legnagyobb kamatokkal pótolni azon közérdek, melly e' tárgy körül buzduland fel, mert kiki átlátandja, hogy Árvátul Szepességig, Zalátul Bánságig a' legkisebb vizre, a' leghijábavalóbb malomra is ellenségesen visszahatni kénytelen a' Duna, 's ekép minden fáradozásink gyümölcse, akármilly hasznos lenne is, iránylag 's azon haszonhoz képest csak veszteség volna, melly a' Dunának tökéletes rendbehozása után támadna. 'S ha mind ez hydraulice szórul szóra nem ugy áll is mint mondom, azért még sem hiszem, hogy ezen tárgy, ha minden oldalrul legnagyobb nyilványosággal, 's tandem aliquando végrehajtási férfiui akarattal fejtegettetnék, annyi köz lelket ne szüljön, mint a' mennyit teljes jussal érdemel, minthogy legtöbb mocsárinkat termőfölddekké varázslaná, geographiai helyzetünk becsét pedig 50$^{\text{rül}}$ 100$^{\text{ra}}$ emelné. 'S ez, ugy hiszem, fejdelemtül lefelé mindenkinek hasznosnál hasznosb lenne.

'S minekutána talpigazság, hogy a' salus privata nem fakadhat semmi egyébbül valódikép 's tartólag, mint a' köz haszonbul 's köz bátorlétbül — de csak az a' baj, hogy ezen talpigazságot vagy nem látja át a' nagyobb rész, vagy ha átlátja is, nem akad könnyen olly tárgy, mellynek megnyitott köz kutfejébül közvetlen fakadna az egyesek haszna — 's mert ez igy van, nem lehetünk elegendőkép háladók a' kedvező sors iránt azért, hogy anyaföldünk közepén vitte keresztül azon hatalmas folyamat, melly ideig óráig csak felette kicsi hasznunkra, sőt áradási 's visszatorlási által annál nagyobb kárunkra volt, 's melly éppen ezen okbul alkotja azon egyeztetői tárgyat, mellynek kifejtése 's rendbehozása,

midőn leghathatósban mozdítná elő a’ köz hasznot, az egyesek hasznát is eszközlené minden közvetés nélkül! A’ mit ha nem látunk át, valóban szomoru, ’s csak abbul ered, hogy az soha nem volt közérdekü, t. i. kirekesztőleg és hathatósan megpenditett országgyülési tárgy!

’S ha meggondoljuk, mennyivel hasznosb és jobb vért okozó foglatatosság még egyesekre nézve is, munkás élet közt fáradni inkább, mint reggeltül estig politizálni, — tán az is eszünkbe jutand, hogy nem holnap hanem még ma kellene fogni köz érdeklettel, köz fáradozással olly hazai munkákhoz, mellyek az igen is divatba jött józan útbul kitérő politicai vizsgát a’ fő foglalatosságok sorábul a’ mellékes ’s dologutániak közé iktatná. ’S valljon milly mechanicai tárgy lehetne az, melly ezt hathatósban eszközölhetné, mint egyedüli valóságos tengeri kapcsunk elrendelése — — — —? Istenem, valóban nincs annak szive, nem lehet egész ember, ’s annál kevésbé hazafi, kinek vére nem buzog, midőn a’ mappát veszi kezébe ’s átgondolja, hogy nem csalfa ’s kegyetlenül kecsegtető képzeleti báb, de valóság, hogy csak tőlünk függ vizcsatornák, gőzhajók által Édenné bájolni a’ most olly nagy részben sivatag honunkat; csak mi tőlünk viruló kerteket, szorgos gyárokat, szabad embereket állítni oda, hol ma róka ’s farkas lappang, szomoru jószág teng és szolganép henyél — — — —; ki életet látott, ’s tudja mit tehet nemzeti erő, annak szive tudom erősen dobog, — és valóban üdvözöljük a’ szerencsésb jövendőben élőket, mert Hunnia szebb sorsra méltó, ’s arra, ha nem leszünk is többé már, egykor minden bizonnyal fel is emelendi a’ későbbi Magyar.

’S ha illy nemzeti tárgyakrul van szó — mellyek csak ugy vitethetnek végbe, ha moralis erő indítja azokat, mint-

hogy kirekesztőleg csak férfiui elszánás 's állhatatosságuak engednek, ezek pedig egyedül csak moralis erő ivadéki — ha mondom, illy kérdések forognak fen, 's egy részrül a' köz jóllét 's nemzeti dicsőség képe tünik lelkünk elé, más részrül pedig azon hihetőség sőt bizonyosság nyugtatja belsőnket, hogy adományunk bizonyos sikert is szülend; nem érezzük e bennünk minden jobb érzelmink leghathatósb felébredését, 's tagadhatjuk e, hogy vajmi büszkébben ülnénk asztalinkhoz, ha azokon legkisebb ezüst sem volna, büszkébb érzéssel járnánk gyalog 's laknánk egyszerű házainkban, 's büszkébb férfiui öntudattal szorítnók csak természeti kellemikre hagyott szivrokoninkat érző mellinkhez, ha ezüstünk, pénzünk, fényes palotáink becse, drága köveink és kincseink a' nemzeti nagyság alá volnának temetve!!! 'S most, midőn a' csalódások 's illusiók idejét már tul éltük, 's az idők szelleme komoly méltósággal int 'gyermekkori szenvedelmeinknek öröki bucsut adni 's ezentul férfiakhoz illőbb pályára lépni, hol többé nem nyughatunk becstelen időlopás pulyasági közt, hanem csak a' közhaszon, a' köz dicsőség elősegéllésében találhat szomjuzó lelkünk nyugtot', kérdem őszintén a' hajlandó Olvasót: nem talál e lelkében egyetlenegy hurt is, melly érzeminmmel egyhangu volna? 'S ha velem rokonszenvet érez, nem volna e ezen pillanatban a' legsajnosb vagy inkább legtisztább örömöket szülő áldozatokra is kész, *ha bizonyos sikert látna!* 'S im éppen ezért szükséges, hogy illy szövevényes mechanicai elrendelések hosszu, nyilványos és minden oldalu országgyülési tanácskozások legyenek.

Tudom, ezen utolsót sokan antipracticainak hivják, — a' mit nem tagadhatni, ha t. i. az egész országgyülés szólna a' dologhoz, 's az e' részbeni végrehajtóság

néhány száz főbül állna; mert akkor minden kétségen kivül a' Bábeli torony építtetése ismételtetnék. De hogy egy *szabadon* választott bizottság, melly mindenekben a' legnagyobb nyilványosséggal dolgoznék, 's valamint egy részrül legnagyobb becsületet várhatna, ugy más részrül megint a' legszorosb feleletnek is alája volna vetve, jobban, sikeresebben, és főkép mindenkinek nagyobb megnyugtatására vinné a' dolgot, mint három, kettő vagy egy, ki se számolni se felelni senkinek nem köteles, 's más pénzével tesz, a' mit akar, midőn a' világosságot mindenben kerüli; azt teljes meggyőződésem szerint állítni merem; 's ebben felette keveseket kivéve, tán mindenki velem egyet ért.

Az országgyülésnek csak négy dolgot kellene közösen 's minden illetők hozzájárulásával dönteni el, 's ugyan is, hogy

A' Duna akár mikép 's mi módon, de tökéletesen rendeltessék is.

Ezen elrendelés terhét idomzat szerint mindenki vigye, ki viszont annak hasznában részesül.

Az, ki ezen ország-hozta parancsnak akár positive, akár per vim inertiae, ellenszegzi magát, házásértés birságába essék, és mint ollyas, vagyona vagy szabadsága, sőt még élte vesztével is lakoljon.

'S végre szabad szavazással 's nem *kinevezés* által olly bizottság válasszon, mellyben bizik, 's melly, minthogy a' lehető legnagyobb tekintettel birna, a' legnagyobb feleletnek is ki volna téve, 's a' közönséget munkálódásirul, országgyülésen kivül, minden lehető módon 's mindig a' legnagyobb ébredségben 's tudomásban tartaná, országgyülésen pedig a' legkisebbrül is felelne 's számot adna.

A' vizkörülti munkák philosophiája abban áll, hogy azok elrendelése vagy hasztalan vagy hasznos. Ha bizonyosan hasztalan, akkor azzal fel kell hagyni, mert a' *gyógyszernek* mindig könnyebb terhűnek kell lenni mint a' *nyavalyának;* ha pedig bizonyosan hasznos: akkor eldönthetlen igazság, hogy annak eszközlését azok tartozzák vinni, kik a' haszonban részesülnek, és pedig olly irányban, mint a' millyenben több vagy kevésb hasznot aratnak.

Nehézség itt csak kettő adja elő magát: tudni bizonyosan, hasztalan e hasznos e valamelly viz elrendelése; 's kitalálni azon kulcsot, melly szerint azon idomzatban vigye valaki az elrendelés terhét, a' millyenben fogja aratni az elrendelés-szülte hasznot.

A' mi a' *hasztalant,* t. i. azt, a' mi többe telik mint a' mennyit nyujt, és *hasznost* illeti: igaz arrul appodictumot előre nem mondhatunk, mint szinte semmirül az egész világon; 's igy bizonyosan e' részben csak a' hihetőségek dönthetik el józanul azon határozást 'hogy tegyünk e vagy ne tegyünk.' De ha valami munkának lehet előre látni és jóslani leghasznosb 's legszerencsésb következésit, az valóban a' Duna elrendelése körül történhetik; ugy annyira, hogy ki azt a' tulállitás mindent nagyító üvegével nézné és igérné is, itéletem szerint nemcsak nem csalná meg magát és másokat, sőt még a' leggyengédebb szerénységet sem bantaná meg; mert ha moralis effectusárul egy szót nem szólunk is — a' mi pedig mindenben legelső — szinte magok a' mechanicai hasznok is olly óriásiak lennének, mellyeknél egy országra nézve nagyobb és valódiabbakat életre hozni, sőt még tán képzelni is alig lehetne.

A' népesedés hiját állítja a' nagyobb rész az ország hátramaradásinak egy fő okául; 's ámbár az eddig mondottak után sok el fogja tán ismérni, hogy ez felette nagy Csal — csalatkozás — 's nem a' nép mennyisége, hanem minemüsége hervaszt vagy virágoztat valamelly hazát; tegyük fel, hogy a' nagyobb résznek igaza van, 's valóban a' népesedés hija okozza hátramaradásunkat legfőkép; valljon mit fogunk mondhatni 's azon nagyobb rész consequentiájárul tartani — nota bene, itt mindig csak a' privilegiált rendrül van a' szó — ha azt látjuk, hogy az midőn egy részrül a' népesedés hiját adja disztelen vadonságink 's mocsárink okául, más részrül béketüréssel vagy inkább resten ül annyi század óta éppen azon vadonságok 's mocsárok közt, mellyek egészségtelen 's néha halálos kigőzölgési egyenesen az élet, t. i. a' népesedés gyökereiben dulnak, 's elannyira, hogy tán egyedül a' melegebb magyar vérnek, vagy valami csudának köszönhetjük, ha némi tisza-, sárréti et compagnie helységek tökéletesen ki nem haltak még, hol ha nem éppen a' cholera is, de ahoz felette hasonló nyavalya, esztendőrül esztendőre szánakozás nélkül kivánja meg szerencsétlen áldozatit. Mit fogunk mondani! Népesedés hijárul fecseg, de veszteg ül a' népesedést egyenesen csorbító undok elemek között!

Ha azt gondolnám 'főkép a' népesedés hija okozza hátramaradásinkat', valóban nem nyughattam volna mindaddig, mig hathatósan 's férfihoz illő energiával nem pendítettem volna meg e' tárgyat; de én hátramaradásunkat 'intellectualis erőnk 's nemzetiségünk fejletlenségének tulajdonítom', 's ekép ezek nagyobb kifejtésére egyesítém, habár gyarló, de minden tehetségimet. Hanem ha a' nagyobb rész a' népesedés hiját tartja hátramaradásink egyik

vezér-okául, valljon miért nem pendíté meg a' vizek 's egészségtelen mocsárok regulatióinak tárgyát eddiglen hathatós erővel 's férfihoz illő energiával; valljon miért nem tevé ezt lehető legnagyobb elszánással; mert hiszen azt, hogy némi megyékben itt amott ásatott egy kissé 's jobbadán az adófizető által, vagy némellykor az aucium salis pretium egy részeért kéretett és koldultatott is, azt tán csak igen nagy elszánás, energia 's patriotismusnak még nem mondhatni. Tehát miért nem tette? Mert fejletlen ismérete 's fejletlen nemzetisége nem engedé illy eszközlések alá mindenek előtt vetni saját férfiui vállát; fejletlen ismérete nem: mert azt hitte, illy tett szabadsága ellen volna, minek következésében ő egy mocsár-közti rab; fejletlen nemzetisége pedig nem: mert illy óriási munkáktul visszaijedt, magában nem bizott és nem mert, — nem sejdítvén, mi 's milly ellenállhatlan hatalom a' kifejlett 's egyesült nemzeti erő 's akarat.

'S ha igaz, hogy a' halál principiuma egyenesen a' haza legbelsejében rejtezik, minek következésében némi lapályos helyen nagyobb volt a' halandóság 1830[ban] cholera nélkül, mint 1831[ben] a' cholera hozzájárultával, a mit sokan tán nem tudnak, hanem a' mi szorul szóra ugy van; akkor azt sem tagadhatni, hogy midőn számtalan egy részrül nagyobb népesedést kivánna, más részrül pedig nem járul minden lehető módon az egésségtelen és méreglehelő posványok 's mocsárok lecsapolásihoz 's kiszárításihoz, azaz a' vizek 's mindenek előtt a' Dunának regulatiójához sőt azt elfogultsági 's előitéleti által lehetőleg ellenzi, az egyenesen azon okokat hagyja támadatlan, mellyek következésit kárhoztatja! A' mi más szavakkal 's ezen tárgyra szorítva ennyi: 'Szeretnék és kivánnák a' nagyobb

népesedést, de azon okot elmellőzni, melly annyi nép vesztét okozza, sem elég akaratjok sem elég erejök nincs; 's valljon miért? mert az értelmi suly parányisága miatt eléggé ki nem fejlett nemzeti 's egyesülési szellem hozzájok elég hangos 's hathatós szavakkal nem szólott soha még!

Sokan pedig a' kereskedés hiját nevezik azon fő oknak, melly a' hon minden hátramaradásit szüli; 's ámbár én igen elismérem, 's meg vagyok győződve, hogy a' kereskedésnek az egészre nézve mágusi befolyása van, azért még is a' nemzeti gazdagságnak leg és legmélyebb talpköve mindig a' belső fogyasztás marad, melly semmi parancs után, hanem kirekesztőleg az ország minden lakosinak polgári alapításábul veheti eredetét. Azonban tegyük fel, hogy ezen soknak teljes igaza van, 's rajtunk Magyarokon semmi nem segíthet olly hathatósan mint a' kül kereskedés; valljon mit fogunk mondhatni 's azon soknak consequentiájárul tartani, ha megint azt tapasztaljuk, hogy midőn egy részrül minden harmadik szavok a' kereskedés elnyomatása körül kong, más reszrül még az sem jut egyiknek is eszébe — pium desideriumi fohászkodáson kivül — a' Dunát rendes kereskedési csatornává tenni; a' mit állítnom tán nem éppen olly nagy merészség, minthogy nem tudom, de nem hiszem, mind azon külkereskedési véleményüek közül csak egy is fáradozott volna, mappán kivül megnézni a' Duna folyamatját tengerig; minek 's illyféle lethargiáknak következésében Dunánk regulatioját soha férfiasan eddig nem sürgeténk, 's igy annak hasznát kereskedési tekintetbe se vesszük. 'S valljon mibül fakad ez? Semmi egyébbül, mint számtalanszor előhozott értelmi sulyunk parányiságábul 's nemzeti lelkünk fejletlenségébül. Ezek részint nem engedik a' gyökérhibák ott keresését, hol van-

nak, részint ellenzik a' mélyen keblünkben fekvő moralis erőknek olly egyességre ébredését, mellyek nemcsak, teszem, felette könnyen reguláznák a' Dunát, sőt nem is türnék, ha valaki más akarná eszközleni azt! — — — — — — — — —.

'S ha ekép népesítni 's kereskedni akarunk, valóban ne theoriázgassunk, hanem rendeljük a' Dunát el.

Már a' mi ama nehézséget illeti, mint fentebb érintém kitalálni egy igazságos kulcsot, melly szerint azon idomzatban kellene vinni mindenkinek az elrendelés terhét, mint a millyenben aratandná a' kész hasznot: az ámbár közönségesen felette szövevényes feladás, 's tán az, mellyen megakad minden, itt igen könnyen eszközölhető; a' mit egyébiránt addig is, mig e' tárgyrul bővebben lesz időm 's alkalmam szólni, itt csak ezen sorral kivánom felvilágosítni: hol a' munka a' lehető veszteség percenteivel, például = 100, a' munka okozatja pedig = 120, 's igy a' tiszta nyereség = 20, ott egy teherviselési kulcs kidolgozása, mellyel mindenki meg is elégednék, felette nehéz, tán lehetetlen; de hol a' munka 's a' t. = 100, okozatja pedig = 1000, 's ekép a' nyereség = 900, ott megint ezen kulcs készítése, ugy hogy azzal mindenki meg is elégedjek, felette könnyű. 'S hogy a' Duna regulatiónak költsége, ha az abbul fakadó népesedési 's kereskedési hasznot tekintjük, 's azon száz meg száz négyszeg mérföldet, melly most viz alatt hever 's akkor kenyeret termene, de mindenek felett azon moralitást, melly illy roppant és hazai munkák közt fejlődne ki, és számosakat a' henyélő 's azért olly veszedelmes ábrándozások theoriáibul a' munkás élet praxisába vezetne, melly mind egyesekre mind az egészre nézve az áldásoknak tán

legnagyobbika; hogy mind ezeket tekintvén a' Duna regulatiónak költsége ugy állna a' rendelkezés-utáni haszonhoz, mint 100: 1000-hez, 's ekép a' tiszta nyereség = 900 lenne, — azt bátran állíthatom, minthogy azt tán az egész hazában de külföldön bizonyosan senki sem fogja kérdésbe venni; mibül azon következést huzom, hogy azon kulcsot, melly a' Duna elrendelésében a' mindenkitül milly idomzatban viendő teher viselését határozza el, készítni éppen nem volna nehéz, ha nota bene valósággal a' teher ugy állna a' haszonhoz mint 100: 1000-hez. 'S ha ezt nem tudjuk appodictice, 's azt tán csak én hiszem, más urak pedig, mert kálha mögött theoriázgattak, 's ekép tagadhatlan felette sok érdemök van, állításimat nemcsak nem hiszik, hanem az egészet mint valami agylobi, t. i. velőgyuladási költeményt kaczagják, Olvasóimnak pedig tán egyike sincs a' másikkal e' tárgy iránt egy véleményen — — — — —; valljon miért van ez igy? mert — 's itt kérek figyelmet — mert a' vizek regulatiója eddiglen csak félig meddig, de soha kirekesztőleg országgyülési tárgy nem vala — — — 's mert sem hitelünk nem lévén, sem a' nagyobb résznek polgári léte nem, 's csak mindig a' tehetetlenebb rész járula jobbadán illyféle rendelkezésinkhez, és mert ebéli törvényink, vagy legalább — hogy a' szókban meg ne akadjunk 's azokért a' dolgot fel ne áldozzuk — törvényink alkalmaztatása hijányos volt; a' mi kis *szerencsétlenséget* összevéve, bátran mondhatni: egy keresztény nemzetnek vize sincs olly szomoru állapotban, mint a' jó szőke Duna!

'S hogy milly kapcsolatban vannak az előhozott 7 törvény-javaslatok a' vizek s' a' t. elrendelésével, azt e' próbamunka végén, vagy ha idomzaton tul vastagulna,

ennek folytatásában adandom elő; de a' mi ebéli törvényinket vagy azok alkalmaztatását illeti, nem mulaszthatom el azoknak régibb 's ujabb praxisát előadni, mellynek következésében a' siker nemcsak nem kétséges, hanem minden bizonnyal lehetetlen volt.

A' sajátsági jus legszentebb megtartatása akár ingó akár ingatlanban a' józan országlásnak legmélyebb alapja, melly, ha egyszer megrázódik vagy felforgattatik, az egész nemzeti társaság sarkaibul kidül, 's békesség helyett anarchia nyomja a' hont, 's boldogság helyibe köz nyomoruság üti fel hazafiak közt lakhelyét! 'S im e' szent törvény szelleme okozá, hogy régibb időkben egyetlenegy malom, melly valakinek igazi sajátja vala, ha elrontani nem engedé azt, egy egész vidék kiszárítását hátráltatá, 's tudok több esetet, hol a' sajátsági jus szentsége miatt, melly az országlásnak legmélyebb alapja, minden további munkával felhagyatott. Később időkben azonban — mert sok nem látta igazságosnak, hogy egy malom, 's igy tán egy vagy csak kevés tulajdonosok haszna bilincselje örökre le egy egész vidék virágzását, 's ekép tán sok ezrek hasznát, az történt, hogy az országlásnak egy tán még mélyebb fundamentuma — t. i. 'a' köz haszon alá van vetve az egyes haszon' — jöve divatba, és az e' részbeni köz kivánatnak egy kissé erősb hangzása végkép bizonyos törvényeket 'de molis nocivis' szüle, mellyek viszont a' köz haszonért egyenesen a' privat hasznot támadják meg, és mellyeknek ha nem értelme is de alkalmaztatása szerint, megint több esetet tudnék előhozni, hol egy szerencsétlen malombirtokos — mert egyebe nem volt — minden proprietásábul kivetkeztetett, vagy ha ez nem is, legalább felette sajnosan károsodott, ha t. i. a' birtokosnak nem volt elég hatalma a' regulatiót akár mi módon is há-

tráltatni; ha pedig illy hatalma volt — — — — felhagyatott a' regulatióval 's a' t. Mibül azt tanulhatjuk, hogy valamint az egész világi egyetemben minden csak lassan fejlődik ki nagyobb tökélyre, ugy a' törvények lelke is csak lassan lassan érheti el azon tökélletességi pontot, mellyrül az emberi társaság egyedül reméllheti 's várhatja valódi boldog 's bátor létét, melly tökélletességet azonban a' vizi törvények nálunk korántsem érték el még, mert tagadhatlan — ha factumokat nem veszünk kérdésbe — hogy azok applicatiója, t. i. effectusa, egy tulságbul a' másikba ment át; mert valamint az előtt egynek sajátja hátráltatá a' nagy rész hasznát; ugy támadá viszont későbbi törvény a' nagy rész haszna végett az egyes sajátját meg; mibül megint az sül ki, hogy azért, mert valaki tökéletesen jártos latán törvénykönyvekben, még éppen nem következik az, hogy ő a' törvények valódi szellemét is felfogta legyen.

Azon két talpigazság, mellyet érinténk, hogy t. i. nem állhat fen országlás ott bátorlétben, hol a' sajátsági jus nem szent, 's hol nincs az egyes jó a' köz jónak alája vetve, összeütközni látszik, 's kivált az alkalmaztatásban; mert nehéz a' közjót következtetni egyesek áldozati nélkül, — ha pedig ezeknek áldozni kell, már nem szűz a' sajátság törvénye! 'S ha azért az idők járása szerint vagy az egyik vagy a' másik talpigazságra állított törvény praevaleált, az természetesnél természetesb, mint nem különben az is, hogy illyes alapi principiumok egyeztethetése régibb, vagy is inkább az emberiség gyermekkori idejében tökéletesen nem fejlődhetett még ki, 's az csak a' mostani század férfiasb időszakának hagyatott fell.

'S hogy miképpen lehessen e' két talpigazságot —

melly közt az alkalmaztatásban legalább némi kis anomalia látszik — felette könnyen egyeztetni, ahoz vizeink regulatiója a' lehető legjobb alkalmat nyujt. 250ik lapon illyest mondék: vizek regulatiója hasznot vagy nem okoz, vagy okoz; ha nem okoz, akkor fel kell hagyni vele, ha pedig okoz, akkor nincs igazságos ok, az által valakit károsítani. Már hogy másutt hajt e a' vizek regulatiója hasznot, vagy sem, azt itt vizsga alá venni nem szándékom, megelégedvén azt tudni vagy legalább hinni, hogy Magyarországban egy józan 's tökéletes vizi regulatiónak haszna ugy állna a' teendő költségek és viendő terhekhez mint 1000 : 100-hoz; a' mibül, ha ez való, az következik, hogy a' most fejtegetésben lévő két talpigazságot felette könnyű, 's nemcsak theoriában hanem praxisban is egyeztetni; 's ugyan is mert a' hihető nyereség 900 percent — ha *minden akadály*, mint teszem, malom, más épület, szántóföld, erdő 's a' t. igazságos becsű után 10, 20 vagy akár 100 percent hozzáadással megváltatik 's ekép *minden akadály* nélkül tovább foly a' munka. A' sajátsági jus szentsége ez által tökéletesen fen van tartva, de nem elfacsarva — 's itt fekszik a' dolog veleje — vagy visszaértve, 's egy mindent gyökeribül kidöntő lengyel *Veto*-ra, vagy egy török önkényi caprice maszlagára rutítva, melly éppen ugy áll a' józan országlás szellemével szemközt, mint a' vak indulatosság 's maga bőrében majd majd szétpuffadó hiusag áll a' valódi szabadsághoz. Azon országlási axioma pedig, hogy mindenben a' nagyobb rész haszna alá legyen vetve a' kisebb rész, az is tökéletesen el van érve, 's nota bene a' proprietási szentség sérelme nélkül, minthogy a' vak indulatosság, önkény, makacsság, hiusag, 's a' t. ámbár nem ritka *proprietások*, de még sem ollya-

sok, mellyekre a' törvényhozó testnek figyelni kellene; 's igy a' két talpigazsági törvények practice igen könnyen egyeztethetők, ha t. i. — 's itt a' bökkenő — a' vizregulatioinkbul háramló haszon ugy áll a' vállainkra háramlandó terhekhez mint 1000 : 100-hoz.

'S im itt vagyunk megint a' szükségnél, hogy illyes dolgokat egyenesen országgyülési tárgyakká tegyünk; mert mig azok 's akár hány századokig csak dicasteriumi tárgyak maradnak, mindaddig — habár legjobban 's legczélirányosabban fejlődnének is ott ki — soha nem lesznek olly köz érdeküek, mint a' millyeknek lenniek kell, hogy necsak papirosra kenessenek szüntelen, hanem valahára végbe is vitessenek. A' tárgy olly óriási, hogy azt semmi, vagy csak hathatósan felébredt *nemzeti lélek 's akarat* viheti végbe; 's ez legfőbb oka, hogy nem dicasteriumba, hanem egész ország, egész nemzet elibe tartozó. A' mi pedig azon kapcsot illeti, mellyben ezen periodus az előbbivel van összeköttetésben; legyen szabad kérdeznem, ki mondhatja most a' hihetőségek törvénye szerint, hogy azon állitásom, melly szerint vizi regulatiónk haszna = 900 percent volna, tulállitás e vagy sem? Én azt hiszem, senki; minek következésében megint feltünik az országgyülési küldöttség elmulhatlan szüksége, 's döntse végre az el a' köztünk külön állitásokat. Minden esetre bizonyosat vagy legalább bizonyosbat fogunk tudni mint ma, a' mi akár jó akár rossz lesz, a' kétségnek mindig kellemesb leend, mellynél itt is mint mindenütt, kellemetlenebb a' világon nincs, elannyira, hogy szinte jobb még a' bizonyos halál is, mint a' mindig veszély közt forgó élet. Tisztába fog akkor jőni, állitásim költemények e vagy nem; a' mi után vagy minden megmaradand a' ré-

giben — ha t. i. csak egy románt irtam — vagy pedig minden további idővesztés nélkül tüstént munkához fogandunk — ha t. i. az sül ki, hogy a' tökéletes vizi elrendelésbül minden esetre óriási nyereség várható, habár nem eppen 900 percent is mint én állítom —. Első esetben az egész kár arra szoríttatandik, némi kis viszgálati költségeken kivül, — mellyek az egész országtul egyenlő idomzatban vitetvén alig lesznek észrevehetők — hogy engem kaczagni fog a' közönség, mire azonban igen szívesen elszánom magamat, mert részint megleszünk végre a' kétes állapottul mentve, 's egy gyáva remény 's erőködés kellemetlen sphaerájábul egyenesen azon bizonyosságba iktatva, hogy ezentul is mocsárink közt hideglelősködnünk, verhaskodnunk, csömörködnünk, pokolvarkodnunk és tán choleráskodnunk is elkerülhetlenül 's örökké kell — a' mi után philosophiai elszánással azt férfiasan türni, ellengyógyszerekkel éldegelni fogunk — — — és extra hungariam — — —; sokan pedig podgyászikat összefűzvén a' hazai kapufátul bucsut veendnek; részint pedig 's legfőkép azért szánom el szivesen magamat köz kaczagás tárgyul, mert a' szoros tudományi hihetőségek számolása szerint, tán ugy fordulhatna a' dolog, hogy végkép nekem lész némi jusom kaczagni, — a' min megvallom, nem tudnék eléggé örülni, 's valóban nem azért, hogy azon közönséget nevessem, mellyben tiz Dunát regulázni is elég erő van, de mellyben eddig legalább egyetlenegyet csak félig meddig is elrendelni sem elég bátorság sem magában bizás még nem volt, ámbár ez tán elég nevetséges; hanem azért, mert illy óriási munka közt annyi magunkbanrejtező erővel ismerkednénk meg, hogy ennekutána a' helyett hogy most ugy szólván minden hátramaradásunkat mindig csak másokban keressük 's másokra toljuk, akko

nem vizsgálnók ezt *olly szorosan*, hanem minden idővesztés nélkül saját erőnk által ütnők helyre azt, a' mit mások — — — mulattak el 's a' t.; tökéletes elrendelés után pedig — mert se nem vesznének halálos epidemia által annyi jó hazánkfiai el — kiknek vékony rendeinkbül eddigi 's olly nagy számbani kiesésök ugy is elég kin vala mindig lelkemnek se meggyőzhetlen akadályok nem szegeznék ellenünk magokat — kereskedési de kivált vetélkedési, azaz civilisatioi tekintetben más nemzetekkel összekapcsoltatnánk, 's mindenek felett, mert moralis becsünk olly mértékben nőne illy nemzeti közös munkák által, mint a' millyenben szinte semmi sem nevelhetné azt.

Hogy a' Duna 's egyéb vizeink elrendelése nem tréfa, hanem óriási munka, már mondottam, 's most ujra ismétlem; 's im ez oka, hogy a' dolgot nem is kell könnyen venni, azaz nem lehet kirekesztőleg valami társasági vagy dicasteriumi tárgy, hanem azon semmi egyéb, mint köz nemzeti erő diadalmaskodhatik. Midőn azonban egy részrül a' haszon nagysága minden képzelet és számolás-tuli lehet, 's illy óriásit végbevihetni 's végbevinni valódi nemzeti dicsőség; más részrül ellenben a' kár szinte lehetetlen, a' mit tán senki nem tagadhat, ki csak egy kissé ismeri is vizeink mostani állapotját, további mocsár-közti maradásunk becsületünket valóban nem igen nevelheti; ugy hiszem, kötelességünk, hogy azon munka iránt minél előbb egyesüljünk, melly mind mechanicai mind moralis tekintetben, 's mind kifejtés alatt mind kifejtés után, nemcsak legnagyobb hasznunkra, hanem mindenek felett legvalódibb nemzeti dicsőségünkre is válnék.

Ha más régibb nemzetek évrajzit 's tapasztalásit tekintjük és használjuk, hol némi óriási 's olly munkák állnak

már, mellyek az egész emberiséget dicsőítik, azt fogjuk találni 's tanulni, hogy ott is volt annak idejében elég ollyféle rablélek, ki illy nagyobb szabásu tárgyaktul századokon keresztül mindig visszatartá a' nemzet nagyobb részét; 's hogy ekép nálunk is van elég olly szép foglalatosságok közt szorgoskodó 's izzadó, hanem hogy valamint ott is győzött mindenen a' hazafiság angyalátul gyámolított férfiui állhatatosság, ugy Hunniát is össze fogja kapcsolni tengerekkel a' tiszta lélek, tiszta szándék 's a' mindenen diadalmaskodó kifejlett nemzeti egyesség.

'S ha e' próbamunkának azon sorai, mellyek által egykori nemzeti nagyságunkat jövendölöm, tán nem fognak tökéletes feledékenységbe sülyedni; azt gondolom állíthatni, hogy most csak némi fő vonásokkal 's elég ügyetlenül rajzolt Duna-regulatiói horoscopomban, tán csak az fog az egykori Olvasók előtt egy kissé Román szinben jelenni meg, a' mit 248[ik] lapon érintek, hogy t. i. büszkén fogunk ülni asztalinkhoz, mellyeken legkisebb ezüst sem fénylik, *büszkén szegénykedni gyalog 's egyszerü hajlékinkban 's büszke érzéssel szorítni gyémántlan, gyöngyetlen szivrokoninkat dobogó keblinkhez, ha áldozatunkbul emelkedéndik ki a' közjó 's nemzeti nagyság léte*, mert az eddig történtek szerint ezen képzeleti költemény helyett, a' bizonyos valóság azt fogja velünk tapasztaltatni, hogy mennél több *józan* áldozatot teszünk a' közjóért, 's minél nagyobb bőkezűséggel de okosan vetjük kincseinket a' hon kebelébe, annál ellenállhatlanabbul tornyozik asztalainkon 's palotáinkban ezüst 's arany fel, 's annál fényesb drágaságok közt fognak virágozni hölgyeink, mert a' köz anyaföld minden legkisebb áldozatot is százszorozva fizet vissza — — — — — —. 'S igy a' haza javáért szegénységbe sülyedt nagyság költői

nimbusában, általányosan véve, senki sem fog elhatárzott akaratja nélkül fényleni, hanem annál több a' vagyonosság 's ekép polgári függetlenség prósai körei közt, melly azonban, mig ember ember marad, hozzá tán illőbb álláspont, mint egy felhőkbeni képzelgés hajhászata.

Ha eddig nem történt vizeink 's főkép Dunánk elrendelésében még igen sok, nem azokban van a' hiba, kik illyeseket felsöbb parancs következésében mozgattak, mert azok eleget fáradának 's némi felette becses előkészületeket is tevének, egy 's más el is készült már, hanem részint az gátlá a' sikert, hogy illy óriási munkához, mellyet sokszor nem lehet időn tul halasztani, minthogy 's kivált nagyobb vizek medre 's a' t. szinte minden esztendőben változik, 's ekép soknak bizonyos és elhatárzott idő alatt 's ugy szólván egyszerre kell végbevitetni; tehát részint az akasztá meg a' sikert, hogy illy óriási munkára nem volt elég pénz minthogy azok, kiket a' dolog legjobban illetett, igazi irány 's idomzat szerint nem járultak, nem fizettek hozzá, részint pedig — 's im itt vagyok megint régi themámnál — mert nem vitetett a' dolog nemzeti nyilványossággal, melly ha valahol, illy tárgyak körül bizonyosan szükséges.

Ugyan is az álmosakra 's kétszinüekre nézve nincs hasznosb mint a' közönség *ébredt szeme;* a' szorgosakra 's tiszta lelküekre ellenben nem lehet és nincs is nagyobb állhatatossági inger 's végrehajtói ösztön, mint a' közönség *háladatos szive;* pedig azért — ha az életbül vesszük okoskodásinkat 's az embereket általányosan képzeletünkben oda állítjuk, hol valósággal állnak 's *nem magasbra* — mert felette sok megyen félre őr hija, 's felette sok marad abban tanu hija miatt —. 'S ha meggondoljuk, milly óriási sommák fordulnak meg illy munkák közt 's milly nagy csábító

az arany, más részrül pedig milly elszánás és férfiui állhatatosság kell, mocsárok közt élni egy rövid, tán — — — — életen keresztül, és sárt csak sárt látni — Oh Isten, ugy szólván örökké tán nem fogjuk tagadhatni, hogy illy munkák hegyibe egyenesen a' nemzetet állítni nemcsak felette józan, sőt legszükségesb is, minthogy a' munkálók ekép komoly felvigyázat és szoros rend közt a' megérdemlendő köz taps és dicséret reményében — minél nagyobb inger, erősb ösztön, emberileg szólva alig van — csudákat müvelendnek.

Az egész dologban, ámbár temérdek akadály van, meggyőzhetlen azért nincs, t. i. ha — 's ez itéletem szerint conditio sine qua non — ha az eddigi törvény-javaslatok philosophiája elfogadtatik, mellyeknek e' fejtegetésben lévő törvénnyel 's kivált a' Duna regulatiójával szoros összeköttetése csak utobbi vizsgálatok folyamatjában fog jobban kiviláglani, 's ha — — — — —, ha a' végrehajtásban nem leszen egyoldaluság, hanem mindenkire 's mindenben felnyíttatik a' lehető legnagyobb concurrentia.

E' czélnak elérése végett, 's hogy más hazai tárgyakban se gátolhassa a' köz szorgalmat a' concurrentia hija, természetesen foly a' IX^ik^ törvény szüksége, t. i.

A' MONOPOLIUMOK, CZÉHEK, LIMITATIÓK 'S EGYÉB ILLYES INTÉZETEK ÖRÖKRE ELTÖRLÉSE.

Ezen thema tán az, melly az egész országlási lánczolat sorában minden oldalrul a' legkimérítőbb okoskodásokkal fejtegettetett már, 's tán az — ha nem akarjuk magunkat kész akarva csalni — mellynek alkalmaztatása még azokat is a' legnagyobb zavarba hozná, kik legelszántabb 's legügyesb ellenségi; a' mit őszintén elis-

mérni, tudom, mindenki fog, ki nem élt mindigi theoriák körei közt, hanem a' dolog practicai folyását ismméri, vagy olly hivatalt viselt is már, melly a' Monopoliumokkal, Czéhekkel, Limitatiókkal 's a' t. szorosb és mindennapi összeköttetésben van.

"Felette helyes ezek eltörlése *theoriában*, de *praxisban* az még nagyobb rossznak szülése nélkül nem eszközölhető; 's ekép habár magokban rosszak is, még is türni kell azokat, minthogy még nagyobb rossznak, t. i. veszedelmes összeütközéseknek, hervasztó megakadásoknak 's legnagyobb zavarnak veszik elejét." Igy szólnak e' kérdésrül nemcsak az illy gátló intézetek sáfári, hanem azok is, kik eltörlésöket ohajtva várják, de *nem érthetik el*, *mikép lehessen azt eszközleni* a' köz országos műnek akadályoztatása sőt tán ingadoztatása nélkül is. — — — — Igy okoskodnak továbbá:

"Milly szerencsétlenség a' monopolista járma alatt görbedni, kivált ha az a' szegény szántóvetőt éri, ki egy szivtelen pénzfukar által sokszor szinte véres veritékű szerzettjétül is megfosztatik, minthogy csak *egy* vevő van, 's ekép minden rendelések ellenére is *de facto* csak *egy* szab árt; mi által a' tehetetlen pór, javainak elbitangolása vagy el-nem-adhatása közé állíttatik; ellenben milly veszélynek volna kitéve az országlás 's ekép a' köz bátorlét, ha némi javak bevásárlására előleges rendelések nem tétetnének, 's kivált olly országban, hol bőség szükséggel sokszor olly rögtön változik."

"Milly szomoruk továbbá a' Czéhek következési, mellyek által az ipar és természeti ügyesség olly szük korlátok közé szoríttatik, hogy a' tehetetlenebb, 's ekép sokkal számosb rész, soha nem szabadithatja meg magát

a' felkent mesterek önkényitül, kik midőn az alattok dolgozókon uriásan hatalmaskodnak, egyszersmind a' nagy közönséget is korántsem müvészi ügyességök, hanem csupán csak összeröffenési talentumok által, tetszésök szerint taksálják; ellenben mi lenne a' közönségbül, 's ki látná el mind azon legsürgetőbb életszükségekkel, mellyek némi rend nélkül, majd igen soktul is állíttatnának elő, majd pedig igen kevéstül, 's igy egyik rontaná meg a' másikat, mi által zavarba sőt végveszélyre is jöhetne az egész."

"Milly kimondhatlan szorgalom-hervasztó végre a' javak árszabása, az irgalmatlan limitatio! Minden ipart *elfagyaszt*, 's a' legnagyobb kiállító erőt visszaijeszti; ellenben tagadhatni e, hogy limitatiók nélkül a' nagy közönség bünhődnék legirgalmatlanabbul, mert sokszor, kivált szükség idejében, nem volna olly tulcsapongó ár, mellyel a' tehetős nem nyomná a' tehetetlent."

A' mibül tehát ezen plausibilis következés foly "A' nagyobb rossz elkerülése végett, a' kisebb rosszat türni t. i. a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatióknak tovább is fenmaradniok kell."

Azon fallacia pedig, melly e' részben a' sokaságot éppen magának legnagyobb kárára csábítja el, csak abban rejtezik, legelőször is: hogy a' Monopoliumok, Czéhek 's Limitatiók haszna vagy kára-körülti fejtegetések, vélemények 's itélet-hozatalok jobbadán csak rövididőszakra szoríttatnak, azaz közönségesen csak azon *tüsténti hátramaradás és kár* vétetik számba, melly eltörlésök által *közvetlen* foly a' községre, 's nem eléggé tekintetik más részrül azon *későbbi*, de sokkal nagyobb *haszon*, *és áldás*, melly félretételök után, habár közvetve is, de *okvetlenül* az egészre áradna; minek következésében a'

mérleg — bilanx — mindig kedvezőleg mutat a' Monopoliumok 's a' t. további fentartására, — minthogy t. i. az egyik tálba a' *tüstönti*, habár kicsi haszon *tétetik*, a' másik tálba ellenben a' *későbbi*, jóllehet nagy haszon és áldás *nem tétetik!* Az említett fallaciának másik és sokkal nagyobb oka pedig abban gyökerezik, hogy a' Monopoliumok, Czéhek és Limitatiók eltörlési haszna vagy kára mindig azon összeköttetésben tekintetik, mellyben politiai, gazdasági 's kereskedési rendelkezésink *ma állnak*, 's nem abban, mellyben *állniok kellene*, 's azok előbb utóbb okvetetlenül állni fognak.

E' tévedés első okát most közvetlen nem vehetem fejtegetés alá; mert ugy is akaratomon tul vastagódik a' fő tárgytul annyiszor eltávozó vázmunkám. Legyen azért addig is, mig e' fontos kérdést némileg kimeríteni alkalmam lesz, elég a' fallaciának elsö okát közvetve, másodikát pedig néhány fővonással érintnem.

Ha politiai, gazdasági 's kereskedési rendelkezésink, mennyire azokat helyzetünk, kormányhozi állásunk 's törvényink határozzák el, A-tul Z-ig azon állapotban mozdulatlan maradnak meg mint azok ma állnak, t. i. a' változó körülményekhez szabatlan 's ekép javítlan, akkor megengedem — ámbár még ez sem bizonyos — hogy a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók, tán nem egy könnyen törültethetnének el, 's azok további fentartása tán kevésb kárt okozna, mint az lenne, mellynek félretételébül következni kellene. Midőn azonban bizonyos, hogy politiai, gazdasági és kereskedési rendelkezésinket az idők szellemébez szabnunk, és azokat minden oldalrul javítnunk kell, ha nem akarjuk az egészet végpusztulásnak engedni; az foly: hogy a' Monopoliumok, Czéhek és Limitatiók léte is egészen más

tekintetet nyer; mibül azon nem eléggé elménkbe nyomtatható igazságot tanulhatjuk — mellyet századok tapasztalása bizonyít — hogy "Szinte soha sem lehet egy állandó systemának csak egyegy karikáját vetni ki, 's helyibe egy más systemának csak egyegy karikáját venni be, hanem hogy vagy egészen meg kell maradni a' réginél, vagy egy javított systemának legalább egy stadiumát egyszerre venni át — t. i. az uj rendelkezésnek nem valami egyes karikáját, hanem annak egy összefüggő egész lánczolatját."

'S ha más nemzetek ingadozásinak philosophiáját részrehajlatlan szemmel vizsgáljuk, arrul fogunk meggyőződni, hogy azok legfőkép azért olly erőszakosak, 's hosszadalmasak, mert a' régi systemákat, ha igy szabad mondani, csak darabosan hagyták el, 's a' támadt ürességekbe csak *uj systemai darabokat* raktak a' helyett, hogy a' régi rozsdák 's penészek gyökeresen kiszakítva 's az uj javítások összefüggő egész lánczolatjokban lettek volna elfogadva; mi okbul azon jótévő ragaszték hijok, melly a' külön részeket tartaná össze, 's melly nélkül se test, se mű, se semmi egésségesen nem foroghat.

Sok, tudom, e' sorokbul azt fogja következtetni: "Tehát igy az egész magyar alkotmányt halkan 's reszenként, nem javíthatni, hanem azt egyszerre fel kell fordítni 's helyibe mást állítni — —". Ez azonban itéletem szerint, a' mondottakbul nem következik; mert egy országos alkotmány igen számos alrendu systemákat foglal magában, mellyek tökéletesen megváltoztathatnak, de bizonyosan nem a' nélkül, hogy azok módosítása az egész alkotmányra némikép *ne hasson*, hanem minden bizonnyal a' nélkül, hogy azok változása az egész országlási machinát forgassa fel.

Ezen állítás igazságát, számtalan erősítő hasonlításokon kivül, nagyban a' napsystemai revolutiók, kicsinyben pedig közönséges földmüvelési 's gazdasági tapasztalásunk minden kétségen tul teszik.

Időszakként, mikor valami uj planeta vétetik fel egy napsystemában, vagy néha belőle egy kiesik, változnak akkor a' világok forgási 's tengelyei kifordulnak, a' természet is egyben másban tán más elveket követ; de az attractio és repulsio törvényi, habár módosítva is, fenmaradnak, 's az egész naprendszer nemcsak nem bomlik el, hanem midőn belőle tán egy büntül rothadó föld kidobatik, vagy egy uj csillag áll belé, százszorta egésségesebben 's a' Mindenség nagyobb dicsőségére forog mint azelőtt. 'S valóban nem az hozza a' napsystemákat veszélybe, mert azok a' Mindenható mély bölcsesége szerint néha néha reformáltatnak, hanem valóban akkor dülnének sarkaikbul ki, ha az álbölcsek hiusága elég hatalommal birna *tisztítlan 's javítlan változatlanságra* itélni azokat mint a' magyar Constitutiót; miből azon valóság tünik elő minden fényében, hogy nemcsak az örökség, de még a' tartósság — durabilitas — principiuma sem alapul *változatlanságon*, hanem az egyedül szünetnélküli reformatio 's javítási mozgásban él 's élhet csak; megint 's megint — szünetlen.

Ez a' nagy példa. A' kicsi pedig földmüvelési 's gazdasági munkálódásinkban adja elő magát szünetlen. Birkát tenyésztünk, hol eddig nem volt; de csak egyedül a' birkát nem fogadhatjuk el, hanem mulhatlanul szükséges, hogy fenálló gazdaságunkat, noha azt fő alakjainál fogva változtatni nem kell, némileg még is a' birkatartási rendszerhez módosítsuk; mert a' birka csak egyik kari-

kája az egész lánczolatnak, melly csak akkor lesz tökéletes 's ekép hasznos, ha a' többi egy egész egybefüggő systemát alkotó karikák is tekintetbe vétetnek, t. i. akol, birkáslak, tiszta legelő; téli eleség 's a' t. 's a' t. 'S ha egy gazdának, ki eddig ahoz alkalmas helyen, birkát nem tartott, az javasoltatik, hogy ezentul birkát tartson, valóban ő nem arra itéltetik, hogy egész gazdaságát fordítsa fel, és senki sem fogja hinni, hogy azért megszünt tulajdonos és földbirtokos lenni, de azt, hogy ő a' javaslat elfogadása után tán hatalmasb gazda leend, ha t. i. nemcsak birkát szerzett, hanem egyszersmind azt is megszerzette, a' mi a' birkatartási rendszerhez, vagy is inkabb lánczolathoz megkivántatik, azaz ha nemcsak egy karikáját fogadta el valami uj systemának, hanem annak egész lánczolatját is.

Szint igy uj provisiók által némi rendezkedések szükségtelenekké is lehetnek, mint p. o. a' közlegelő, ha t. i. egészen el vannak intézve 's külön választva a' birtokok 's mindenki saját legelőjével bir.

Mi után egyenesen azt állítom, hogy én a' Monopoliumok, Czéhek 's Limitatiók hasznát vagy kárát mai körülményinkhez irányozva, legkisebb fejtegetésbe venni sem kivánom; mert itéletem szerint, szint olly hihető hogy hasznosak mint károsak, 's minden esetre eltörlésök által az egészre nevezetes nyereség soha nem háramolhatnék, mig a' velök olly szoros összefüggésben lévő karikák nem javíttatnak némileg, 's igy csak azt bátorkodom erősíteni, hogy létök csak akkor leszen bizonyosan felesleg, és eltörlésök csak akkor áraszthat valódi áldást az egészre, ha politiai, gazdasági 's kereskedési elvink is javíttatnak iránylag.

Nem is mertem volna e' most mondottak következésében, soha a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t.

eltörlését, minden egyéb előzmények, módosítások 's javítások nélkül egyedül javaslani, mint sok ezt rögtön tenni ohajtná; hanem midőn előbbi munkáimban helytelen létöket, általányos vonásokkal már több helyen érintém, itt csak azon feltétel alatt merek mint feleslegségökrül mind eltörlési basznokrul kezeskedni, *ha a' fentebb elő adott* 8 *törvények divatoznak már.*

Legyenek azok csak egyszer elhatározva, 's tüstént olly közönséges szorgalmi hév ébred fel, melly a' köz bátorlétbül és szabadságbul fakadó nagyobb belső fogyasztás által ingerelve, olly ügyes és mindennemű munkálókat állítand elő, kik minden czélnak megfelelnek, 's annyi és olly külön basznu javakat, mellyek minden lehető szükségnek eleit veszik, 's ekép az előleges rendeléseket, megszorításokat, Monopoliumokat, Czéheket 's Limitatiókat nemcsak szükségtelenekké sőt felette károsokká teszik.

Most, igaz, sokszor szükség rögtön áll bőség helyibe; de valljon miért történik ez? Valóban semmi egyéb okbul, mint hogy a' közönség legnagyobb része szolgai helyeztetésben van, 's igy se testi se lelkikép nincs kellőleg kifejtve; a' mi a' czélirányos és siker-szülő szorgalom hiját, ez pedig azon szükséget okozza, melly nem ritkán bőség helyibe áll, 's azon országot sanyarítja 's disztelenítí, melly számtalan természeti ajándéki mellett, két annyi népet bőségben tarthatna könnyen el, mint a' mennyit elég precarie tart most, 's minden arányon 's idomzaton tul gazdagabb, mint a' világ olly számos vidéki, hol azonban ha nincs is annyi időszaki bőség mint köztünk, más részrül ellenben még sincs olly sokszori nyomoruság és ehség is mint nálunk.

Mikép él a' fejletlen buta ember, kitül az emberiség szinte minden jusai meg vannak tagadva, vagy ki azokat

nem is ismeri? Valljon mikép él? Ugy szólván márul holnapra, és semmi sincs, mi annyira altatná el minden tehetségit mint a' termékeny föld 's kedvező éghajlat; 's ha honunk számosb lakosit tekintjük, kivált az Oláht, Ráczot, fogjuk e tagadhatni, hogy ő valóban nem igen sokkal él különben a' baromnál, 's tobzódik ha van, ellenben szinte éhen hal ha nincs? Már illy néprül kell gondoskodni, igaz; de valljon mi jobb 's czélirányosb: örökön örökké mint gyermeket ringatni akarni e őt, akármennyire lógjon is lába ki a' bölcsőbül, 's vezetni őt, bármilly erősre nőtt legyen is már, vagy lassan arra oktatni, hogy maga lábain állni tanuljon valahára.

Ád a' Mindenható az embernek mindent, 's nemcsak a' mire szüksége van, hanem a' mi nélkül, szorosan véve, élni is lehetne 's a' mi egyedül csak kényeit neveli; de mind ezt csak *ritkán* adja *minden hozzájárulásunk nélkül, rendesen pedig szinte soha se*, — ugy hogy a' fejletben természet fia csak addig él bőségben, mig egy szerencsés véletlen azt ugy hozzą, de tüstént inséggel küszködik, mihelyest a' jó szerencse elhagyja; a' kicsinosult férfiu ellenben nem alapítja létét vak véletlenre, hanem esze 's tenyere által parancsol az elemeknek 's bőségben gondoskodik előre a' lehető szükségrül, 's minden inségnek elejét veszi.

Ki ingatlan földet 's házat mint sajátot bir, 's háborítlan folytathatja dolgait, mert mind személye mind vagyona nemcsak ex principio — 's erre felette kell vigyázni mert igen is nagy a' különbség — hanem de facto is a' legnagyobb bátorságba van helyezve, az lassanként olly szorgalomra ébred, mellynek következésében nemcsak külön tartozásit teljesítendi könnyebben, hanem saját szükségit is minden irányon tul tökéletesben pótolgatja, sőt még némi

életkellemeket sem tagad magától meg. A' bérbenlakó ember ellenben, 's kinek több az ura mint az uja, 's ekép balra és jobbra kellene fordulnia egyszerre, 's ki, habár ex principio legdicsőségesebben pártoltatik is, még is de facto nem ritkán az önkény által legbecstelenebbül sanyaríttatik, az ha éppen nem gondolkozik, ugy sem egyéb mint barom, ha pedig csak egy kissé eszmél, elkeseredett kétségbe születvén és élvén, semmi lelki 's testi rugóssággal nem bir, mert azok nincsenek benne józanul kifejtve, hanem csak lappangnak, 's ő se tartozásit teljesítni nem leszen képes, se szükségit előre gondolólag kipótolni. Minek veleje az: hogy egy, törvény alatt álló kicsinosult szabad ember, egy bizonyos mezőbül = 100-at fog kiteremteni, midőn egy, önkény alatt tespedő szolga éppen azon mezőbül tán = 30-at sem fog kicsikarhatni; a' mibűl maga magától foly azon következés, hogy caeteris paribus annál hihetőbb a' néhai szükség, megszorulás és éhség valami országban, minél szolgaibb helyeztetésben élnek lakosi; 's viszont annál kevesebbé hihető, minél nagyobb számban vannak azok a' jól elrendelt társasági szabadság áldásiba iktatva; a' mi ezen sorokra alkalmaztatva más szavakkal ennyi "Minél szolgaibb valami alkotmány, annál szükségesb a' közönségrül gondoskodás; minél szabadabb, annál feleslegesb sőt károsb is, — mert hihető 's lehető e, hogy egy kissé hosszabb időt tekintvén, egy vagy kevesen olly jó sikerrel gondoskodhassanak több millióról, mint ha milliókban ébresztetnék fel azon előregondoskodó szellem, melly kirekesztőleg teljes *személyi 's vagyoni bátorságnak*, azaz egyedül *jól értett köz szabadságnak lehet okozatja*, 's melly azon jótévő köz ébredséget szüli, mellynél fogva kiki nagyobb és kisebb mértékben, minden tehetségét a' berohanható

szükség eltávoztatására vagy elbirhatására gyakorolja szüntelen?

Ha igaz, hogy a' szabad ember egy bizonyos mezőbül = 100-at állít, egy szolga ellenben = 30-at, akkor az is bizonyos, hogy az elsőnek, legalább átaljányosságba véve, mindig 70 percenttel több tehetsége van mint a' másodiknak; mibül az következik, hogy ő tartozásinak kielégítése után, sokkal tökéletesebben fogja életszükségit, pótolni 's némi kellemekbe is engedődzni, mint a' szolga; minek végokozatja elvégre az, hogy legkisebb előrelátás nékül sem fog a' szabad ember, 's ekép a' szabad ország, olly könnyen valódi inségre, éhségre 's elpusztulásra jutni mint a' szolga, 's ekép a' járom alatt görbedező hon.

Hol rendes és köz gyarapodás van, ott a' legrosszabb esetben időszaki szükölködés támadhat; midőn ott, hol a' gazdagság nem közös és az csak kedvezőbb véletlenekhez van kötve, a' rossz eset egyenesen az élet principiumát támadja meg, — a' mit egyesek sorsa legjobban felvilágít, minthogy a' tehetőst csak sajnosan éri éppen azon eset, melly a' tehetetlent tökéletesen tönkre dönti.

Ha mostani körülményinkben a' Czéhek 's Limitatiók némi plausibilitással pártoltatnak, igen elértem — ámbár rég elismért axioma, hogy minden, a' mi egyeseknek kedvez 's a' concurrentiát kizárja, a' közönségnek káros; de az iránylag felette csekély fogyasztásnak lankadt folyása tán valóban szükségessé teszi, a' tüstént provisiót, vagy jobban mondva, a' mindigi provisoriumot! Most könnyen megeshetnék — ámbár mind ezeken is kételkedem — hogy a' Czéhek eltörlése által felette sok jó mesterember végpusztulásra jutna, mert a' sokaság könnyen elcsábittathatik *a' sokat-igérők* serege által; a' kiesettek helyibe pedig nem

léphetnének tüstént elég tehetségű mesterek, minthogy, kivált némi mesterségekre sok előkészület 's tetemesb tehetség kell — a' mibül a' közönség legalább egy darabig egyben és másban némi rövidséget és kárt szenvedhetne; hanem valóban csak kevés időre, mert a' régi tapasztalás azt mutatja, hagy habár a' divat csábjátul zsarnokolva, sokan inkább A-nál dolgoztatnak mit B-nél, jóllehet ez jobban 's olcsóbban szolgál is, a' nagy közönségnek illyesekben még is bámulandó józansága van, 's bizonyosan azon mester fog legerősben használva, 's ekép legbizonyosabban végkég boldogulni, ki egyenlő jóságut olcsóbban állít elő; a' mi legigazságosb, 's vele mind a' közönség mind a' munkáló nyer; mert valljon miért 's mi okbul kellene a' közönséget egy ügyetlen 's drága művész járma alá görbítni, 's melly igazzal kivánhatna viszont egy illyetén művész elsőséget, sőt legkisebb védpaizsot is?

A' marhahus limitatiója sok helyen, bizonyos oknál fogva, már sokszor egy darab időre eltörültetett; de jóllehet ezen eltörlés, tudtomra nagy zavart sehol nem okozott, az ismét visszaállítatott. A' hiba tán az volt, hogy nem vala az eltörlés országos, 's nem váratott bé elég idő az uj rendelkezésnek maga magátuli egyensulyba tételére; minek következésében egy megye a' másik megye kárán nyerekedett 's elég idő nem engedtetett, hogy minden táj és vidék a' gszdaság azon ágára adja magát testestül lelkestül, melly körülményikhez legjobban illik — t. i. az egyik legfőkép marha —, másik birka —, harmadik sörtéstartásra, 's igy tovább. Ezen meginti limitáltatások pedig, vagy azok kutfeje — hogy a' limitatiói principium általában olly erősen gyökerez azoknak képzeletökben és belátásokban, kik annak eltörlését eszközölhetnék — tán abbul ered jobbadán, hogy

eltörlésök által sok kis jövedelem elmaradna, mellynek *huzása* sok előtt érdeklőbb szempont, mint a' közjó előmozdítása; igen sok interessék volnának megsértve 's a' t. 'S én valóban azt gondolnám, hogy ezen oknak nemcsak jobbadán, hanem egyedül 's kirekesztőleg kellene köszönnünk a' maiglan fenmaradt huslimitatio bilincsét; *ha* egy magában kicsinységnek látszó, de itéletem szerint, felette fontos factum nem czáfolgatná azt némileg 's nem mutatná meg, ellenállhatlan persuasióval, hogy habár minden theoria az ellenkezőt bizonyítja is, még is, stantibus rerum circumstantiis, a' marhahus limitatiójának némi más hasznai is lehetnek mint az, a' mit a' mészáros et comp. huz! A' borjuhus nincs limitálva, szabad a' concurrentia; 's még sem vagyunk egyféle husnemben is olly rosszul mint éppen borjuhusban. Valljon tehát itt miért nem mutatkozik a' limitatio hija 's a' szabad concurrentia léte kedvezőleg? 'S valljon nem félhetni e, habár a' marhahus általányosb 's ekép szükségesb eledel is mint a' borjuhus, hogy az, a' mi ennek mennyiségére 's mineműségére *felette ellenségesen* hat, ne hasson legalább egy *kissé kedvetlenül* a' marhahus mennyiségére 's mineműségére is; mert hogy köztök némi analogia 's atyafiság csakugyan van, tagadni nem lehet. Valljon tehát mi okozza a' legliberalisabb elvekre rakott borjuhusnak kevés és rossz létét? 's valljon mi az, a' mi practice a' marhahus limitatiója eltörlését is felette nehezítné? Semmi egyéb, mint *a' nagyobb rész szolgai helyeztetése, melly a' csekély és olcsó eledel-fogyasztásnak egyedüli oka.* Nem keresik *sokan* a' borjuhust, 's ekép nincs is sok; ha keresnék, akkor volna elég. De hát miért nem keresik? mert nincs tehetségök, 's bárcsak kenyerök volna mindig! tehetségök pedig miért nincs; tán szük a' határ,

rossz a' föld? korántsem; hanem mivel 'a' szolga azon mezőbül csak = 30-at nyer, mellybül a' szabad ember = 100-at szorít ki!' És ez az egész titok!!!

A' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók s' a' t. léte tehát csak akkor leszen bizonyosan felesleg 's eltörlésök csak akkor okvetetlen és szembetünőleg hasznos, ha az ország lakosi nem szolgai hanem polgári helyzetben vannak, azaz ha mindenkinek személye 's vagyona szent 's csupán a' törvény alatt álló, ha szorgalma 's jó szerencséje által mindenki proprietást szerezhet magának, 's ha mindenkinek igazi 's nem illusorius védje is van, ki a' törvény holt betüjét, érette életbe is hozhassa ha kell, a' mi conditio sine qua non! Minek veleje az, hogy legelsőben is a' javaslott 8 elsö törvényt kell felszentelni 's köz divatuvá tenni, 's csak aztán lehet a' 9dik törvény-javaslatnak valódi sikere; a' mi más szavakkal ez: vagy addig kell fentartani a' Monopoliumokat, Czéheket, Limitatiókat 's a' t. a' vele egybenfüggő elavult szolgai systemával együtt, mint csak lehet, (???) vagy a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. eltörlésével mind azon javításokat is el kell fogadni, mellyek azok félrevetését tökéletesen ki is pótolják, 's a' köz erőműnek ereibe 's inaiba egészen uj életerőt is öntenek!

És itt, azt hiszem, a' gondolkozó előtt már elég világosan kitünik a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. conditionált eltörlési haszna!

Mind ez azonban, mi e' tárgyrul eddig mondatott, korántsem meríti ki a' dolog érdemét, mert az csupán csak mint a' felállítandó első 8 törvény supraaedificatuma vétetett tekintetbe; igazi haszna pedig csak akkor tünik elő, mikor azon *visszahatás* vétetik szemügyre, mellyel a' Monopoliu-

mok, Czéhek, Limitatiók, 's a' t. eltörlése a' javaslott 8 első törvényre foly bé.

Ugyan is a' *haszon* az, a' mi e' munkában fő ingerül tételett ki; 's midőn eldönthetlen igazság, hogy az ok következést szül, ez megint valami más következésnek oka, és szinte minden a' hatás és visszahatás szakíthatlan lánczolatjában függ, — vizsgáljuk practice milly behatása van a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. eltörlésének első 8 törvény-javaslatimra. Ezt pedig röviden 's általányosan, — itéletem szerint csak valami gazdasági mellékes fontolgatás által eszközölhetni némileg; — Nézzük csak:

Hazánkban a' gondolkozó gazdák általányosan véve átlátják már, hogy valóban tán nem legjobb gazdasági mód: a' fél mezőt elvetni, felét pedig parlagoltatni, vagy egyik harmadába őszit, másikba tavaszit 's harmadikba semmit vetni, 's hogy ennél nagyobb hasznot hajtó methodus tán csak még is lehet; melly köz sejdítésbül a' váltó-gazdaságnak köztünk olly nagy divata támadt. *Látjuk* ezen sejdítés következésében — sejdítésnek mondom, mert a' dolog fenékig sokaktul elismérve még nincs — a' váltó-gazdaság legfurcsább erőködésit, melly által sok helyen a' mező 7, 9, 13 szinü leszen, 's lóher, répa, bükköny, zabb, kompély, tönköly, buza, árpa, rozs, csicsóka 's a' t. rendre váltja fel egymást, 's minden van, csak pénz nincs; 's végre néhány ritka eseten kivül, mellyeket kivétel gyanánt felette kedvező körülményck határoznak el, az egész váltó-gazdasági phantasmagoriát, a' régi 2 vagy 3 lábu szomoru gazdasági módra visszahelyeztetni *látjuk*, 's lassanként megint lesz pénzecske!

Illy nem ritka visszahelyeztetés pedig mit szül? Illyféle okoskodásokat "Nem ér semmit köztünk az angol me-

thodus, mert a' fekvése, éghajlata 's a' t. határozhatja csak el minden ország gazdasági methodusát; nálunk nincs elég kéz, 's a' vám sulya bilincsezi le a' nagyobb szorgalmat". Ez pedig mit következtet? Sikeretlen fáradozásbul okvetetlen eredő tespedséget, melly ha közös, félszázadokra löki civilisatiói előmenetelekben a' nemzeteket vissza.

A' hiba pedig sem az angol methodusban, sem a' fekvés, éghajlat 's kezek hijányosságában 's hijában, sem a' vám sulyában, sem a' közönség számnélküli *restség ürügyiben* nincs; hanem egyenesen 's egyedül hibás és fejletlen rendelkezésinkben lappang, azaz abbul támad, hogy a' dolog csak sejdítve 's csak félig meddig van elértve, de koránt sincs, ugy mint kellene, fenékig kimerítve.

Tudok több helyen egész angol gazdasági szerszámtárt; görbe kaszát, loggó ekét, kettős boronát, földi kést 's a' t., da haszna nem volt, mert vele senki nem tudott bánni; a' mi azonban nem jutott az anathemai "Semmit nem ér, csak bliktri 's félre vele!" közt a' gazda ur eszébe, jóllehet egész életén tapasztalhatá keresztül, hogy valamint sipolásra, hegedülésre, ugy cséplésre, kaszálásra még nem elég a' sip, hegedű, csép és kasza, hanem ahoz tanult uj és szokott kéz is kell; 's ekép a' görbe kasza, loggó eke, kettős barona, földi kés 's a' t. sem 'bliktri' — hanem annak legnagyobb haszna lehet, ha t. i. gyakorlott kéz markolja és forgatja azt. Ezen igazságnak valami jó ismerősemtüli észrevétele illyféle beszélgetésre adott alkalmat:

Ismerős. "Neked több jószágid vannak, hol könnyen lehetne egyet 's mást practice próbálni, 's alig hajthatnál nagyobb hasznot hazádnak, mint ha a' müveltebb

gazdasági kézfogásokat 's mind azon külhoni 's exotica szerszámok haszonvételét olly emberek által gyakoroltatnád a' hely szinén, kik illyesekben nőttek fel 's tökéletesen jártosak is. Mi volna az Neked valami ügyes angol Farmert hozatni, 's neki 100 vagy 150 hold földet adni át, hadd próbálja szerencséjét; valljon több tiszta nyereséget tud e belőlök tartóslag kiállitni mint mi? El lenne az akkor rövid idő alatt practice döntve, a' mirül mi végnélkül 's örökön örökké csak theoriázgatunk hasztalan."

Én. 'Ezt javasolnod igazságod lenne Barátom, ha én nem tudnám előre 's pontig, illy próba milly resultatumu lenne; de midőn annak következésit tökéletesen előre látom, nem az által gondolok a' hazának legnagyobb hasznot hajthatni, ha valami angol Farmert hozatok, hanem az által reméllek kötelességemnek némileg megfelelni, ha általányos gazdasági rendelkezésinkben olly javitások tételére vagyok elég szerencsés némi utmutatást adni, mellyek nemcsak az angol Farmernek, hanem minden józan gazdának alapul okvetetlenül szükségesek. Legyenek ezen sarkalatok egyszer csak megtelepitve, nem lesz akkor mesterség embereket találni, sőt nem is lesz szükség; mert akkor magunk is könnyen eljárandunk dolgainkban. Most illyetén experimentálgatásoknak csak az lehetne haszna, hogy az ügyesebben készült 's javult gazdasági szerszámok használását tanulnók; ez azonban, habár igen hasznos is, még is valóban igen drágán volna mind azon alkalmatlansággal, 's pénz- és idő-veszteséggel fizetve, melly idegen 's távollakó emberek hozatalábul eredne. Nehogy mindazáltal puszta szavaimnak, minden ok nélkül hitelt adni légy kénytelen, tegyük fel, hogy egy angol Farmert hozattam ki;

ő köztünk van, és mi vele beszédbe állunk, majd meglássuk mit mond ő.'

Farmer "Uram, azon 150 hold földet, mellyet mutatott 's kezeimbe adni kiván, valljon mikép müveljem; *szemre* e vagy *nyereségre?*"

Én. 'Nyereségre Barátom, mert én eszközlésit nem szemfényvesztési csábok gyanánt kivánnám a' közönség elibe tenni, hanem józanságoknál 's bizonyos tartós hasznoknál fogva.'

Farmer. "Mikép használta eddig az Ur a' kijelelt tért?"

Én. '50 holdba őszit, 50-be tavaszit vetettem, 50 pedig ugarultam.'

Farmer. "'S e' gazdasági módnak volt e némi haszna? Az őszi 's tavaszi gabna elkelt e mindig jó áron, 's van e hihetőség, hogy ára tovább is fenmarad, 's abban nagy ingadozás nem lesz? 'S millyen a' közellévő vásár?"

Én. 'A' közel vásár türhető, 's habár számtalan oknál fogva, mellyeket most előhozni igen is hosszadalmas lenne, a' gabna árában óriási ingadozásokat tapasztaltunk is néha már; azért még is csak azt tartottuk, hogy — minden illusio nélkül — a' kérdésben lévő 150 holdat nem használhatnók jutalmasabban, mint gabnatermesztés által. Ára ha nem magas is, még is mindig csak megfizettetik.'

Farmer. "Ha ez igy van, akkor kár volna a' gazdasági methodus fő elvét változtatni; 's én addig is, mig jobban megismerkedem a' föld keverékkel, vásárral 's a' közönség szükségivel; a' *gabnatermesztést állítom* gazdálkodásom alapául. A' feladás tehát csak az lesz: 'irány 's idomlag kevésb munkával nemcsak annyit, sőt többet is állítni ki, 's mind a' mellett a' jövedelemnek valami más

hathatós kutfejét is megnyitni egyszersmind.' Ennek elérésére mindenek előtt árokkal 's aztán lassanként sövénnyel kell a' kérdésben lévő 150 holdnyi tért elkülönítni, ugy hogy az mintegy magában-álló gazdaság, minden kül alkalmatlanságtul 's zavartul ment legyen."

Én. 'Ez már nem lehet, minthogy aratás után a' tarló köz legelővé lesz — és — — — —'

Ismerős. "Már ne dévajkodjál, mintha nem volna privatisált meződ vagy pusztád, hol — — —."

Én. 'Aha, ezt vártam, mert most Magad jeleléd ki, hogy illy jobb systemai gazdálkodásokat honunkban nem mindenüvé alkalmazhatni, mert azok alá privatisált mező vagy puszta kell; a' mi itéletem szerint, szemsértőleg tanubizonyítja gazdasági rendelkezésink általányos helytelenségét, minthogy az ország legszámosb és leghasznosb lakosa, t. i. az adófizető sem privatisált földet, sem pusztát nem bir; 's eképp, ha igaz, hogy jobb systemai gazdálkodásnak privatisált föld vagy puszta kell alapul, ő általában ki van rekesztve a' sikeresb előmenetel hihetőségébül, mi által ő tetemesen, de a' köz haza 's országlás legfájdalmasabban károsul 's veszít! A' dolog jobb felvilágosítása miatt azonban, ki akarom vágni egyik pusztámbul a' kivánt 150 holdat — — — —'

'Vegye tehát át Farmer Uram 150 holdját, 's árkolja és kerítgesse bé tetszése szerint; de valljon mit ért az által, a' mit mondott, t. i. iránylag kevesebb munkával annyit, sőt többet kiállítni, 's a' jövedelemnek egy uj kutfejét megnyitni; ugyan mikép fogja azt eszközölni?'

Farmer. "Mindjárt felvilágosítom. 100 hold helyett csak 60 holdat vetek el őszi 's tavaszi gabnával a' fennmaradt 90 holdba pedig lóhert, répát, angol füvet, bükkönyt, ko-

rompélyt 's több efélét ültetek. Első, második esztendőben, igaz, csökkenni fog a' gabnatermesztés, mert trágya nélkül vagy egyenlő trágyával okvetetlen több terem 100 mint 60 holdon; de már harmadik esztendőben kipótoltatandik a' kár, mivel most, mint látom ugyancsak kényesen trágyáztatik, 's berbécs ganéjjal, melly illy meleg földre mint az Uré, ugyan jobb mint semmi, de kivált hosszabb időt vevén öszsze, nem sokkal minthogy kiégeti. Milly egészen uj képet fog azonban mutatni a' gazdaság jó, kövér marhatrágya után. Erre van szükség, 's midőn mesterséges legelőre szánt 90 holdunk szép számu marhát tarthat el, annyi jó 's hathatós trágyánk készülend, hogy akkor, mikor már gazdaságunk rendesen forgand, 60 hold — mellynek elkészítése csakugyan kevésb munkába kerül mint 100 holdé — annyit, ha nem többet, fog nyujtani mint ma 100. A' legnagyobb haszon egyébiránt a' marhatartásbul fog háramlani, mellynek hizlalásához értek 's jót állok — a' mindennap szemlélt marhák után — hogy husunk felével drágábban kelend el, mint akárkié — — — — —"

Én. 'Hallod Ismerős mit mond a' Farmer? Drágábban akarja adni a' jó hust mint a' rosszat!!! A' jámbor nem tudja, hogy az *nálunk* ábrándozás; minthogy ott áll a' Limitatio — — — —. Ültessük azért minél előbb gyorsszekérre, 's küldjük vissza, nehogy szánakozási mosolygását önszemeinkkel lássuk, 's minden közvetés nélkül kénytelenek legyünk képébe megvallani, hogy midőn nem ritka fitogatással Thaernek, Koppenek, Burgernek 's a' t. neveit vaczogtatjuk fogaink közt és rágjuk, a' józan gazdaság legelső rudimentumit sem ismerjük, mellyeket nota bene nem a' mezei müvelés elveiben találunk, minthogy az már superaedificatum; hanem sehol másutt, mint a' bel politicai rendel-

kezésnek philosophiájában. És azért addig is kedves *Ismerös*, mig a' nagyobb rész azon nem fog felakadni, hogy a' jó hus csak annyiba telik mint a' rossz — a' mi semmivel nem józanabb, mint ha posztó és pakrócz, tokaji 's baki egyáru volna — 's mig a' nagyobb rész meg nem szünik önmagának legelszántabb ellensége lenni; addig ne fecséreljük időnket superaedificatumi fejtegetések hasztalanságival, vagy minden esetre csak felette parányi hasznaival; hanem egyesítsük minden tehetségünket inkább annak megmutatására 's elismertetésére, hogy minden, a' mi természet-elleni, akárhol lappang is a' hiba, mellyet tüstént kitalálni nem olly könnyű — előbb utóbb, de mulhatlanul egyensulyba helyzi maga magát 's tán legijesztőbb erőszakkal — ha az önként nem helyeztetik valódi utjába — 's hogy se éghajlat, 's fekvési mostohaság, se földsoványság, 's más akármi nem hat olly ellenségesen uz emberi nem felemelkedési 's szerencsei előmenetelére, mint maga az ember, t. i. hibás elvekre rakott rendelkezésinek elfogult 's makacs pártolása!

'S most, midőn a' jó *Ismeröstül* bucsut veszek, arra bátorkodom figyelmeztetni az Olvasót, hogy ezen előhozott beszélgetés a' váltó-gazdaságnak csak legáltalányosb vázát érdekli, 's az előhozott Farmer tudakozásinak kimeritlen 's tán felszines voltát nem egyedül az okozza, mintha ő nem lett volna ébren más és kimeritőbb kérdések tételére is, hanem csupán csak a' hely szüke! 'S csak ez, 's nem más hátráltat engem is, a' dolognak tüstenti legkörülállásosabb kimeritésében.

Addig is egyebiránt, mig erőmen tul felhalmosult foglalatosságim a' földmüvelés azon szoros összeköttetését körülállásosan kijelelni engedik, mellyben az a' törvényekkel, országlással és szomszéd tartományi visszonyokkal feloldhat-

lan lánczolatban függ, addig is legalább ennyit legyen mondani engedelmem. 'Ama serény 's állhatatos földmüvelési ébredséget és szorgalmat — melly semmi nehézségtül nem retten vissza, mindenen diadalmaskodik, 's ekép mind az egyes mind a' köz gazdagságnak legbiztosb és legbőbb kutfeje — egyedül azon öntudat szüli, mellynél fogva mindenki, nagyobb kisebb mértékben reméllheti, sőt legbiztosabban hiheti is, *hogy homlokának veritéke megjutalmaztatik.* Ezen öntudat a' henyélőt állati rutalmibul lassanként kivetkezteti, a' szorgalmasnak inaiba pedig óriási rugalmat önt, 's az Égnek valóban legboldogítóbb malasztja; mert midőn az embert megismérteti bámulandó erejével, egyszersmind őt a' rendes munkáló életbül okvetetlenül fakadó polgári erényekkel ékesíti fel, mellyek a' házasság 's polgáriság - civismus - szent érzelmi közt a' halandót halhatatlanságra emelik, 's olly égi tüzet gyujtnak keblében, melly soha nem lobban lángra, hogy maga körül megsemmisítsen mindent, hanem mindenbe csak életerőt lövel, 's csak a' köz jóllétért, köz dicsőségért ég! Minél elevenebb valahol ezen öntudat, annál egésségesb ott a' hon. De ha azt gondoljuk, hogy illyesekben a' nagy közönséget mystificalhatni, oh akkor még messze vagyunk az örökön fennmaradó és soha nem változható 'Igazság' megismerésétül! — — — Nem, nem; a' természetet nem csalhatni meg, 's bizonyos, hogy minden emberben, a' legbutábban is, lakik valamelly elősejdítési erő, melly valamint senkiben nem engedi a' hosszas, hiábai 's oknélküli fáradozást, hanem a' legbuzgóbbat is végkép lankadságra lágyítja, ugy edzi viszont erőre lassanként a' leghenyébb 's restebbet is, ha a' fáradozó szorgalom 's állhatatosság megérdemlett jutalmát biztosan várhatja bé.

Ezen égi malasztot pedig — hogy t. i. a' lehető leg-

nagyobb rész nyugodt lélekkel 's biztosan várhassa bé munkája jutalmát, és senki hasztalan ne izzadja törekedésinek kinos veritékét — e' mennyei áldást senki nem áraszthatja a' föld népeire olly anyai bőkezüséggel mint a' kormányok!!! Ezeket hivta meg a' Mindenható e' dicső tisztre, azon legédenibbre, t. i. milliókat szerencsésithetni — — —; midőn mi egyesek, ha kezet nem fogunk, legelszántabb törekedésinknél fogva is alig tudunk csak legközelebbi felebarátunkon is segitni!

Illy jótévő csudákat azonban nem művelhet egyedül tiszta szándék, nem a' legnemesb szivömledezési, hanem itt leginkább a' bölcseség 's kifejlett tudomány bájolhatja az emberi nemre azon áldást, melly a' számkivetett ember sorsát, ki, kenyerét veritékével keresni kénytelen, az által enyhiti némileg, hogy veritéke legalább ne folyjon hasztalan, sikeretlen! Ezt pedig kirekesztőleg csak ugy érhetni el, ha a' szerzésnek és keresetnek — modus merendi et acquirendi — körei mindenkire nézve lehetőleg tágittatnak; ezt továbbá *általában semmi* nem eszközli olly hathatósan, mint ha a' vevők, t. i. vásárlók, száma nagyobbittatik; ezek számát végre semmi nem neveli olly mennyiségre, mint a' bel 's kül akadályok elhárítása, azaz minden a' köz szorgalmat 's concurrentiát gátló belintézetek 's külvámok eltörlése; ugy hogy egyedül az országok bölcs bel elrendelési és szerencsés kül körülményi áraszthatják a' községre azon áldást, mellynél fogva senki sem fárad hasztalan, 's egy szorgalmas munkáló homlokán sem ül a' veriték hijába.

A' közönségre leghatalmasb fejdelem sem áraszthat ennél nagyobb áldást, melly, mint a' mondottakbul eléggé világlik, nem abban áll, hogy kész kenyér nyujtassék sok-

nak, tán éppen a' leghenyélőbbeknek; hanem hogy mindenkinek valami pálya nyittassék, mellyen, habár nehéz és tikkasztó munka után, de még is bizonyos kenyeret nyerni lehessen.

A' vevők, vásárlók számát kell tehát nevelni! Ez a' dolog fő veleje. Mert legyen csak ki keresse 's meg is fizethesse, leszen akkor elég fáradozó is, ki minden javakat kiállít.

A' *venni-vágyat* azonban mi határozhatja általányosan véve más el, mint a' tehetség? Semmi más! — 's igy mind a' bel mind a' kül tehetséget kell nevelni; mert ha mind ideben mind odakün csak szegénykedő lakosok vegetálgatnak, akkor valljon *ki vegyen?* azaz ki fizesse meg a' külön fáradozások diját? — A' bel és kül tehetséget pedig mikép nevelhetni legbiztosabban — —? Bátorlétet, szabadságot, 's ekép jó kedvet 's állhatatosságot szülő rendelkezések által; 's im egy kis foglalatban előttunk áll, a' *szabad kereskedési* és *szabad alkotmányi systemának*, egyszerű, a' természettel legöszhangzóbb, de az emberi hiuságtul legvisszásbra facsart philosophiája!

Világosan kitünik a' mondottakbul a' kül kereskedési reciprocitas szelleme. Mert kül kereskedés valljon mikép támodhat? Nem máskép, hanem csak ugy, ha tehetős a' szomszédság, minthogy a' tehetetlen nem vehet, nem vásárolhat; minden tehát, a' mi tehetségét kisebbíti, vevői vágyát 's tehetségét is kisebbítni kénytelen, — mibül az foly, hogy ha teszem, mi a' szomszéd tartományok készitményit el nem fogadnók, minkárunkat éppen olly mértékben eszközlenők mint szomszédinkét, minthogy ezek tehetségit csorbítván, vevő vágyaikat 's tehetségeiket is kisebbítnők; minek kára az által háramlanék ránk, hogy viszont

mi sem tudnok eladni javainkat. Ha ez áll, akkor tagadhatlan, hogy minhasznunk legszorosb őszhangzásban van Austria, Morva 's a' t. — 's a' t. — gazdag létével 's gyarapodásával, — a' mit egyébiránt Bécs kézzel-foghatólag bizonyít, mert az ott felhalmozott gazdagság temérdek magyar munkának valódi oka; ugy hogy volna bár honunk minden sarkán egy egy Bécs, melly éppen annyi magyar terméket fogyasztana el mint az austriai Bécs, 's valóban idomzaton tul több haszna volna belőle honunknak, mint mind azon tehetetlenségteli szomszédinkbul, kik éjszak, kelet 's délrül környezik hazánkat. De ha ez is igaz, — min tán senki sem fog kételkedni, ki csak félig meddig tud 's akar is gondolkozni — azt sem tagadhatni semmikép, hogy viszont Austria, Morva 's a' t. legközelebbi haszna is, Magyarország gazdag létét 's gyarapodását kivánja meg; mert ha *nincs mivel,* valljon mikép vásárolhatjuk meg mind azt, a' mit Austria, Morvaország 's a' t. készít? Már hogy azon felette magas vám, melly portékáinkat nyomja, kedvezőleg hat e gyarapodásunkra 's abbul származó nagyobb tehetségünkre; 's valljon nyer e az által Austria, Morva 's a' t. nagy közönsége is — mert hogy egyesek nyernek, azon egy cseppet se kételkedem — de nyer e az által a' nagy közönség is, ha mi Magyarok tehetetlenbek vagyunk, 's ekép *legjobb akarattal* sem vásárolhatunk annyit, mint a' mennyit akarnánk, 's ők, t. i az Austriaiak, Morvák, Csehek 's a' t., azt 20, 30 sőt 60 percenttel drágábban fizetni kénytelenek, a' mit tőlünk annyival olcsóbbon vehetnének? azt mindenkinek belátására bízom; midőn *bizonyos okoknál* fogva nem akarván e tárgyba mélyebbre bocsátkozni, arra szorítom e' részbeni véleményem egybevonatját, hogy nincs országokra nézve kereskedés dolgában

sikeresebb gazdagító mint gazdag szomszédok; 's viszont nincs bizonyosb hervasztó mint mind azon tilalmak 's a' t., mellyeket az emberiség legnagyobb kárára részint haszonles talált fel, részint tudatlanság koholt tulcsapongó avatkozási viszketege által, még pedig olly erőre, hogy annak enyveitül, szurkaitul, békóitul, bilincseitül 's a' t. végre a' legjobb szándéku 's legmélyebb belátásu országlások sem menekhetnek egy könnyen meg! Magyarország Bécsbül, Austriábul 's a' t. sok hasznot huz, mit a' mult esztendei egy darab ideigi elzárás minden kétségen tul teszen, mert minden csüggött, midőn kivinni 's eladni nem lehete; de viszont ki kételkedhetik azon is, hogy Bécs, Austria, Morvaország 's a' t. gyarapodása 's gazdasága egy jó részét Magyarországnak köszönheti, a' mit megint számos évek folyása bizonyít; mert valljon volna e Bécsben 's a' t. annyi felhalmozott tehetség, ha a' Magyarok nem vinnék oda 's nem költenék ott pénzeiket? 'S ha most annyi nehézség 's akadály ellenére is, Magyarország bécsi, austriai 's a' t. kereskedése által teszem = 50-et nyer, Bécs, Austria 's a' t. magyarországi kereskedése által hasonlóul = 50-et; nem természetes e, hogy a' nehézségek és alkadályok tökéletes eltörlése által, mind a' két rész legalább is = 100-at nyerne? Kétségtelenül! Egyes interessék meg volnának ugyan nagyon sértve, ez nem szenved kétséget, de az se legkisebbet is, hogy illyes javítások által csak kis idő leforogta után, az egészre legvalódibb 's tartósb áldás háramlanék.

Hanem e' fejtegetésbül a' belkereskedés szelleme is ki világlik, a' mi nem egyéb mint belfogyasztás. 'S valljon ez némi kiterjedésben mikép támadhat? Nem máskép, hanem csak ugy, ha a' lakosok tehetősek, minthogy a' tehe-

tetlen nem vehet; minden tehát, a' mi a' lakosok tehetségit kisebbíti, vevői vágyokat 's tehetségöket is kisebbítni kénytelen; miből az foly, hogy az ország legtöbb lakosinak szolgai 's ekép henyélő léte, minhasznunkat éppen olly sajnosan éri, mint az ő károk 's ekép megelégedetlenségöknek legbizonyosb kutfeje is.

A' vevők mennyiségét 's tehetségét tehát egyedül a' szabad kül kereskedés 's a' lakosok tökéletes emancipatiója határozza el. Ebben fekszik az egész dolog!

Már a' mi az elsőt illeti, az számnélküli körülményektül függ, 's akárki mit mond is, soha, de soha nem fejlődhetik ki némi magasságra, míg rendben nincs a' második. 'S habár a' kül kereskedés a' belszorgalommal karöltve látszik is előre menni — minthogy egyik a' másikra legnagyobb be- 's visszahatású — azért még sem szenved kétséget, hogy valami nevezetes külkereskedés egyedül 's kirekesztőleg csak előleges belszorgalman, t. i. a' köz szabadság okozatján emelkedhetik. 'S ha van fallacia, melly hazánk minden tehetségit lebilincsezi, az valóban nem egyéb, mint azon szerencsétlen előitélet, mellynél fogvást a' legnagyobb rész nálunk azt gondolja; országunk gazdagulhatásának leg és legelső talpköve a' *külkereskedés*. Ez azon hervasztó fallacia, melly a' kül vám létét, mint ellenállhatlan akadályt állítja szemünk elibe, 's annak egyedüli oka, hogy tespedségünk 's hervadozásunk forrását — mert hiszen 'bizonyosak vagyunk azt ugy is tudni, és hogy az nem egyéb mint a' vám!!!' — egyebütt nem is keressük.

A' vevő határozza el a' szorgalmat; ugy hogy minél több, tehetősb 's állandóbb vevő van, annál bizonyosb a' köz felébredés, 's az állandó köz szorgalom. Mar a' vevő, akár kül- akár belföldi legyen is, az a' termesztőre nézve

mindegy, sőt rá nézve a' belföldi vevő sokkal hasznosb — minthogy hosszasb vitel semmit nem ró portékája árábul le, 's mindenek felett, mert a' hon-vásár nincs annyi 's olly külön phasisok alá vetve mint a' kül-vásár.

És itt kérem az Olvasót, ha tán éppen földbirtokos, ismérje meg végre legvalódibb hasznának olly igen gazdag kutfejét, melly nyitva áll, 's mellybül csak meríteni kell!

Most termékink 's készitményink hazánkban alig kelnek el, 's ha elkelnek is, árok minden esetre felette potom. De valljon miért? mert nincs vevő! Vevő pedig miért nincs? mert a' legnagyobb rész nem birhat ingatlan földet mint sajátot; mert nincs *de facto* a' törvények által eléggé pártolva, hanem *de facto* az ország mind kül-mind belterheit csak ő viseli; mert a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. minden szorgalomágra halál-lepleget vonnak; szóval: mert az ország legtöbb lakosi sem testi sem lelkikép nincsenek emberhez illőleg kifejtve, 's valljon miért nincsenek annyira kifejtve mint a' mennyire mind rájok, mind ránk, mint aze gészre nézve leghasznosb, legbátorítóbb, legdicsőbb lenne? Mert nincsenek — — — — emancipálva.

Most csak néhány ezer nemzetség áll egy szabad alkotmány paizsa alatt, a' milliók alóla *de facto* ki vannak rekesztve, vagy is inkább 'csak a' szabad ég alatt állnak;' hanem éppen azért, mert csak az ég alatt állnak, 's igy sokszor csak az ég hallja panaszikat, nincs is a' természet elleni igazságtalan rendelkezésnek valódi áldása; mert a' helyett, hogy azon kevesek, kik a' polgári szabadság körei közt állnak, gazdagok, nagy befolyásuak, szerencsések 's bátorlétüek volnának, naprul napra mind mélyebbre sülyednek; legrégibb 's egykor legdúsabb nemzetségink vég elpusztuláshoz közelítnek, — kisebb nemességünk nagy részint

már most is szükölködéssel küzd, 's majd majd nyomoruságra jut; befolyásunk nem nagyobb mint köz intelligentiánk, melly felette parányi, 's a' szerencsétül vajmi távol vagyunk, mert sok közülünk állati tobzódásban már rég elnyoma magában minden nemesb érzést, minden lelki felemelkedést; ezek kifejtése nélkül pedig valljon lehet e ember szerencsés? — — — — sok pedig vérző szivvel nézi a' Jövendőt! — 's a' t.

V É G S Z Ó.

Mibül azt tanuljuk, hogy az igazság nemcsak legdicsőbb, hanem végre mindenkinek leghasznosb is; 's hogy bármi sokáig el voltak is nyomva a' természet törvényi, 's bár mi dúsak, hatalmasak, boldogak (?) 's bátorlétüek (?) valának is egykor Eldődink, nem lehet azért a' *természet törvényit* örökre elzuzni, mert azok elasticitásokat mindaddig nem vesztik el, mig csillagunk sarkaibul ki nem dül; 's ekép — — — — — — alkotmányunkat vagy javítnunk 's azt lassan lassan az idő szelleméhez szabnunk, vagy gazdagságtul, befolyástul, szerencsétül, nyugalomtul, 's bátorléttül bucsut vennünk kell; mert ha azt gondoljuk, hogy annyi századok visszaélései után, mellyeknek időszaki felhalmozását 's türhetetlen voltát törvénykönyvünk sok helyén, 's többek közt I^o^ Ferdinand X^ik^ decretumának 26^dik^ czikkelye im ezen nevezetes szavakkal festi "Cum autem variis exemplis, et vetustis et recentioribus, saepenumero palam innotuerit Dei Optimi Maximi vindex ira, ob peccatum aliquod populi gravius: Neque ulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Hungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante

conspectum Dei" - - 's a' t. — ha azt gondoljuk, mondom, hogy annyi századok abususai után, a' jobbágyságnak sok helyen szinte kétségbeesésig torlott bajait ezentul is egy egy leplező — palliativ — szerrel fogjuk orvosolhatni, sőt vak kábultságunkban azt merjük hinni: ezentul is minden megmarad csend- és rendben, mert hiu elbizottságban néha néha egy rozsdás '*Maradjont*' kongatunk: akkor valóban minden haszon nélkül folyt le ránk nézve a' nemzetek évrajza, mert abul semmit sem tanultunk, 's ekép ezen elkerülhetlen tapasztalást, tán sajátunkkal, tán létünkkel fizetendjük.

'S im ez, ha nem javítunk, 's pedig gyökeresen nem javítunk, a' mit várhatunk!

Milly mosolygó szinekkel mutatkozik ellenben jövendőnk, ha magunktul ellökvén az enség 's elfogultság nyomodult békóit, szivünk sugalminak engedünk, eszünk józan tanácsit fogadjuk 's Hunnia szolgalakosit az emberiség örök jusaiba iktatjuk! Nemcsak a' jobb ember nyerendne bennünk illy cselekvésmód által, hanem a' gyarló ember is; mert honfitársink boldogítása által nemesb érzésink vágya volna kielégítve, legvalódibb hasznunk tágítása 's bátorítása által pedig földi létünkhez kötött szükséginknek tökéletesb megfelelhetése eszközöltetnék.

Ha a' kérdésben lévő törvény-javaslatok veleje elfogadtatnék, akkor mind termékink mind készítményink bizonyosan 's jó áron kelnének el, — minthogy az, ki saját ingatlan földet bir, kinek a' törvény nem holt betű, hanem élő véd, ki nem egyedül viszi az ország terheit, 's ki Monopoliumok, Limitatiók, Czéhek 's eféle akadályok alatt nem sinylődik, lassanként tehetőssé válik. Hol pedig a' tehetség nagyobbodik, ott a' vevők száma is nevekedik; 's igy töké-

letesen világos, hogy mi nemesek csak akkor fogjuk valódi hasznunk talpköveit megrakni, ha az ország minden lakosinak megnyitjuk azon köröket, mellyek közt felébred a' szorgalom, tágul az értelem, nevekedik az önbizodalom, mellyek közt futó homok kertté, berek viránnyá, sivatag paradicsommá bájul, 's mellyek közt ma jobbadán csak azon kevesek foroghatnak, kik a' szerencsés születés vakító mámoritul elcsábítva, még távolrul sem sejdítik állások kedvező 's édes létét, 's mellyet az ismér inkább, kit állhatatos szorgalma emelt oda.

Do ut des. E' három szó egész systemámat magában foglalja. Azonban ne neveljük honfitársink tehetségit terhes vagy aequivalens nélküli concessiók vagy adományok, alamizsnák, hanem azon körök megnyitása által, mellyek közt ők bizonyosan boldogulnak; midőn mi nemcsak nem károsodunk, hanem tán még hathatósabban boldogulunk.

A' vevők számát 's tehetségét a' bel rendelkezés igazsága éppen olly hathatósan nvelheti, sőt hathatósabban neveli, mint a' kül kereskedés szabadsága, — ez a' mondottakbul fejlik ki.

Fogjunk tehát kezet, vessünk vállat addig is, míg külkereskedési szerencsénk jobbra fordul; egyesítsük minden tehetséginket, törvényink kifejtését lassan lassan mind közelebbre vinni az örök természet törvényalapihoz. Igy századokon keresztül nyughatnak háborítlan, midőn az embergondolta rendszabások rugóssága csak rövid idő alatt elvesz, 's a' sok palliativ gyógyszerek 's mindigi recidivák következésében, mellyeknél egyebet se törvénykönyvünk se évrajzunk nem igen mutathat, végkép összerogy a' test, 's hamvainak egy emléke, történetinek még csak tán egy lapja sem leend!

Belső rendelkezésink javítása 's nemesítése tőlünk függ, mert atyai kormányunk semmiben nem fog hátráltatni, a' mi számosb milliói jobbágyinak hasznát emelvén, saját legbizonyosb hasznát eszközli; 's azért tegyünk addig is, a' mit bizonyosan tehetünk. Igy habár a' vám által utóbb is eltiltatik tőlünk a' *külvevő*, neveljük addig is legnagyobb hasznunkra a' *belvevők* számát, melly most antiphilosophiai alkotmányunknál fogva csak néhány ezer nemzetségben van concentrálva, a' természettel öszhangzóbb törvényjavítások következésében pedig több millióban feneküIne; 's mindenek felett ne felejtsük:

'hogy kivált mostani időkben, a' nagyobb rész megelégülése, a' kisebb résznek, ha nem is tüstenti, de egy kissé hosszasb hasznára 's bátorlétére conditio, sine qua non';

'hogy a' kisebb rész haszna 's bátorléte annál nagyobb és bizonyosb, minél megelégültebb a' nagyobb rész'; 's végre:

'hogy azon gyáva megtagadási ürügy — praetextus — a' bujósdi ajtócskák leggyalázatosbika "Mennél többet nyer a' nép, annál elégedetlenebb" semmi egyéb mint egy nyomorult sophisma; 's hogy a' nagyobb rész, ha nem is tökéletesen — a' mi nem is lehet, mig ember ember marad — olly annyira meg fog elégedni, ha most javaslott törvényim veleje elfogadtatik, hogy valamint az ő haszna 's bátorléte hathatósan nevelre lesz 's ő egy egészen uj aerát fog élni: ugy minhasznunk 's bátorlétünk is, minden határon tul nevekedend, 's mi csak rövid idő alatt egy poros, berkes, szomoru honbul kilépendünk, 's egy kellemes, nyájas vig honban fogjuk lelni magunkat.

Nagyon szivesen ereszkedném már most azon lánczolat bővebb kifejtésébe, 's világosb kimutatásába, mellyel az itt érintett 9 törvény függ egymással practicai tekintetben; de azt mindaddig nem tehetem némi sikerrel, mig a' hátralévő három törvény-javaslatot nem hozom egy kis világba. Ugyan is a' X^dik törvény-javaslattal fogom megkezdeni e' munka folytatását, 's annak bévégzetével fog csak kitünni — ha kitünik! a' mit azonban reméllek, sőt hiszek — hogy midőn senkinek sem haszna sem tulajdona legtávolabbrul sem támadtatik meg, 's a' javaslott törvények szelleme inkább engedő mint parancsoló, nemcsak meg nem rendülend alkotmányunk philosophiája, 's fő veleje, hanem az több század vihari ellen ismét fel lesz aczélozva.

Ki fog tünni — 's ha ki nem tünend, valóban egyedül tehetségem hija gátolandja — hogy aequivalensnélküli concessiókrul vagy tán éppen veszteségrül 's kárrul egész javaslatomban nincs szó, hanem az ellenkezőrül; 's hogy a' kérdés nem a' körül forog: ki mit 's ki mennyit veszítsen, hanem kirekesztőleg csak arrul: kinek legyen haszna 's nyeresége nagyobb, kinek kisebb!

A' szent igazság törvénye mindenkire áldást halmoz, ki abbul önmagát szüklelküen ki nem zárja! —

MAGYARÁZATOK.

Mellyeket a' Kiadó e' munkához hozzáadni szükségesnek vélt.

11-ik lap. "Herder" = német híres író.

24-ik lap. "olla putrida" = mindenféle ételek zagyvaléka egy edényben.

24-ik lap. "car soit qu' une 's a' t."

Akár fegyverrel csikortatott ki gyönge fejedelemtül a' constitutio, akár önként 's szabadon adta az uralkodó; a' nép azt használni nem tudja, míg a' föld, mellybe ültetni akarja, elkészítve nincs. Angolországnak példáaul nem volt addig javára a' dicső 'magna charta', míglen a' Nagyok feudalis hatalma nem csonkíttatott meg és a' Nemzet nem világosíttatott fel.

26-ik lap. "ultraradical" = ki mindent gyökerestül ujítni 's változtatni akar.

26-ik lap. "ultratory" = ki mindent a' réginél változatlan megtartani igyekszik.

27-ik lap. "mystificáló" = ki valakinek könnyühívőségét használván, azzal mindenféle nevetséges képtelen dolgokat elhitet.

27-ik lap. "helota" = Spártaiak rabszolgái. Bővebben Világ 534-ik lapon.

28-ik lap. "Les petites propriétés"

A' kis birtokok védőrjei a' nagy birtokoknak.

43-ik lap. "trapista" = egy felette kemény szerzet tagja, melly szerzetet Francziaországban Rotron Gróf Perche 1140-ben alapított és Bouthillier-Rancé 1664-ben felujított.

52-ik lap. "Bentham" = angol tudós és igen szapora szerző.

59-ik lap. "banqueroutte" = értékbukás, fizetésbeli tehetetlenség.

62-ik lap. "Verulami Baco" = angol cancellár és nagy tudós + 1626.

66-ik lap. „lazariánusink" = Kristus Lázárt a' halottakbul feltámasztotta.

69-ik lap. "Melpomene" = szomoru játék musája.

84-ik lap. "harpagon" = görög szó, rablót jelent, — Plautusnál is egy nagy rabló neve.

90-ik lap. "marasmus" = testnek erőtlensége, tespedése.

115-ik lap. "ravatal" ritkán előforduló szó: sír, halotti emlék, holti poshadás, rothadás.

120-ik lap. "templum" a' nem keresztény vallásuak ajtatossági helye; azonban kinek jobban tetszik Gyarmatyval használhatja ezen szót: 'ajta', melly a' Lappoknál templomot jelent.

122-ik lap. "fiatalb" rövidített comparativus, mint külön, különb, különbözik; öreg, öregb, öregbedik.

130-ik lap. "leg-arachneibb"

Arachne Joniai leány volt, kit Pallas szövésre 's hímvarrásra tanított, és erővel történt holta után pókká változtatott.

130-ik lap. "Montesquieu, Smith, Young, Roscoe, William Penn, Franklin"

Nemzeti gazdaságrul 's vagyonosságrul irtak; az első franczia, a' második, harmadik, és negyedik angolok, az ötödik angol születés utóbb Amerikában Pensylvania tartományt népesetette, 's annak polgári alkotását szerkeztette; a' hatodik ejszak-amerikai.

131-ik lap. "sthenia, asthenia, hypersthenia"

Jelentésök 1 testi ízgatóság erős léte, gyöngesége, fölösereje. — 2 átaljában erő, gyöngeség, fölöserö.

140-ik lap. "Bosco" = híres, ügyes alakos.

144-ik lap. "Oligarchia", midőn kevesek kezében a' hatalom.

151-ik lap. "talio" egyenlő viszonlás, ugyan azt visszaadni.

152-ik lap. "atomok" a' testeknek tovább nem oszolható elemi.

153-ik lap. "regimen" itt az Orvosok által kitűzött rendtartás az ételben és italban az egésség fentartására.

185-ik lap. "bon mot" = eles eszes mondas.

166-ik lap. "Utopia" = tökéletlenség-nélküli képzeleti tartomány, lásd 'Világ' 537 lap.

171-ik lap. "kilencz részeitül" ezt nem értem.

183-ik lap. "vampyrkodjanak." Vampyr egy amerikai vérszopó denevér.

186-ik lap. "C. Gracchus"

Cajus Gracchus, és Tiberius Sempronius Gracchus, két felemelkedett lelkü testvér 's római tribunus plebis, kik a' nép boldogulását ügyelvén, attul elhagyattak 's életöket vesztették.

237-ik lap. "Rothschild" felette gazdag pénzváltó testvérek és fiaík, Londonban, Frankfurtban 's a' t.

240-ik lap. "l' insufficance 's a' t.

Elégtelenség szüli az önkényt.

262-ik lap. "horoscopum" nap 's éj hosszát mutató mathematicai szerszám, mellyel az astrologusok a' csillagzatok helyezetét vizsgáltak, 's abbul joslottak.

283-ik lap. "Thaer, Hoppe, Burger"

Híres német mezei gazdák, kik sok jeles munkákat adtak ki a' mezei gazdaságrul.

291-ik lap. "phasis" a' hold éj planetáknak - a' nap különböző világosításábul következő - változó formái.

J a v í t á s o k.

Mindenütt			valyon	helyett	olvass	valljon.
—			egészség	—	—	egésség.
2-ik lap.	19-ik	során	le-gelsö,	—	—	leg-elsö.
3	— 11	—	me-gismértetvén		—	meg-ismértetvén.
9	— 30	—	he-lyzetünk	—	—	hely-zetünk.
11	— 14	—	bos-zontoi	—	—	bo-szontói.
13	— 21	—	selszabaditott	—	—	felszabadított.
13	— 31	—	mel-lyben	—	—	melly-ben.
I6	— 27	—	ninc-sen	—	—	nin-csen.
18	— 16	—	me-gállt	—	—	meg-állt.
22	— 16	—	töb	—	—	több.
30	— 5	—	akáar	—	—	akár.
40	— 16	—	ne messég	—	—	nemesség.
47	— 22	—	visz-avet	—	—	vissza-vet.
53	— 8	—	Te hát	—	—	Tehát.
68	— 20	—	fe-ladás	—	—	fel-adás.
74	— 2	—	becüle-tért	—	—	becsület-ért.
76	— 26	—	egy-enlö	—	—	e-gyenlö.
78	— 8	—	gyó-gyszer	—	—	gyógy-szer.
78	— 13	—	ákarjuk	—	—	akarjuk.
98	— 9	—	"tánt"-t	—	—	"tán-t".
208	— 15	—	mulatságakba	—	—	mulatságokba.


UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 24 11 020 7